

SZENT ISTVÁN EGYETEM

**URADALMI KERTÉSZETEK  
A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**TAKÁCS KATALIN**

GÖDÖLLŐ

2017.

A doktori iskola

megnevezése: **Szent István Egyetem**  
**Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola**  
tudományága: **agrár-műszaki**

vezetője: **Dr. Bozó László**  
egyetemi tanár, DSc / MHAS  
Szent István Egyetem  
Kertészettudományi Kar  
Talajtan és Vízgazdálkodási Tanszék

Témavezető: **Dr. Fatsar Kristóf**  
egyetemi tanár, PhD habil.  
Szent István Egyetem  
Tájépítészeti és Településtervezési Kar  
Kertművészeti és Kerttechnikai Tanszék

A jelölt a Szent István Egyetem Doktori Szabályzatában előírt valamennyi feltételnek eleget tett, az értekezés műhelyvitájában elhangzott észrevételeket és javaslatokat az értekezés átdolgozásakor figyelembe vette, ezért az értekezés nyilvános vitára bocsátható.

.....  
Az iskolavezető jóváhagyása

.....  
A témavezető jóváhagyása

## TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS .....	3
Kutatási célkitűzések.....	4
Témalehatárolás .....	5
1. KUTATÁSTÖRTÉNET .....	7
1.1. Szakirodalom és forráskiadványok áttekintése.....	7
1.2. Felhasznált elsődleges adatforrások .....	11
2. ANYAG ÉS MÓDSZER.....	14
3. KERTÉSZETI KULTÚRA A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON .....	21
3.1. A kertész fogalmának értelmezése .....	21
3.2. A hazai kertésztársadalom rétegződése .....	22
3.3. Az európai kertművészeti kultúra hatásai hazánkra .....	24
3.4. A kertészeti kultúra fejlődésének magyarországi jellemzői .....	27
3.4.1. Díszkertészet .....	27
3.4.1. Haszonkertészet .....	30
4. MAGYARORSZÁGI URADALMI KERTÉSZETEK JELLEMZÉSE.....	32
4.1. Az uradalmi kertészet fogalma .....	32
4.2. Uradalmi kertészetek elhelyezkedése és tulajdonviszonyai .....	33
4.3. Uradalmi kertészetek kiterjedése és tagolódása .....	35
4.4. Uradalmi kertészetek működése .....	43
4.4.1. A kertészetek helye az uradalom működtetésében .....	43
4.4.2. A kertészek helyzete az uradalmi hierarchiában.....	44
4.4.3. Uradalmi kertészetekre fordított erőforrások.....	50

4.5. Uradalmi kertészetek növényanyaga .....	56
4.5.1. Szabadföldi lombhullató fák faj és fajválasztéka.....	61
4.5.2. Örökzöldek faj és fajválasztéka .....	63
4.5.3. Lombhullató cserjék faj és fajválasztéka .....	66
4.6. Esettanulmányok: egyes uradalmi kertészetek ismertetése .....	69
4.6.1. A körmendi uradalmi várkertészet.....	69
4.6.2. Az alcsúti uradalmi kertészet.....	74
4.6.3. A nádasdladányi uradalmi kertészet .....	77
4.7. Uradalmi kertészetek fennmaradása napjainkban .....	79
5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK.....	83
ÖSSZEFOGLALÁS.....	87
IRODALOMJEGYZÉK.....	90
FORRÁSOK JEGYZÉKE.....	96
SZÖVEGKÖZI ÁBRÁK JEGYZÉKE.....	99
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE .....	103
MELLÉKLETEK.....	104

## BEVEZETÉS

Napjainkban a történeti kertek szerteágazó témakörének tudományos minőségű ismertetését és feldolgozását egyre több szakember végzi, jellemzően kert- és tájtörténeti, művészettörténeti illetve agrártörténeti megközelítésben. Disszertációm témaválasztását – *Uradalmi kertészetek a 19. századi Magyarországon* – elsősorban az a tény inspirálta, hogy bár tudjuk, a második világháború előtt a főúri dísz- és haszonkertek fenntartását országosan elismert kertész szakemberek végezték,<sup>1</sup> mégis sokszor igen keveset tudunk az általuk kezelt, kertészeti fenntartás és művelés alatt álló együttesek szakmai-gazdasági irányításáról, a fenntartói személyzet helyzetéről, illetve a különböző típusú kertészeti egységek egymáshoz való viszonyáról, jellemzőiről.

Kutatásom célja általános szakmai jellemzést adni a 19. századi Magyarország uradalmi kertészeiről, illetve egyes főúri birtokok gazdálkodásának és kertészeti hátterének részletesebb vizsgálatán keresztül új tudományos eredményekkel bővíteni az egykori uradalmi kertészetek kialakításával és működésével kapcsolatos ismereteinket. Disszertáciomban elsősorban az uradalmi kertészetek tájépítészeti jellemzőinek – pl. elhelyezkedés, méret, művelési ág, tervezési koncepció, alkotóelemek stb. – elemzésével, továbbá a működésük sajátosságaival, így a finanszírozás, az alkalmazotti hierarchia, a munkaerő gazdálkodás stb. kérdéseivel foglalkozom. Az említett két kutatási irányvonal mellett céltom továbbá néhány jelentősebb hazai uradalmi kertészet fásszárú növényanyagának ismertetése és újszerű összehasonlító elemzése a fellelhető elsődleges források alapján, különös tekintettel a közgyűjteményekben, családi levéltárakban fennmaradt összeírásokra.

A disszertáció felépítése a kutatási módszertan, szakirodalom és a források ismertetését követően négy téma köré csoportosul. A 19. századi kertészeti kultúra fejlődését, nemzetközi és hazai vonatkozásait a 3. fejezetben mutatom be, ez felvezetést ad az uradalmi kertészetek témakörének megismeréséhez. A kerttörténeti kontextus felvázolása után önálló fejezetben bemutatom a korabeli hazai kertésztársadalom rétegződését és kertészeti szakoktatás átfogó ismertetését. Disszertációm érdemi eredményét képezi a főúri uradalmi kertészetek általános jellemzőinek, működésének bemutatása, illetve a korabeli fásszárú díszkertészeti növényanyag elemzése az 4. fejezetben. A fejezetet az új tudományos eredmények ismertetésével zárom, majd következtetéseimet az 5. fejezetben összesítem. A disszertáció végén összefoglaló megállapításaimat illetve a további lehetséges kutatási irányokra vonatkozó javaslataimat közlöm.

---

<sup>1</sup> ALFÖLDY (2003b), 164.

A kutatás módszerét, eredményeit megelőzően fontosnak tartom bemutatni azokat a konkrét célkitűzéseket és kutatói kérdéseket, amelyek megválaszolására vállalkoztam. Emellett az alábbiakban a célkitűzések diverz jellege miatt szükségszerűvé vált témaszűkítést is ismertetem.

### Kutatási célkitűzések

Első kutatási célkitűzésem az uradalmi kertészet fogalmának értelmezése, mint történelmi fogalom, azaz kideríteni, a kifejezés mit takart és mennyiben volt használatban a vizsgált korszakban. Tájépítészeti szempontból, illetve ezen belül elsősorban kerttörténeti vonatkozásban vizsgálni kívánom a fogalomhoz köthető funkcionális, térbeli jellegzetességeket, továbbá azt is, hogy fennmaradásuk mennyiben nyomon követhető a mai tájhasználatban.

Második kutatási célkitűzésem az uradalmi kertészetek helyzetének, gazdasági és szervezeti jellegzetességeinek vizsgálata az uradalmi birtokigazgatáson belül. Korabeli elsődleges forrásdokumentumok elemzésével választ keresek arra, mekkora lehetett a kertészetek önállósága (ha volt), milyen szervezeti irányítás, felügyelet alá tartoztak, illetve milyen nagyságrendű pénzügyi és személyi erőforrásokat fordítottak a működtetésükre, és ez milyen arányban állt az uradalom egyéb ágazatainak kiadásaival. Emellett vizsgálom, hogy az uradalmi kertészetek működtetéséhez készítettek-e a korszakban fenntartási-kezelési terveket. Ha igen, milyen volt felépítésük, részletezettségük, hogyan viszonyíthatók a ma általános fenntartási gyakorlathoz, és milyen napjaink számára hasznos információkat nyerhetünk ki belőlük.

Kutatásom harmadik célterülete az uradalmi kertészetben alkalmazotti státuszban működő kertészeti személyzet helyzetének és hierarchiai viszonyainak vizsgálata a birtokigazgatásban és a kertészetek működtetésében. Vizsgálom, hogy a korszakban ismert kertésztársadalmi státusok köthetőek-e egyértelműen különböző alkalmazotti szintekhez az uradalmakban, és a kertészekre vonatkozóan milyen hierarchia létezett a szegődményes uradalmi rendszerben. Emellett vizsgálom, megállapítható-e az egyes uradalmi kertész státusok elismertsége, megbecsültsége.

Az uradalmi kertészetek kutatási témakörének megkerülhetetlen része a korszakban alkalmazott dísz- és haszonkertészeti növényanyag fajtaválasztéka. Kutatásom e témakört illetően a mai tájépítészeti gyakorlat számára kiemelkedően érdekes szabadföldi fásszárú dísznövény alkalmazás vizsgálatát célozza. Ennek megfelelően azt vizsgálom, hogy milyen volt az egykori uradalmi kertészetek faj- és fajtaválasztéka, illetve milyen átfedések állnak fenn a tárgyalt időszak uradalmi kertészeteinek fásszárú dísznövény választéka és a mai díszkertészeti növény-szortiment között.

## Témalehatárolás

A disszertáció címében megjelölt kutatási téma a célkitűzések illetve a felkutatható, koherensen összevethető adatok függvényében szűkítésre került. Az 'uradalmi kertészet' fogalmának alkalmazását szószerinti fordításban<sup>2</sup> a nemzetközi szakirodalom nemigen használja, Magyarországon viszont a 19. századi és 20. század első évtizedeinek forrásaiban<sup>3</sup> megtalálható.



1. ábra: A pápai uradalmi kertészet hirdetése a Kertészeti Lapok hasábjain<sup>4</sup>

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az uradalmak létezésével egykorú források – így például Füredi Jenő 1904-ben írt leírása az alcsúti főhercegi kertészetéről,<sup>5</sup> vagy a korabeli számadások, birtokigazgatási iratok elsődleges forrásai<sup>6</sup> – a „kertészet” szó alatt gyakran együttesen értik a díszkertet, díszparkot és a természetű célú haszonkerti részeket, értekezésemben én is így használom a fogalmat. Ugyanakkor a félreértések elkerülése végett, ahol a források lehetővé teszik, igyekszem egyértelműen elkülöníteni az alapvetően eltérő jellegű és funkciójú dísz- és haszonkerti részeket, vagy jelezni, ha a forrásadat együttesen, nem elkülöníthető módon vonatkozik a különböző kertészeti egységekre.

A disszertáció címében megjelölt kutatási téma a célkitűzések illetve a felkutatható, koherensen összevethető adatok függvényében szűkítésre került. A főúri uradalmi kertészetek

<sup>2</sup> Az uradalmi kertészet angol megfelelője lehetne a 'manorial gardens' kifejezés, de helyette inkább a royal/ducal/baronial gardens kifejezésekkel találkozhatunk. Ugyanígy francia nyelvterületen a 'seigneurial jardin' kifejezés erős középkori áthallásai miatt nem használatos a 19. században. Német nyelvterületen 'Herrschaftliche Gärten vagy Gärtnerrei' kifejezés viszont használatban volt, vélhetően innen került át a magyar szóhasználatba a Habsburgok uralkodása idején.

<sup>3</sup> Az 'uradalmi kertészet' vagy 'urasági kertészet', továbbá az 'uradalmi kertész' kifejezések említését a korabeli szaklapokban – pl. A Kert, Kertészeti Lapok, Köztelek, Pesti Hírlap – több százas nagyságrendben megtalálhatjuk, elsősorban hirdetések, kert-ismertetések, szakkiállítások eredményhirdetéseit és szakmai recenziók híradásaiban. A fogalmakra történő keresést a szaklapok ma már digitálisan elérhető és kereshető változatán végeztem, ld. <https://adtpplus.arcanum.hu> (megtekintés dátuma: 2017.01.16.)

<sup>4</sup> Hirdetés forrása: KL (1900), XV. (10) 308. után (számozatlan oldalon)

<sup>5</sup> FÜREDI (1904)

<sup>6</sup> Ld. MNL OL, P 1323, 30. d. - Körmend, Várkert számadásai és egyéb kertészetre vonatkozó iratok, amelyekben az éves elszámolás a dísz- és haszonkertekre egyaránt vonatkozik.

mennyiségének, elhelyezkedésének vizsgálatát a 19. századi Magyarország területén végeztem, ezt követően a témát a mai Magyarország területén elhelyezkedő együttesek körére szűkítettem.

A témaszűkítést tematikusan az alábbi témakörökre redukáltam: 1) uradalmi kertészetek térbeli azonosítása, egyrészt abban az értelemben, hogy hol helyezkedtek el, másrészt nagyságrendi értelemben, ahol az egyes kertészetek kiterjedését és fennmaradását vizsgáltam; 2) uradalmi kertészetek gazdasági működésének kutatása; továbbá 3) az egykori kertészetek szabadföldi fásszárú növényanyagának részletes vizsgálata.

Az egykori kertészetek működtetésével kapcsolatban csak néhány olyan együttes esetét vizsgálom, amelyeknek a levéltári iratai épségben fennmaradtak. A levéltári kutatás során a következő együttesek iratanyagainak vizsgálatára (Körmend, Nádasdladány, Ikervár és Martonvásár) szűkíttem az elsődleges forrásadatok áttekintését, illetőleg Alcsút esetében a levéltári iratok hiányában a szakirodalmak és növényleltárak elemzését. Kutatásom nem terjedt ki a vizsgált kertépítészeti együttesek önálló kompozíciós vagy kertművészeti szempontú elemzésére.



## 1. KUTATÁSTÖRTÉNET

### 1.1. Szakirodalom és forráskiadványok áttekintése

A Magyarországon egykor létezett uradalmi kertészetek fenntartás- illetve kezeléorientált kutatása, továbbá a szakmai háttérrel feltáró elemzések módszertani feldolgozása máig feltáratlan témakör, ugyanakkor több közelmúltbeli tudományos munka szerzője<sup>7</sup> említi ennek hiányát. A témakörhöz szorosan kapcsolódó kert-, agrár- és művészettörténeti kutatások ismertetése azonban igen sokrétű, amelyekből az általam felhasznált tudományos cikkek, értekezések és egyéb monográfiai munkák kapcsán áttekintő képet kívánok nyújtani az alábbiakban.

Több dunántúli uradalmi, elsősorban haszonkertészet szakmai háttérének tudományos feldolgozásával, és különösen Magyarország egyik legjelentősebb uradalmi kertészetének, a keszthelyi Georgikonnak kutatásával foglalkozott Csoma Zsigmond,<sup>8</sup> elsősorban a 18. század második felétől a 19. század közepéig terjedő időszakra vonatkozóan. Emellett egy másik tudományos munkájában<sup>9</sup> átfogóan ismerteti a tágabb értelemben vett kertészeti ágazat gazdasági és társadalmi jelentőségét a szabadságharcot követő évtizedekre vonatkozóan. Ez utóbbi cikke a szakirodalmi kutatás szempontjából alapvető fontosságú, mivel a szerző a vizsgált korszak kapcsán bemutatja a korabeli gazdasági folyamatok hatását a hazai kertészeti ágazatra, illetve jellemzi a kertész szakma, mint agrárágazat 19. század második feléhez köthető fejlődésének jellegzetességeit. Szintén az 1990-es évek közepén érintőleg foglalkozik ezzel a témakörrel Szikra Éva 19. századi kertépítészeti együttesek rekonstrukciós lehetőségeit feldolgozó kandidátusi értekezése,<sup>10</sup> amelynek egyik alfejezete több korabeli díszkertészt röviden bemutat, és felhívja a figyelmet a további kutatások szükségességére.

Kiemelkedő jelentőségű forráskiadvány a múlt század végéről Jeszenszky Árpádnak a magyar kertészet 20. századi történetét feldolgozó közlése, amely egy személyes hangvételű szakmai visszaemlékezés,<sup>11</sup> ugyanakkor számos adatot közöl a megelőző évszázadokból. Szakkönyve a kertészet több ágazatával foglalkozik, a jelen kutatási téma szempontjából csak a mű egy része releváns. Ilyenek például a kertész szakma általános történetével, illetve a kertészképzéssel foglalkozó fejezetek, de hasonlóan fontosak még a korabeli faiskolákat, virághajtató kertészeteket, a kertészeti nemesítést és kereskedelmet, illetve a külföldről hazánkba

<sup>7</sup> SZIKRA (1997), 26.; ALFÖLDY (2003b), 161-162.; FATSAR (2008) 22.

<sup>8</sup> CSOMA (1997a); CSOMA (1997b)

<sup>9</sup> CSOMA (1996)

<sup>10</sup> SZIKRA (1997)

<sup>11</sup> JESZENSZKY (1995)

települt kertészeket, vagy akár a kertészeti szaklapokat ismertető részek is.<sup>12</sup> A munka kincsesbánya a díszkertészeti adatok tekintetében, viszont sok esetben a forrás megjelölése hiányos, illetve nem egyértelmű.

A témakör mélyebb megismeréséhez a közelmúltbeli tudományos munkákon túl elengedhetetlen a vizsgált korszakot követően – tehát a 20. század első felében – készült publikációk, forráskiadványok felkutatása is, hiszen ezek jellemzően olyan szakemberek beszámolóí, akik még személyesen ismerhették a fél évszázaddal korábbi társadalom szerkezetét, illetve a vizsgált korszak kertészeit és munkásságukat. Ebből a korszakból szerencsés módon több értékes munka áll rendelkezésére a kutatóknak.

Közismert és sokak által – elsősorban a képi illusztrációkra – hivatkozott kertészeti monográfia Schilberszky Károly 1900-ban francia nyelven megjelent könyve,<sup>13</sup> amely áttekintést ad a hazai kertészet történetéről, a meghatározó kertészeti ágazatokról (gyümölcs-, zöldség-, magtermesztés, díszkertészet), és bemutatja a 19. század utolsó negyedében fellendülő kertészet aktuális célkitűzéseit és eredményeit, továbbá a magyar állam által létrehozott mintegy húsz faiskolát. A díszkertészet kapcsán felsorolja a legnagyobb kiterjedésű uradalmi kerteket, parkokat (hozzávetőleg ötvenet), majd néhány adatot közöl kilenc kertművészeti együttesről.<sup>14</sup> A kertésztársadalmat érintően értekezik a kertészeti egyesületek tevékenységéről, a kertészeti szakoktatásról, és szintén megemlíti néhány statisztikai adatot az ország kertészeti export-importjával kapcsolatban.

Az 1764-ben alakult legjelentősebb hazai kertész szakmai szervezet – a Pesti Kertész Céh, majd 1872-től, a céhrendszer megszüntetése után Pesti Kertész Társulat néven működő szakmai egyesülés – történetét Kardos Árpád kutatásai révén ismerjük.<sup>15</sup> A céh elsősorban a termesztő haszonkertészek (zöldség- és konyhakertészek) érdekképviseleti csoportosulása volt, azonban a következetes társadalmi hierarchia (mester, segéd, legény, tanonc), a szigorú gyakorlati képzési rendszer, a több éves külföldi inaskodás a díszkertészekre is érvényes volt.<sup>16</sup>

Kiemelkedően értékes kertészettörténeti adatforrás Pauer Arnoldnak<sup>17</sup> a szombathelyi premontrei gimnázium évkönyvében megjelent publikációja 1926-ból,<sup>18</sup> amely számos, napjainkban ritkán említett forrásmunkára hivatkozik. Közlését ezen kívül a korabeli díszkert- és

<sup>12</sup> JESZENSZKY (1995), 254-257.

<sup>13</sup> SCHILBERSZKY (1900) - A monográfia az 1900-as párizsi világkiállításra készült az akkori kormányzat (Darányi Ignác agrárminiszter) megbízásából, szerzője pedig Schilberszky Károly, a Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet oktatója volt.

<sup>14</sup> SCHILBERSZKY (1900), 22-29.

<sup>15</sup> KARDOS (1916), KARDOS (1917)

<sup>16</sup> NÉMETH (1935), 96-129.

<sup>17</sup> Pauer Arnold a szombathelyi premontrei gimnázium természetrajz tanára volt a 20. század első felében.

<sup>18</sup> PAUER (1926), 1-79. Pauer Arnold a szombathelyi premontrei gimnázium természetrajz tanára volt a 20. század első felében.

növénylistái miatt sem hagyhatjuk figyelmen kívül. A szerző röviden ismerteti az európai kerttörténeti kultúra főbb korszakait, a magyar kertkultúra történetét, a külföldi hatásokat, és Haberle 1830-as kert-jegyzékét<sup>19</sup> kiegészítve közreadja a saját koráig létesült hazai – elsősorban uradalmi, de emellett a botanikai illetve közösségi céllal létesített – dísz- és haszonkertek jegyzékét, hozzávetőleg mintegy háromszáz helységet említve. A munka további kiemelkedő történeti értéke, hogy feldolgozza Szenczy Imre 19. századi humanista és polihisztor tudós herbáriumát, és helység szerinti bontásban közreadja az általa a 19. század első felében, hazai díszkertekben gyűjtött növények, magvak jegyzékét.<sup>20</sup>

A fent említett évkönyvvel szinte egy időben, 1927-ben jelent meg Betnár Béla főszerkesztésében a magyar kertészet múltját és jelenét feldolgozó könyv,<sup>21</sup> amelyet elismert korabeli kertészeti szakírók készítettek. A könyv első fejezete beszámol az Országos Magyar Kertészeti Egyesület (OMKE) negyvenéves történetéről, majd a következő fejezetek bemutatják az ország gyümölcs-, mag- és faiskolai termesztését, illetve szelektíven néhány nevesebb kertészeti vállalatot, városi faiskolát. A kötet mintegy kétharmada az országgal kereskedelmi kapcsolatban álló német és holland kertészeteket, kertészeti központokat ismerteti, majd a végén következik a kutatásom szempontjából kiemelten értékes ún. „kertészeti címtár”, amely településenként lebontva felsorolja a hazai kertészeteket, faiskola-tulajdonosokat és virágkereskedéseket.

Szintén kiemelten fontos szakirodalom és forráskiadvány az OMKE 1935-ben megjelent jubileumi Aranykönyve,<sup>22</sup> amely az egyesület alapítása 50. évfordulójának ünneplésére készült, és több szakcikke<sup>23</sup> alapvető információkat tartalmaz az általam vizsgált korszakra vonatkozóan. Németh József cikkében átfogó leírást közöl a magyar kertészet történetéről, fejlődéséről, külön ismertette az egyes kertészeti ágazatokat (zöldség- gyümölcstermesztés, díszkertészet), illetve bemutatja a különböző kertészársadalmi mozgalmakat, a hazai kertészeti szakoktatás történetét, és ismerteti a legfontosabb kertészeti szakkönyveket, szaklapokat. Ugyancsak a jubileumi Aranykönyvben olvasható Schneider József és Ráde Károly írása, amelyben a szerzők röviden visszatekintenek a „*hazai kertészeti növény-kultúra fél évszázados múltjára*”, megemlítve néhány, a korszakra jellemző társadalmi-gazdasági folyamatot illetve a díszkertészeti termesztésben előforduló növényeket.

<sup>19</sup> HABERLE (1830), 1-66.

<sup>20</sup> Szenczy Imre munkásságának és herbáriumának feldolgozását a közelmúltból ld. BALOGH Lajos - KÖBÖLKUTI Katalin [szerk.] (1999): *Szenczy Imre emlékezete* című tanulmánykötetben. Megjegyzendő, hogy mivel a gyűjtött növények jelentős része kultivált dísznövény, főúri vagy egyházi díszkertekből illetve botanikus kertekből származik, szükséges lenne az adatok díszkertészeti szemléletű, a növényalkalmazást elemző kutatásának elvégzése is.

<sup>21</sup> BETNÁR (1927)

<sup>22</sup> MÁGÓCSY-DIETZ – KOVÁCS (1935)

<sup>23</sup> NÉMETH (1935), 96-129; RÁDE (1935), 94-95; SCHNEIDER (1935), 36-39.

A fentiekén túl kutatásomhoz felhasználtam a Kenyeres Ágnes főszerkesztésében 1967 óta frissített *Magyar életrajzi lexikont*, amelynek 2001-ben megjelent elektronikus kiadása<sup>24</sup> számos, a 19. században élt dísz- és gyümölcskertész, kereskedő, vagy épp kertészeti oktató, szakíró rövid életrajzát tartalmazza.<sup>25</sup> Továbbá elsődleges szakirodalmi forrásként használtam a 19. század második felétől gomba módra szaporodó kertészeti szaklapok<sup>26</sup> számos témába vágó szakcikkét, amelyek a korabeli kertészeti kultúránkról széleskörű információkat nyújtanak.

A nemzetközi szakirodalomból felhasználtam Toby Musgrave az angliai főkertészek életéről és működéséről szóló *The Head Gardeners – Forgotten heroes of Horticulture* c. könyvét,<sup>27</sup> elsősorban a kertész hierarchia és oktatás témakör vonatkozásában, illetve a német udvari kertészekről szóló monográfiát,<sup>28</sup> amely a porosz kastélyok és kertek védelmére alakult legnagyobb létező alapítvány kiadásában jelent meg 2004-ben. Utóbbiból – *Preussisch Grün. Hofgärtner in Brandenburg Preußen* – felhasználtam a kertészek tevékenységére, feladatkörére, társadalmi helyzetére, és oktatására vonatkozó szakirodalmi ismeretanyagot.<sup>29</sup> Emellett az uradalmak gazdasági egységeihez és majorságaihoz tartozó, kisebb méretű intézői, alkalmazotti haszonkertek párhuzamaként felhasználtam a közelmúltban Jens Beck és munkatársai közlésében megjelent *Amtshausgärten* c. könyvet, amely témáját tekintve kuriózum a kerttörténeti szakirodalomban.<sup>30</sup>

Kutatásom során felhasználtam továbbá a hazai kortárs kertépítész, kerttörténész, művészettörténész kollégák számos publikációját, amelyeket az adott fejezetek, témakörök tárgyalásánál részletesen ismertetek.

<sup>24</sup> KENYERES (2001) [e-dok]

<sup>25</sup> Kenyeres Ágnes munkájában az alábbi kertészek személyére vonatkozóan olvashatunk életrajzi adatokat: Angyal Dezső Band Henrik, Emich Gusztáv, Fekete József, Füredi Jenő, Fuchs Emil, Guillemot György, Girókúti Ferenc, Glocker Károly, Hein János, Heykál Ede, Ilsemann Keresztély, Jámbor Vilmos, Jeszenszky Árpád, Kardos Árpád, L'Huillier István, Magyar György, Magyar Gyula, Mauthner Ödön, Mágócsy-Dietz Sándor, Molnár István, Morbitzer Dezső, Mühle Vilmos, Németh József, Ocker Menyhért, Rade Károly, Rerrich Béla, id. és ifj. Petz Ármin, Pohl Ferenc, Schilberszky Károly, Schneider József, Seyderhelm Ernő, Szelnár József, Szelnár Adolf, Tost Ferenc, Varga Márton, Villási Pál.

<sup>26</sup> A 19-20. századi kertészeti szaklapok ismertetését közli többek közt Németh József, Jeszenszky Árpád az említett irodalmi hivatkozásokban, továbbá a díszkertészeti témakörre vonatkozóan részleges bibliográfiai feldolgozást ad közre Alföldy Gábor és Zolnai Dóra a *Kertművészet a régi magyar kertészeti folyóiratokban: 1857-1944. Repertórium* c. 1997-ben megjelent munkájában.

<sup>27</sup> MUSGRAVE (2009)

<sup>28</sup> STIFTUNG (2004)

<sup>29</sup> STIFTUNG (2004) 120-133. - a kertészek társadalmi helyzetére vonatkozóan; 135-163. – a kertészek oktatására vonatkozóan; 174-186. – a kertészek tevékenységére vonatkozóan.

<sup>30</sup> BECK et al. (2016) A könyvre dr. Jámbor Imre hívta fel a figyelmem és bocsátotta rendelkezésemre, amelyet ezúton is köszönök.

## 1.2. Felhasznált elsődleges adatforrások

Az uradalmi kertészetek térbeli és funkcionális lehatárolásához, illetve fennmaradásuk tájtörténeti vonatkozású vizsgálatához elsődleges forrásként felhasználtam a 19. századi 1:2880-as méretarányú kataszteri térképsorozatot és az ahhoz tartozó ún. birtokrészlet jegyzőkönyveket.<sup>31</sup> A térképeket három forrásból szereztem be: részben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára térképtárából (S78 – Kataszteri gyűjtemény, S79 – Birtok iratok), másrészt a Földmérési és Távérzékelési Intézet térképtárából. Harmadrészt felhasználtam a DVD-n elérhető digitális kataszteri adatbázisokat<sup>32</sup> (Vas, Békés, Nógrád, Győr-Moson-Sopron, Tolna, Veszprém megyékre vonatkozóan), ahonnan a kataszteri térképsorozat releváns szelvényei eredeti méretarányban beszerezhetők voltak. A kertészetek fennmaradásának vizsgálatát a mai légi felvételek és a 19. századi felmérések összevetésével végeztem, ehhez elsődleges adatforrásként felhasználtam a Google Earth légi felvételeit is.

Az uradalmi kertészetek működésével és gazdálkodásával kapcsolatos adatokra vonatkozóan kutattam a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található családi iratokat az alábbi együttesekre vonatkozóan: Körmend, Martonvásár, Ikervár és Nádasdladány. A vizsgálat tárgyát képezték elsődleges adatforrásként a levéltárban talált számadási iratok, különös tekintettel az éves számadási (mai értelemben vett számviteli) kimutatásokra<sup>33</sup> és a kertészetekre vonatkozó gazdasági elszámolásokra és konvenciók tabellákra (2. ábra).<sup>34</sup> A források részletes ismertetését és pontos hivatkozását a 4.4 fejezetben ismertetem.

<sup>31</sup> A dokumentumok bővebb ismertetését, pontos hivatkozását ld. 3. fejezetben és a forrásjegyzékben.

<sup>32</sup> BISZAK-TÍMÁR (2009a, b és c); BISZAK-TÍMÁR (2010a, b és c)

<sup>33</sup> Kertészetekre is vonatkozó számadási iratokat többek között az alábbi családi levéltári forrásokban találtam: Nádasdladány: MNL OL, P 507 1 - G/1 - 341 cs. - N°147, 310 k. N°109 b; 311 k. N°110; Körmend: MNL OL, P 1323, 10. doboz; MNL OL, P 1323, 30. doboz, V. és V/a. tétel; Martonvásár: MNL OL, P 68. 1 tétel, 7. doboz

<sup>34</sup> Ikervári konvenciók tabellákra vonatkozóan ld.: MNL OL, E 675. (1850). f. 613.; Körmendi szegődményekre és kerti kiadásokra vonatkozóan. MNL OL, P1323. 30 d. Várkert számadásai és P 1322. 10. sorozat, 65d. (1849-1885) A körmendi központi igazgatóság iratai. Nádasdladányi uradalom gazdasági adataira vonatkozóan: MNL OL, P507 - 342 doboz, N°149.

Szám.	Név	Sablon					
		Ár	Ár	Ár	Ár	Ár	Ár
		18	30	16	16	16	
148	Sz. Kertész János	113	40				
149	Kertész János I. Kertész	201	60	18	74		
150	" II. Kertész János	42		8	18	10	
151	Kertész János Kertész János	16	80	5	20		
152	Kertész János I. Kertész János	16	80	5	20		
153	" II. Kertész János	16	80	5	20		
154	" III. Kertész János	16	80	5	20		
155	" IV. Kertész János	16	80	5	20		
156	" V. Kertész János	16	80	5	20		
157	" VI. Kertész János	16	80	5	20		
158	" VII. Kertész János	16	80	5	20		
159	" VIII. Kertész János	16	80	5	20		
160	Kertész János Kertész János			8	18	8	
161	" II. Kertész János			8	18	8	
	IV. Összeg	676	20	87	260	42	16
							16
	<u>Összesített</u>						
I.	Szabványi Szabvány	8133	70	1238	3040	90	6
II.	Kertész Szabvány	16	80	22	47	15	2
III.	Jószág Szabvány	466	12	76	173	80	
IV.	Kertész Szabvány	676	20	87	260	42	16

2. ábra: Kertészeti személyzet konvenciók tabellájának részlete a martonvásári uradalom számadási irataiból<sup>35</sup>

A 19. századi uradalmi dísz- és haszonkertek korabeli növényanyagáról alapvetően háromféle típusú primer adatforrás együttes kutatásával tudhatunk meg a legtöbbet. Szerencsés esetben elsődleges adatforrásként tájékozódhatunk a családi levéltárakban fennmaradt régi díszkerti, üvegházi vagy faiskolai növényjegyzékekből, korabeli kertleírásokból, esetleg növényrendelésről tanúskodó iratokból. Ritka esetben konkrét növénykiültetési tervek egyértelműsíthetik a kutatást. Szintén elsődleges forrásnak számítanak a 19. utolsó harmadától egyre nagyobb számban rendelkezésre álló fényképfelvételek, képeslapok. Másodlagos adatforrásként számtalan növényalkalmazással kapcsolatos információt szolgálnak a 19. századi

<sup>35</sup> MNL OL, P68, 7cs. 1tétel (1859) N11, f 22.

kertészeti szaklapok cikkei, majd a 20. század folyamán készült különböző kertleírások.<sup>36</sup> Mindezek mellett harmadik oldalról, ugyancsak primer információként tanúskodnak a korabeli növényhasználatról a fennmaradt történeti kertekben napjainkig élő növényegyedek, életciklusuknál fogva jellemzően a lombos fák, örökzöldek, és egy-egy fásszárú díszcserje faj.<sup>37</sup>

Az uradalmi kertészetek növény-inventáriumainak hiányzó kutatási és elemzési eredményei miatt indokolt döntés volt, hogy ezen elsődleges adatforrások újszerű elemzésével végzem el az uradalmi kertészetek díszkertészeti növény szortimentjének értékelését. Az uradalmi kertészetek növényanyagának vizsgálatához felhasználtam a levéltárakban felkutatott, egyenként több száz taxont számláló 19. századi növénylistákat, inventáriumokat az alábbi kertészetekre vonatkozóan: Alcsút, Ikervár, Keszthely, Körmend, Martonvásár.<sup>38</sup>

---

<sup>36</sup> Kertleírások, növényjegyzékek és egyéb kertművészeti vonatkozású adatok válogatott bibliográfia közlését adja közre ALFÖLDY (1999), 383-397. További kerttörténeti bibliográfiai jegyzékét lásd. ALFÖLDY (2000), 237-241.

<sup>37</sup> E harmadikként említett helyszíni adatgyűjtés, majd az adatok elsődleges és másodlagos adatforrásokkal történő összevetése nem merült fel, mivel ezzel a módszerrel a közelmúltban közölt részletes kutatásokat Sárospataki Máté doktori értekezésében. SÁROSPATAKI (2014)

<sup>38</sup> Felhasznált források az egyes növény inventáriumokra vonatkozóan: *Alcsút*: JÓZSEF FÖHERCEG (1892); *Ikervár*: MNL OL, E 675, 36. cs. f.47-50., MNL OL, E 675, 36. cs. f.259-264.; *Keszthely*: MNL OL, P275, 356. cs. XIV. tétel, N°58-67.; *Körmend*: MNL OL, P. 1323, 30d. V. N°63 f.208-222; *Martonvásár*: MNL OL, P 68 7d. 1 tétel, N°17. f.41-47., N°18. f.48-49., N°19. f.50-51.

## 2. ANYAG ÉS MÓDSZER

Az uradalmi kertészetek témakörének kutatását a vonatkozó szakirodalom megismerésével kezdtem. A téma átfogó jellege miatt a szakirodalom felkutatása több szakterületet érintően történt, ennek összefoglaló eredményét a 1. fejezetben ismertettem. Az általános kerttörténeti, agrártörténeti, birtokigazgatási kontextus felvázolásához a közelmúlt szakirodalmi kutatási eredményeit vettem alapul. Az uradalmi kertészetek célkitűzésekben megfogalmazott sokrétű vizsgálatához eltérő módszereket alkalmaztam.

Az uradalmi kertészet fogalmának tisztázásához kutattam a korabeli szóhasználat jellemző alkalmazását, azaz milyen kontextusban említik a kertészeteket a korabeli elsődleges forrásokban, így a családi levéltárak birtokigazgatási irataiban, továbbá az egykorú szakirodalmi forrásokban (pl. kertészeti, gazdasági szaklapokban, kert inventáriumokban), illetve a későbbi szakmai szóhasználat során.

Az egykori kertészetek azonosítása céljából a korabeli és napjaink kertművészeti inventáriumainak, összeírásainak<sup>39</sup> listáit összevettem egymással,<sup>40</sup> továbbá a hazai kert örökségre vonatkozó online adatbázisok<sup>41</sup> listával. A kertészeti együttesek kimutatása és összehasonlító elemzése a következőképpen történt: elsőként Betnár Béla kertészeti címtárát tekintetem át, mivel ő a vizsgált korszakot követően alig néhány évtizeddel később készítette el összesítését, ugyanakkor adatai már csak a mai Magyarország területére vonatkoznak. Munkájából listáztam az uradalmi kertészetként (u.k.) nyilvántartott objektumokat, majd ezt vettem össze Haberle 19. század közepén készített kert-inventáriumával, illetve Pauer Arnold premontrei természetrajztanár 1926-ban publikált kert-listáival. Harmadik lépésként a kigyűjtött objektumok listáját összevettem a közelmúltban készült történeti kert jegyzékekkel, először Örsi Károly 1990-es, majd Szikra Éva 2011-es publikációjával.

Ezt követően egyes szelektált objektumok kapcsán összevettem a 19. század második felének kataszteri térképi adatait a mai légi felvételekkel (M5 melléklet). Az összevetéshez azért választottam a 19. századi kataszteri térkép sorozatot, mivel az egyetlen olyan szisztematikus felmérés, amely országos szinten egységes módszertan szerint készült, és a léptéke (1:2880) miatt objektum szintű elemzésre, összevetésre alkalmas. Az összevetés célja kettős volt: egyrészt megállapítani, mely uradalmi birtokközpontok rendelkeztek olyan komplex kertészeti egységgel, amely a hármas funkcionalitást – díszkert, konyhakert, gyümölcsös – együttesen teljesítette vagy

<sup>39</sup> ÖRSI (1990); SZIKRA (2011); PAUER (1926); BETNÁR (1927)

<sup>40</sup> Eredményét ld. M1 és M2 mellékletben.

<sup>41</sup> Történeti Kertek Adattára: <http://www.historicgarden.net/> (2016-02-04) és <http://muemlekem.hu/> (2016-02-04). Az előbbi kert adatbázis alapadatait (az objektum megnevezése, elhelyezkedési adatok, úgy mint település és megye) az adatbázis felelős szerkesztőjétől, dr. Kollányi Lászlótól megkaptam, amelyet ezúton köszönök.



abból legalább kettő egyértelműsíthető. Mai légi felvételek vizsgálatával pedig célom volt, hogy megállapítsam az egykori kertészetek jelenkori kiterjedésüket, funkcionalitásukat tekintve milyen mértékben maradtak fenn.

Az uradalmi kertészetek területi kiterjedésének vizsgálatához szisztematikusan kutattam az 1856 és 1887 között készült kataszteri térképeket<sup>42</sup> és a hozzájuk tartozó, településenként vezetett ún. birtokrészlet jegyzőkönyveket.<sup>43</sup> A térképi elemzés során a felmérési térképeket egységesen 1:5000-es léptékre átméretezve hasonlítottam össze, mivel a funkcionális, területhasználati és kiterjedési vizsgálatokhoz és az együttesek közötti nagyságrendi különbségek ábrázolásához ez elegendőnek bizonyult.<sup>44</sup> A kataszteri térképek adatainak kiegészítéseként elsődleges forrásként felhasználtam a levéltári archívumokban őrzött ún. birtokrészlet jegyzőkönyveket,<sup>45</sup> amelyek a földterületek tulajdonosi viszonyairól, művelési ágak szerinti besorolásáról, illetve az egyes földrészletek kiterjedéséről adnak pontos információkat.<sup>46</sup>

A jegyzőkönyvek táblázataiból a következő adatokat használtam fel: a birtokrészlet azonosító száma, amely a térképi megfeleltetést adja; a földbirtokos megnevezése; a korabeli művelési ág, esetleg funkció megnevezése; a területi kiterjedés adatai kataszteri hold és □l mértékegységben. A területi kiterjedést egységesen átváltva a napjainkban használatos m<sup>2</sup> és hektár mértékegységre, az összesítő táblázatok végén (M4 melléklet) feltüntettem. A 3. ábrán az összesítő táblázatok egy minta darabját mutatom be.

<sup>42</sup> *Acsád*: MNL, S 78 248. téka - Acsád, 6. szelvény; *Alcsút*: FÖMI, Alcsúti nagyközség kataszteri térképe (1884) – 18. és 19. szelvény; *Csákánydoroszló*: MNL, S 78 264. téka - Nagycsákány, 8. szelvény; *Dáka*: MNL OL S 78, 282. téka - Dáka, 1-2. és 4-5. szelvény; *Dénesfa*: MNL OL, S 78, 194. téka - Dénesfa, 8-9. és 11-12. szelvények; *Doba*: MNL OL - S 78, 283. téka - Doba, 8-9. és 11-12. szelvény; *Fertőd*: MNL OL, S 78, 196. téka - Fertőd 18-19, 24-25, 28-29 szelvények; *Gencsapáti*: MNL, S 78 264. téka - Nagygencs, 1. 2. 4. 5. szelvény; *Hőgyész*: MNL OL, S 78 235. téka - Hőgyész, 9. és 12. szelvény; *Ikervár*: MNL, S 78 258. téka - Ikervár, 11. 14. 15. 18. 19. szelvény; *Körmend*: MNL, S 78 261. téka - Körmend, 12. 18. szelvény; *Lengyel*: MNL OL, S 78 237. téka - Lengyel, 3. és 5. szelvény; *Lovászpátona*: MNL OL - S 78, 288. téka - Lovászpátona, 10-11. és 16-17. szelvény; *Miszla*: MNL OL, S 78 238. téka - Miszla, 11. szelvény; *Nagycenk*: MNL, S 78 202. téka – Nagycenk, 3-4, szelvény; *Nagylózs*: MNL OL, S 78 202. téka - Nagylózs 8. szelvény; *Nádasdladány*: FÖMI, Nádasdladány nagyközség kataszteri térképe (1882) – 8. és 9. szelvény; *Peresznye*: MNL, S 78 203. téka - Peresznye, 6. 8. szelvény; *Simaság*: MNL, S 78 206. téka - Simaság, 1. 2. 4. 5. szelvény; *Sárvár*: MNL OL, S 78 - 271. téka - Sárvár 1-10, 10. szelvény; Sárvár 33-45, 1.(33.) szelvény; *Szeleste*: MNL, S 78 248. téka - Alsószeleste, 3. szelvény; *Vép*: MNL, S 78 276. téka - Vép, 7. 8. 13. 14. szelvény; *Vassurány*: MNL OL, S 78 275. téka - Vassurány, 2. 6. szelvény

<sup>43</sup> *Acsád*: MNL OL, S 79 N°1078/1, fol. 3-4.; *Csákánydoroszló*: MNL OL, S 79 N°1234/1, fol. 1-7.; *Doba*: MNL OL, S 79 N° 1418/1, fol. 270-279, fol. 294-295; *Fertőd / Eszterháza*: MNL OL, S 79 N° 836/1, fol. 54-63; fol. 84-93.; *Ikervár*: MNL OL, S 79 N°1174/1 fol. 3-4; fol. 287-296; *Körmend*: MNL OL, S 79 N°1214/1 fol. 3-6; *Nagycenk*: MNL OL, S 79 N° 794/003-004; *Pápakovácsi*: MNL OL, S 79 - No. 1501/1, fol. 3-4, 7-8.; *Peresznye*: MNL OL, S 79 N°807/1, fol. 2-3; fol 26-29; *Simaság*: MNL OL, S 79 N° 754/1.; *Vép*: MNL OL, S 79 N° 1360/1, fol. 3-6.;

<sup>44</sup> Amennyiben az 1:5000-es léptéktől eltérő méretarányban mutatom be a kertészet egy kinagyított részletét, külön léptékvonalzó jelöli az eltérést.

<sup>45</sup> A 19. század második felének birtokrészlet jegyzőkönyvei, kataszteri telekkönyvei a korabeli kataszteri térképek értelmezéséhez nyújtanak információkat. Történeti kertek kutatása kapcsán ezen adatok felhasználását lásd Alföldy Gábor közelmúltban publikált monográfiáiban: a dobai kastélyparkra vonatkozóan ALFÖLDY (2015a), 171-173; a füzérradványi parkra vonatkozóan ALFÖLDY (2015b), 143-145

<sup>46</sup> A megyei levéltárakban a birtokrészlet jegyzőkönyveknek, telekkönyvi iratoknak gyakran csak egy töredéke áll rendelkezésre, így a MNL Országos Levéltára volt az elsődleges adatforrásom.

A területhasználatok összesítését az uradalmi birtokközpontokhoz tartozó, a kastélyépület és udvara, a díszkertek és haszonkertek, valamint az egyéb gazdasági épületek és udvaruk által elfoglalt parcellákon végeztem el. A kertészetek térképi lehatárolásánál (M5 melléklet) egyértelműen elhatároltam az uradalom birtokában álló nagytáblás mezőgazdasági művelésű, szántó besorolású földrészleteket, mivel a kutatás célja a dísz- és haszonkertészeti fenntartás alatt álló területek kimutatása, a korabeli uradalmi kertészetek területi kiterjedésének megállapítása volt. A díszkertek, tájképi parkok egy részét ugyanakkor a kataszteri felvételezés során egyes esetekben rétként, legelőként, fás legelőként vagy erdőként, facsoportonként tüntették fel,<sup>47</sup> ezeket a díszkerti területlehatárolásnál figyelembe vettem. Megjegyzendő továbbá, hogy a korszakban az uradalom vagyonához tartoztak az udvari, gazdasági és kertészeti személyzet számára biztosított lakó-<sup>48</sup> és gazdasági épületek, majorságok is, amelyekhez privát használatra kisméretű, önálló konyhakert vagy gyümölcsös tartozhatott. Ez utóbbiakat a térképi ábrázoláson feltüntettem, és a haszonkertészetek területének számításába belevettem.

Területnév megnevezése	Kataszteri térkép és birtok iratok száma	Térkép számszáma	Birtokrészlet száma	Földbirtokos	Művelési cél vagy funkció	Terület		
						Katasztrális föld [=becsült föld]	Bécsi négyzet [cöl]	m <sup>2</sup> vagy ha [átzámítva]
Körmend	1857	18	1	Batthyány Fülöp	kastély	0 kh	567 cöl	2 039,5 m <sup>2</sup>
"	"	"	2	"	legelő	0 kh	116 cöl	417,3 m <sup>2</sup>
"	"	"	3	"	gazdasági épület udvarral	1 kh	1 469 cöl	11 039,0 m <sup>2</sup>
"	"	12	4	"	lakóépület	0 kh	211 cöl	759,0 m <sup>2</sup>
"	"	"	5	"	lakóépület udvarral	0 kh	211 cöl	759,0 m <sup>2</sup>
"	"	"	6	"	gyümölcsös	0 kh	1 424 cöl	5 122,1 m <sup>2</sup>
"	"	12; 18	7	"	díszkert (park)	78 kh	653 cöl	451 238,8 m <sup>2</sup>
"	"	12	8	"	gyümölcsös	0 kh	1 077 cöl	3 874,0 m <sup>2</sup>
"	"	"	9	"	szántó	2 kh	458 cöl	13 157,4 m <sup>2</sup>
"	"	"	10	"	legelő	0 kh	421 cöl	1 514,3 m <sup>2</sup>
"	"	"	11	"	lakóépület	0 kh	161 cöl	579,1 m <sup>2</sup>
"	"	"	12	"	gazdasági épület udvarral	7 kh	1 76 cöl	40 918,1 m <sup>2</sup>
"	"	"	13	"	konyhakert	4 kh	265 cöl	23 973,2 m <sup>2</sup>
URADALMI BIRTOKKÖZPONT	1857	12; 18	1 - 13	Batthyány Fülöp	épületek, díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	96 kh	809 cöl	55,54 ha
amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL	"	"	1	"	lakóépület udvarral	0 kh	567 cöl	0,20 ha
amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL	"	"	3-5; 11-12	"	egyéb épületek, építmények, díszudvar, gazdasági udvar	9 kh	628 cöl	5,41 ha
amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK	"	"	3; 6; 7; 8; 13	"	díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	86 kh	1 214 cöl	49,93 ha
azon belül: DÍSZKERTEK	"	"	7	"	díszkert	78 kh	653 cöl	45,12 ha
azon belül: KONYHAKERTEK	"	"	13	"	konyhakert	4 kh	265 cöl	2,40 ha
azon belül: GYÜMÖLCSÖS	"	"	6; 8	"	gyümölcsös	1 kh	901 cöl	0,90 ha
azon belül: MG. TERÜLETEK	"	"	2; 9; 10	"	szántó, legelő	2 kh	995 cöl	1,51 ha

3. ábra: Kataszteri adatok összesítő táblázatának mintája a körmendi uradalom példáján.<sup>49</sup>

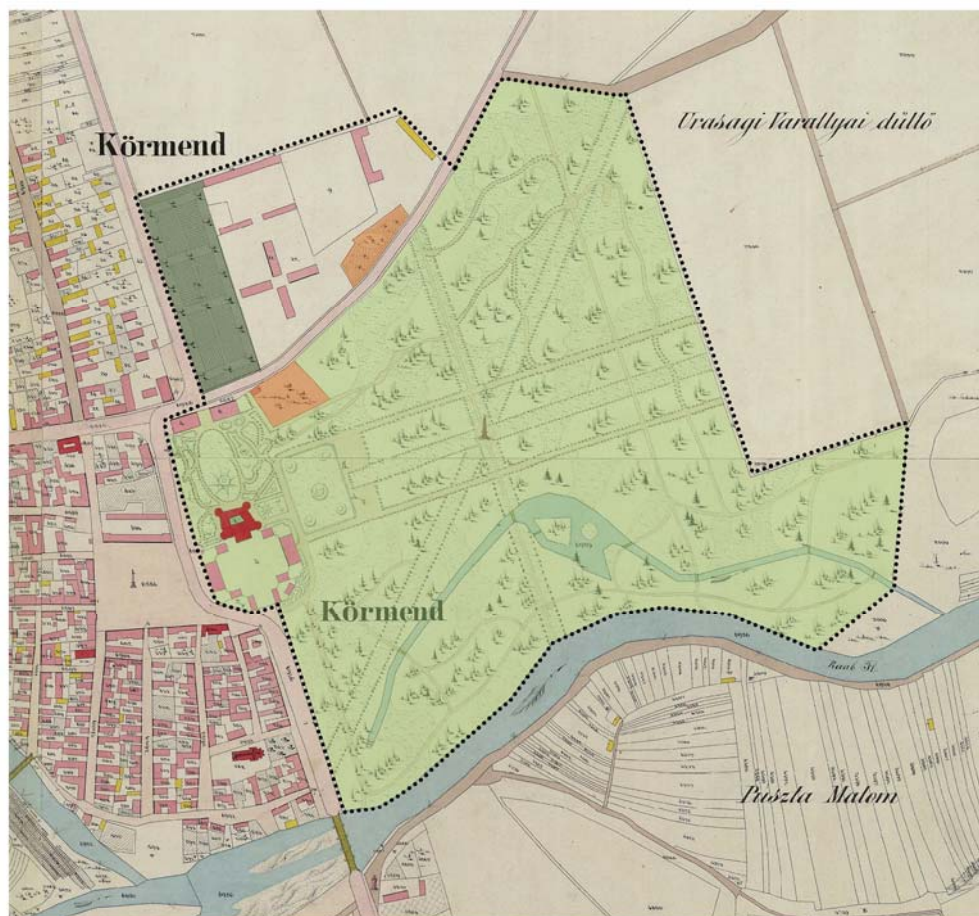
A kataszteri térképek és birtok jegyzőkönyvek elemzését és térképi ábrázolását az alábbi uradalmi birtokközpontok kapcsán végeztem el: Acsád, Alcsút, Csákánydoroszló, Dáka, Dég, Dénesfa, Doba, Nádasdladány, Nagylózs, Fertőd-Eszterháza, Gencsapáti, Hőgyész, Ikervár, Keszthely, Körmend, Lovászpata, Nagycenk, Simaság, Peresznye, Vép. A 4. ábrán a

<sup>47</sup> Számítatlan példát hozhatunk fel ennek illusztrálására, néhány jellegzetes eset a fertődi, dégi, dobai vagy ikervári uradalmak kerti együttesei.

<sup>48</sup> Uradalmi kertészház ismertetéséről ld. bővebben CSOMA (1997b), 347-348

<sup>49</sup> A táblázat Körmend város 1857-es birtokrészlet jegyzőkönyve alapján készült. MNL OL, S 79 N°1214/1, fol. 3-6. A vizsgált egyéb objektumokra vonatkozó kataszteri forrásadatok kivonatát az M4. melléklet táblázatos adatsorainál tüntettem fel.

területhasználatok táblázatos adatainak összesítésével készült térképi elemzés egy mintáját mutatom be, tematikusan feltüntetve az adott uradalmi birtokközpontoz tartozó kertészet egységeit, külön a díszkerti, konyhakerti területeket és az itt található uradalmi gyümölcsöst. A pontvonal az uradalmi birtokközpont térbeli határát jelöli, amennyiben egyértelműsíthető volt a kataszteri adatok alapján. A határvonal nem minden ponton tulajdonjogi határ, hanem lehet funkcionális-térbeli váltás a birtokos tulajdonában álló nagytáblás mezőgazdasági művelésű területek és a birtokközponti területek<sup>50</sup> között.



4. ábra: 19. századi uradalmi birtokközpont kertészeti művelés alatt álló területeinek kimutatása Körmend példáján. Az ábrán pontvonalal jelölöm az uradalmi birtokközpontoz tartozó kertészet határát, amelybe a mezőgazdasági művelés alatt álló területeket nem számítom bele.

Világoszöld jelenti a díszkerteseti, sötétzöld a konyhakerti részeket, narancssárga a gyümölcsöst.<sup>51</sup>

Az uradalmi kertészetek objektum szintű kutatását a szakirodalmi források és kataszteri adatok rendszerezésén túlmenően elsődleges levéltári forrásadatok, így különösen korabeli számadások, birtokigazgatási iratok elemzésével végeztem. Az értekezésben olyan uradalmi

<sup>50</sup> A birtokközpontoz tartozónak tekintetem a rezidencia körül kialakított dísz és haszonkerteket, a gazdasági udvart és a térben közvetlenül kapcsolódó majorságok területét.

<sup>51</sup> Az ábra az 1857-es kataszteri térképfelhasználásával készült. MNL OL, S 78 261. téka Körmend, 12. 18. szelvény

kertészetek vizsgálatára vállalkoztam, amelyeknél az említett típusú iratanyagokból a kertészetre vonatkozóan releváns és lehetőleg több évtizednyi időtávot átívelő dokumentumok maradtak fenn. További pozitív elbírálási szempont volt még, ha az adott uradalmi birtokközpont alapvető kert- és építéstörténeti feldolgozása, publikálása már megtörtént, és azok alapján a kertészet, mint birtokirányítási egység forrásadatainak elemzése még új tudományos eredményeket sejtetett. A gazdasági jellegű számadási iratok elemzésének módszertanát az adott témakör ismertetésénél közlöm a disszertáció 4.4 fejezetében.

Kutatási tevékenységem harmadik célterülete az uradalmi kertészetek fásszárú díszkertészeti növényanyagának vizsgálata az uradalmi növényleltárak forrásadatainak tükrében, illetve az adott kertészettel kapcsolatban megjelent másodlagos források, publikációk adatainak szintetizálásként. A vizsgált uradalmi kertészetek kapcsán először a növényjegyzékek ismertetésével korábban foglalkozó szakirodalmakat tekintettem át, továbbá felhasználtam a kertészeti, botanikai szaklapok növényanyagot ismertető publikációit.<sup>52</sup>

Módszertani újjásként a felkutatott adatokat – amelyek jellemzően levéltári inventáriumokból, növénylistákból, esetleg korabeli leírásokból származnak – saját készítésű kronológiai táblázatban összegzem (M6 és M7 melléklet), amelyben az egyes fajokra, fajtákra vonatkozóan együttesen szerepel a botanikai leírás éve és a hazai uradalmi kertészetekben való előfordulás dátumának hitelesen igazolt ténye. A növényalkalmazásra vonatkozó vizsgálat és elemzés a tájépítészek számára kiemelten fontos dísznövények csoportjaira, így a szabadföldi fásszárúakra (lombhullató fák, örökzöldek, cserjék) terjed ki, ugyanakkor a kutatás során fellelt egyéb növénylisták (gyümölcsfajta jegyzék, vagy üvegházi növények jegyzéke) forrásait további kutatások megalapozásához közlöm.

Az elemzéshez felhasznált dísznövény listák forrásait, továbbá az adatok módszertani-statisztikai értelmezését az alábbiakban ismertetem. Vizsgálatom első lépéseként az alcsúti fa- és cserje leltár<sup>53</sup> több mint 860 taxont tartalmazó listáját Excel adatbázisban rögzítettem, majd a fajokhoz, fajtákhoz hozzárendeltem a publikálás (1892) dátumát, vagy – amennyiben a forrásban megjelölték – a telepítés évét. Ezt követően a szakirodalmi és levéltári kutatásaim alapján kijelöltem azon további leltárakat, amelyeket az összehasonlító elemzésben a továbbiakban felhasználtam. A növényleltárak kiválasztásánál szempont volt, hogy az összehasonlítási potenciál végett lehetőleg több mint száz taxont tartalmazzon, és mindhárom fásszárú növénytípusra vonatkozzon. A vizsgált és összevetett növényjegyzékek listája a következő:

<sup>52</sup> CSÉREK (1896), SCHNEIDER (1927)

<sup>53</sup> JÓZSEF FŐHERCEG (1892), a gépiratos forrás egy példányát a Szent István Egyetem Entz Ferenc Könyvtár és Levéltára őrzi, ugyanakkor a leltárt maga a Főherceg publikálta a *Magyar növénytani lapok* c. folyóiratban.

- Arborétum Alcsúthiense – Az alcsúthi kertben honosított fák és cserjék leltára. 1892
- A martonvásári uradalmi kertészet faiskolájának 1860-as növényjegyzékét.<sup>54</sup>
- Az ikervári Batthyány uradalmi kertészet növényjegyzéke 1850-ből és 1852-ből.<sup>55</sup>
- A keszthelyi Georgikon ún. grottás és fás kertjének növényjegyzéke 1808-ból.<sup>56</sup>

Az említett elsődleges levéltári adatforrások mellett a disszertációban ismertetett nádasdladányi uradalomra vonatkozóan felhasználtam a másodlagos leíró jellegű adatforrásokat, így különösen Csérer Gyula és Schneider József nádasdladányi ismertetőjét a Kertészeti Lapok hasábjairól.<sup>57</sup> A fentiek mellett felkutattam még a körmendi uradalom növényjegyzékét 1884-ből,<sup>58</sup> amely latin-német nyelvű vegyes jegyzék, üvegházi és szabadföldi dísnövényeket egyaránt tartalmaz. Ugyanakkor a forrásanyag fizikai állapota miatt a listát a jelenlegi elemzési mintából kivettem.

Az adatok elemzése a következőképpen történt: Excel adatbázis kezelőben elkészítettem egy kronológiai táblázatot (M7 melléklet), amelyben a számmal jelölt oszlopok 01-től 99-ig a 19. század éveit jelölik, a sorok pedig a növényjegyzékek, leltárak alapján önállóan elkülöníthető taxonokat. A táblázatban egyaránt feltüntettem a taxon latin nevét a korabeli forrásban talált írásmód és a ma elfogadott helyesírási szabályok szerint. A táblázatkészítés célja a statisztikai elemezhetőségen (pl. előfordulás gyakorisága) túl az volt, hogy létrejöjjön egy olyan egységes adattábla, amelyben egy egyszerű kronológiai rendben, áttekinthetően listázhatóvá és kereshetővé válik adott taxon mikor, melyik kertben fordult elő. Az M6 és M7 mellékletben x-el jelöltem a cellákon belül, ha az adott taxon a vizsgált növényjegyzékében előfordult.

Az alcsúti növényjegyzékben József főherceg főkertésze, Hatos János közreműködésével egy olyan pontos, botanikai leíróval közölt fajtalistát közölt 1892-ben, amelynek tudományos precizitása alapján felmerült bennem a kérdés, vajon kimutatható lenne-e a táblázatban az is, mikortól terjedhetett el egyáltalán hazánkban az adott faj vagy fajta? A fajtakérdés alkalmazása napjaink történeti kert helyreállításainál fontos hitelességi kérdés, ezért ezt fontosnak tartottam kutatni. Módszertani megoldásként azt választottam, hogy az egyes növényleltárakban szereplő taxonokra vonatkozóan felkutattam az alcsúti növénylistában megjelölt botanikai leíró forrást, és

<sup>54</sup> MNL OL, P 68 7d. 1 tétel, N°17. f.41-47. További két 1858-ból származó, hideg- és melegházi növényeket lajstromozó lista található ugyanitt, ld. N°18. f.48-49., N°19. f.50-51. A jegyzékek felhasználásával röviden jellemzi a martonvásári kert korabeli növényállományát HORNYÁK (1992), 94-95.

<sup>55</sup> Az ikervári kastélypark rövid leírását és az 1850-es növényjegyzékek ismertetését közli TÓTH (2005), 39-62, továbbá az átadás-átvételi jegyzőkönyvből részleteket publikál TILCSIK (2007), 42-58. A két publikációban felhasznált elsődleges forrás pontosítására: „*Ikervärer Übergabe und Übernahme Instrument*” – Ikervár átadás-átvételi jegyzőkönyve 1850-ből. Forrás: MNL OL, E 675, 36. cs. f.47-50. (1850). Ugyanebben a csomóban találtam meg – az 1850-es növénylistához képest minimális eltéréssel – a két évvel későbbi fajlistát. Forrás: MNL OL, E 675, 36. cs. f.259-264.

<sup>56</sup> A növényjegyzék közli legújabbban: SÁROSPATAKI (2014), M.6. melléklet. A növényjegyzék korábbi közlését ld. CSOMA (1997a), 306-313.

<sup>57</sup> CSÉRER (1896), 152-155; SCHNEIDER (1927), 179-180.

<sup>58</sup> MNL OL, P. 1323, 30d. V. N°63 f.208-222.

rögzíttem a publikálás pontos évszámát. A források kikereséséhez felhasználtam két online tudományos növényadatbázis keresőt<sup>59</sup> illetve az egyetemes botanika- és kerttörténet számos 18-19. századi könyvritkaságnak számító szakirodalmát internetes felületen elérhetővé tévő BHL adatbázist.<sup>60</sup> Emellett a taxonok ellenőrzéséhez felhasználtam még Tóth Imre nemrégiben publikált kézikönyvét a hazánkban kertészeti alkalmazásban jellemző szabadföldi fásszárú növényekről,<sup>61</sup> továbbá az Európai Faiskolai Szövetség által vezetett online fajtajegyzék adatbázist.<sup>62</sup> Az első tudományos leírás évszámát, amennyiben ez 19. századi közlés volt, az Excel táblázat megfelelő évkörének cellájában **o** jellel jelöltem (5. ábra), emellett önálló oszlopban számmal is feltüntettem. A 18. századi tudományos leírásokat évkörtől függetlenül szintén **o** jellel jelöltem, közvetlenül az 1800-as évet jelző oszlopot megelőzően.

KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i): ALCSÚT - Arborétum Alesithiense, 1892 IKERVÁR - MNL OL, E 675, 36 ca. f. 47-50.; f. 259-264 MARTONVÁSÁR - MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47 - MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49 - MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51 KESZTHELY - MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.	ÉVKÖR	ÉVKÖR	ÉVKÖR													
							00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	
				Taxon megnevezése a korabeli forrásban [SIC]	Taxonév napjainkban (egyező taxon illetve alpfaj megfeleltetés)	Taxon leírás évszáma	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	
				x	x	<i>Amorpha fruticosa</i> L.	<i>Amorpha fruticosa</i>	1753	o											
						<i>Amorpha glabra</i>	<i>Amorpha glabra</i>	1810												o
				x		<i>Ampelopsis quinquefolia</i> MICHAUX	<i>Parthenocissus quinquefolia</i>	1803			o									
				x		<i>Amygdalopsis Lindleyi</i> CARRIÈRE	<i>Prunus triloba / Amygdalus triloba</i>	1862												
				x		<i>Amygdalus nana</i>	<i>Amygdalus nana</i>	1753	o											
				x		<i>Amygdalus pumila</i> L.	<i>Prunus / Amygdalus pumila</i>	1767	o											
				x		<i>Aristolochia Sipho</i> L'HERITIER	<i>Aristolochia macrophylla</i>	1785	o											
				x		<i>Baccharis halimifolia</i> L.	<i>Baccharis halimifolia</i>	1753	o											
				x		<i>Berberis dealbata</i>	<i>Berberis dealbata</i>	1836	o											
				x		<i>Berberis emarginata</i>	<i>Berberis emarginata / vulgaris</i> cv.	1809	o											o
				x		<i>Berberis vulgaris</i>	<i>Berberis vulgaris</i>	1753	o											
				x		<i>Bignonia radicans</i>	<i>Campsis radicans</i>	1753	o											
				x		<i>Buddleia Lindleyana</i> FORTUNE	<i>Buddleia lindleyana</i>	1844	o											
				x		<i>Calycanthus floridus</i> L.	<i>Calycanthus floridus</i>	1759	o											
				x		<i>Calycanthus glaucus</i>	<i>Calycanthus floridus</i> var. <i>glaucus</i>	1809 (1840)												o
				x		<i>Calycanthus occidentalis</i> W. HOOKER	<i>Calycanthus occidentalis</i>	1839, 1841												
				x		<i>Calycanthus praecox</i> L.	<i>Calycanthus praecox</i>	1762	o											

5. ábra: Fásszárú dísznövény jegyzékek összesítő kronológiai adattáblájának részlete az M7 melléklet alapján

<sup>59</sup> Tropicos® adatbázist - <http://www.tropicos.org/NameSearch.aspx> - a Missouri Botanical Garden kutatói üzemeltetik, a The Plant List® - <http://www.theplantlist.org/> - adatbázis pedig az említett botanikus kert és a Kew-i Royal Botanic Gardens közreműködésének köszönhetően jött létre.

<sup>60</sup> Biodiversity Heritage Library - <http://www.biodiversitylibrary.org/>

<sup>61</sup> TÓTH (2012) – Az M6 és M7 mellékletekben összeállított taxon lista átnézését és korrektúrázását Tóth Imrének ezúton is hálásan köszönöm.

<sup>62</sup> List of Names of Woody Plants® [www.internationalplantnames.com](http://www.internationalplantnames.com)

### 3. KERTÉSZETI KULTÚRA A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

#### 3.1. A kertész fogalmának értelmezése

A 'kertész' megnevezés már a 19. századot megelőzően is olyan általános, vegyes értelemben használt fogalom volt, amely magában foglalta az alábbi mai szakkifejezéseket: botanikus, virágkertész, erdész, gyümölcskertész, gyümölcstermelő, kertészeti eszköz vagy növénykereskedő, zöldfűszeres, gyógynövény kereskedő, vegyes kereskedő, piaci kereskedő, faiskolai termelő, műkertész, kertépítész, magtermelő.<sup>63</sup> A kertész fogalmának ilyen széleskörű értelmezése nem véletlen, hiszen közismert, hogy ekkoriban a különböző kertészeti feladatkörök és ágazatok nem határolódtak el élesen egymástól.<sup>64</sup>

A kertészek szakmai hierarchia szerinti megkülönböztetése Európában mindenütt létezett, az angolszász vidékeken talán a legkifinomultabb formában. John Claudius Loudon 1824-ben megjelent kertészeti enciklopédiájában a kertészet bármely szférájában részt vevő (szak)embereket négy nagyobb csoportra osztja: alkalmazott kertészek (1. csoport), kereskedő kertészek (2. csoport), kertművészek, műkertészek és/vagy kertészeti oktatók-szakírók (3. csoport), illetve ide sorolja magukat a kerttulajdonosokat is (4. csoport). Az első csoport szigorú hierarchia szerint működött, míg a második és a harmadik inkább a szakirányú specializáció alapján.<sup>65</sup> Kutatási témám szempontjából az 1. csoportba tartozó kertészek vizsgálata releváns, azonban le kell szögezni, hogy a szakmagyakorlás során természetesen elkerülhetetlen volt az átmenet az egyes kategóriák és csoportok között.

Loudon szerint az ún. szolgáló vagy alkalmazott kertészek között a szakmai – elsősorban gyakorlati – tapasztalat alapján a következő hierarchia állt fenn: udvari főkertész, botanikai kurátor, utazó kertész, faiskolai vezető, főkertész (utóbbi kettő egy rangban), mester kertész, művezető vagy segéd kertész, napszámos legény, tanonc, betanított munkás.<sup>66</sup> A második csoportba tartoztak a különböző szakágakra specializálódott termelő, kereskedő és szolgáltató kertészek, így például: szerződéses fenntartó kertészek, magtermesztők, magkereskedők, gyógynövény kertészek, növénygyűjtők, gyümölcskertészek, piaci kertészek, virágkertészek, faiskolai termesztők és kereskedők, botanikusok.<sup>67</sup>

<sup>63</sup> MUSGRAVE (2007), vii-viii.

<sup>64</sup> CSOMA (1997b), 343.

<sup>65</sup> LOUDON (1824), Part IV, 1040.

<sup>66</sup> Az alkalmazotti viszonyban álló kertészek típusai hierarchikus sorrendben, angolszász megnevezés szerint: *royal gardener / court gardener / government gardener; botanic curator; travelling gardener; nursery foreman; head gardener / upper gardener; master-gardener; foreman / before man / first man; journeyman / under gardener; apprentice; garden laborer*. A különböző hierarchiai szinten álló kertész típusokat / jellel választottam el.

<sup>67</sup> LOUDON (1824), Part IV. 1040-1043.

A főkertészi státus fogalma a közcélú zöldfelületek fejlesztésének megjelenéséig a nagybirtokokhoz kapcsolódott, így a 19. századot megelőzően elsősorban uradalmi főkertészt értünk e fogalom alatt. Az uradalmi főkertész definíciója tekintetében az egyik legátfogóbb, ugyanakkor legegyszerűbb megközelítést Toby Musgrave adja, amely szerint a mester vagy főkertész volt az a személy, akinek feladata egy nagyobb vidéki birtok-együtteshez kapcsolódó dísz- és haszonkertek irányítása, fenntartása és fejlesztése.<sup>68</sup>

A nagybirtokosi rendszer keretei között az uradalmi főkertész – szakmai függetlenségének tiszteletben tartása mellett – szolgálói státusban állt, ugyanakkor mai értelemben véve „közép vezetői” feladatkört és felelősséget viselt az uradalmi együttes irányításában.<sup>69</sup> A főkertész igazgatási feladatköre a birtoknagyság függvényében változóan összetett lehetett, ugyanakkor a cél mégis mindenütt azonos volt. Mindezt Musgrave kissé idealisztikusan így fogalmazza meg: a főkertész feladata az, hogy olyan kertet valósítson meg, amely „sosem lehet gyengébb a tökéletesnél”, hiszen a díszkertek és az üvegházak egyfajta „exkluzív kirakatként” jelezték a tulajdonos kifinomult ízlését és gazdagságát.<sup>70</sup>

A főkertész feladatai közé tartozott, hogy 1) biztosítsa, a díszkert állapota a maximumot nyújtja bármely évszakban; 2) a környezet alakítása tükrözze a legújabb divatot; 3) a díszkertek a legújabb, legritkább és legértékesebb növényfajokkal és –fajtákkal legyenek gazdagítva; 4) az üvegházak, narancsházak minél ritkább exótákkal legyenek ékesítve; 5) a természetett vágott dísznövényekből készült kompozíciók folyamatosan díszítsék a belső tereket; 4) a zöldségek és gyümölcsök - szezonban és szezonon kívüli - legmagasabb színvonalú termesztése kiszolgálja az uraság étkezési igényeit, vidéki és városi rezidenciáján egyaránt.<sup>71</sup>

### 3.2. A hazai kertésztársadalom rétegződése

Magyarországon a kertészek társadalmi értelemben vett összetettebb rétegződéséről igazából a 19. századtól beszélhetünk, amikor létszámuk ugrásszerűen megnövekedett. Noha a szakmai specializáció szerinti elkülönülés a céhes kereteken belül már a 18. században is létezett, a mai értelemben vett szakosodott kertészet kialakulása a következő évszázadra jellemző. Az elkülönülő szakágakként az alábbiak voltak számon volt tartva: zöldség-, gyümölcs-, dísz- és virágkertészet, faiskolai és vetőmag-termelés.<sup>72</sup>

<sup>68</sup> MUSGRAVE (2007), viii.

<sup>69</sup> A kijelentés tudományos alátámasztását lásd bővebben a jelen értekezés 4.4.2. fejezetében.

<sup>70</sup> MUSGRAVE (2007), ix. A kertek reprezentációs szerepe mellett a korszak művészi együtteseit tulajdonosaik turisztikai attrakcióként is hasznosították. SZILÁGYI (2009), 20.

<sup>71</sup> MUSGRAVE (2009), 53-54.

<sup>72</sup> CSOMA (1996), 8.



Adámszky József főkertész és szakíró egy 1895-ös cikkében<sup>73</sup> ismerteti a 19. század végi Magyarországon működő különböző kertész típusokat és munkakörüket. Eszerint megkülönböztettek ekkoriban ún. *táj-kertészeket*,<sup>74</sup> *fűvészkertészeket* vagy botanikusokat, akik „a növénytanak mesterei”; továbbá *kereskedelmi-kertészeket*, *rózsa-kertészeket* a szaporítás szolgálatában; *urasági-kertészeket* az uradalmak szolgálatában, „kik szakképzettségüket mindenhol érvényre juttatják, a fentebbiekkel egybevéve műkertészeknek neveztetnek”,<sup>75</sup> illetve *gyümölcskertészeket* és *konyhakertészeket*. Utóbbiakat két csoportra osztja: *magán- és urasági-konyhakertészekre*, megmagyarázva a különbséget, miszerint „a magán konyha-kertész abban különbözik az uraságitól, hogy tetszése szerint azon zöldféléseket termeli, mely neki a piacon a legtöbb hasznot hozza. Nem ültet és vet aprólékos fűszer vagy inkább csemegének való zöldséget [...], a minnek egy urasági konyhakertben nem szabad hiányozni [...]. Az urasági kertész annyiban különbözik az előbbitől, hogy ennek az év kezdetétől, majdnem az év utolsó napjáig bőven el kell látva lenni mindazon zöldségművekkel, melyeket az urasági konyha igényel, s azért megkezdheti újévkor mindjárt az üdészetet a salátától, rektől stb. kezdve, melyeket több ízben ültetnie és vetnie kell, hogy egyik a másikat használatra utolérje. Egyszóval, hogy a zöldséges kamarákat ellássa mindazon zöldségfélékkel, melyek nélkülözhetetlenül az asztalra szükségeltetnek.”<sup>76</sup> Azért ezen kertészet a legnagyobb kiszámítást, gondot, türelmet és utánajárást követeli.”<sup>77</sup>

Fatsar Kristóf a barokk kertművészetet feldolgozó monográfiájában a kertészeket feladatkörük és fizetési módjuk alapján alapvetően két csoportba sorolja: haszonkertész és díszkertész. Forráskutatásai nyomán ismert, hogy „a kisebb szakértelmet igénylő, elsősorban fenntartást végző kertész az uradalom alacsony rangú és fizetésű alkalmazottai sorában szerepelt a konvenciók listákon”, míg a díszkertész a „konvenciók listák legelőkelőbb helyeinek egyikén.”<sup>78</sup> Ebből is kitűnik, hogy a szakmai-társadalmi hierarchia természetesen nálunk is összekapcsolódott a gyakorlati tapasztalattal illetve a specializációval, és mindezek alapján megkülönböztettek önállóan működő mester- vagy főkertészt, alkalmazott kertészt, kertészsegédet, kertészlegényt, illetve kertész tanoncot. Hozzá kell tenni, hogy a kertészeti munkák egy részében (pl. gyomlálás, ültetés, betakarítás) a női munka igen jelentős volt, ugyanakkor őket ekkor még nem tekintették a kertészeti hierarchián belül szakembernek, bármekkora tapasztalatuk volt.

<sup>73</sup> ADÁMSZKY (1895), 78-80.

<sup>74</sup> Vélhetően a mai értelemben vett tájépítészeket ért alatta.

<sup>75</sup> Tehát az urasági kertésznek a kertészet szinte minden szakágában (tervezés, növényismeret, termesztés) jártasnak kellett lennie.

<sup>76</sup> Talán nem véletlen, hogy Foiszner Ferenc körmendi főkertész felesége éppen az uradalom szakácsnöje volt. Forrás: MNL OL, P 1322, 65d. fol. 271 és 287.

<sup>77</sup> ADÁMSZKY (1895), 78-80.

<sup>78</sup> FATSAR (2008), 22.

A hierarchia tetején és leggyakrabban uradalmi alkalmazásban álló műkertészek, főkertészek mellett a 19. században megjelent a városi főkertész státusa is. Betnár Béla 1927-es kertészeti címtárában<sup>79</sup> a kertész(et)eket három kategória szerinti rövidítéssel látja el: u.k. - uradalmi kertész; v.k. - városi kertész; k.k. – kereskedő kertész. Az említett három kertész vezetői kategória mellett a társadalomban megkülönböztethetjük még az elsősorban németajkú, termelő zöldségkertészeket, akikre a céhes szerveződés és a szakismeret szigorú őrzése volt jellemző, s igyekeztek termékeiket saját maguk értékesíteni. A céhes rendszerbe tömörült kertészek száma lényegesen kevesebb volt, mint az azon kívül működő kertészeké: Jeszenszky és Kardos alapján<sup>80</sup> úgy tudjuk, hogy 1872-ig 372 kertészsegédet avattak mesterré a Pesti Kertész Céh keretein belül, ugyanakkor a céhen kívül működő kertészek száma ekkorra már több ezerre tehető. A zöldségtermesztő kertészek külön kategóriáját képviselik a bolgárkertészek, akik a 18. század óta letelepedve hazánkban jelentős konkurenciát jelentettek a német konyhakertészek számára. A legkisebb társadalmi-szakmai elismertsége a külföldről jött ún. vándorkertészeknek (vagyis piaci kereskedőknek) volt.

Hazánkban a 19. század közepéig a legjelesebb kerttervezők és uradalmi főkertészek jellemzően külföldről származtak,<sup>81</sup> tanulmányaikat és gyakorlatukat Európában szerezték. A hazai kertészképzés az 1797-es alapítású Georgikonon<sup>82</sup> kívül céhes keretek között folyt,<sup>83</sup> egészen az Entz Ferenc által az 1850-es években saját faiskolai telephelyén szervezett kertészeti szakoktatásig, amelyből néhány évtizeddel később – állami és magán támogatásnak köszönhetően – kifejlődhetett a Magyar Királyi Kertészeti Tanintézet.<sup>84</sup>

### 3.3. Az európai kertművészeti kultúra hatásai hazánkra

A 19. századi Magyarországon a kertművészetben a tájképi kertek kialakítása meghatározó,<sup>85</sup> majd a század utolsó évtizedeiben a kastélyépületek közvetlen környezetében már a historizáló

<sup>79</sup> BETNÁR (1927), 415-428.

<sup>80</sup> KARDOS (1916), 530-536.

<sup>81</sup> FATSAR (2016), 168 Esetenként az uradalmi főkertészi státus mellett jellemző lehetett még az ún. 'garten inspektor'-i, azaz kert-felügyelői pozíció is, amely a német nyelvterületek gyakorlatából kerülhetett át hazánkba. A témakörrel ld. bővebben STIFTUNG (2004), 135-163. Magyarországi említését ld. FATSAR (2014b).

<sup>82</sup> Az első mezőgazdasági tanintézetről ld. bővebben: CSOMA (1997a).

<sup>83</sup> KARDOS (1916), 240. A céhes rendszerű szakismeret átadás Európában is gyakori volt még ekkor, erről bővebben ld. a porosz udvari kertészek kapcsán: STIFTUNG (2004), 135-146

<sup>84</sup> A tanintézetben végzett kertépítészeti szakoktatás átfogó ismertetéséről ld. bővebben JÁMBOR (2009) 137-148.

<sup>85</sup> A magyarországi tájképi kertek vonatkozásában átfogó tanulmányokat közölt Zádor Anna az 1970-80-as években – ZÁDOR (1973), 3-53. és ZÁDOR (1988), 291-344, majd Galavics Géza Adrian von Buttlar könyvében - ld. GALAVICS (1999). Rövid kerteírásokat közöltek Őrsi Károly és munkatársai szintén az 1990-es években – ld. ŐRSI (1996). Emellett tájépítész kollégák a közelmúltban részletesen foglalkoztak az angol tájképi kertművészeti stílusirányzat szellemi, filozófiai és parkhasználati háttérének kérdéseivel és magyarországi kihatásaival. Ld. FATSAR (2012), 111-121.; SZILÁGYI (2009), 14-26.; JÁMBOR (2006) 9-17.

kertrészletek<sup>86</sup> kialakítása jellemző. Az európai kertművészetben az angol tájképi kert megjelenése és térhódítása egy évszázaddal korábbra, a 18. század első évtizedeire tehető, amikor a barokk elveivel szemben álló, a „*tájat természetnek, a kertet pedig művészi tájnak*” tekintő szellemi irányzat megszületett.<sup>87</sup>

A tájképi kertek korszakolását a szakma különbözőképpen kezeli, többféle megközelítésről beszélhetünk, amelynek részletes bemutatása a jelen fejezetnek nem célja,<sup>88</sup> ugyanakkor megjegyzem, hogy a nemzetközi szakirodalomban is használt hármaskorszakolás<sup>89</sup> – elsősorban kert- és művészettörténeti megközelítésű – hazai alkalmazását tekintem mérvadónak.<sup>90</sup> Fontosnak tartom továbbá kiemelni, hogy az egyes kertművészeti stíluskorszakok egymásba átfolynak, éles időbeli határt sem az új ideológiák elterjedése, sem az alkotások létrejötte között nem lehet megállapítani.

Magyarországra az új kertművészeti irányzatok jellemzően német közvetítéssel jutottak el, a Habsburg uralkodói dinasztia európai kapcsolatai és a magyarországi felső arisztokrácia közvetlen udvari és/vagy európai kapcsolatrendszere révén. A hazai korai, 18. század végi átmeneti stílust képviselő kertek alkotói ugyanakkor még olyan alkotók voltak, akik tájkerti együttest csak 'másodkézből', európai tanulmányaik során tapasztalhatták meg, angliai látogatásuk nem ismert. Bizonyított viszont a korszak katolikus magyar főurainak szoros kötődése az osztrák arisztokráciához és a császári udvar divatirányzatokat közvetítő szerepe a kertművészetben.<sup>91</sup> Közismert tény továbbá, hogy a korai tájképi korszak kiemelkedő kertművészeti együtteseinek alkotói és fenntartói egészen a 19. század közepéig jellemzően német, francia, cseh származású kertépítésszek, főkertészek voltak,<sup>92</sup> akik szaktudásukat külföldön megszerezve hazánkba látogattak, és itt rövidebb hosszabb időt eltöltve, vagy akár letelepedve, elterjesztették az új kertművészeti irányzatokat és kertészeti szakismereteket.

<sup>86</sup> A historizáló kertművészeti stílusirányzat magyarországi vonatkozásairól ld. ALFÖLDY (2007), 115-189.

<sup>87</sup> JÁMBOR (2009) 9-10. A korszak jeles gondolkodóinak (Joseph Addison, Alexander Pope, Daniel Defoe, William Gilpin, William Chambers és sokan mások) a tájképi kertművészetet megalapozó korabeli gondolatait, esszéit közli HUNT – WILLIS (1988) 138-379.

<sup>88</sup> A különböző megközelítésű korszakolások bemutatásáról ld. SÁROSPATAKI (2014) 71-75.

<sup>89</sup> Úgy mint: *early landscape gardens / picturesque gardens / classical landscape gardens*. Az '*early landscape garden*' fogalma körébe tekinthetjük a Magyarországon átmeneti kertművészeti stíluskorszakot a 18. század utolsó évtizedeiben majd a század fordulóján; a '*picturesque garden*' fogalom egyértelműen a festői/szentsimentális vagy romantikus jelzővel említett kertművészeti alkotásokat, míg a '*classical landscape garden*' a klasszikus tájkerteket jelenti.

<sup>90</sup> A különböző szerzők tájképi kertekre vonatkozó korszakolását ld. ZÁDOR (1988), SZIKRA (1997), GALAVICS (1999), JÁMBOR (2006), SZILÁGYI (2009) említett munkáiban. Rapaics Rajmund (RAPAICS 1940) korszakolásával, illetve azok stíluskorszakként történő értelmezésével nem tudok azonosulni, ahogy több más kolléga sem. Ld. ALFÖLDY (2007) 116.

<sup>91</sup> FATSAR (2016), 166-168.

<sup>92</sup> Fatsar Kristóf tanulmányában határozottan elkülöníti az átmeneti korszak meghatározó tervezőit, (Isidore Marcell Armand Ganneval, Giulio Pellegrini da Trieste) – akiket Cseklész, Tata, Csákvár kapcsán, Magyarbél stb. kapcsán röviden ismertet – és a festői tájkertek „diadalának” elterjesztőit (Bernhard Petri, Charles Moreau, Christian Heinrich Nebbien) a 19. század első feléből, akik utazásaik révén már személyes tapasztalattal is rendelkeztek az angliai kertekről.

Az európai kertművészeti kultúra természetesen a korszak legjelentősebb alkotásain keresztül közvetett módon folyamatosan hatott Magyarországra, kezdve korai festői tájkertektől (Rousham, Stowe),<sup>93</sup> a francia Ermenonville-i szentimentális motívumon vagy Capability Brown klasszikus tejkertjein át a kiemelkedő német (München, Berlin, Potsdam) és osztrák (Schönbrunn, Laxenburg) kertművészeti alkotásokig.<sup>94</sup>

Az angol tájképi kertkultúra szellemi-ideológiai háttérének átvétele a 19. század eleji hazai közgondolkodásából közismert,<sup>95</sup> és ekkor már az európai körutak keretében végzett a szigetország látogatások is bizonyítottak. A kertészeti ismeretek átvétele tehát részben a korabeli utazók külföldi útjainak tapasztalásai alapján, másrészt külföldről importált szakemberek révén jutott el hazánkba.<sup>96</sup> A konkrét empirikus tapasztalatok mellett alapvető jelentőséggel bírt a felvilágosult Nyugat-Európa filozófiai és politikai eszméinek megismerése, amelynek közvetett hatása a 19. századi kertművészeti kultúra fejlődésében közismert. Gondolhatunk itt a Rousseau-i szabadság eszmét tükröző tipikus tájkerti elem átvételére, vagy az angliai udvar kegyvesztett wigh főurak kertépítészetben rejlő politikai vélemény-nyilvánításának és ellenzéki tevékenységének hazai adaptálására.<sup>97</sup>

Az ismeretek terjesztésében nagy szerepe volt továbbá a korszakban létrehozott nyomtatott kertészeti szakirodalom illetve szaksajtó elterjedésének, amelyek révén a főurak és a kertésztársadalom művelt képviselői közvetlenül értesülhettek a legújabb kertművészeti trendekről, technológiai fejlesztésekről és nem utolsósorban az újonnan felfedezett növényritkaságokról. A 19. század legjelentősebb angol szaklapjai közé tartoztak az alábbiak: *The Gardener's Magazine*, *The Gardener's Chronicle*, *The Journal of Horticulture*, *Paxton's Magazine of Botany*, míg francia és német nyelvterületen ismert volt például a '*Journal Spécial de l'État et des Progrès du Jardinage*', a '*La Belgique horticole. Journal des Jardins, des serres et des vergers*', illetve a *Linnaea. Ein Journal für die Botanik in ihrem ganzen Umfange*.

A kertépítészeti és kertészeti szaktudás importja mellett a kertek fő építőkövének, az élő növényanyagának is kiemelten jelentős volt külföldről történő beszerzése. Ismert például a bécsi Rosenthal faiskolából rendelt növények jegyzéke, amelyet a keszthelyi uradalmi kertészetnek szállítottak.<sup>98</sup> Bizonyosra vehető, hogy az alcsúti uradalmi kertészet a német beszerző forrásokon

<sup>93</sup> Az angliai festői tájkertekről ld. a közelmúltban JÁMBOR (2006), 9-17.

<sup>94</sup> ÖRSI (1996), 4.

<sup>95</sup> Ld. például Kazinczy Ferenc közírói munkásságát. KAZINCZY (1806)

<sup>96</sup> A külföldi szakemberek „importálása” tájkertek létrehozására Nyugat-Európában sem volt ismeretlen: pl. vallónia tájképi parkjait szintén német származású kerttervezők hozták létre. DE HARLEZ (2008), 86-100.

<sup>97</sup> Az angol wigh főurak ellenzékiként birtokaikon háttérbe vonulva a kertművészet eszközeivel, hatalmas angolparkok létesítésével jelenítették meg politikai-gazdasági hatalmukat. SZILÁGYI (2009), 20. A reformkori Magyarország párhuzamba állítható főúri tevékenységei tekintetében ld. CSOMA (1996), 4.

<sup>98</sup> Közli SÁROSPATAKI (2014), M.8 melléklet. A növénylistát a közölt taxonok alapján a szerzővel szemben inkább a 19. század elejére datálom.

túl kapcsolatban állt belgiumi és francia kertészetekkel is,<sup>99</sup> továbbá az évszázad végén szintén belgiumi kapcsolatokra építve működtette az oroszvári 'Stephaneum kertészetet' a Habsburg származású Stefánia belga hercegnő.<sup>100</sup> Ugyanakkor kereskedelmi kertészetekből történő növényvásárlás mellett a főurak személyes kapcsolatai révén történő növénycserék is jellemzőek voltak a korszakban.

### 3.4. A kertészeti kultúra fejlődésének magyarországi jellemzői

Csoma Zsigmond kutatásai nyomán tudjuk, hogy a 19. század második felében a hazai kertészetet az alábbi meghatározó változások jellemzik: szakosodott kertészeti ágazatok kialakulása (elkülönülő szakágak: zöldség-, gyümölcs-, dísz- és virágkertészet, faiskola, vetőmag-termelés); az uradalmi kertészetek mellett a kereskedelmi kertészetek térnyerése, ezzel együtt az üzleti, vállalkozói szemlélet elterjedése, a nyereségorientált, üzemi szintű kertészet kialakulása. A természettudományok fejlődésének, továbbá a külföldi szaporítóanyagok nagy tömegű importjának köszönhetően megjelenik a fajtaazonos szaporítás kérdése a természetben, illetve a fajtatiszta telepítések igénye a fásításoknál.<sup>101</sup>

Az alábbiakban Németh József 1935-ben készült publikációja<sup>102</sup> alapján összefoglaló ismertetést nyújtok a jelentős kertészeti ágazatok korabeli jellemzőiről.

#### 3.4.1. Díszkertészet

A magyarországi kertművészeti alkotások döntő többsége a 19. században létesült, döntő többségét tekintve főúri magánkertként külföldi szakemberek közreműködésével. Az évszázad közepén történt politikai események, így az 1848-49-es forradalom következményei a hazai kertészet alakulására is meghatározóak voltak. A kertészeti termesztés fejlődését ugyanis alapvetően befolyásolta, hogy a rendszerváltozás és az új jogszabályok révén „*a föld áruvá vált, a munkaerő és a birtokforgalom feudális gátjai lehullottak*”,<sup>103</sup> megindult a kapitalista és polgári átalakulás. A szabadságharcot követően visszavonultságra kényszerült reformnemzedék főurai pedig a kertészetben egyszerre megnyugvást, gazdasági perspektívát, ugyanakkor politikai

<sup>99</sup> Libits Adolf munkájában két kertészetet említ, egyet a franciaországi Angers-ban, egyet pedig a belgiumi Ghent-ben, amely utóbbi minden bizonnyal Louis Benoît van Houtte (1810-1876) genti kertész faiskoláját jelentheti. LIBITS, (1896) s.p.

<sup>100</sup> Stefánia hercegnő (1864-1945) József nádor unokája volt, édesapja pedig II. Lipót belga király. Első szerencsétlen házasságát követően ismerkedett meg Lónyay Elemér gróffal, akivel egy második, rangon aluli házasságot kötött. A belga királyi családból való kitagadását követően költözött az oroszvári Lónyay birtokra, ahol a 20. század első évtizedeiben kereskedelmi kertészetként működtették a hercegnőről elnevezett faiskolát.

<sup>101</sup> CSOMA (1996), 8.

<sup>102</sup> NÉMETH (1935), 96-116.

<sup>103</sup> CSOMA (1996), 3

menedéket is találtak, hiszen a frissen alakuló kertészeti társulatok, szakmai szervezetek hivatalos összejöveteleik során észrevétlenül egyéb közügyekkel is foglalkozhattak.<sup>104</sup>

A díszkertészet fejlődéséhez alapvetően hozzájárult a korszakot jellemző ipari-technológiai fejlődés, a vasúthálózat megjelenése révén megnövekedő kereskedelmi igények és lehetőségek, továbbá a megalakuló szakmai szervezetek által patronált szakirodalmi tevékenység. A kedvtelésből, főúri passzióból különleges fajokat, fajtákat gyűjtő-termesztő uradalmi kertészetek, gyűjteményes kertek mellett megjelentek az üzleti alapon létesített, nyereségorientált kereskedelmi kertészetek, amelyeket olykor az uradalmi kertészetek főkertész dinasztiáinak tagjai alapítottak (pl. Tost vagy Petz család), máskor a külföldről hazánkba kimondottan e céllal letelepedő szakemberek hozták létre.<sup>105</sup> Vállalkozói-kereskedelmi szemléletű kertészetek (6. ábra) természetesen az uradalmak kezelésén belül is létesülhettek, de nem ez volt a jellemző. Az ország legnevesebb uradalmi kertészetei között tartjuk számon az alcúti főhercegi udvari kertészetet, az eszterházi és körmendi várkertészetet, vagy éppen a dégi, keszthelyi, martonvásári kertészeteket és faiskolákat.



6. ábra: Kereskedelmi kertészeti hirdetések a 20. század első feléből<sup>106</sup>

<sup>104</sup> A 19. század második fele a kertészeti-gazdasági egyesületek, csoportosulások megalakulásának korszaka: 1857-ben az Országos Magyar Kertészeti Társulat, 1861-ben Országos Magyar Kertgazdászati Társulat, 1872-ben a Pesti Kertész Társulat, majd 1885-ben az Országos Magyar Kertészeti Egyesület jött létre.

<sup>105</sup> NÉMETH (1937), 111-115. Felsorolásában ismerteti a 19. század utolsó harmadában működött kereskedelmi díszkertészeteket.

<sup>106</sup> Bal oldali kép forrása: BETNÁR (1927) 139. Jobb oldali kép forrása: MÁGÓCSY-DIETZ – KOVÁCS (1935) 133.

A magyarországi díszkertészetben a szakágakra specializálódott növénykultúrák az 1880-1890-es években fejlődtek ki számos főúri, magán- és kereskedelmi kertészetben. A hazai kertészeti kultúra fejlesztéséért a főurak<sup>107</sup> jelentős áldozatokat hoztak, s a külföldi példákhoz hasonlóan számos hazai uradalmi kertészet versenyre kelt egymással a fajtagyűjtés, a nemesítés és a honosítás terén. A prosperáló időszak eredményeit, a működő kertészeti kultúrákat az első világháború és az azt követő forradalmi időszak gazdasági, társadalmi következményei „*úgyszólván teljesen romba döntötték.*”<sup>108</sup> Schneider József 1935-ös történeti visszatekintése alapján az alábbiak igazolják mindezt: „*a kertészeteknek egy fél évszázad előtt a kerti növénykultúrákban vezető és irányító szerepe volt [...] Ma, sajnos, ezek száma alaposan megcsappant és legtöbb helyen csak a romba dőlt üvegházak és az elhanyagolt, nagy kiterjedésű parkokban a hatalmasra fejlődött ritka fák hírmondói a még néhány évtized előtt viruló kertészeti kultúrának*”. A világháborút követően „*az uradalmi és magán kertészetekben a takarékoság szempontjából a virágtenyésztést, mint luxust redukálták. A vezető kertészeket állásukból elbocsátották és olcsóbb kerti munkásokra (bojtárookra) bízta a kertészet gondozását, akik alatt (megfelelő szakismeretek hiányában) a meglévő növényállomány részben elpusztult, részben olcsó áron elprédálták.*”<sup>109</sup>

A 19. század második felének kereskedelmi kertészeteiben igen gazdag és változatos növénykultúrákat termesztettek, s jó hírnevű cégek úgy a fővárosban, mint a vidéki nagyobb városokban (Szeged, Temesvár, Kolozsvár, Nagyvárad, Pozsony, Kassa, Debrecen) megtalálhatóak voltak. A hazai termesztés mellett a kertészeti termékek importja mindig igen jelentős volt, különösen Belgium, Hollandia és Németország kereskedelmi kertészetein keresztül, amelyre többek között Ráde Károly is utal az OMKE jubileumi Aranykönyvében megjelent cikkében<sup>110</sup> illetve erről tanúskodik Betnár Béla 1927-ben publikált könyve is.<sup>111</sup>

Sajnálatos módon statisztikai adatok rendszeres gyűjtése a kertészeti ágazatban az 1870-es évekig gyakorlatilag nem történt. Németh József idézett munkájában egy forrásmegjelölés nélkül közölt adat szerint az 1860-as években Budapesten hat kereskedelmi díszkertészet volt, amelyek száma 1886-ra meghétszereződött. Az 1880-as népszámlálásnak a Kertészeti Lapok hasábjain megjelent adataira forrásmegjelölés nélkül<sup>112</sup> Csoma Zsigmond, Németh József és Schilberszky Károly egyaránt hivatkozik: eszerint az országban ekkor 3309 önállóan vállalkozó kertészt és 3274 kertész segédszemélyzetet tartottak nyilván.

<sup>107</sup> Nem véletlen, hogy a korabeli kertészeti szakmai egyesületek vezető tisztségviselői között évtizedeken keresztül megtalálhatjuk a főúri társadalmi réteg számos képviselőjét.

<sup>108</sup> SCHNEIDER (1935), 38.

<sup>109</sup> SCHNEIDER (1935), 38.

<sup>110</sup> RÁDE (1935), 94-95.

<sup>111</sup> BETNÁR (1927)

<sup>112</sup> A Kertészeti Lapok vonatkozó ismertetését a kutatás jelen állása szerint nem találtam meg.

### 3.4.1. Haszonkertészet

A zöldségkertészkedés nagyarányú fejlődése Magyarországon már a 18. században megindult, amikor a külföldről hazánkban letelepedett kertészeknek az évszázad közepén uralkodói privilégiumokat, kiváltságokat ítéltek meg és 1764-ben Pesten létrejöhettek a zöldségkertészek céhes szervezetének elődei, az ún. Bruderschaft-ok, majd rá két évre megalakult az elsősorban zöldségkertészeket tömörítő Pesti Kertész Társulat. Bécs közelsége és a történelmi helyzet folytán ekkoriban Pozsony zöldségtermesztése megelőzte Pestet, azonban az új szabályozás, a szabadalmak és előnyök biztosítása pozitívan befolyásolták a zöldségkertészeti termelés és kereskedelem lehetőségeit.<sup>113</sup> A zöldségtermesztés nagyarányú, tömegtermelést szolgáló telepei a nagyvárosok környékén, piacok közelében alakultak ki, míg a főúri birtokokon történő termelés jellemzően önellátási célt szolgált. A 19. század folyamán a kereskedelmi célú zöldségkertészet számára komoly kihívást és konkurenciát jelentett a bolgárkertészek térnyerése, azonban speciális termelési kultúrájuk jelentős technikai fejlődést is generált.<sup>114</sup>

A 19. századot megelőzően a speciális gyümölcsök termelése kimondottan főúri passzió volt, a főurak és nagyasszonyok egymással versenyre kelve gyűjtötték a különleges fajtákat, szaporították a gyümölcsfaoltványokat, dísznövényeket, és gyakran megküldték azokat az európai királyi udvarokba. 1782-ben II. József elrendelte hazánkban, hogy az utak mellé gyümölcsfákat kell telepíteni; ekkor indult meg a főurak és főpapok birtokain az újabb, nagyobb kiterjedésű gyümölcsösök és faiskolák telepítése. Jelentős főúri gyümölcskertészetet telepítettek a század első felében például Alcsúton, Gyepüfüzesen, Eszterháza, Kismartonban, Ikerváron, Aszódon, Tatán, illetve Erdély területén, azonban mindez inkább főúri kedvtelés maradt, nem pedig valódi értelemben vett haszoncélú kertészeti termelés.<sup>115</sup>

Gyümölcskertészetünk elismertségét jelezte, hogy a magyar főurak kertjei gyakran látták el a bécsi királyi udvart is gyümölcsrel. Az OMGE Aranyköve szerint a *„főurak és főpapok birtokai és lakóhelyein nem hiányozhattak a gyümölcsöskertek”*.<sup>116</sup> Ezek közül több magyarországi helységet név szerint is említ (például: Alcsút, Eszterháza, Ikervár, Kismarton, Keszthely, Enying), de kiemeli, hogy a gyümölcsstermesztés tekintetében Erdélyé volt a vezető szerep, szinte Magyarország gyümölcsöskertjének tekintették. Ezek közül néhány uradalmi gyümölcsöst konkrétan említ, többek között az alábbiakat: Fehéregyháza, Bonyha, Abafa, Sárpatok, Gerend, Nagycég, Bonchida, Zsibó, Torda stb.

<sup>113</sup> KARDOS (2016), 15.

<sup>114</sup> NÉMETH (1935), 98.

<sup>115</sup> NÉMETH (1935), 99-100.

<sup>116</sup> NÉMETH (1935), 99.



Célzottan termesztési-kereskedelmi céllal telepített gyümölcsfaiskola azonban a gyümölcsstermesztési szenvedély ellenére ritka volt az országban. Szakirodalmi források szerint az évszázad közepéről ismert volt néhány egyházi birtokon kialakított faiskola, illetve a tatai uradalmi gyümölcsös, amely faiskolaként is működött. Az 1850-es években alapította meg pomológiai haszonkertészetét Entz Ferenc, amely nem sokkal az alapítást követően vincellér- és kertészképző iskola helyszínéül szolgált.<sup>117</sup> Az országot az 1880-as években sújtó filoxéra fertőzést követően, a kipusztult szőlők helyén gyakran egyéb gyümölcsöst telepítettek. Nyugat-európai (francia és német) mintára ekkor kezd ismét divatba jönni az alakított gyümölcsfák divatja,<sup>118</sup> párhuzamosan a historizáló kertművészeti stílus térnyerésével.

A 19. századi gyümölcsstermesztés azonban minden lelkes fáradozás ellenére végig ötletszerű magántevékenységként működött hazánkban, sok esetben hiányzott belőle a professzionális szakmai irányítás, a célzott fajtaszelekció és az értékesítés szervezésének igénye.

---

<sup>117</sup> NÉMETH (1935), 100

<sup>118</sup> NÉMETH (1935), 101. Németh leírása szerint Richon Ágost (August Richon) francia származású főkertész Zichy Ferenc pusztaföldemesi kertjében honosította meg ezt a divatot. Továbbá híres volt alakított gyümölcsfáiról az egykori Nádor-kert is, amelynek főkertészei szintén Franciaországból származtak (Guillaume Gillemot és Louis Flament)

## 4. MAGYARORSZÁGI URADALMI KERTÉSZETEK JELLEMZÉSE

### 4.1. Az uradalmi kertészet fogalma

Az *uradalmi kertészetek* fogalma napjaink retrospektív szemszögéből kétféleképpen értelmezhető. Területi kiterjedéssel bíró birtoktörténeti fogalomként úgy tekinthetők, mint egy adott földbirtokos magántulajdonában álló, egy vagy több összefüggő birtoktesthez kapcsolható, kertészeti fenntartás, illetve művelés alatt álló területek – díszkertek, konyhakertek, gyümölcsösök, faiskolák – összessége. A különböző típusú kertészetek az uradalmon belül összefüggő gazdasági egységként, a főúri vagy egyházi tulajdonú birtokközpontok kormányzóságának, igazgatóságának vagyongazdálkodásában működtek. Ebben az értelemben e kertészeteket értelmezhetjük olyan komplex feladatkörrel bíró gazdasági-szervezeti egységként is a birtokigazgatásban, amely magában foglalja az uradalomhoz tartozó összes kertek fenntartási-fejlesztési tevékenységének szakmai irányítását és kivitelezését. Az összetett szakmai feladatokat ellátó uradalmi kertészetek, a birtokigazgatáson belül önálló gazdasági egységként működtek, saját költségvetéssel és személyzettel. Az uradalmi kertészet egészének felelős szakmai irányítását a főkertész látta el.

Funkcionális és területhasználati szempontból tehát uradalmi kertészet fogalma alatt egyaránt értendők az uradalmi birtokközpontokhoz szervesen kapcsolódó, vagy attól térben távol, akár más településen fekvő dísz- és haszonkertek. Emiatt az uradalmi kertészetek területi kiterjedése csak izolált földrészekként azonosítható (ld. 4.3 fejezet), és az uradalmak birtokközpontjain a rezidenciákhoz közvetlenül kapcsolódó dísz- és haszonkertek e kertészetek csak egy részének tekinthetők. Egy uradalmi kertészet alá tehát tartozhatott több különálló kertészeti egység (díszkert, konyhakert, faiskola vagy gyümölcsös), amelyek a birtokközponttól eltérő településen is elhelyezkedhettek. Erre példaként hozhatók a martonvásári vagy nádasdladányi uradalom faiskolái.

Napjainkban fogalmi rendszerében az uradalmi kertészet, mint kifejezés nem használatos, hiszen az uradalmak a nagybirtokrendszer felbomlását, illetve második világháborút követő államosítást követően megszűntek, a terminus lényegében értelmét veszítette. Az egykori uradalmi kertészetek tulajdonosi, vagyongazdálkodási és funkcionális változásait követően a szakmai fogalomhasználat is megváltozott. Míg az egykori uradalmak kertészeinek díszkerti részét a kastélyépülethez szervesen kapcsolódó kastélyparkként, történeti kertként említjük, addig az egykori haszonkerti, termesztési célú kertészeteket – urasági konyhakert és gyümölcsös – pedig

az együttes egykori kertészeteként.<sup>119</sup> Azonban tény, hogy a 19. század végi szóhasználatban, amikor az uradalmi kertészet kapcsán álláshirdetés vagy egyéb kereskedelmi hirdetés,<sup>120</sup> netán jeles főkertészekről szóló megemlékezés<sup>121</sup> kapcsán szó esik, egyértelműen mind a három kertészeti ágazatot értették alatta.

#### 4.2. Uradalmi kertészetek elhelyezkedése és tulajdonviszonyai

A 19. században létezett magyarországi uradalmi kertek, kertészetek mennyiségére és elhelyezkedésére vonatkozó adatokat 19. és 20. századi inventarizációs források és szakirodalom<sup>122</sup> alapján vizsgáltam. A források többsége a felsorolásban szereplő objektumokra egyszerűen, mint kertekre hivatkozik, kivétel Betnár Béla 1927-es kertészeti címtára, amely u.k. rövidítés alatt egyértelműen megjelölve a „*Herrschaftsgärtnerer*” – azaz uradalmi vagy urasági kertészet – kifejezést érti.<sup>123</sup>

A vizsgálatok eredményként a kertek listáit három táblázatban foglaltam össze: a M1 melléklet táblázata tartalmazza mindazon objektumokat, amelyeket Betnár kertészeti címtára említ. A 409 elemet tartalmazó listában feltüntettem az uradalmi kertészet elhelyezkedését, azaz a település, a mai megye és a korábbi vármegye nevét, továbbá közlöm a tulajdonos család(ok) nevét vagy utalok az egyházi birtoklás tényére. Emellett a táblázatban + jellel jelölöm, hogy az áttekintett jegyzékekből, szakirodalmi forrásokból melyik említi az adott objektumot. Az uradalmi kertészeti együttesek tulajdonosai között jellemzően a főúri társadalmi osztály nagybirtokos családjainak képviselőit találjuk meg, a Betnár által felsorolt 409 helyszín közül 291 esetben. Arányuk tehát közelítőleg 70% ebben a mintában. Emellett az uradalmi kertészetek tulajdonosai között még jóval kisebb arányban (3,5%) megtalálhatjuk az egyházi birtokosokat (érsekség, püspökségek, apátságok), összesen 14 esetben. A Betnár féle kertészeti címtárban a fennmaradó együttesek egyéb köznemesi vagy kisebb jelentőségű földbirtokos család tulajdonában álltak a 20. század elején.

Az M2 mellékletben összesítettem azon további kerteket, kertészeteket, amelyeket a Betnár Bélán kívüli szerzők megemléstettek összeírásukban. A többlet objektumok száma mindösszesen 108,<sup>124</sup> a tulajdonosi megoszlást tekintetében %-os kimutatást nem készítettem, mivel a forrásadatok itt sok esetben hiányosak. Megjegyzem ugyanakkor, hogy az egyházi tulajdon

<sup>119</sup> Ld. például Alföldy Gábor monográfiáját a Doba-somlói kastélyparkról. ALFÖLDY (2015a), 53.

<sup>120</sup> Hirdetésekre ld. például a Köztelek vagy Kertészeti lapok c. folyóiratokat. KÖZTELEK (1895), V (63) 1275.; KL (1892), 7 (2) 2.

<sup>121</sup> L'HUILLIER (1894), 141.

<sup>122</sup> HABERLE (1830); PAUER (1926), 29-45; BETNÁR (1927), 415-428; ÖRSI (1990); SZIKRA (2011)

<sup>123</sup> BETNÁR (1927), 417

<sup>124</sup> Természetesen a szerzők listái itt is átfedésben vannak egymással.

aránya ebben a mintában szintén 13 db objektum, és a nem főúri tulajdonú kertészeti együttesek aránya lényegesen nagyobb. Készítettem egy kimutatást arról is, hogy az egyes irodalmi források Betnár kertészeti címtárával milyen átfedésben vannak (7. ábra). Az M3 mellékletben Pauer Arnold munkája alapján összesítettem azon helységeket a mai Magyarország területén kívül, amelyek a leírás szerint főúri vagy egyházi tulajdonban álló magánkertekkel rendelkeztek a 19. században.

Az 7. ábra és a M1-M3 mellékletek alapján megállapítható, hogy az inventáriumok összevetése, együttes kimutatása számos kevéssé ismert vagy kutatott uradalmi együttes kertjére, kertészetére hívja fel a figyelmet.<sup>125</sup>

	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
átfedés db	26 db	83 db	409 db	87 db	91 db
átfedés %	6 %	20 %	100 %	21 %	22 %
többlet db	8 db	60 db	---	43 db	45 db
többlet %	2 %	15 %	---	11 %	11 %
Σ db	34 db	143 db	409 db	130 db	136 db
eltérés %	92 %	65 %	100 %	68 %	67 %

7. ábra: Magyarországi uradalmi kertészetek előfordulása különböző kert-inventáriumokban

Az inventáriumok közül legalább háromban konkrét említéssel szerepel az alábbi helységekből létezett mintegy 49 uradalmi kert / kertészet: Acsád - Alcsútdoboz - Bajna - Bánytereny (Kistereny) - Bicske - Csákvár - Dég - Doba (Somlón) - Doboz - Edelény - Eger - Fertőd (Eszterháza) - Fót - Geszt - Gödöllő - Gyöngyös - Hédervár - Hőgyész - Iregszemcse - Iszkaszentgyörgy - Kalocsa - Káloz - Kenderes - Keszthely - Kétegyháza - Körmend - Lengyel - Lovasberény - Martonvásár - Nádasdladány - Nagycenk - Nagylózs - Nagyvács - Pannonhalma (Györszentmárton) - Pápa - Peresznye - Rőjtökmuzsaj - Sárvár - Seregélyes - Soponya (anno:Nagyláng) - Szarvas - Szentgotthárd - Tata - Téglás - Újszász - Vác - Veszprém - Zalaszentgrót - Zirc.

Az inventáriumok közül csak Betnár Béla kertészeti címtára és az azt megelőző publikációk<sup>126</sup> említik az alábbi együtteseket: Ács - Acsa - Alsóbogát - Ásványráró - Aszód - Bajna - Büdsszentmihály - Csorna - Egyed - Enying - Ercsi - Erdőkürt - Gödre (Gödreszentmárton) - Ivánc - Körösladány - Kőszeg - Marcaltó - Monok - Mosonszentmiklós - Nyírábrány (Szentgyörgyábrány) - Nyíracsa - Pásztó - Pázmánd - (Kis)Perkát - Pétervására -

<sup>125</sup> Megjegyezzük, hogy a lista összevetése az online elérhető Történelmi Kertek Adattárával - [www.historicgarden.net](http://www.historicgarden.net) - csak részben történt meg, további összevetést, elemzést igényel.

<sup>126</sup> Kiemelkedően hasznos adatforrás PAUER (1926) munkája, amely a történelmi Magyarország teljes területére vonatkozóan ismerteti a különböző korszakokban létesült kerteket, így a szlovákiai és erdélyi magyar kertek inventarizációjához is értékes adatokkal szolgál.

Polgárdi - Répceszentgyörgy - Sárosd - Sárszentmihály - Simontornya - Szabadegyháza (Szolgaegyháza) - Szőny - Tarnazsadány - Tolcsva - Vál.

Az inventáriumok közül csak Betnár Béla kertészeti címtára és az azt követő adattárak említik az alábbi együtteseket: Aba (Felsőszentiván) - Bakóca - Baktalórántháza (Nyírbakta) - Békéscsaba - Bodajk - Boldogkőváralja - Cégénydányád - Csertő - Dénesfa - Derekegyház - Devecser - Erdőtelek - Fehérvárcsurgó - Füzérradvány - Gávavencsellő - Gencsapáti (Apáthi) - Girincs - Görcsöny - Hatvan - Iharosberény - Ikervár - Kállósemjén - Kéthely - Lengyeltóti - Lónya - Marcali - Mór - Mozsgó - Nágocs - Nagymágocs - Nógrádgárdony (Csitár / Gárdonypusztá) - Pácin - Ráckeve - Segesd (Felsősegésd) - Sellye - Siklós - Somogyvár - Sopronhorpács - Szabadkígyós - Szeleste (anno: Alsószeleste) - Szentegát - Szerencs - Szigetvár - Szigliget - Szilvásvárad - Szirák - Szombathely - Szőlősgyőrök - Tiszadob - Tizsakürt - Tompa - Tomanádaska - Tura - Tuzsér - Túrje - Vácrátót - Vajta - Vép – Visegrád.

Betnár adattára a fentiekén kívül további 267 kertészetet is említ, amelyek összevetése az online Történeti kert Adattárral indokolt lenne a jövőben. Az inventáriumok listáinak elemzéséből megállapítható, hogy a történeti Magyarországon a főúri és egyházi uradalmi kertészetek nagyságrendje közel ezerre tehető a 19. század második felében. Térbeli eloszlásuk, elhelyezkedésük jellemzően megegyezik a napjainkban történeti kertként nyilván tartott vagy annak tekintett kertművészeti együttesekkel.

#### 4.3. Uradalmi kertészetek kiterjedése és tagolódása

A kataszteri térképek és birtokkataszteri jegyzőkönyvek alapján a vizsgált együtteseknél a területhasználatok táblázatos összesítése alapján azonosítottam az uradalmi kertészetek hármastagolódását, azaz a birtokközpont körül, a kastélyépület közvetlen közelében elhelyezkedő díszkertek, konyhakertek és gyümölcsösök kiterjedését, elhelyezkedését (8-9. ábra és M4 melléklet), illetve megállapítottam egymáshoz viszonyított arányukat (10. ábra). A kataszteri térképekhez tartozó birtokiratok<sup>127</sup> adataiból az elemzéshez és a térképi ábrázoláshoz (területlehatárolás és díszkertek/haszonkertek elkülönítése) felhasználtam a parcella azonosítót, a tulajdonos személyének megnevezését, a művelési ág besorolást és a területi kiterjedésre vonatkozó adatokat. Az összesítő táblázatok készítéséhez több száz oldalnyi kataszteri birtokiratot tekintettem át és rendszereztem.

<sup>127</sup> *Acsád*: MNL OL, S 79 N°1078/1, fol. 3-4.; *Csákánydoroszló*: MNL OL, S 79 N°1234/1, fol. 1-7.; *Doba*: MNL OL, S 79 N° 1418/1, fol. 270-279, fol. 294-295; *Fertőd / Eszterháza*: MNL OL, S 79 N° 836/1, fol. 54-63; fol. 84-93.; *Ikervár*: MNL OL, S 79 N°1174/1 fol. 3-4; fol. 287-296; *Körmend*: MNL OL, S 79 N°1214/1 fol. 3-6; *Nagyecenk*: MNL OL, S 79 N° 794/003-004; *Pápakovácsi*: MNL OL, S 79 - No. 1501/1, fol. 3-4, 7-8.; *Peresznye*: MNL OL, S 79 N°807/1, fol. 2-3; fol 26-29; *Simaság*: MNL OL, S 79 N° 754/1.; *Vép*: MNL OL, S 79 N° 1360/1, fol. 3-6.;

Ves Grundguthämers		Stand	Wohnen	Ves Grundstückes		Anmerkung	Stimmleistung auf mündselbige eingetragene Veränderungen am selbigen Jahre
Stamm Nr.	Stamm Nr.			Culturgattung bei der Veränderung	bei der Veränderung Umsatz		
13	1	1	1	1	94		
14	2	1	1	1	2 1/2		
15	3	1	1	1	1		
16	4	1	1	1	1		
17	5	1	1	1	1		
18	6	1	1	1	1		
19	7	1	1	1	1		
20	8	1	1	1	1		
21	9	1	1	1	1		
22	10	1	1	1	1		
23	11	1	1	1	1		
24	12	1	1	1	1		
25	13	1	1	1	1		
26	14	1	1	1	1		
27	15	1	1	1	1		
28	16	1	1	1	1		
29	17	1	1	1	1		
30	18	1	1	1	1		
31	19	1	1	1	1		
32	20	1	1	1	1		
Erbtrag						28 1/2	

8. ábra: Vép község birtokrészlet jegyzőkönyvének részlete a vépi uradalmi birtokközpontra vonatkozó adatokkal<sup>128</sup>

<sup>128</sup> MNL OL, S 79. N° 1360/1, fol. 3-4.

Község	Adattörzs megnevezése	Adattörzs - kataszteri térkép -	Adattörzs - kataszteri térkép és birtok iratok évszáma	Térkép szelvényszám	Birtokszáma	Földbírtokos	Művelési ág vagy funkció	Terület		
								Katasztrális hold [=bécsi hold]	Bécsi négyzetből [ööl]	m <sup>2</sup> vagy ha [számtíval]
Vépi	Területrészmegnevezése	MNL, S 78 276. téka Vépi, 7. 8. 13. 14. szelvény	1857	7; 8; 13; 14	1-40	gróf Erdődy Sándor	kastély udvarral	0 kh	946 ööl	3 402,8 m <sup>2</sup>
							diszkrét	2 kh	699 ööl	14 024,3 m <sup>2</sup>
							konyhakert	1 kh	59 ööl	5 967,2 m <sup>2</sup>
							legelő	0 kh	96 ööl	345,3 m <sup>2</sup>
							konyhakert	0 kh	850 ööl	3 057,5 m <sup>2</sup>
							lakó(?) épület	0 kh	35 ööl	125,9 m <sup>2</sup>
							fás legelő	0 kh	1 048 ööl	3 789,7 m <sup>2</sup>
							fás legelő	0 kh	171 ööl	615,1 m <sup>2</sup>
							rét, mező, legelő	0 kh	63 ööl	226,6 m <sup>2</sup>
							rét, mező, legelő	0 kh	707 ööl	2 543,1 m <sup>2</sup>
							fás legelő	0 kh	234 ööl	841,7 m <sup>2</sup>
							konyhakert	0 kh	90 ööl	323,7 m <sup>2</sup>
							lakó és gazd. épületek udvarral	1 kh	733 ööl	8 391,6 m <sup>2</sup>
							konyhakert	0 kh	129 ööl	454,0 m <sup>2</sup>
							diszkrét	25 kh	680 ööl	146 321,0 m <sup>2</sup>
							diszkrét	4 kh	1 487 ööl	28 368,7 m <sup>2</sup>
							gyümölcsös (szőlő)	0 kh	205 ööl	737,4 m <sup>2</sup>
							konyhakert	0 kh	446 ööl	1 604,3 m <sup>2</sup>
							gyümölcsös	0 kh	176 ööl	633,1 m <sup>2</sup>
							lakóépület udvarral	0 kh	156 ööl	591,1 m <sup>2</sup>
							gyümölcsös	3 kh	815 ööl	20 196,6 m <sup>2</sup>
							szántó	10 kh	831 ööl	60 539,1 m <sup>2</sup>
							fás legelő	0 kh	249 ööl	895,7 m <sup>2</sup>
							gazdasági épületek udvarral	2 kh	1 588 ööl	17 222,0 m <sup>2</sup>
							legelő	0 kh	396 ööl	1 424,4 m <sup>2</sup>
							legelő	0 kh	673 ööl	2 420,8 m <sup>2</sup>
							legelő	0 kh	539 ööl	1 938,8 m <sup>2</sup>
							gazdasági épületek udvarral	0 kh	47 ööl	169,1 m <sup>2</sup>
							fás legelő	0 kh	1 428 ööl	5 136,5 m <sup>2</sup>
							konyhakert	0 kh	141 ööl	507,2 m <sup>2</sup>
							gyümölcsös	1 kh	68 ööl	5 999,6 m <sup>2</sup>
							lakóépület udvarral	0 kh	240 ööl	853,3 m <sup>2</sup>
							lakóépület udvarral	0 kh	242 ööl	870,5 m <sup>2</sup>
							konyhakert	0 kh	570 ööl	2 050,3 m <sup>2</sup>
							fás legelő	6 kh	396 ööl	35 954,4 m <sup>2</sup>
							szántó	1 kh	1 307 ööl	10 456,3 m <sup>2</sup>
							rét, mező	0 kh	355 ööl	1 276,9 m <sup>2</sup>
							legelő	0 kh	56 ööl	201,4 m <sup>2</sup>
							konyhakert	0 kh	478 ööl	1 719,4 m <sup>2</sup>
							lakó és gazd. épületek udvarral	0 kh	194 ööl	697,8 m <sup>2</sup>
épületek, diszkrét, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	68 kh	423 ööl	39,29 ha							
lakóépület udvarral	0 kh	946 ööl	0,34 ha							
egyéb épületek, építmények, diszkrét, gazdasági udvar	5 kh	35 ööl	2,89 ha							
diszkrét, konyhakert, gyümölcsös, szántó, fás legelő	62 kh	1 042 ööl	36,06 ha							
diszkrét	32 kh	1 266 ööl	18,87 ha							
konyhakert	2 kh	1 163 ööl	1,57 ha							
gyümölcsös	4 kh	1 264 ööl	2,76 ha							
szántó, rét, legelő	22 kh	549 ööl	12,86 ha							
URADALMI BIRTOKKÖZPONT			1857	7; 8; 13; 14	1-40	gróf Erdődy Sándor	épületek, diszkrét, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	68 kh	423 ööl	39,29 ha
amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL					1		lakóépület udvarral	0 kh	946 ööl	0,34 ha
amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL					6; 13; 20; 24; 28; 32; 33; 40		egyéb épületek, építmények, diszkrét, gazdasági udvar	5 kh	35 ööl	2,89 ha
amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK					2; 5; 7; 12; 14; 19; 21; 23; 25; 27; 29; 31; 34-39		diszkrét, konyhakert, gyümölcsös, szántó, fás legelő	62 kh	1 042 ööl	36,06 ha
azon belül: DISZKRETEK					2; 15; 16		diszkrét	32 kh	1 266 ööl	18,87 ha
azon belül: KONYHAKERTÉK					3; 5; 12; 14; 18; 30; 34; 39		konyhakert	2 kh	1 163 ööl	1,57 ha
azon belül: GYÜMÖLCSÖS					17; 19; 21; 31		gyümölcsös	4 kh	1 264 ööl	2,76 ha
azon belül: MG. TERÜLETEK					4; 7-11; 22-23; 25-27; 29; 35-38		szántó, rét, legelő	22 kh	549 ööl	12,86 ha

9. ábra: A vépi uradalmi birtokközpont területén azonosított földrésztelkek művelési ágak szerinti kimutatása

Az uradalmi kertészetek kettős (díszkert, konyhakert) vagy hármastagolódása (díszkert, konyhakert, gyümölcsös) a feldolgozott források alapján térben egyértelműsíthető. A térbeli elrendezés, és tagolódás igen változatos volt, a birtokközpont rezidencia épületéhez a díszkert szerves térkapcsolattal csatlakozott és az adott korszakra jellemző kertművészeti stílusirányzat szerinti kompozíciós-esztétikai kialakítást kapott. Funkcionális és tájépítészeti szempontból vizsgálva a dísz- és haszonkertek kialakításának kérdését a kataszteri forrásokon, feltűnő, hogy az elérhető természetes vízforrás (folyó, patak, csatorna), mint alapfeltétel a kertek létesítéséhez mennyire meghatározó. A kataszteri térképeken részletesen vizsgált 26 objektum közül 21 esetben kimutatható a természetes vízfolyás az uradalmi kertészetek közvetlen közelében, sőt 16 esetben magán a parkon keresztül is átfolyik, így gyakorlatilag a kert létesítésének és fenntartásának lehetőségét is megalapozta.<sup>129</sup>

Az uradalmi kertészetek kiterjedésének vizsgálata alapján megállapítható volt, hogy míg a díszkerti részek kiterjedése igen nagymértékben eltérő lehetett – akár százszoros léptékbeli különbséggel, ha a legnagyobb kiterjedésű díszkertünk (Fertőd) és egy kis kiterjedésű uradalmi kertészet (pl. Acsád) esetét vizsgáljuk.<sup>130</sup> Ugyanakkor a haszonkerti részek egymáshoz viszonyított aránya sokkal kisebb volatilitást mutat. Ha a vizsgált uradalmi haszonkertészeteket a legkiterjedtebb kertművészeti együttesünkhöz, azaz Fertőd példájához hasonlítjuk, elmondható, hogy a konyhakertek kiterjedése az eszterházaihoz képest 15-35%, azaz itt már csak 3-6-szoros léptékbeli különbségről beszélhetünk. Feltűnő statisztikai eredmény, hogy – Eszterháza esetét leszámítva – az uradalmi konyhakertek kiterjedése kisebb eltérésekkel 1-2 ha körül mozog, átlagértékük 1,52 ha. Fontos eredmény továbbá, hogy a vizsgált uradalmi birtokközpontok közül kivétel nélkül mindegyik rendelkezett konyhakerttel.

Ugyanakkor ezzel kapcsolatban ki kell emelni azt is, hogy magán a birtokközponton belül a konyhakertek két csoportra különíthetők el: a nagyobb kiterjedésű urasági konyhakertre,<sup>131</sup> amely jellemzően a díszkert mellett, annak közvetlen szomszédságában feküdt (ld. pl: Ikervár, Csákánydoroszló, Alcsút stb.) és a gazdasági udvarok körül létesített kisméretű konyhakertekre, amelyeket a szegődményes alkalmazottak saját maguk használhattak az urasággal kötött megállapodás értelmében. Míg az urasági haszonkertészetek alapvető szerkezeti elemei voltak a természetstést szolgáló nagy értékű és sok esetben magas esztétikai értékkel bíró műszaki

<sup>129</sup> Ld. M4 és M5 mellékletek. A kidolgozott vizsgálati módszertan és a kataszteri térképek további vizsgálata alapján a jövőben szükséges az elemzést folytatni a korabeli kertészeti inventáriumokban szereplő további kertek vonatkozásában is.

<sup>130</sup> Megjegyzendő, hogy Fertőd esetében a díszkert kiterjedését nagymértékben növeli a hatalmas kiterjedésű Lés erdő, amely a kataszteri források összesítése szerint 313 ha-t tett ki a nyiladékokkal együtt. Forrás: MNL OL S 79 N° 836/1, fol. 54-63.

<sup>131</sup> Az 'urasági' megfogalmazás a haszonkert terményeinek felhasználására is utalhat, vagyis az itt termelt termények az uraságot szolgálták.



berendezések – úgymint üvegházak, narancsházak<sup>132</sup> meleg- és hidegházak, vízvezeték rendszerek, esetleg gépházak<sup>133</sup> – addig az attól elkülönülő, alkalmazottak által művelt haszonkertek gyakorlati szempontok szerinti, egyszerűbb funkcionális kialakítással bírtak.<sup>134</sup>

A birtokközponti területekhez a díszkert és az urasági haszonkertek mellett tehát szervesen kapcsolódtak az együttes gazdasági irányításában központi szerepkörrel bíró gazdasági-igazgatási egységek, a majorságok területei és azok haszonkertjei.<sup>135</sup> Ezek a főépülettől távolabb, önállóan elválasztott térbeli egységként működtek és elsősorban funkcionális szempontok alapján voltak kialakítva.<sup>136</sup> Az alkalmazottak használatába adott kisméretű haszonkertek (zöldségeskertek és gyümölcsösök) esetében a kerthasználat joga és azon megtermelt javak egy része az alkalmazotti fizetség természetbeni járandóságának része volt.<sup>137</sup> A funkcionális (termesztési, haszonkertészeti) szempontok mellett azonban e kertek tervezésénél és kialakításánál is jellemző volt az esztétikai igény megjelenése, amely ebben az esetben a tájképi és geometrikus kertépítészeti elemek kombinációját jelenthette. A termesztési funkciók és a kerti alkotóelemek keveredése révén jöhettek létre a magas díszítőértékkel bíró ún. díszített konyhakertek,<sup>138</sup> amelyek kialakításához még a 19. században is mintául szolgált De la Quintiny gyümölcskertészeti traktátusa a barokk korból.<sup>139</sup>

Ahogy külföldön, úgy hazánkban is ezek a gazdasági egységek, uradalmi melléképületek és a hozzájuk tartozó haszonkertek gyakran közvetlen szomszédsági kapcsolatban álltak a díszkerttel. Ebben az esetben a fizikai elválasztást jellemzően maga a növényi térfal, azaz a díszkert széle jelentette, (pl. Dénesfa, Doba, Hőgyész, Peresznye, Nagylózs), illetve a településen épített közút vagy magánút választotta el a különböző funkciójú kertészeti egységeket (Körmend, Nagycenk, Lengyel, Hegyfalu, Alcsút, Acsád). Hazánkban ritkább esetben épített fal is elválaszthatta egymástól a gazdasági, haszonkerti részeket a díszkerttől (pl. Fertőd, Gödöllő, Keszthely), illetve természetesen jellemző volt még az uradalmi birtokközponttól térben elválasztva kialakított kisebb-nagyobb majorságok létezése is.

<sup>132</sup> A magyarországi díszkertekben előforduló narancsházakról újabb tanulmányokat ld. újabban: FATSAR (2014a) 60-81. és ALFÖLDY (2014) 82-112. A 19. századi üveg- és pálmaház építészetéről bővebben ld. LÉNÁRT (2006).

<sup>133</sup> Utóbbi ld. pl. Alcsúton. Az alcsúti termesztő telep kialakításának részletes bemutatását a XX fejezetben közlöm.

<sup>134</sup> BECK et al. (2016), 269.

<sup>135</sup> A birtokigazgatás gazdasági egységeinek kiskertjeit, kertészeteit a hazai szakirodalom alig ismerteti, azonban a németországi szakirodalom a közelmúltban mutatta be 'Amtshausgarten' címmel az uradalmi együttesek gazdasági irányítását végző egységek kialakításának jellegzetességeit. ld. BECK et al. (2016)

<sup>136</sup> BECK et al. (2016), 37-41.

<sup>137</sup> BECK et al. (2016), 39.

<sup>138</sup> BECK et al. (2016), 270. A „díszített konyhakert” kifejezést ld. FATSAR (2008), 35.

<sup>139</sup> DE LA QUINTINY (1695). A magyar barokk kori haszonkertek vonatkozásai kapcsán ld. FATSAR (2008), 35.

A 19. századi uradalmi gyümölcsösöket (amennyiben léteztek), leggyakrabban önállóan, a többi kertészeti egységtől elkülönülve telepítették.<sup>140</sup> Ez azonban nem jelent kizárólagos megoldást, hiszen a haszonkertekben a zöldség- és gyümölcsstermesztést gyakran vegyítették. Erre utal többek között a fertői vagy a nagylózi uradalmak kataszteri térképe is, amely a kétféle haszonkerti kategóriát együttesen ábrázolja.<sup>141</sup>

Kiterjedésüket tekintve az uradalmi gyümölcsösök változóbb eloszlást mutatnak, mint a konyhakertek (10. ábra). Néhány uradalomnál, így például Gencsapátinál az 1850-es évek végén gyümölcskertészeti területhasznosítás egyáltalán nem mutatható ki. Más esetben, így például Ikerváron, vagy meglepő módon Alcsúton, az uradalom jelentőségéhez képest nagyon kis kiterjedésű gyümölcsöst azonosítottam. Az uradalmi gyümölcsösök kiterjedése a vizsgált minta alapján 0,5-5 hektár között mozgott a 19. század közepén, ide nem számítva a különböző majorsági gyümölcsösöket vagy a gyümölcsfákkal elegyített legelőket, amely utóbbira a mai nagycenki hársfasor szomszédságában<sup>142</sup> is találhattunk példát. A gyümölcsösök kiterjedésének átlagértéke a vizsgált mintán belül 1,4 ha volt.

Csoma Zsigmond kutatásai nyomán ismert a keszthelyi uradalom gyümölcskertészetének leírása és története a 18-19. századra vonatkozóan. Megállapítását, miszerint „*egy-egy gyümölcsös szinte fajtagyűjteménynek volt tekinthető*”<sup>143</sup> alátámasztják az általam kutatott levéltári források is, így az alcsúti uradalmi kertészet egy évszám nélküli, publikálatlan gyümölcsfajta listája a 19. századból.<sup>144</sup> A gyümölcsfajta jegyzék külön csoportosításban tartalmazza a nyári, őszi, téli alma fajtákat (78), a nyári-őszi körtefajtákat (61), cseresznye (8), szilva (11) és őszi- (2) és kajszi (2) barack fajtákat összességében mintegy 162 féle fajtát (11. ábra). Az uradalmi gyümölcsösök kiterjedésének kataszteri adatok alapján történt vizsgálta alapján igazolható továbbá az a – szintén Csoma Zsigmondtól származó – megállapítás, hogy a „*sokszínűség a fajtakérdésben a nagyobb felületű uradalmi gyümölcsstermesztés egyik kerékkötője*” volt.<sup>145</sup>

<sup>140</sup> Erre az elkülönített telepítésre utal CSOMA (1997b) 359.

<sup>141</sup> Kataszteri adatforrás Fertőd esetében: MNL OL, S 78 - 196. téka – Fertőd, 18. 19. 24. 25. 28. 29. szelvények; Nagylózs esetében: MNL OL, S 78 - 202. téka – Nagylózs, 8. szelvény.

<sup>142</sup> Térképi forrás: MNL OL, S 78 202. téka Nagycenk, 3-4. szelvény. A nagycenki hársfasorról bővebben lásd. GERZSON-SZILÁGYI (2011) és GERZSON-SZILÁGYI-BEDE-FAZEKAS (2012).

















<sup>143</sup> CSOMA (1997b), 360.

<sup>144</sup> MNL OL, P 1313. II sorozat, 17 tétel, N°71, fol. 261-262

<sup>145</sup> CSOMA (1997b), 448.

Urad. kertészeti neve	Kataszteri felmérés éve	Tulajdonos	Díszkert területe	Konyhakert területe	Gyümölcsös területe
Fertőd / Eszterháza / Süttör	1857	Eszterházy Pál	326,36 ha	6,58 ha	4,20 ha
Ikervár	1857	Államkincstár (Cameralfond K.K.)	84,39 ha	2,37 ha	0,08 ha
Körmend	1857	Batthyány Fülöp	45,12 ha	2,40 ha	0,90 ha
Simaság	1857	Festetics Taszilo	20,58 ha	0,95 ha	2,13 ha
Vép	1857	Erdődy Sándor	18,87 ha	1,57 ha	2,76 ha
Csákánydoroszló	1858	Batthyány Zsigmond	14,34 ha	1,22 ha	2,62 ha
Peresznye	1857	Esterházy Ferenc	8,81 ha	1,20 ha	0,64 ha
Acsád	1857	Szegedi Károly	2,58 ha	0,96 ha	0,70 ha

DÍSZKERT - KONYHAKERT ARÁNYA							
FERTÖD	IKERVÁR	KÖRMEND	SIMASÁG	VÉP	CSÁKÁNYDOROSZLÓ	PERESZNYE	ACSÁD
							
DÍSZKERT - GYÜMÖLCSÖS ARÁNYA							
							

10. ábra: Uradalmi kertészetek kiterjedése, illetve dísz- és haszonkerti részek egymáshoz viszonyított aránya



#### 4.4. Uradalmi kertészetek működése

##### 4.4.1. A kertészetek helye az uradalom működtetésében

A jelentősebb uradalmi birtokközpontokban a kertészet, mint önálló gazdasági egység, saját költségvetéssel működött a főkertész szakmai irányítása alatt. Uradalmi adminisztráció, költségvetés tervezés és könyvelés szempontjából azonban a kertészet korántsem volt független egység, hiszen a többi gazdasági-igazgatási egységgel együtt a legfelsőbb szinten álló számtartóság vagy uradalmi kormányzóság felügyelete alatt működött.<sup>147</sup> Az egyes uradalmak alkalmazotti struktúrájának felépítése a működtetés és a gazdasági céllal vitt ágazatok függvényében eltérő volt, és a kertészetek önállósága egyes esetekben tetten érhető a számadási iratokban.<sup>148</sup> Az uradalmi kertészetek, mint különálló irányítási-szervezeti egységnek felügyelete viszont egyértelműen a birtokközponti gazdasági irányításhoz köthető.

Az esettanulmányként ismertetett uradalmi kertészetek (Alcsút, Nádasdladány és Körmend kertészetei – ld. 4.6 fejezet) közül utóbbi kettő esetében korabeli számadások alapján ismertetem a kertészek strukturális és hierarchiai helyzetét az uradalmon belül. Az alcsúti uradalmi kertészet esetében ez a levéltári anyagok megsemmisülése miatt sajnos nem lehetséges. A vizsgálati minta bővítése és az összehasonlító elemzések tudományos megalapozása érdekében felhasználtam egyéb, így például a martonvásári uradalom számadási iratait is.

A nádasdladányi uradalomban a 19 század második felében az alábbi gazdaság-irányítási értelemben vitt személyzeti egységeket különítik el a számadásokban: gazdasági és erdészeti személyzet, lovászati személyzet, kerti személyzet és egyéb személyzet.<sup>149</sup> Az ún. gazdasági és erdészeti személyzet a legfontosabb működtetési egység, ide tartozik az uradalom gazdasági irányítását-ellenőrzését végző tiszttartóság, számtartóság és a kasznárság. Ebben a kategóriában tartják nyilván továbbá az uradalom tényleges (agrár)gazdálkodási feladatait végző személyzetet<sup>150</sup>, és a munkák végzéséhez nélkülözhetetlen egyéb szakembereket, úgymint

<sup>147</sup> Ld. például a körmendi Várkertészet működését, amely az uradalom központi kormányzósága alá tartozott. MNL OL, P 1323, 10. d. - Körmendi Tisztartóság iratai között szereplő évről évre vezetett ún. pénztári számadások.

<sup>148</sup> Körmend vonatkozásában: MNL OL, P 1323, 10. d.; Nádasdladányra esetében a kertészeti részleg gazdasági önállósága, elkülönített számvitele nem minden évben kimutatható a számadási iratokban. A kertekre fordított kiadásokról olykor viszont csak az egyéb kiadások tételsoraiból (pl. konveciósok bére, anyagköltségek, munkások és mesteremberek bére) közvetetten következtethetünk. MNL OL, P 507 1 - G/1 - 341 cs. - N°147.; 310 cs. - N°109 és 311 cs. - N°110.

<sup>149</sup> MNL OL, P507, 342d. N°149. Nádasdladányi gazdaság – szegődményes tabellák 1853-1878 közötti időszakra vonatkozóan.

<sup>150</sup> Nádasdladány esetében a mezőgazdasági munkákat végző személyzet felsorolásánál megtalálhatjuk az alábbi munkaköröket: hajdú, magtár ór, csősz, vincellér, majoros kocsis, igás kocsis, ménes kocsis, szerű pásztor, faragó béres, urasági tehenes, tehenes bojtár, kanász, cseléd tehenes, gazda, öreg béres, szekeres béresek, bivalyos béresek, kis béresek, ostoros gyermekek, számadó juhász, bárányosok, kos pásztor, mindenés, ürüs, vadász, erdőkerülő. MNL OL, P507, 342d. N°149.

gépész, kovács, bognár, pintér, kőműves, ács. Nádasdladányban ekkor az uradalmi lótenyésztés és ménestartás kiemelt gazdasági ágazatként működött, amelynek 10-12 fős állandó személyzete volt.<sup>151</sup> A kerti személyzethez egy főkertész, egy 4-6 fős kertészbojtári team és az 1870-es években már külön 1-1 fő kertészsegéd és ún. kerti szamaras tartozott.<sup>152</sup> Az egyéb személyzethez sorolták a nem gazdasági jellegű szolgáltatást végző személyeket, így az uradalmi orvost, iskolamestert (tanító), kéményseprőt és ügyvédet.

Körmenden herceg Batthyány Fülöp uradalma teljesen más szervezeti rendben működött, itt a legfőbb gazdasági irányító-ellenőrző szerv az ún. Kormányzóság volt, amelynek felelős vezetője a tisztartó, vezető tisztségviselői a számtartó, az ügyviselő, a várnagy, a számvevő, az uradalmi mérnök és a melléjük rendelt írnokok voltak.<sup>153</sup> A kormányzóság pénzügyi felügyelete alatt működtek az ún. Építtőség, a Gazdaság, az Erdészet továbbá a Várbeli és a Várkerti személyzet szervezeti egységei. Előbbi kettőnél Nádasdladányhoz hasonlóan az erdő- és mezőgazdasági munkák szervezését, kivitelezését végző szakember állomány<sup>154</sup> állt alkalmazásban. A Várbeli személyzet feladatait a várgondnok vezetése mellett a vártisztogató, várhuszár, várszolga, váróra felhúzó, vármosónő látta el, míg a Várkertészet állandó alkalmazottja volt az udvari főkertész, 2 fő kertészsegéd, egy kerti kocsis, egy kerti őr és min. 2 fő kerti napszámos az üvegházaknál.<sup>155</sup>

#### 4.4.2. A kertészek helyzete az uradalmi hierarchiában

A kertészek – mint szegődményes, mai szóval élve alkalmazotti státusban lévő szakemberek – uradalomban elfoglalt helyzetét a bértáblában elfoglalt helyzetük alapján vizsgáltam és értékeltem. A vizsgálati mintában három uradalom – Körmend, Nádasdladány és Martonvásár – számadási iratai szerepelnek több évtizedre vonatkozóan.<sup>156</sup> A számadások évről évre vezetett szegődményes tabellák alapján megvizsgáltam az egyes személyzeti kategóriákhoz milyen

<sup>151</sup> A lovászati személyzethez tartozó munkakörök voltak: lovászmester, csikós bojtár, kis csikós, lovász (4-6 fő), csődörös, kocsis, takarmányos kocsis. MNL OL, P507, 342d. N°149.

<sup>152</sup> A vizsgált két kertészetben alkalmazott kertészeti személyzet évről évre történő mennyiségének, bérezésének továbbá a kertészetekre fordított költségek kimutatását részletesen ld. az M9 mellékletben.

<sup>153</sup> MNL OL, P 1322, 10. sorozat, 65d. (1849-1885) - A körmendi központi igazgatóság iratai. A földesúri familiára illetve az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok.

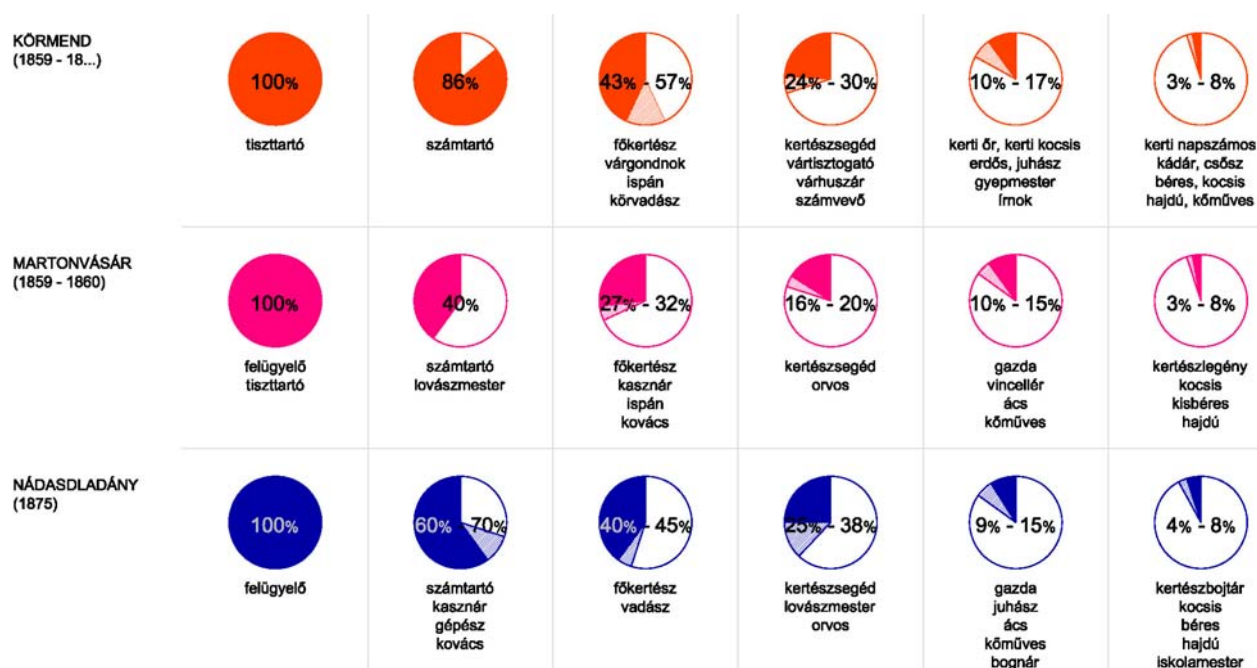
<sup>154</sup> Ispán, gazdasági huszár, hajdú, 4 lovas kocsis, 2 lovas kocsis, gazdasági kocsis, öreg béres, kis béres, csósz, számadó juhász, juhászbojtár, kádár, körvadász, erdős.

<sup>155</sup> MNL OL, P1322 - 10. sorozat, 65d. f. 191-196; f. 323-331; f. 556-583

<sup>156</sup> Számadási iratok forrásai Körmendre vonatkozóan: P1322 - 10. sorozat, 65d. (1849-1885) - A körmendi központi igazgatóság iratai. A földesúri familiára illetve az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok. 1859: f. 191-196; 1864: f. 323-331; 1871: f. 556-583; Nádasdladányra vonatkozóan: MNL OL, P507 342 doboz, N°149. Nádasdladányi gazdaság. Szegődményes tabellák. 1859: f.19-23; 1862-1863: f. 37-54; 1864-1867: f.55-73; 1875: f. 75-87. Martonvásárra vonatkozóan: MNL OL, P68 7cs. 1tétel 1859\_N°11, f. 16-23. - Martonvásári Uradalom - Díjak és Bérek Tabellája 1859<sup>ik</sup> Évre; MNL OL, P68 7cs. 1tétel 1862 N°36, f. 47-58. - Martonvásári Uradalom - Szegődményes Tabella 1862<sup>ik</sup> Évre.

beosztású alkalmazottak tartalmaztak, és mekkora fizetéssel. A mintavétel korlátai között figyelembe kell venni, hogy a fennmaradt iratok messze nem teljeseek, de a három uradalom közül kettőben – Körmend és Nádasdladány esetében – több évtizedet is felölelnek, míg Martonvásár kapcsán csak szórványos, egy-egy évre vonatkozó fizetési tabellát találtam. A három uradalom fizetési tabelláinak összesítését a 13-15. ábrákon mutatom be.

A bértábla szerinti elemzést az egyes uradalmakon belül egyszerű aránypárállítással végeztem el: minden beosztott fizetését egyenként kimutattam a vezető tisztségviselő – a felügyelő vagy tiszttartó – bérének %-os arányában, majd a szegődményeseket a bérszázalékok alapján sávosan összesen hat kategóriába soroltam (12. ábra). A besorolást mind a három uradalom esetében ugyanazon módszer szerint elvégeztem a változó összetételű szegődményes állományra. A kategóriák kialakításánál szempont volt, hogy a kertészeti személyzet eltérő státusai mind külön kategóriába kerüljenek, így a hierarchiában elfoglalt helyük egyértelműsíthető, kiderül egymáshoz viszonyított helyzetük és az, hogy kikkel álltak azonos megbecsültségi szinten az uradalomban.



12. ábra: Különböző státusú uradalmi alkalmazottak hierarchiája a bérezésük vizsgálata alapján<sup>157</sup>

A fenti ábra alapján megállapítható, hogy a főkertészi státusban álló személy az uradalom alkalmazotti hierarchiájában középvezetői szinten, sorban a harmadik fizetési kategóriában állt, a többi gazdasági ágazatvezetővel (pl. fővadász, főerdész, kasznár) körül-belül egy szinten. Az ábrán az egyes bércategóriák egy-egy intervallumot takarnak, amelynek szórását az ábrán mind számszerű értéken, mind infografikai ábrázolással megadtam. Az elemzés alapjául szolgáló hozzájuk tartozó primer számadatokat és a százalékos számítását a 13-15. ábra mutatja. Az

<sup>157</sup> A táblázat készítéséhez felhasznált primer adatok forrását ld. az előző lábjegyzetben.

adatokból számszerűen megállapítható, hogy a főkertész fizetése a vezető uradalmi tisztségviselő bérének negyede, de akár fele is lehetett. Ugyanakkor a bérjegyzékek több évtizedes időtávon történő elemzése (M9 melléklet) az is mutatja, hogy a bérjuttatás éveken, akár évtizedeken keresztül konstans és változatlan egy-egy uradalomban, és mindig jár mellé természetbeni konvenció. A nádasdladányi kastélykertészetnél egyértelmű korreláció mutatható ki a kertészeti vezető fizetésemelése és az éves kertészeti ráfordítások adott évben történő növekedése között 1864-ben.<sup>158</sup> Azaz a főkertész megbecsültségét többlet szakmai többletmunkája elismeréseként vívja ki. A konstans fizetések mellett a szakmai és anyagi elismerés egy másik formája lehetett a munkahelyváltás magasabb presztízsű és fizetéssel kecsegtető kertészetbe.

A főkertész a szakmai irányítása alá tartozó egységért felelősséggel bírt, közvetlen elszámolással pedig felette, a számtartó felé tartozott. Komplex feladatkörének ellátása keretében közvetítő kapocs volt az uradalmi birtokigazgatás legfelsőbb szintű gazdasági irányítása és a konkrét kertészeti szakmunkát elvégző alkalmazottak és egyéb beosztottak között. Az egykori urasági/uradalmi kertészek komplex szakmai felkészültségét és a korszerű ismereteik átadásának igényét jelzi többek között a korabeli szaklapok hasábjain a főurak főkertészeinek tollából megjelent számtalan szakcikk és tanulmány.<sup>159</sup>

---

<sup>158</sup> Az 1864-es nádasdladányi pénztári számadásra vonatkozóan MNL OL, P 507 1 - G/1 - 341 cs. - N°147, f. 263 és f. 280. Ugyanezen év bértabellájára vonatkozóan: MNL OL, P507 - 342 doboz, N°149. f. 55-73.

<sup>159</sup> Ld. ALFÖLDY-ZOLNAI (1997)



P507 - 342 doboz, N°149.			1859 f. 19-23		1862-1863 f. 37-54		1864 - 1867 f. 55-73		1875 f. 75-87		TK számítás
Besorolás	Folyó Sz. [számozás]	Beosztás [Név]	Kézőpénz		Kézőpénz		Kézőpénz		Kézőpénz		A Tisztartó bérenek %-ában
			ft.	x	ft.	x	ft.	x	ft.	x	%
Gazdászati és erdészeti személyzet		Felügyelő / Tisztartó	400	-	420	-	500	-	550	-	100%
		Számtartó / Kasznár	400	-	420	-	420	-	340	-	100%
		Ispán (1-2 fő Ladány + Keszi)	280	-	294	-	294	-	300	-	55-70%
		Írnok (Ladány)	-	-	-	-	100	-	-	-	20%
		Gépész	-	-	350	-	350	-	700	-	70-127%
		Kovács	320	-	336	-	250	-	350	-	50-80%
		Bognár	40	-	42	-	42	-	48	-	8-10%
		Pintér	-	-	42	-	42	-	-	-	8-10%
		Kőműves (első)	60	-	63	-	64	-	60	-	11-15%
		Kőműves (második)	-	-	-	-	-	-	40	-	7%
		Ács (első)	-	-	-	-	-	-	50	-	9%
		Ács (második)	-	-	-	-	-	-	40	-	7%
		Hajdú	30	-	30	-	30	-	38	-	6-8%
		Magtáros [őr]	-	-	20	-	24	-	40	-	5-7%
		Csősz	12	-	12	-	12	-	12	-	2-3%
		Vincellér	16	-	16	-	16	-	16	-	3-4%
		Majoros kocsis	16	-	16	-	16	-	24	-	3-4%
		Igás kocsis	40	-	20	-	20	-	20	-	4-10%
		Ménes kocsis	-	-	-	-	16 - 20	-	20	-	3-4%
		Szérú pásztor	18	-	18	-	18	-	18	-	3-5%
		Faragó béres	-	-	-	-	16	-	24	-	3-4%
		Urasági tehenes	8	-	8	-	8	-	-	-	2%
		Kanász	10	-	10	-	10	-	-	-	2-3%
		Gazda / Öreg béres	24	-	25	-	25	-	60	-	5-11%
		Szekeres béresek (20 fő körül)	16 - 18	-	17 - 19	-	17 - 19	-	16 - 18	-	3-4%
		Bivalyos béresek (2 fő)	-	-	16	-	16	-	16	-	3-4%
		Kis béresek	40	-	42	-	42	-	42	-	8-10%
		Ostoros gyermekek (12-14 fő)	-	-	32	-	32	-	30	-	5-8%
		Számadó juhász	60	-	63	-	62	-	80	-	12-15%
		Bárányosok	28 - 32	-	30 - 34	-	30 - 34	-	40	-	6-8%
	Kos pásztor	24	-	-	-	-	-	40	-	6%	
	Mindenes	-	-	25	-	28	-	28	-	5-6%	
	Ürüs	28	-	24	-	28	-	32	-	6-7%	
	Vadász	150	-	157	-	160	-	240	-	32-44%	
	[Erdő] Kerülő	12	-	12-16	-	12-16	-	12-16	-	2-3%	
Kerti személyzet		Főkertész	100	-	105	-	200	-	250	-	25-45%
		Kertész segéd (1 fő)	-	-	-	-	0	-	150	-	27%
		Kertész legény vagy bojtár (4-6 fő)	32	-	33-34	-	34	-	26	-	5-8%
		Kertbeli Szamaras (1 fő)	-	-	-	-	0	-	28	-	5%
Lovászati személyzet		Lovászmester	150	-	157	50	157	50	-	-	31-38%
		Csikós bojtár	36	-	37	80	40	-	40	-	7-9%
		Kis csikós	16	-	16	80	16	80	24	-	3-4%
		Lovász (4-6 fő)	33	-	33	60	33	60	-	-	7-8%
		Csődörös	48	-	40	-	40	-	-	-	8-12%
		Kocsis	-	-	-	-	20	-	20	-	4%
		Takarmányos kocsis	32	-	33	60	16	80	-	-	3-8%
Egyéb személyzet		Orvos	100	-	105	-	105	-	200	-	21-36%
		Iskolamester	16	-	16	80	40	-	40	-	4-8%
		Kémény seprő	32	-	37	80	37	80	50	-	7-9%
		Ügyvéd	100	-	105	-	-	-	-	-	25%

13. ábra: A nádasladányi uradalom szegődményes bértábláinak összesítése az 1859 és 1875 közötti időszakra<sup>160</sup>

<sup>160</sup> MNL OL, P507 342 doboz, N°149. Nádas Ladányi gazdaság. Szegődményes tabellák. 1859: f.19-23; 1862-1863: f. 37-54; 1864-1867: f.55-73; 1875: f. 75-87.

P68 7cs. 1 tétel 1859, N°11, f.16-23.; 1862, N°36, f.47-58.		1859		1862		TK	
Besorolás	Folyó Sz. [számozás]	Beosztás [Név]		Új pénzben		A Felügyelő bérenek %-ában	
		ft.	x	ft.	x	%	
Gazdasági személyzet		Felügyelő	630	-	630	-	100%
		Felügyelő írnoke	-	-	-	-	-
		Számtartó	-	-	250	-	40%
		Kasznár	168	-	168	-	27%
		Kasznár	168	-	168	-	27%
		Ispán	168	-	-	-	27%
		Írnok	126	-	150	-	20-24%
		Orvos	108	-	105	-	17%
		Nyerges	52	50	120	-	8-19%
		Kovács	189	-	189	-	30%
		Kovácslegény 1	13	40	13	40	2%
		Kovácslegény 2 (patkoló)	65	52	-	-	10%
		Bognár	84	-	84	-	13%
		Magtári gazda	25	20	80	20	4-13%
		Magtári eszközök kovácsa	21	-	21	-	3%
		Hajdú	21	-	50	-	3-8%
		Svaiceros (?)	80	-	80	-	13%
		Kőműves	96	60	96	60	15%
		Ács	96	60	96	60	15%
		Erdőháti gazda	63	-	100	-	10-16%
		Első (szekeres) béresek	16	80	16	80	3%
		Kisbéresek	13	40	13	40	2%
		Többi béresek	12	60	12	60	2%
		Ostorosok	33	60	33	60	5%
		Éjjeli őr (M.vásár)	12	60	12	60	2%
		Felügyelő kocsisa	14	20	14	28	2%
		Kasznár kocsisa	13	40	13	40	2%
		Gazdasági paripák melletti kocsis	13	40	13	40	2%
		Igás kocsis	13	40	13	40	2%
		Vadász	84	-	130	-	13-21%
		Kádár	21	-	21	-	3%
		Alsó Majori számadó	63	-	100	-	10-16%
		Alsó Majori számadó bojtár	36	96	45	36	6-7%
		Többi egység számadója	42	-	42	-	7%
		Többi egység számadó bojtára	36	96	36	96	6%
		Vincellér	80	-	100	-	13-16%
		Csősz	12	60	12	60	2%
		Kőműves segéd	12	60	12	60	2%
		Mindenes	12	60	12	60	2%
		Barom orvos	-	-	-	-	-
		Borjús	13	40	13	40	2%
	Kastélybeli személyzet		Urasági szakács	-	-	-	-
		Komornyik	-	-	-	-	-
		Mosóné	-	-	-	-	-
		Baromfi nevelő	16	80	100	-	16%
Istállóbeli személyzet		Lovász mester	252	-	252	-	40%
		Lovász	33	60	-	-	5%
		Istálló felvigyázó	10	8	10	8	2%
		Városi kocsis	33	60	33	60	5%
		Kastélyi kocsis	14	28	14	28	2%
		Ménésbeli kocsis	13	40	-	-	2%
Kerti személyzet		Főkertész [Gruber József]	168	-	(540) 200	-	27-32%
		Kertész segéd I. [Belizay]	113	40	113	40	18%
		Kertész segéd II. [Petro (?) József]	201	60	100	-	16%
		Kerti asztalos [Brusó (?) József]	42	-	42	-	7%
		Kerti csősz [Hermann János]	16	80	16	80	3%
		Kertész legény (8 db)	16	80	16	80	3%
		Kertbeli szamaras (1 db)	-	-	12	60	2%
		Kertész gyakornok (2 db)	-	-	-	-	-

14. ábra: A martonvásári uradalom szegődményes bértábláinak összesítése 1859. és 1862. évre<sup>161</sup>

<sup>161</sup> Forrás: MNL OL, P68 7cs. 1tétel 1859\_N°11, f. 16-23. - Martonvásári Uradalom - Díjak és Bérek Tabellája 1859<sup>ik</sup> Évre; MNL OL, P68 7cs. 1tétel 1862 N°36, f. 47-58. - Martonvásári Uradalom - Szegődményes Tabella 1862<sup>ik</sup> Évre.

P1322 - 10. sorozat, 65d. (1849-1885)			1859 f. 191-196		1864 f. 323-331		1871 f. 556-583		TK számítás
Besorolás	Folyó Sz. [számozás]	Beosztás [Név]	Kézpénz		Kézpénz Osztrák értékről átszámolva		Kézpénz		A Felügyelő bérenek %-ában
			ft.	x	ft.	x	ft.	x	%
Kormányzás		Tisztartó	700	.	700	.	1524	.	100%
		Ügyvéd	.	.	.	.	1905	.	125%
		Számtartó	600	.	600	.	571	.	38%
		Ügyviselő	300	.	571	.	.	.	43%
		Várnagy	.	.	350	.	.	.	50%
		Számvevő	200	.	762	.	.	.	29%
		Mérnök	.	.	190	.	190	.	13-27%
		Írnok (ügyviselői, tiszti, számvevői, pénztári)	100	.	60-100	.	238	.	9-16%
Épít őség		Kőműves (Conventiós)	40	.	40	.	40	.	3-6%
		Ácslegény	.	.	57	.	57	.	4-8%
		Gyepmester	70	.	86	.	86	.	6-12%
Gazdaság		Ispán	350	.	350	.	381	.	25-50%
		Gazdasági huszár	56	.	56	.	56	.	4-8%
		Hajdú	40	.	40	.	40	.	3-6%
		4 lovas kocsis	44	.	44	.	44	.	3-6%
		2 lovas kocsis	20 - 30	.	30	.	30	.	2-4%
		Gazdasági / gép kocsis	16	.	20	.	20	.	1-3%
		Öreg béres	22	.	22	.	22	.	1-3%
		Kis béres	20	.	20	.	20	.	1-3%
		Csősz	20	.	20	.	20	.	1-3%
		Számadó juhász	70	.	60	.	57	.	4-10%
		Juhászbojtár	20 - 28	.	29	.	29	.	2-4%
		Kovács	.	.	229	.	324	.	21-33%
		Bognár	.	.	171	.	171	.	11-24%
		Kádár	40	.	40	.	40	.	3-6%
Erdé szet		Körvadász / Fővadász	300	.	300	.	571	.	38-43%
		Főerdész	.	.	.	.	571	.	38%
		Erdős	20 - 80	.	20 - 80	.	105	.	3-11%
Várbeli személyzet		Várgondnok	400	.	400	.	480	.	32-57%
		Várszolga	35	.	34	.	34	.	2-5%
		Vártisztogató	200	.	200	.	238	.	16-29%
		Várhuszár	170	.	170	.	238	.	16-24%
		Váróra felhúzó	24	.	24	.	24	.	3%
		Vármosónő	.	.	.	.	.	.	.
Várkerti személyzet		Údvari kertész	400	.	400	.	480	.	32-57%
		Kertészsegéd (2 fő)	180	.	228	.	343	.	23-26%
		Kerti kocsis	120	.	120	.	143	.	9-17%
		Kerti őr	80	.	80	.	80	.	5-11%
		Kerti szolga	.	.	.	.	67	.	4%

15. ábra: A körmendi uradalom szegődmenyes bértábláinak összesítése 1859. 1864. és 1871. évre<sup>162</sup>

<sup>162</sup> P1322 - 10. sorozat, 65d. (1849-1885) - A körmendi központi igazgatóság iratai. A földesúri családra illetve az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok. 1859: f. 191-196; 1864: f. 323-331; 1871: f. 556-583

## 4.4.3. Uradalmi kertészetekre fordított erőforrások

Az uradalmi kertészetekre fordított pénzügyi és humán erőforrások vizsgálatát szintén a családi levéltárakban felkutatott számadások alapján végeztem. Kertészetre vonatkozó önálló és részletes számadásokat a vizsgált objektumok közül a körmendi várkertészet tartalmazott, azonban a főpénztári számadásokból a nádasdladányi uradalomra vonatkozóan is több évtizedet átölelő számviteli adatokból dolgozhattam.

A következőkben ismertetem, hogy a körmendi uradalom főpénztári számadásait milyen számviteli szerkezetben vezette a Tisztartóság.<sup>163</sup> A bevételi oldalon külön tételsoron szerepeltek az alábbi gazdasági egységek bevételei a tevékenységükhöz kapcsolódó bevételi típusokkal (16. ábra). Megjegyzendő, hogy a várkerti bevételeket úgy tekintik, mint „*valódi jövedelmen kívüli bevétel*”, vagyis nem jövedelemtermelő tevékenységként.<sup>164</sup>

I. Kormányzás bevételei	Hátralékok, Megmaradt pénzek, Személyzet, Adók, Építkezésből, Irodai bevételekből, Szállásadásból
II. Adó és Építtőség bevételei	Adó hátralékok + I-X. egységekből a főpénztárnak átvezetett építési összegek (tervezett és külön azon felüli)
III. Földesúri hatóság bevételei	Kölcsönökből, Adókból, Úrbéri bevételekből
IV. Gazdaságon kívüli egység bevételei	Haszonbérekből, Elmaradt követelésekből + Téglagyár bevételeiből
V.-VII. Gazdaság bevételei	Hátralékok, Gabonákból, Állattartásból, Épület haszonbérből, Földművelésből, Földbérletből, Szeszes italokból, Más egységeknek szolgáltatott "szerekért" <sup>165</sup>
VIII. Erdészet bevételei	Hátralékokból, Erdőművelésből (eladott szál- és ölfa, magoncok, ültetvények, makkok, gubacsok), Vadászatból
IX. Fiók Gazdaság bevételei	Szóczei fiók gazdaság jövedelmei
X. Valódi jövedelmen kívüli bevételek	Tavalyi készpénz maradvány, Elő fizetések különböző követelésekért, Várbeli bevételek, <b>Várkerti bevételek</b> , Fekvő javak

16. ábra: A Körmendi Tisztartóság által vezetett főpénztári számadások struktúrája – bevételi oldal

<sup>163</sup> MNL OL, P 1323, 10. d. (ld. folia számokat az évszámok rendjében): az 1854. évben: f. 1-6.; az 1856. évről: f. 15-34.; az 1857. évről: f. 1-18.; az 1858. évről: f. 19-40.; az 1859. évről: f. 15-32.; az 1860. évre: f. 1-6.; az 1861. évről: f. 32-54.; az 1862. évről: f. 1-25.; az 1863. évről: f. 1-33.; az 1864. évről: f. 1-27.; az 1865. évről: f. 19-45.; az 1866. évre: f. 1-24.; az 1867. évre: f. 1-17.; az 1868. évről: f. 1-17.; az 1869. évről: f. 6-33.

<sup>164</sup> Ezt egyébként a tételezett számszerű összegek is tükrözik.

<sup>165</sup> Ide tartoznak olyan tételek is, amelyben a várkertnek saját forrásból trágya, fa, vas, szegek, háj, só stb. (naturáliák) szükségletét fedezték, vagy a mesteremberek munkájáért fizettek. Ezek az uradalmon belüli nyújtott szolgáltatások szintén elszámolásra kerültek.

A kiadási oldalon pedig az alábbi tételek és kategóriák szerepeltek a körmendi tiszttartóság főpénztári számadásaiban (17. ábra). Megjegyzendő, hogy noha a várkerti kiadások elkülönített tételként fel vannak tüntetve, az nem feltétlen tükrözi a teljes kiadási költségeket, mivel a személyzeti kiadásokat és az építési költségeket külön vezették, és ez utóbbiak tételei adott évben a várkert fenntartását, üzemeltetését, így kiadásait is érinthették. További érdekesség, hogy a várkerti költségeket a számadásban a „Jövedelmek alkalmaztatása” c. tételsoron említik, ami mutatja, hogy a költségek fedezetét az uradalom saját jövedelmeiből fedezik.

I. Kormányzás kiadásai	Követelés hátralékokra, Fölöslegségre, Irodai kiadásokra, vendégtartásra, <b>Személyzetre</b> (zsoldok, nyugdíjak, nevelési és egyéb pótlékok, személyzeti lakásokért), hólapátolásért, kéményseprésért, etc.
II. Adó és Építtőség kiadásai	A) Adókra (földadó, házadó, cselédség utáni adók, jövedelmek után, közköltségekre, pótlékokra, illetékekre); B) <b>Építési költségekre</b> (építőanyagokra, "szerekre", mesterembereknek, napszámosoknak)
III. Földesúri hatóság kiadásai	Kölcsönre, vendégtartásra, kegyelembeliekre, pártfogói költségre, építkezésre, etc.
IV. Gazdaságon kívüli egység kiadásai	Bérbeli hátralék, kegyelembeliekre, egyéb leírásokra, építkezésre, téglagyári költségekre
V.- VII. Gazdaság kiadásai	Hátralékokra, Személyzetre (zsold, nyugdíj, pótlék, természetbeniek, ruháztatás, tartásdíj, etc.), Építkezésekre, Vásárolt állatokra, szerekre, gabonára, magokra, egyéb anyagokra, italokra; Gazdasági mesteremberekre és munkásokra; Bérbe vett földért
VIII. Erdészeti kiadásai	Követelés hátralékokra, Erdészeti személyzetre (zsold, nyugdíj, természetbeniek, nevelési és egyéb pótlék); Építkezésre, Erdőművelésre (napidíjak, úti költségek, szállítási költségek, ölfavágóknak, ültetvényekre)
IX. Fiók Gazdaság kiadásai	Szóczei fiók gazdaság munkáira
X. Jövedelmek alkalmaztatása	Követelés elő- és kifizetésekre, Főpénztárba, Várbeli kiadásokra, <b>Várkerti kiadásokra</b> , Rendkívüli kegyelembeliekre, Örökhagyományokra, Subsidiумokra, Alapítványokra, Fekvő javakra, Új építkezésekre

17. ábra: A Körmendi Tiszttartóság által vezetett főpénztári számadások struktúrája – kiadási oldal

Az éves bértabellák összességű adatait az 1854-1869-es időszakra vonatkozóan összesítve %-os arányban meghatároztam, hogy a fenti bevételi és kiadási tételek hogyan viszonyulnak az összesített bevételekhez és kiadásokhoz. A másfél évtized adataiban megkerestem a legkisebb és legnagyobb előforduló bevételi/kiadási tételt, és kiszámítottam az évek átlagát. Emellett mind a

bevételeknél, mind a kiadásoknál külön soron szerepeltettem a várkertre vonatkozó adatokra, és kiemeltem még az építési költségek tételsorát. (18. ábra).

Év		1854 - 1869					
Forrás:	MNL P 1323, 10. d.	MIN [ft]	MIN [%]	MAX [ft]	MAX [%]	ÁTLAG [ft]	ÁTLAG [%]
		TK számítás ft	TK számítás %	TK számítás ft	TK számítás %	TK számítás ft	TK számítás %
<b>Bevétel</b>							
	Kormányzás bevételei	0 Ft	0,00%	3 980 Ft	2,60%	2 300 Ft	1,40%
	Adó és Építtőség "	11 913 Ft	12,25%	34 786 Ft	19,80%	24 965 Ft	16,78%
	Földesúri hatóság "	14 407 Ft	7,64%	18 306 Ft	15,83%	15 578 Ft	11,12%
	Gazdaságon kívüli egység "	22 181 Ft	13,50%	36 232 Ft	27,73%	25 225 Ft	18,03%
	Gazdaság "	27 717 Ft	22,26%	62 709 Ft	40,90%	41 732 Ft	29,06%
	Erdészet "	6 017 Ft	5,39%	20 089 Ft	11,91%	11 927 Ft	8,14%
	Fiók Gazdaság "	1 714 Ft	1,34%	4 196 Ft	3,21%	2 629 Ft	1,83%
	Valódi jövedelmen kívüli bevételek	3 086 Ft	2,36%	53 273 Ft	26,75%	21 665 Ft	13,60%
	Várkerti bevételek	358 Ft	0,21%	575 Ft	0,51%	473 Ft	0,34%
<b>Kiadások</b>							
	Kormányzás kiadásai	6 481 Ft	5,41%	18 109 Ft	11,81%	11 157 Ft	7,65%
	Fizetendő adók	6 936 Ft	4,96%	14 973 Ft	9,89%	11 622 Ft	8,08%
	Építési költségek	12 216 Ft	9,85%	34 833 Ft	20,32%	23 321 Ft	15,82%
	Földesúri hatóság "	527 Ft	0,33%	2 868 Ft	2,20%	1 619 Ft	1,14%
	Gazdaságon kívüli egység "	5 851 Ft	3,57%	10 155 Ft	6,69%	7 448 Ft	5,26%
	Gazdaság "	13 478 Ft	13,71%	36 560 Ft	22,71%	24 953 Ft	16,82%
	Erdészet "	4 806 Ft	3,45%	8 427 Ft	6,20%	6 832 Ft	4,78%
	Fiók Gazdaság "	0 Ft	0,00%	3 291 Ft	2,15%	1 812 Ft	1,20%
	Jövedelmek alkalmaz(tat)ása	40 050 Ft	34,14%	91 938 Ft	46,17%	57 301 Ft	39,25%
	Várkerti kiadások	2 923 Ft	2,19%	4 439 Ft	3,58%	4 003 Ft	2,80%
	<b>Bevétel összesen</b>	91 567 Ft	100%	199 130 Ft	100%	146 070 Ft	100%
	<b>Kiadás összesen</b>	91 567 Ft	100%	199 130 Ft	100%	146 070 Ft	100%

18. ábra: A körmendi uradalom bevételeinek és kiadásainak összesítése az 1854-1869. évre vonatkozóan

A 18. ábrán ismertetett összesítő táblázat várkertészetre vonatkozó érdemi eredményei a következők: kimutatható, hogy a várkertészetből az uradalomban nem származott értékelhető bevétel (összes bevétel alig 0,5%-át érte el), ugyanakkor a kiadások 2-3%-t fordították a várkert üzemeltetésére. Tehát jól érzékelhető, hogy itt egy gazdaságilag deficitesebb tevékenységről volt szó, a kertek üzemeltetése 5-6-szoros költségekkel járt a bevételeihez képest, ennek gazdasági feltételét a többi ágazat (mezőgazdaság és erdészet) bevételei teremtették meg. Az adatok alapján látható, hogy mind a mezőgazdasági és erdészeti tevékenység kimagasló haszonnal működött, közel a dupláját hozta bevételként a kiadásokhoz képest. A kertek fenntartására és fejlesztésére fordított – meg nem térülő kiadások – évről évre történő biztosítása és célzott delegálása tehát tudatos vagyonkezelői döntés volt.

A körmendi uradalmi számadások a főpénztári összesítő tételeken túl a várkertészetre vonatkozóan önálló, részletes kiadási tétellistákat is tartalmaznak.<sup>166</sup> Ezek felépítése a következő volt (ld. M8 melléklet):

- 1) *„Zsoldok és rendszerint való költségek”*: ide tartoztak a kertészeti alkalmazottak bér jellegű és egyéb költségei (pl. elszállásolás, mosás, libéria, konvenciók, föld- és állattartás költségei).
- 2) *„Építkezések”*: ide tartoztak a várkertészet építési, fejlesztési és karbantartási feladatainak önállóan tételezett eseményei az adott évről. Ezen a tételsoron került kimutatásra a kertészetben új objektumként létesített elemek bekerülési költsége, vagy annak tervezete.
- 3) *„Mívelési költségek gyümölcs és konyhakertnél, faoskolánál, meleg és üvegházaknál”*: itt tételezték az esetileg alkalmazott kerti munkások bérezését, a különféle dologi költségeket, eszközök és anyagok beszerzésének költségeit, továbbá a javíttatások költségeit.
- 4) *„Mívelési költségek az angolkertnél”*: ez a tételsor változatos költségeket jelentett, részben az évenként ismétlődő fenntartási munkák tételeit (tereprendezés, planírozás, utak igazítása, fa- és cserje ültetések, fűmagvetés, vakondok fogása, kertek őrzése, kerti bútorok kiigazítása, árkok tisztítása), továbbá eseti munkák tételeit (pl. vízrendezés, kerti objektumok – hidak, obeliszk, lépcsők – karbantartása, helyreállítása). A munkák végzéséhez itt is elszámoltak robot és napszámos díjazásokat, illetve eszközökre, anyagokra vonatkozó tételeket.

Az M8-as mellékletben ennek a számadásnak egy rövid időszakra (1834-1856) vonatkozó kivonatát ismertettem a kéziratos források átiratának bemutatásával, hozzátéve, hogy a körmendi

<sup>166</sup> MNL OL, P 1323, 30.d. - Körmend, Várkert számadásai és egyéb a kertészetre vonatkozó iratok

várkertészet tételes kiadási iratai a későbbi időszakra vonatkozóan is fennmaradtak, ezek kutatása az ismereteink további bővítésének lehetőségét rejti magában.

A nádasdladányi uradalom számadási iratai teljesen más számviteli struktúrát mutatnak, mint a körmendi uradalomé, és sajnálatos módon itt a kertészetre vonatkozóan önállóan részletezett és tételezett kimutatásokkal sem találkozhatunk. Ennek ellenére a kertészetre fordított erőforrások nagyságrendje az adatok alapján itt is kimutatható. Gróf Nádasdy Leopold sárladányi uradalma pénztári számadási kivonataiban<sup>167</sup> az 1854-1869-es évekre vonatkozóan az alábbi rendszerben vezették az uradalom egészének bevételeit és kiadásait (19. ábra). A számadási tabella aláírója Nádasdladány esetében az uradalmi kasznár volt.

<b>Maradvány előző évről</b>
<b>Új bevételek ['bevételek' - sic!]</b>
Urbariális censusokból (eladásból)
Regáliákból (árendából)
Bor kimérésből
Gabonából, takarmányból
Produktumokból
Erdő jövedelemből
Marhákból és barmokból
Adósságokból, cautionális / állandó jövedelmekből
Egyéb jövedelemből (kölcsön, kártérítés, stb)
Eő [Sic.] exellentiajától
<b>Kiadások</b>
<b>Kertésségnek [sic!] / Kerti költségre</b>
<b>Gazdasági eszközökre</b>
<b>Matériálékra</b>
<b>Naturáliákra</b>
<b>Munkásokra</b>
<b>Szegődményesek bérezésére</b>
<b>Építő és mesteremberekre</b>
Marhákra és barmokra
Accidentiákra
Író szerekre
Posta pénzre
Úti költségekre
Cselédek ruháztatására
Vadászatokra lövő pénz
Különfélékre
Orvosságokért
Különféle adósságokra
Nádor / Malom Csatorna Társaságnak
Községi költségekre, adókra
Udvartartásra (kulcsárnának) / Udvari szükségre
Belső szükségekre / Kézpénz adminisztráció
<b>Bevételek sommája [sic!]</b>
<b>Kiadások sommája [sic!]</b>
<b>Maradvány</b>

19. ábra: A nádasdladányi uradalom főpénztári számadásainak önállóan vezetett tételesorai az 1850-60-as években

<sup>167</sup> MNL OL, P 507 - G/1 341 cs. - N°147; 310 k. N°109 b; 311 k. N°110



A felsorolásban a kiadási tételeket nem az előfordulás sorrendjében közlöm, hanem elsőként kiemelem azokat a tételsorokat, amelyeken vélhetően a kertészet működtetésére fordított kiadások szerepelhettek. Ezeket vastag betűvel szedtem. Megjegyzendő, hogy *Matériálék* alatt értették kimondottan az építőanyagokat, úgymint mész, vas, szegek, téglá, cserép, deszka, lécz, nád, stb.; *Naturáliák* alatt pedig az alábbi típusú termékeket: gyertya, só, olaj, háj, kerti magvak, pálinka, bor, gabona, főzelékféle, stb.

A kertekre fordított tétel önállóan csak 1857-ben jelent meg a kimutatásokban, ugyanakkor biztosra vehető, hogy ekkor még csak konyhakerti kiadásokat tartalmazott.<sup>168</sup> 1863-ig évi 50 és 200 ft-os összeget fordítanak a konyhakertészetre, azonban 1863 IV. negyedévtől kezdve a kerti költségek a számadások szerint megnőnek, ekkortól már díszkertre is költenek. A táblázatból az is kitűnik, hogy a főkertész fizetése a többletfeladatokkal együtt jelentősen megnő (megduplázódik). 1865-től fokozatosan növelik a kertészet személyi állományát: először 1 segédkertész, majd +2 kertészlegény, majd később egy kerti szamaras/bivalyos és havi díjasok segítik a kerti munkák végzését.

A nádasdladányi kertészetre fordított összes éves alakulásának kimutatását az 1850-1870-es évtizedekre vonatkozóan a korabeli számadási iratok alapján elkészítettem (20. ábra). Mindebből a díszkert kiépítésének és átépítésének két időpontja (1864 és 1876) szintén kimutatható.

Évszám	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862
Bevételek összesége [forint]	66 612 Ft	72 222 Ft	73 095 Ft	59 476 Ft	n.a.	64 717 Ft	78 165 Ft	98 733 Ft	101 477 Ft
Kiadások összesége [forint]	65 150 Ft	67 328 Ft	69 911 Ft	57 436 Ft	n.a.	62 417 Ft	76 455 Ft	95 975 Ft	100 302 Ft
Főkertész bére [forint]	160 Ft	160 Ft	160 Ft	160 Ft	100 Ft	100 Ft	105 Ft	105 Ft	105 Ft
Kertészsegéd bére [forint]	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Kertészlegények bére [forint]	32 Ft	32 Ft	32 Ft	32 Ft	32 Ft	32 Ft	33,6 Ft	33,6 Ft	34 Ft
Kertészetnek dedikált összeg [forint]	--	--	--	50 Ft	[202] Ft	210 Ft	200 Ft	200 Ft	200 Ft
1862-ig csak konyhakertre költenek, 1 főkertész és 4 fő kertészlegény van állományban.									

1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873/74	1874/75
61 497 Ft	61 020 Ft	67 728 Ft	65 328 Ft	72 406 Ft	110 098 Ft	117 553 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	142 311 Ft	141 220 Ft
59 868 Ft	59 836 Ft	59 900 Ft	58 354 Ft	59 627 Ft	100 366 Ft	113 166 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	138 175 Ft	135 967 Ft
105 Ft	200 Ft	200 Ft	200 Ft	200 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	250 Ft	250 Ft	250 Ft
--	150 Ft	[150] Ft	[150] Ft	[150] Ft	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	150 Ft	150 Ft	150 Ft
34 Ft	34 Ft	34 Ft	34 Ft	34 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	36 Ft	26 Ft	26 Ft
745 Ft	3 148 Ft	2 101 Ft	2 064 Ft	1 437 Ft	2 054 Ft	2 273 Ft	n.a.	n.a.	2 313 Ft	1 439 Ft	2 929 Ft
1863 IV. negyedévtől kezdve a kerti költségek megnőnek, ekkortól már díszkertre is költenek, a főkertész fizetése pedig a többletfeladatokkal együtt jelentősen megnő.											

Évszám	1875/76	1876/77	1877/78	1878/79	1879/80
Bevételek összesége [forint]	132 892 Ft	138 443 Ft	172 282 Ft	135 607 Ft	115 677 Ft
Kiadások összesége [forint]	129 525 Ft	134 836 Ft	168 611 Ft	131 919 Ft	112 239 Ft
Főkertész bére [forint]	250 Ft	250 Ft	250 Ft	300 Ft	300 Ft
Kertészsegéd bére [forint]	150 Ft	150 Ft	150 Ft	150 Ft	150 Ft
Kertészlegények bére [forint]	26 Ft	26 Ft	26 Ft	26 Ft	26 Ft
Kertészetnek dedikált összeg [forint]	3 432 Ft	1 763 Ft	n.a.	n.a.	n.a.
Az új főkertész (Kálmán János) érkezésével a díszkertet átalakítják, a kiadások 1876-ban jelentősen megnőnek.					

20. ábra: A nádasdladányi uradalom kertészetére fordított összegek kimutatása az 1854-1880-as időintervallumban

<sup>168</sup> MNL OL, P 507 - G/1 341 cs. - N°147, f. 116 és f. 126-127.

A számadási iratokból adott uradalomban alkalmazott kertészeti személyzet nagyságára is következtethetünk. Jellemzően a főkertész mellett néhány fő képzett kertészsegéd, változó, de kis létszámú kertészlegény állomány, illetve esetenként egy-egy kerti kocsis, bivalyos vagy őr állt szolgálatban (M8 melléklet). A hivatalos kertészeti személyzet mellett napszámban dolgozó munkások számát megbecsülni nehéz lenne, ez évszaktól, feladattól, kerti együttes komplexitásától függően igen változó lehetett.

A 19. századi uradalmi kertészetek eszközállomány és felszereltsége a végzett kertművelési, termesztési feladatok függvényében szintén változó lehetett. A korabeli források jellemzően kézi szerszámok használatáról tanúskodnak. Példaként hozom az a nádasdladányi uradalomban 1872-1873 során negyedévente kimutatásra kerülő leltárakat,<sup>169</sup> amelyekből megismerhető a kertészet számára kiadott különféle „tárgyak” mibenléte, sőt pénzbeli értéke is. A szignálatlan leltárak az egyéb, kertészet számára dedikált pénzbeli díjazás, konvenciók, termények, építőanyagok és ingóságok mellett vegyítve a következő kézi szerszámokat sorolják fel: ásó, kapa, vas lapát, fűrő, kaszakő, kaszakés, kézi söprű, sarló, vasgereblye, véső, fűrész, metsző, favilla.

Tárgy	Mennyiség	Ár	Összesen
Ásópala	1	1	1
Kapa	1	1	1
Vaslapát	1	1	1
Fűrő	1	1	1
Kaszakő	1	1	1
Kaszakés	1	1	1
Kézi söprű	1	1	1
Sarló	1	1	1
Vasgereblye	1	1	1
Véső	1	1	1
Fűrész	1	1	1
Metsző	1	1	1
Favilla	1	1	1

21. ábra: A nádasdladányi kert számára kiadott jegyzék a munkavégzéshez szükséges tárgyi eszközökről. 1872.<sup>170</sup>

#### 4.5. Uradalmi kertészetek növényanyaga

A 19. század első feléből származó uradalmi birtokiratokban előforduló növénylisták igen ritkák, különösen a több tucat fajt és fajtát tartalmazó adatforrásokat tekintve. A kevés kivételek közé tartozik a keszthelyi uradalom kertészetének gazdag fajválasztékát bemutató levéltári forrás, amelyet

<sup>169</sup> MNL OL, P 507, G series, 342d. N°155, f.73-86.

<sup>170</sup> Ld. előző lábjegyzet.

A 20. század első felében publikált OMKE Aranykönyv kertészettörténeti adatokat összefoglaló ismertetője<sup>171</sup> szerint az alcsúti főhercegi díszkertészet a 19. század végén „a kertészkedők és kertészek Mekkája volt”,<sup>172</sup> szabadföldi és növényházi gyűjteménye, faiskolája botanikai és dendrológiai szempontból a leggazdagabb volt az országban. Utóbbinak német-magyar nyelvű faiskolai értesítője<sup>173</sup> fennmaradt az utókor számára. Közismert továbbá, hogy József főherceg 1892-ben Hatos János nevű főkertésze segítségével publikálta az alcsúti kertben honosított fák és cserjék jegyzékét,<sup>174</sup> illetve saját maga számol be a kortársai számára a fiúmei kertjében végzett növényhonosítási kísérleteinek eredményeiről,<sup>175</sup> s ezekben a korabeli növényalkalmazás jellegét tanúsító taxon listák is szerepelnek.

Az említett 19. század végi alcsúti dísznövény növényleltár összesítését követően megállapítottam, hogy a leírás szerint 871 féle taxont tartalmaz, ugyanakkor a taxonok egyedisége botanikai-kertészeti értelemben megkérdőjelezhető. Az alcsúti növényjegyzék a fásszárúak tételes felsorolásán túl összefoglalóan ismerteti az egyéb üvegházi gyűjteményeket, amely szerint a kertészetben közel 900 taxon, faj fordult elő a hideg- és melegházi gyűjteményekben, köztük 240 *Camelia* faj, 272 *Orchidea* faj, emellett *pálmák*, *páfrányok*, *kontyvirágúak* közel 100-100 képviselővel.<sup>176</sup>



22. ábra: Az alcsúti kertészet egyik üvegháza az 1910-es évekből, háttérben örökzöld fenyőgyűjteménnyel<sup>177</sup>

<sup>171</sup> NÉMETH (1935), 96-129.

<sup>172</sup> NÉMETH (1935), 107.

<sup>173</sup> HATOS (1903) Az uradalmi kertészet faiskolai értesítőjét közgyűjteményben nem leltem fel, létre Alföldy Gábor hívta fel a figyelmem. A magángyűjteményében őrzött forrásdokumentumba való betekintés lehetőségét szintén neki köszönhetem.

<sup>174</sup> JÓZSEF FŐHERCZEG (1892), 1-30. A jegyzék növényeit ld. az M6. mellékletben fekete színnel szedve.

<sup>175</sup> JÓZSEF FŐHERCZEG (1885), 141-170; JÓZSEF FŐHERCZEG (1886), 1-3.

<sup>176</sup> JÓZSEF FŐHERCZEG (1892), 4. Az alcsúti főhercegi kertészetről ld. TAKÁCS (2011), 140-148.

<sup>177</sup> EFKL, Jelzet: 3577

Az alcsúti díszkert körüli útfásításoknál alkalmazott fajokról a főherceg gazdatisztje (Libits Adolf) által szerkesztett 1896-os uradalmi ismertető<sup>178</sup> ad leírást. A leírásból tudható, hogy a József nádor által 1825-ben, a rezidencia kialakítása idején ültetett, ma is álló platán fasor után 1839-ben fekete dió és hárs allék kialakítása következett. Utóbbiaknál szempont volt, hogy „az összes hársfafélék gyűjteményét magába foglalja”,<sup>179</sup> tehát nem feltétlen csak homogén fasorokat ültettek ekkor. A leggyakrabban ültetett útsorfák közé tartoztak még a kőris, szil, juhar, vadgesztenye, eperfa és más gyümölcsfafélék, illetve az akác. Érdekes, hogy a kiültetésre használt fák korát az akácoknál 5-6 évben, míg a többi fánál 8-10 évben határozták meg, azért, hogy az ültetés utáni első két kritikus évben a fa esélyeit – öntözés mellett – biztosíthassák. Az uradalmak fásításához szükséges fásszárú növényanyagot részben az udvari kertészet illetve az uradalmi erdőszet biztosította.<sup>180</sup> A fasorok növényanyagával kapcsolatban megemlítendő még, hogy a napjainkban invazív gyomfaként tekintett egzóta fajokat (*Ailanthus*, *Robinia*) kifejezetten preferálták és óvták az átültetések, pótlások során.

Az alcsúti uradalom fasorainak és faültetvényeinek – tehát a díszkerten és haszonkerteken kívüli területek, azaz a környező táj – ültetett növényanyaga Libits leírása nyomán<sup>181</sup> az alábbi fajokból állt össze:

Lomblevelű fák: *Acer campestre*, *Acer negundo*, *Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, *Acer tataricum*, *Aesculus hippocastanum*, *Ailanthus glandulosa*, *Alnus glutinosa*, *Amygdalus communis fl. pl.*, *Amygdalus persica*, *Betula alba*, *Betula dahurica*, *Bignonia catalpa*, *Broussonetia papyrifera*, *Carpinus betulus*, *Celtis australis*, *Celtis cordata crassifolia*, *Celtis occidentalis /occidentalis*, *Cercis canadensis*, *cercis siliquastrum*, *Coryllus avellana*, *Coryllus colurna*, *Fraxinus excelsior*, *Fraxinus integrifolia*, *Fraxinus mycophylla*, *Fraxinus ornus*, *Fraxinus pendula*, *Gleditsia horrida*, *Gleditsia triacanthos*, *Gymnocladus canadensis*, *Hyppophae rhamnoides*, *Juglans cinerea*, *Juglans fertilis*, *Juglans nigra*, *Juglans regia*, *Koelreuteria paniculata*, *Liriodendron tulipifera*, *Malus diverse*, *Platanus occidentalis*, *Populus alba*, *Populus argentea*, *Populus balsamea / balsamifera*, *Populus canadensis*, *Populus Carolineana*, *Populus heterophylla*, *Populus italica*, *Populus nivea*, *Populus ontariensis*, *Populus pyramidalis*, *Populus tremula*, *Prunus padus*, *Pyrus communis*, *Pyrus diverse*, *Robinia*

<sup>178</sup> LIBITS (1896), 66-72.

<sup>179</sup> LIBITS (1896), 66.

<sup>180</sup> LIBITS (1896), 72. A szerző megjegyzése a facsemeték termesztéséről, felhasználásáról igen tanulságos szemléletet mutat napjaink fogyasztói társadalmával szemben. „Minden uradalom erdőszete, sőt majd mindenik gazdasági kerület iparkodik facsemetékről gondoskodni. Ajánlatos is, hogy a szükséges facsemetéket – amennyire a körülmények engedik – mindenki maga állítsa elő, mert csak így tudja a csemete értékét megbecsülni; csak így fogja megadni a kiültetett fának azon okvetlenül kívánatos gondozást, amely nélkül a legszebben iskolázott és leggondosabban ápolta fa is elcsenevész.”

<sup>181</sup> A növényjegyzék az alábbi területekre vonatkozóan készült: Máriavölgyi-erdő, Hatvanpuszta, Göböljárás, Pogányvár, Vérh-től Szent György felé. A tájrészletek fásításának részletes taxon ismertetését ld. LIBITS (1896), 68-71.

*angustifolia, Robinia hispida, Robinia pseudoacacia, Robinia viscosa, Salix babylonica, Salix caspica, Salix diverse, Sophora japonica, Sorbus aucuparia, Tilia americana, Tilia cordata, Tilia europea, Tilia laxifolia, Tilia nigra, Ulmus angustifolius, Ulmus campestris, Ulmus effusa*

Lomblevelű cserjék: *Amorpha fruticosa, Ampelopsis quinquefolia, Aristolochia siphon, Berberis vulgaris, Colutea arborescens, Colutea frutescens, Colutea media, Coronilla emerus (Hippocrepis emerus), Crataegus alpinum, Crataegus coccinea, Crataegus diverse, Crataegus oxyacantha, Crataegus tanacetifolia, Cytisus laburnum, Eleagnus angustifolia, Evonymus europea, Genista lusitanica, Genista tinctoria, Hibiscus syriacus, Jasminum fruticosum, Ligustrum vulgare, Lonicera caprifolia, Lonicera tatarica, Lycium vulgare, Mespilus pyracantha, Periploca graeca, Philadelphus coronarius, Philadelphus inodorus, Ptelea trifoliata, Rhamnus catharticus, Rhus cotinus, Rhus glabrum, Ribes aureum, Ribes nigrum, Rosa semperflorens, Sambucus racemosa, Spartium junceum, Spiraea crenata, Spiraea laterifolia, Spiraea opulifolia, Spiraea opulifolia (Physocarpus opulifolius), Staphyllea pinnata, Syringa de Marly, Syringa persica, Syringa vulgaris, Tamarix gallica, Viburnum opulus, Viburnum roseum, Vitis fajok, Vitis labrusca*

Örökzöldek: *Juniperus diverse, Juniperus virginiana, Larix decidua, Picea fajok, Pinus austriaca, Pinus sylvestris*

Az ikervári Batthyány uradalmi kertészet 1850. évi leltárának közlését és a kézirat forrás átíratát közli Tóth József 2005-ös publikációjában,<sup>182</sup> amelyből tudhatjuk, hogy a kertészet korának egyik leggazdagabb dendrológiai és melegházi gyűjteményét tartalmazta. Az uradalmi leltár készítésének apropója a szabadságharcot követő vagyonekborzás volt, ennek a kertészetre vonatkozó levéltári anyagát dolgozta fel a szerző. Tóth összesítése szerint az uradalmi kertészetben 222 féle fásszárú növény, továbbá az üvegházban mintegy 100 db termő citrusféle és 4000 db cserepes dísznövény, közte több mint 100 ananász díszlett.<sup>183</sup> A leltár átíratának publikálása mellett a pontos forrásmegjelölés elmaradt, ezért ezt az alábbi jegyzetben kiegészítésül közlöm.<sup>184</sup> Az üvegházi és fásszárú taxon-listán kívül fennmaradt az uradalom kiterjedt, több mint 800 db fát számláló gyümölcsösének jegyzéke is, amely szintén a vagyónatadási leltár részeként készült el.<sup>185</sup>

<sup>182</sup> TÓTH (2005), 39-62.

<sup>183</sup> TÓTH (2005), 40.

<sup>184</sup> A Tóth József által közölt ikervári növény jegyzékek levéltári forrásaira vonatkozóan: MNL OL, E 675, 36. cs. f. 46-50. A fásszárú növényanyag listájáról 1852-ben készült egy kézirat másolat a hivatalos átadás-átvételi leltárhoz, amely egy üvegházi növényjegyzék és 143 tételt tartalmaz. Forrás: MNL OL, E 675, 36. cs. f. 259-261. Sorrendben követi ezt egy részletes fásszárú jegyzék, amely 221 tételt tartalmaz és megegyezik az 1850-es inventáriummal. Forrás: MNL OL, E 675, 36. cs. f. 261-264.

<sup>185</sup> A jegyzékek kivonatát, átíratát ld. TÓTH (2005) 46-47. A gyümölcs jegyzékekhez levéltári forrásként ld. MNL OL, E 675, 36. cs. f. 46; és f. 258.

<i>Lier-mandere-werthvolle Naume.</i>		
144	<i>Hampeiro</i>	25
145	<i>caliniata</i>	2
146	<i>specularum</i>	7
147	<i>secunda</i>	20
148	<i>platanoides</i>	15
149	<i>pseudoplatanus</i>	25
150	<i>lto folis argentea</i>	1
151	<i>striatum</i>	1
152	<i>Amorpha fruticosa</i>	3
153	<i>Amygdalus nana</i>	1
154	<i>persea fl. pleno</i>	1
<i>Türtrug</i>		225 106 - 281

23. ábra: Az ikervári uradalmi kertészeti fásszárú dísznövény leltárának részlete 1852-ből<sup>186</sup>

Közismertek a nádasdladányi uradalmi díszkertről szóló 19. század végi és 20. század eleji beszámolók a Kertészeti Lapok hasábjain,<sup>187</sup> amelyben a kertész szakíró szerzők leíró jelleggel hozzávetőleg mintegy százhusz fajt sorolnak fel, amelyek között rózsafajták, évelők és üvegházi fajok is szerepelnek. Az ismertetett növények közül a fásszárú taxonokat a saját készítésű táblázatomban szerepeltettem a rózsafajták kivételével. A kertészetre vonatkozóan levéltári növénylistát nem találtam, illetve az korabeli leíró publikációk<sup>188</sup> sem szolgáltak újabb, a szaklapok növénylistáit gazdagító adattal.

Az *Arborétum Alcsúthiense*, mint hazánk leggazdagabb 19. század végi növénylistája kapcsán, azaz a faj- és fajta választék gazdagsága láttán felvetődött a kérdés, vajon egyéb korabeli uradalmi növényjegyzékek milyen átfedésben vannak ezzel a gazdag jegyzékkel, ezért a felkutatott, és fent említett növénylisták összevetésével egy keresztábrát készítettem a fajok előfordulási gyakoriságának kimutatására (M6-M7 melléklet).

A táblázat egyszerre több érdekes, elemzésre módot adó információval szolgál: egyrészt egy adott kert építéstörténetének ismeretében képet kaphatunk arról, ha adott taxon *nem* fordulhatott elő a kert létesítésekor vagy annak bizonyos építési fázisában, mert az adott fajt/fajta később fedezték fel és írták le tudományosan. Továbbá egyes fajok, fajták esetében közvetve arra is következtethetünk, hogy az újonnan felfedezett vagy leírt 19. századi taxon a

<sup>186</sup> MNL OL, E 675, 36. cs. f. 261.

<sup>187</sup> CSÉREK (1896), 152-155; SCHNEIDER (1927), 179-180.

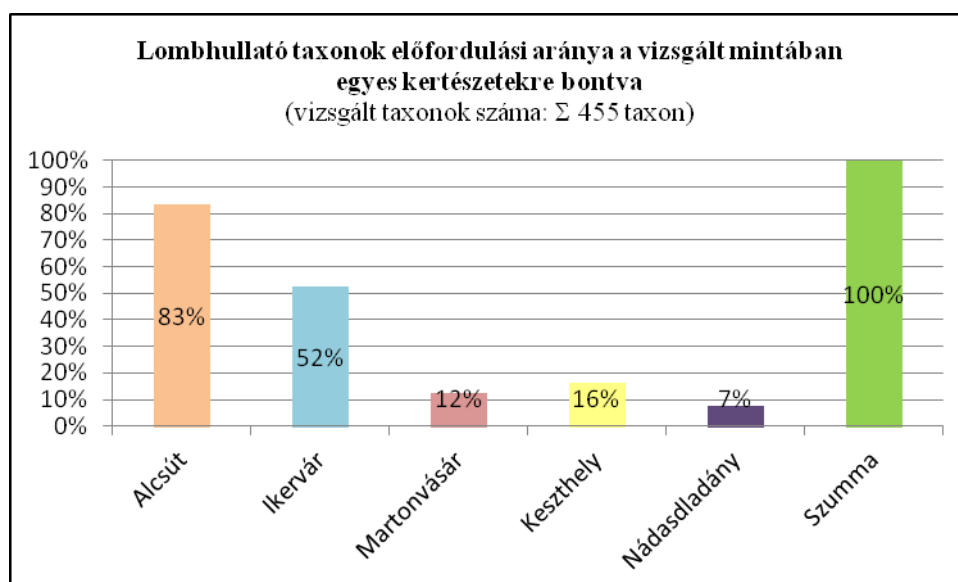
<sup>188</sup> VÉRTESSYNE-MAKFALVAY (1893)

tudományos leírást, szakirodalomban való közlést követően milyen időbeli csúszással kerülhetett alkalmazásra hazánkban.

#### 4.5.1. Szabadföldi lombhullató fák faj és fajválasztéka

A vizsgált kertészetek növény inventáriumainak elemzése alapján kimutatható, hogy mely fák alkalmazása volt elterjedt és gyakori a 19. századi díszkertészeti növényalkalmazásban. Az összevetést a vizsgálati mintába került 455 lombhullató fafajon/fajtán végeztem el, amelyből 15 esetben a kéziratos forrás alapján a faj/fajta típusa nem volt egyértelműen beazonosítható vagy mai taxonnal megfeleltethető. Ezek az azonosítatlan taxonok kivétel nélkül csak egy-egy kertlistában szerepeltek, így a gyakorisági minta eredményét érdemben nem befolyásolták.

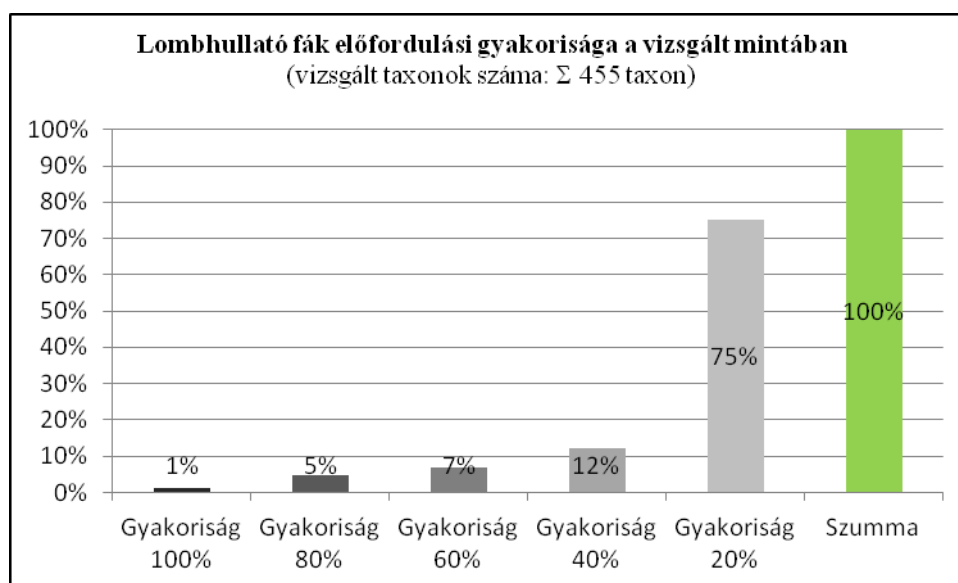
A növénylistákban szereplő fák taxon számának nagysága és a teljes vizsgálati mintához viszonyított aránya a következőképp alakult: Alcsút – 379 db taxon (83%), Ikervár – 238 db (52%), Martonvásár 56 db (12%), Keszthely 74 db (16%), Nádasdladány – 34 db (7%). Ebből kitűnik, hogy a nádasdladányi kertészetre vonatkozó forrásadataim a taxonok választéka tekintetében elenyészőnek bizonyultak. Utóbbi azzal magyarázható, hogy itt nem konkrét uradalmi inventáriumra, hanem csak másodlagos leíró forrásra, a Kertészeti Lapok hasábjain megjelent cikkekre támaszkodhattam.



24. ábra: Lombhullató taxonok előfordulási aránya a vizsgált növényjegyzékekben

A növényjegyzékek lajstromozását követő összevetés során kimutattam, hogy az önállóan beazonosítható taxonok mely hányszor fordultak elő a vizsgálati mintában, azaz mekkora átfedés volt az egyes lombhullató fák előfordulási gyakorisága között (24-25. ábra). A gyakorisági összevetés alapján külön listáztam azokat a növényfajokat, amelyek a vizsgált minta legalább

40%-ában fordultak elő, illetve 60% felett voltak. Ezek összességében a teljes feltárt lombhullató fa-szortiment egynegyedét teszik ki (összesen 113 féle taxon, a teljes minta 25%-a).



25. ábra: Lombhullató fák előfordulási gyakoriságának megoszlása a vizsgált mintában

A keresztábrás gyakorisági összevetés és a statisztikai elemzések alapján megállapítottam, hogy a vizsgált 19. századi növényleltárak mintájában legalább 60%-ban előfordult az alábbi 57 féle lombhullató fafaj illetve fajta: *Acer campestre*, *Acer monspessulanum*, *Acer negundo*, *Acer pensylvanicum*, *Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, *Acer pseudoplatanus 'Variegatum'*, *Acer rubrum*, *Acer saccharinum*, *Acer tataricum*, *Aesculus flava*, *Aesculus hippocastanum*, *Ailanthus altissima*, *Alnus glutinosa*, *Alnus incana*, *Betula pendula*, *Betula pendula 'Crispa'*, *Broussonetia papyrifera*, *Catalpa bignonioides*, *Celtis australis*, *Celtis occidentalis*, *Cercis canadensis*, *Cercis siliquastrum*, *Diospyros virginiana*, *Elaeagnus angustifolia*, *Fagus sylvatica 'Atropunicea'*, *Fraxinus excelsior*, *Fraxinus excelsior 'Crispa'*, *Fraxinus excelsior 'Pendula'*, *Ginkgo biloba*, *Gleditschia sinensis*, *Gleditschia triacanthos*, *Gymnocladus dioicus*, *Juglans nigra*, *Koelreuteria paniculata*, *Liriodendron tulipifera*, *Paulownia tomentosa*, *Platanus orientalis*, *Populus alba*, *Populus balsamifera*, *Populus nigra*, *Populus nigra var. italica*, *Populus x canadensis*, *Prunus mahaleb*, *Prunus padus*, *Quercus robur*, *Robinia hispida*, *Robinia pseudoacacia*, *Robinia viscosa*, *Salix babylonica*, *Salix repens*, *Sorbus aucuparia*, *Sorbus domestica*, *Styphnolobium japonicum*, *Styphnolobium japonicum 'Pendula'*, *Tilia x europaea*, *Ulmus americana*, *Ulmus minor*. Nem meglepő módon e leggyakrabban alkalmazott fafajok 84%-ának a botanikai leírása már a 18. században megtörtént (ld. M6 és M7 melléklet), és szinte kivétel nélkül alapfajokról van szó.



A gyakorisági elemzésből adódó fenti lista kiegészítendő még a vizsgálati minta legalább 40%-ában elforduló taxonokkal, így különösen azokkal, amelyek a keszthelyi uradalmi kertészetben a 19. század elején már előfordultak. Ezek a taxonok a következők voltak: *Acer pseudoplatanus*, *Acer saccharinum*, *Acer saccharum* subsp. *nigrum*, *Aesculus flava*, *Aesculus pavia*, *Alnus glutinosa* 'Laciniata', *Betula pendula*, *Carpinus betulus*, *Castanea sativa*, *Cydonia oblonga*, *Diospyros lotus*, *Fagus sylvatica*, *Fraxinus angustifolia*, *Fraxinus americana*, *Fraxinus ornus*, *Maclura pomifera*, *Populus heterophylla*, *Populus tremula*, *Populus x canescens*, *Prunus cerasus*, *Pyrus communis*, *Quercus cerris*, *Salix purpurea*, *Sorbus torminalis*, *Tilia cordata*.

Az alapfajok előfordulásának és alkalmazásának jelentőségén túl fontos kiemelni, hogy a lombhullató fafajoknál a keresztábrás elemzéssel több uradalmi kertészetben kimutatható volt az alábbi 29 díszkertészeti fajta előfordulása is<sup>189</sup>: *Acer platanoides* 'Reitenbachii', *Acer pseudoplatanus* 'Variegatum', *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldi', *Aesculus hippocastanum* var. *variegata*, *Aesculus hippocastanum* 'Laciniata', *Alnus glutinosa* 'Laciniata', *Betula alba* 'Crispa', *Betula pubescens* 'Urticifolia', *Betula pendula* 'Crispa', *Carpinus betulus* 'Pendula', *Fagus sylvatica* 'Asplenifolia', *Fagus sylvatica* 'Purpurea Pendula', *Fagus sylvatica* 'Pendula', *Fraxinus excelsior* 'Crispa', *Fraxinus excelsior* 'Pendula', *Fraxinus excelsior* 'Aurea', *Fraxinus americana* var. *juglandifolia*, *Juglans regia* 'Lacinata', *Malus x spectabilis* 'Pleno', *Platanus orientalis* var. *foliis variegatis*, *Populus nigra* 'Italica', *Populus x canadensis* 'Serotina Aurea', *Robinia hispida* var. *rosea*, *Robinia pseudoacacia* 'Crispa', *Robinia pseudoacacia* 'Inermis', *Robinia pseudoacacia* 'Pyramidalis', *Sophora japonica* 'Variegata', *Ulmus x hollandica*, *Ulmus minor* 'Argenteovariegata'. Az említett fajtákat 8 kivétellel a 19. század első harmadában írták le, így előfordulásuk a század második felének növénylistáiban nem meglepő, azaz hazai alkalmazásuk a történeti növényhasználatban a korszakra vonatkozóan igazoltan kimutatható.

#### 4.5.2. Örökzöldek faj és fajválasztéka

A lombhullató örökzöldek faj és fajtaválasztéka mindössze két tucatra tehető a vizsgált öt növény inventáriumában. Ezek közül a négy legelterjedtebb taxon a *Prunus laurocerasus*, a *Buxus sempervirens*, a *Hedera helix* és a *Ruscus aculeatus* volt, amelyeknél a csodabogyó kivételével fajták előfordulása is dokumentálható volt. Mivel az adatok kisebb mennyisége itt lehetővé teszi a tételes bemutatást, a 26. ábrán alábbiakban közlöm a M5 melléklet lomblevelű örökzöldekre vonatkozó részletét, amely összefoglalóan mutatja, hogy az egyes taxonok, mikor hol fordultak elő a növényleltárak, leírások alapján. Az egyes növényneveket az eredeti növénylistában

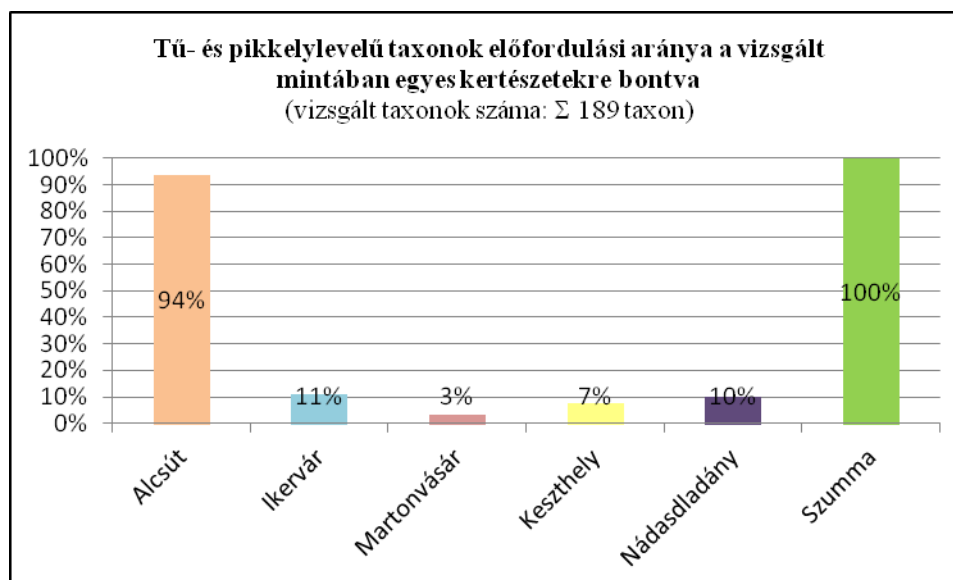
<sup>189</sup> A fajtákat az eredmények ismertetése során ma elfogadott nevezéktan szerint közlöm, a forrásban szereplő taxon neveket az M6 és M7 melléklet tartalmazza.

szereplő helyesírással írom, kiindulási alapnak az alcsúti fa és cserje leltárt tekintetem, ahol a növénynevet másik listából vettem, ott színnel jelöltem a figyelembe vett forrást.

NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i): ALCSÚT · Arborétum Alcsúthiense (1892) IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264 (1852) MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47 (1860) · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51 KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67. (1808) NÁDASDLADÁNY · CSÉRER (1896), SCHNEIDER (1927)	
x	x		x		<i>Buxus arborescens</i>	1768
			x	x	<i>Buxus Balearica</i> WILLDENOW (LAMARCK)	1783
				x	<i>Buxus longifolia</i>	1853
				x	<i>Buxus microphylla</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI	1845
			x		<i>Buxus myrtifolia variegata</i>	n.a.
			x		<i>Buxus rosmarinifolia</i>	1859
				x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>angustifolia</i> MILLER	1842
	x			x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>foliis aureis variegatis</i>	n.a.
				x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>macrophylla glauca</i> HORTORUM	n.a.
				x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>macrophylla</i> HORTORUM	n.a.
				x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>marginata</i> HORTORUM	1840
			x	x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>myrtifolia</i> LOUDON	1842
	x		x	x	<i>Hedera Helix</i> L.	1753
				x	<i>Hedera Helix</i> L. var. <i>conglomerata</i> HORTORUM	1885
				x	<i>Hedera Helix</i> L. var. <i>hibernica</i> HORTORUM	1864
			x		<i>Hedera palmata</i>	1831
				x	<i>Laurus Lusitanica</i>	n.a.
			x		<i>Laurus nobilis</i>	1753
	x			x	<i>Pistacia Lentiscus</i> L.	1753
		x			<i>Prunus laurocerasus</i> arg. fol. varieg.	n.a.
	x	x	x	x	<i>Prunus Lauro-cerasus</i> L.	1753
				x	<i>Prunus Lauro-cerasus</i> L. var. <i>Colchica</i> HORTORUM	n.a.
	x		x	x	<i>Ruscus aculeatus</i> L.	1753

26. ábra: Lomblevelű örökzöldek előfordulása a vizsgált növényjegyzékekben

A növénylistákban szereplő tű és pikkelylevelű örökzöldek taxon számának nagysága és a teljes vizsgálati mintához viszonyított aránya a következőképp alakult: Alcsút – 177 taxon (94%), Ikervár – 21 db (11%), Martonvásár 6 db (3%), Keszthely 14 db (7%), Nádasdladány – 19 db (10%). A tű- és pikkelylevelűek előfordulása az évszázad végéről vagy azt követően származó összeírásokban jelentős.



27. ábra: Tű- és pikkelylevelű taxonok előfordulási aránya a vizsgált növényjegyzékekben

A gyakorisági összevetés alapján listáztam azokat a növényfajokat, amelyek a vizsgált minta legalább 40%-ában fordultak elő. Ezek összességében a teljes feltárt tű- és pikkelylevelű szortiment 16%-át teszik ki, és a vizsgált mintában az alábbi 30 faj- illetve fajtaválasztékot jelentik. *Abies alba*, *Abies alba* 'Coerulea', *Abies balsamea*, *Abies cephalonica*, *Abies nordmanniana*, *Abies pinsapo*, *Abies procera*, *Abies religiosa*, *Cephalotaxus fortunei*, *Chamaecyparis pisifera*, *Cryptomeria japonica*, *Cunninghamia lanceolata*, *Cupressus sempervirens* 'Horizontalis', *Juniperus communis*, *Juniperus sabina*, *Juniperus virginiana*, *Larix decidua*, *Picea abies* 'Pendula', *Picea torano*, *Pinus cembra*, *Pinus mugo*, *Pinus strobus*, *Pinus sylvestris*, *Platycladus orientalis*, *Pseudotsuga menziesii*, *Taxodium distichum*, *Taxus baccata*, *Thuja occidentalis*, *Thujopsis dolabrata*, *Tsuga canadensis*. Fontos figyelembe venni, hogy a legkorábbi, 1808-as keszthelyi növénylistában a fenti listából mindössze egy tucat faj szerepel,<sup>190</sup> hiszen a fenyőfélék és különösen a fajták többségét a 19. század első két harmadában írták le botanikailag, így örökzöldek terén nagyobb átfedést az évszázad végéről származó növénylisták és összeírások adhatnak.

A vizsgált minta alapján kijelenthető, hogy a tű- és pikkelylevelű fajták előfordulása szinte kizárólag az alcsúti díszkertre volt jellemző, lényegében a 19. század végén. Egy-egy esetben találtam csak kertészeti díszfajta előfordulást a keszthelyi növénylistában (*Cupressus sempervirens* 'Horizontalis', *Pinus strobus* 'Nivea') illetve a nádasdladányi parkra vonatkozó 1896-os leírásban (*Abies alba* 'Caerulea', *Picea exeelsa* 'Pendula'). A fajták többségének

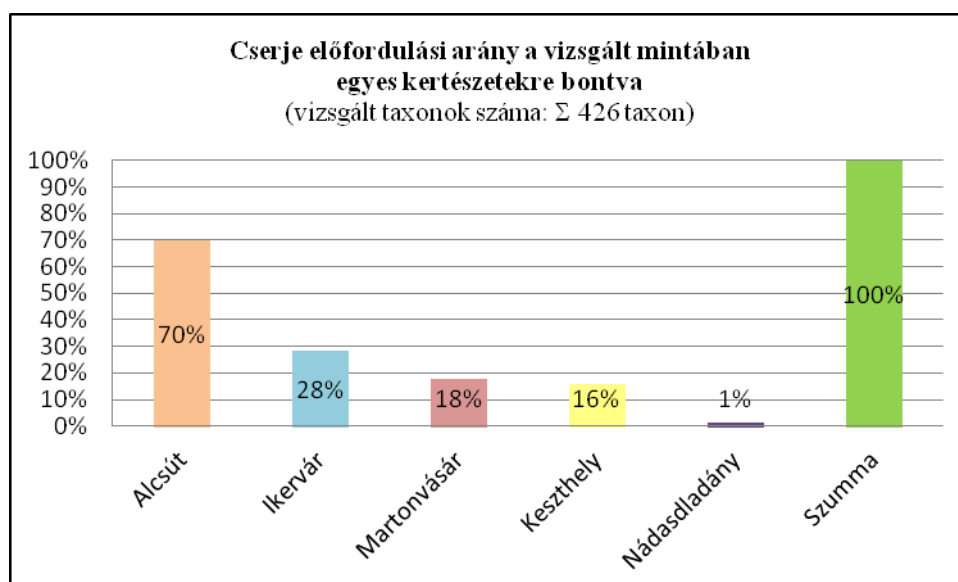
<sup>190</sup> *Abies balsamea* / *Pinus balsamea*, *Cunninghamia lanceolata*, *Juniperus communis*, *Juniperus sabina*, *Juniperus virginiana*, *Larix decidua*, *Pinus strobus*, *Pinus sylvestris*, *Platycladus orientalis*, *Taxodium distichum*, *Taxus baccata*, *Thuja occidentalis*, *Tsuga canadensis*. Forrás: MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.

taxonomiai-botanikai leírását – amennyiben azonosítható volt – az M6 és M7 melléklet tartalmazza. Mivel e leírások elsősorban a 19. század közepő harmadában készültek, nem véletlen, hogy a tű- és pikkelylevelű fajok és fajták elterjedése a hazai díszkertészetben jellemzően a 19. század utolsó évtizedeire tehető.

#### 4.5.3. Lombhullató cserjék faj és fajválasztéka

A vizsgált kertészetek növény inventáriumainak elemzése alapján kimutatható volt az is, hogy mely cserje taxonok használata volt elterjedt a 19. századi díszkertészeti növényalkalmazásban. Az összevetést a vizsgálati mintába került 426 cserje fajon és fajtán végeztem el, amelyből 36 esetben a kéziratok alapján a faj/fajta típusa nem volt egyértelműen beazonosítható vagy mai taxonnal megfeleltethető. Ezek az azonosítatlan taxonok azonban kivétel nélkül csak egy-egy kertlistában szerepeltek, így a gyakorisági minta eredményét érdemben nem befolyásolták.

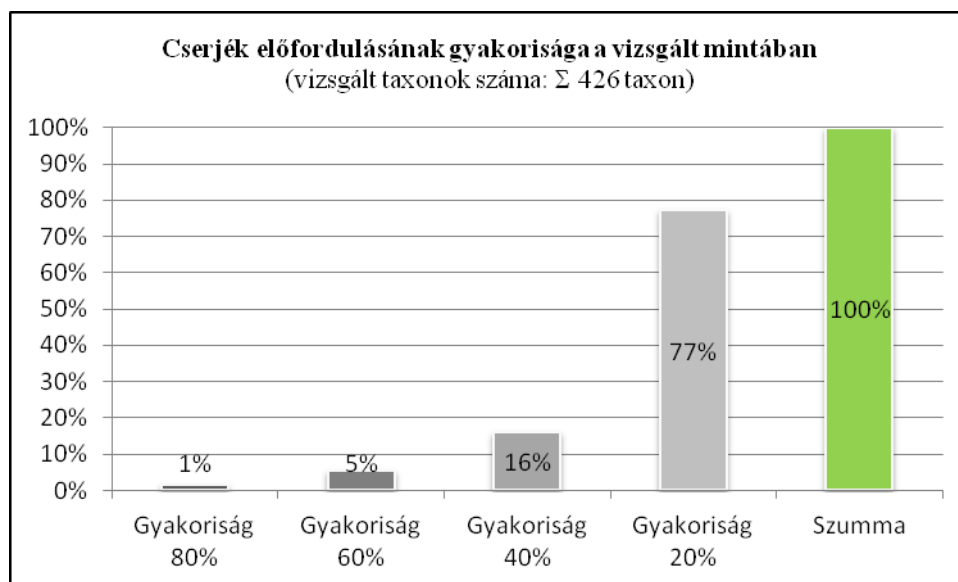
A növénylistákban szereplő cserjék taxon számának nagysága és a teljes vizsgálati mintához viszonyított aránya a következőképp alakult: Alcsút – 298 taxon (70%), Ikervár – 121 db (28%), Martonvásár 76 db (18%), Keszthely 67 db (16%), Nádasdladány – 5 db (1%). Ebből kitűnik, hogy a nádasdladányi kertészetre vonatkozó forrásadataim a cserjék tekintetében elenyészőnek bizonyultak. Utóbbi azzal magyarázható, hogy itt nem konkrét uradalmi inventáriumra, hanem csak másodlagos leíró forrásra, a Kertészeti Lapok hasábjain megjelent cikkekre támaszkodhattam.



28. ábra: Lombhullató cserjék előfordulási aránya a vizsgált növényjegyzékekben

A növény jegyzékek lajstromozását követő összevetés során kimutattam, hogy az önállóan beazonosítható taxonok mely hányszor fordultak elő a vizsgálati mintában, azaz mekkora átfedés

volt az egyes növénylisták között (28-29. ábra). A gyakorisági összevetés alapján külön listáztam azokat a növényfajokat, amelyek a vizsgált minta legalább 40%-ában, illetve 60% felett fordultak elő, ezek összességében a teljes feltárt cserje-lista több mint egyötödét teszik ki (összesen 97 féle taxon, a teljes minta 22%-a).



29. ábra: Lombhullató cserjék előfordulási gyakoriságának megoszlása a vizsgált mintában

A keresztátlás gyakorisági összevetés és a statisztikai elemzések alapján megállapítottam, hogy a vizsgált 19. századi növényleltárak mintájában legalább 60%-ban előfordult az alábbi 29 féle cserje taxon: *Amorpha fruticosa*, *Campsis radicans*, *Caragana arborescens*, *Celastrus scandens*, *Cladrastis kentukea*, *Conus alba*, *Coriaria myrtifolia*, *Cornus mas*, *Cornus sanguinea*, *Corylus avellana*, *Corylus colurna*, *Cotinus coggygria*, *Crataegus laevigata*, *Euonymus europaeus*, *Hibiscus syriacus*, *Hippophae rhamnoides*, *Laburnum anagyroides*, *Ligustrum vulgare*, *Morus alba*, *Parthenocissus quinquefolia*, *Periploca graeca*, *Philadelphus coronarius*, *Physocarpus opulifolius*, *Prunus pumila*, *Ptelea trifoliata*, *Rhus typhina*, *Sambucus racemosa*, *Staphylea pinnata*, *Symphoricarpos racemosus*.

Ugyanakkor a fontos kiemelni, hogy a fenti listához hozzá kell tenni azokat a fajokat is, amelyek a legkorábbi növény inventáriumban, azaz a keszthelyi uradalom jegyzékében megtalálhatóak, de adott esetben más kertészeteknél csak egyszer-egyszer fordultak elő. Ezek azok a növények, amelyek a vizsgálati mintában elérik a 40%-ot, és alkalmazásuk a 19. század elejétől fogva bizonyított.

*Amygdalus nana*, *Aristolochia macrophylla*, *Baccharis halimifolia*, *Berberis vulgaris*, *Calycanthus floridus*, *Calycanthus praecox*, *Caragana frutex*, *Ceanothus americanus*, *Colutea*

*arborescens*, *Kerria japonica*, *Corylus avellana* 'Laciniata', *Crataegus azarolus*, *Crataegus crus-galli*, *Crataegus laevigata*, *Crataegus calpodendron*, *Cytisus scoparius*, *Euonymus japonicus*, *Euonymus japonicus* 'Argenteovariegatus', *Euonymus verrucosus*, *Euonymus atropurpureus*, *Euonymus latifolius*, *Frangula alnus*, *Genista tinctoria*, *Hippocrepis emerus*, *Jasminum fruticans*, *Ligustrum lucidum*, *Lonicera caprifolium*, *Lonicera sempervirens*, *Lonicera tatarica*, *Mahonia aquifolium*, *Morus alba*, *Morus nigra*, *Morus rubra*, *Myricaria germanica*, *Paeonia suffruticosa*, *Paliurus spina-christi*, *Parthenocissus quinquefolia*, *Philadelphus pubescens*, *Potentilla fruticosa*, *Pyracantha coccinea*, *Rhamnus cathartica*, *Rhus glabra*, *Ribes alpinum*, *Ribes aureum*, *Rubus plicatus*, *Sambucus nigra* 'Laciniata', *Sorbaria sorbifolia*, *Spartium junceum*, *Spiraea chamaedryfolia*, *Spiraea japonica*, *Spiraea salicifolia*, *Staphylea trifoliata*, *Symphoricarpos orbiculatus*, *Symphoricarpos racemosus*, *Syringa persica*, *Syringa persica* 'Laciniata', *Syringa vulgaris*, *Toxicodendron radicans*, *Viburnum lantana*, *Viburnum opulus*, *Viburnum opulus* 'Roseum', *Vitex agnus-castus*, *Wisteria sinensis*

A cserjék előfordulási gyakoriságának elemzése mellett összesítettem, hogy a felkutatott inventáriumokban milyen arányban tartalmaznak kertészeti nemesítésből származó fajtaikat. Ezt az M6 és M7 mellékletben a mai növénynév megfeleltetésnél, ahol nem sikerült a ma létező fajta beazonosítása, cv. (cultivar) rövidítéssel jelöltem. A több növénylistában szereplő fent részletezett 97 cserje taxon közül, mindössze 8 olyan esetet találtam, kertészeti, amely díszkertészeti fajtát jelölt. Ezek a következők: *Corylus avellana* 'Laciniata', *Crataegus oxyacantha* var. *rubra plena*, *Euonymus japonicus* 'Argenteovariegatus', *Morus alba* 'Constantinopolitana', *Sambucus nigra* 'Laciniata', *Syringa persica* 'Laciniata', *Vitex agnus-castus* 'Caerulea', *Viburnum opulus* 'Roseum'. A teljes vizsgálati mintában találtam még további 153 díszkertészeti cserje fajtát, amelyek döntő többsége kizárólag az alsúti uradalmi kertészetben fordult elő. Az egyes kertészeti fajták eredeti forrásban szereplő nevét, és amennyiben ismert volt, a fajtához tartozó tudományos leírás évét feltüntettem és az adatot infografikusan a kronológiai táblázatban (M7 melléklet) jelöltem. A táblázat így a növények időbeli alkalmazhatóságának lehetőségét is mutatja.

Érdekes, illetve a fenti előfordulási gyakorisági elemzést alátámasztó adat még, hogy a több kertészetben előforduló cserje taxonok esetében is kimutatható, hogy a botanikai leírás az esetek 84%-ában még a 18. században megtörtént, a vagy a 19. század első harmadára tehető.

#### 4.6. Esettanulmányok: egyes uradalmi kertészetek ismertetése

Az uradalmi kertészetek hármas (dísz-, konyhakert és gyümölcsös) tagolódásán belül az alkotóelemek vizsgálata objektum szintű kutatást igényel. A főúri díszkertek esetében az építóművészeti vagy funkcionális jellegű, élő és élettelen kerti elemek ismertetése önálló tájépítészeti illetve kerttörténeti / művészettörténeti tanulmányok keretében számos objektum esetében megtörtént. Alábbi kutatásom három uradalmi kertészet – Alcsút, Körmen, Nádasdladány – vonatkozásában az együttesek szakirodalmi, levéltári forrásokon alapuló átfogó ismertetését, elemzését illetve újabb tudományos adatok közzétételét célozza.

##### 4.6.1. A körmendi uradalmi várkertészet

A középkori eredetű várkastély és körülötte kialakított díszpark építéstörténeti vonatkozásai Koppány Tibor több évtizedet átívelő kutató munkája révén az 1970-es évek vége óta ismertek.<sup>191</sup> Eredményeit a szakirodalom sokszorosán átvette és esetenként új adatokkal gazdagította.<sup>192</sup> A vizesárokmal körülvett végvár környezetének barokk koncepció szerinti kialakítása a 18. század első felére tehető, építése több fázisban történhetett. A legkorábbi francia jellegű kertről a várkastély előterében 1724-ből vannak forrásaink,<sup>193</sup> azonban a belső kert első komolyabb alakítását a várkastély átépítésével egy időben, az 1730-as évektől megkezdték és 1735-re be is fejezték.<sup>194</sup> A kert átalakítási terve nem maradt fenn, tervezőjeként a szakirodalom az olasz származású, Bécsben tanult építész, Donato Felice Alliot sejtí.<sup>195</sup> Batthyány Lajos (1696-1765) nádor átalakításai nyomán a vár vizes árkait ekkora betemették, továbbá a községi utak nyomvonalát módosították, sőt a Rábán új állandó köhídat emeltek az új mértani, barokk koncepció jegyében. Az új koncepció alapján az együttest észak-déli irányban egy erőteljes

<sup>191</sup> KOPPÁNY (1979), 367-396; KOPPÁNY (1986), 45-82. A kastélyépület legújabb építéstörténeti vonatkozásait ld. MENTÉNYI (2008), 233-246.

<sup>192</sup> Összefoglaló leírást közöl a parkról Mészöly Győző *Arborétumok országszerte* c. munkája, dr. Örsi Károly és Csorna Antal 1970-es évekbeli kertfelmérése alapján. MÉSZÖLY (1984), 174-178. Foglalkozik továbbá a park 19. századi építési korszakával Galavics Géza a *Magyarországi angolkeretek* ismertető könyve. GALAVICS (1999), 19-23. A körmendi narancsházakra vonatkozóan a legfrissebb kutatási eredményeket közli: ERDÉLYI – KOPPÁNY (2005), 399-408, egy a Batthyány családról szóló tanulmánykötetben. Ugyancsak a kötetben ismerteti Szikra Éva a park vázlatos építéstörténetét és jelenlegi állapotát. SZIKRA (2005), 409-416.

<sup>193</sup> Forrásmegjelölés nélkül közli: KOPPÁNY (1979), 368-369. A térkép pontos gyűjteményi forrását közli SZIKRA (2005), 415. (OSZK, TK 1 659 / Térképtár, ST, 66) Ez az ún. belső kert, a korabeli klasszikus francia barokk parter elrendezést követte, azonban a várkastéllyal nem volt szerves kapcsolatban, mivel a vizes árkon túl feküdt.

<sup>194</sup> KOPPÁNY (1986), 59. A kert első átalakítása Johann Jacob Schmalzer főkertész nevéhez fűződik, azonban a kerti épületek, építmények kialakítása az uradalom Építési Hivatalának szervezésében történt. Utóbbi hivatal korabeli írnoka („Bauschreiber”) és egyben irányítója, Andreas Miller volt. A körmendi uradalmi építési hivatal 18-19. századi működéséről részletesen ld. KOPPÁNY (2002), 195-224.

<sup>195</sup> KOPPÁNY (1986), 61. Koppány a tervezői szerzőség feltételezését az Andreas Miller építési írnok 1733-as hagyatéki leltárában szereplő 27 db tételes tervrajzi listára alapozza, amelynek egy részénél a „meister Allio” szerepel. Allio magyarországi működéséről bővebben ld. KOPPÁNY (1989), 16-20.

főtengely szeli át, amelyre szimmetrikusan különböző melléképületek sorát fűzték fel.<sup>196</sup> A várkastély előterében partereket, szökőkutat valamint üvegházakat építettek az egzotikus növények tartásához, illetve a kastélytól keleti irányban az együttest a korszakra jellemző, a mai díszkerti kiterjedéssel közel azonos fácánoskert gazdagította.<sup>197</sup>

A barokk rendszerű kastélypark átalakítása angolkertté több ütemben, fokozatosan történt az 1770-es évek közepétől az 1810-es évekig bezárólag. A park a tájképi korszak felé átmenetet képző ún. irreguláris kertművészeti stílus<sup>198</sup> jegyében történt átalakítása az 1770–1780-as évekre tehető, amikor Adrian Chevreux uradalmi építési igazgató és Johann Rieger főkertész vezetésével a „*fácánoskertet félig franciás ízlésű, félig romantikus ízű parkká építették át*”.<sup>199</sup> A parkban megtartották a geometrikus barokk úthálózatot, a nagyvonalú allék fáit továbbra is *palissade* és *berceau* formára nyírták, ugyanakkor a korábbi díszes parterek helyére ekkor már gyepszőnyeg került. A korábbi fácános kertből az állatokat kitelepítve egy romantikus kerti építményekkel, új szobrokkal, azaz szentimentális elemekkel ékesített, vegyes képet mutató kertet hoztak létre. 1783-ban a kastélyépülettől keletre húzódó Rába-kanyarulatot – amely addig a fácánoskert határát képezte – átvágták, és a folyót új mederbe kényszerítve a park területét déli irányban kibővítették. A régi folyómeder környezetét tóvá duzzasztva, két szigettel ékesítve, továbbá a tótól délre eső területeket ekkor alakították ki, immár a tájképi elrendezés elveit követő kertrészként.<sup>200</sup>

A park tájképi kertté történő átalakításának második szakasza az 1790 – 1810-es évek között történt, amikor – immár újabb szakember generáció, azaz Franz Vojta építési hivatalvezető és Carl Wessely főkertész<sup>201</sup> irányítása mellett – a park térszerkezetét is módosítják. Az új kertépítési stílusirányzatot immár nemcsak a szentimentális épített elemek elhelyezése jelenti, hanem egy nagyobb ívű átalakítás, amely a park növényállományát is érintette. 1795-ben a mai Bajorország Aschaffenburg városából mintegy 480 db új növényt rendeltek 52 féle fa és cserje választékkal,<sup>202</sup> így a rendelés mennyisége alapján egyértelmű, hogy a növények eltelepítése a park térszerkezeti változtatását, tájképvé alakítását célozta és eredményezte. A kert átépítése a központi épület és a melléképületek klasszicizáló átépítésével

<sup>196</sup> A főépülethez csatlakozó melléképületek (őrségépület, istálló, kocsiszín, lovarda, könyvtár, levéltár, tiszteli lakások) alkotta zárt udvaros struktúra leírását, és a bennük elhelyezett funkciók ismertetését ld. újabban MENTÉNYI (2008), 233-234.

<sup>197</sup> KOPPÁNY (1979), 368-370.

<sup>198</sup> Az irreguláris stílusokorszak magyarországi vonatkozásairól ld. bővebben: FATSAR (2016)

<sup>199</sup> KOPPÁNY (1986), 66.

<sup>200</sup> A park kora tájképi kialakításának részletes leírását, az újonnan elhelyezett kerti építményekre, szobrokra vonatkozó részletes forrásközlést ld. KOPPÁNY (1986), 66-68.

<sup>201</sup> Carl Wessely 1805-1821 között volt a körmendi együttes főkertésze.

<sup>202</sup> Hivatkozik a növénylistára KOPPÁNY (1986), 73, de nem közli. A forrás levéltári megjelölése az iratok az azóta történt átrendezésének köszönhetően megváltozott. MNL OL, P 1322, 123 d. f. 338-352.



párhuzamosan folyt,<sup>203</sup> és jelentős változással járt a kerti építmények terén is. A park északi bejárata mellett található barokk korszakból származó Orangerie-t és Kaffehaus-t, illetve az ezektől délre található fa szerkezetű kisebb üvegházakat lebontják,<sup>204</sup> helyükre 1803-as átadással új narancsházakat építenek Franz Vojta tervei szerint.<sup>205</sup> Az angolkerti átalakítás eredményeként, noha a barokk tengelyekből néhányat „fellazított formában” megtartottak, a kerti utak csomópontjaiban álló építmények és szobrok egy részét lebontották. Továbbra is a tájképi kert díszítőeleme maradt a remeteség épülete, a margitbányi homokkőből készült Vertumnus-Pomona szoborcsoport, illetve ennek párja a Flora-Zephir alkotás, továbbá az ún. Gessner-émlékkő. A díszpark tájképi átalakításának befejezését a szakirodalom a csillag formában egymást keresztező allék középpontjában felállított obelisztk 1810-es megvalósulásához köti.<sup>206</sup>

Ugyanakkor egy park építése gyakorlatilag sosem fejeződik be egy adott időpontban, hiszen a folyamatos fenntartási munkák során számos kertészeti, kertépítészeti rendezést, átalakítást végeznek, amely az összképet fokozatosan módosítja. Koppány Tibor tudományos munkájában a körmendi park kapcsán megemlíti, hogy a Carl Wessely-t követő főkertész (Franz Fessner) „*idejében lényeges változás alig történt*”, ami ha a park átépítésének korábbi volumenét tekintjük, akkor természetesen igaz, ugyanakkor az építési hivatal által a 19. század közepén és második felében készített éves költségvetések<sup>207</sup> sok érdekességről adnak tanúbizonyságot, amelyeket saját kutatásaim alapján a következőkben ismertetek.

Az 1830-as évek elején történt fejlesztések közül Koppány ismerteti az 1831-ben felújításra került Thebaides templomát, a két évvel később az obelisztk közelében fából épített kis kávézóházat és árnyékszéket, továbbá a Rába partján elhelyezett, szintén fából épített fedett kerti padokat.<sup>208</sup> A díszkert fejlesztésének munkái tehát folytatódtak, s ezt saját kutatásom is igazolja. Az 1834-es várkerti költségvetés tervezet<sup>209</sup> (30. ábra, továbbá ld. M8 melléklet) az éves fenntartási költségek tervének tabelláján építési költségként betervezik egy új kertészház építését, az üvegházak külső javítását, továbbá egy azonosítatlan helyen lévő falazott kerítés

<sup>203</sup> A késő barokk és klasszicista stílusú épület átépítésekről ld. MENTÉNYI (2008), 233-246.

<sup>204</sup> MENTÉNYI (2008), 235-236.

<sup>205</sup> A narancsházak eredeti terveiről nem tudunk, csak Franz Vojta tervvázlata ismert 1802-ből, illetve a növényházak későbbi 19. századi átalakítási tervei. Bővebben ld. ERDÉLYI-KOPPÁNY (2005), 399-408.

<sup>206</sup> Az említett kerti elemek megjelenéséről továbbá egyes elemek eltűnéséről a parkban ld. KOPPÁNY (1979), 376-394 és KOPPÁNY (1986), 67-74.

<sup>207</sup> Ez az ún. 'Gartenseries' sorozat, amelyet a többi hivatalos irathoz hasonlóan 1836-tól várkerti kiadások címszó alatt magyar nyelven vezetnek. MNL OL P 1323. 30 d. V. – Várkert számadások. A számadások vezetésének, szerkezeti felépítésének részletes elemzését a 4.4.3 fejezet tartalmazza, itt csak az építéstörténet és a kerti alkotóelemekre vonatkozó adatokat emelem ki.

<sup>208</sup> KOPPÁNY (1986), 74-75.

<sup>209</sup> Az áttekintett éves várkerti költség tervezetek kivonatát az M8 mellékletben közlöm. A táblázat nem szó szerinti átiratként készült, a feltüntetett költségeknek csak a Ft összességét vettem alapul, a váltópénz töredék összegét nem közlöm.

cserép zsindeleyel való lefedését.<sup>210</sup> Lehetséges, hogy a kertészház építési munkái egy-két évet eltolódtak, az viszont bizonyos, hogy 1836-ban az épület már állt, ugyanis belső építési munkálatai (kandalló, kémény, kályha építése) továbbá a fazsindely tetőzet festése volt napirenden az éves tervekben.<sup>211</sup>

Körmenyi Várkertek a Körmenyi Várkastély mellett.		Pengő pénzből
<u>Föld, és rendelkezésre vett költségek.</u>		
Terítés, Terítés, Kertészházban	240 f - 24.	362 f 24.
Természeti felülvizsgálás mintegy	122 - 24.	
Két kertész végzettségű szolgálója	14. 12 f - 0.	144 f 12.
Fűtési való járva, és ruháztatása	15. 12	
Kacs György, Kőrös, Kertészházban	22. 24.	90 - 24.
Természeti felülvizsgálás, és liberálás	68. -	
Két lónak tartásának öszevona	-	110 - 12.
Egy öszvér tartásának	-	5 - 10.
Állatok	-	2. 12.
<u>Építkezések.</u>		
A Kertészház lakásnak tökéletes megépítése	-	520 f 14.
A két üvegház megigazítására kétféleképpen	-	50 f 14.
A fal kerítésnek cserépfazsindelyel való fedése	-	12 f -

30. ábra: A körmenyi várkert költségvetés tervezetének részlete 1834-ből<sup>212</sup>

Az 1837-es költségvetés szerint ekkor komolyabb beruházásként tervezték a narancs- és melegház tetejének felújítását, továbbá a tájképi kertben az ún. „zuggó” áttelepítését az „új Canalisba, az úgynevezett ülésekhez”, vagyis a régi Rába-meder leszűkített, élővíztől elválasztott szakaszára. A pontos helyet közelebről azonosítanom nem sikerült. Emellett az új csatorna meder mentén jelentős tereprendezési és füvesítési munkálatok költségét is előre megtervezték, méghozzá figyelemreméltó tájvédelmi szempontok szerint: „Az új canalisok partmelléke rézsútosan kiegyenlítendő, a föld innét egy halomba össze hordandó, és a part mellékek fűmaggal bevetendő, nem pedig mint javallatik gyepvel bérakandók, mivel a gyepes kimetszése a rétekben vagy legelőkben tetemes kárt okoz.”<sup>213</sup>

Az 1839-es költségvetés szerint az éves munkák között tételes költséget terveztek többek között a két üvegház közötti kapu „újoni felállítására”, a Vár és Kávéház közötti árokfal

<sup>210</sup> MNL OL P 1323, 30. d. V. N°28, f. 45-46.

<sup>211</sup> MNL OL P 1323, 30. d. V. N°28, f. 51-52.

<sup>212</sup> MNL OL P 1323, 30. d. V. N°28, f. 45.

<sup>213</sup> MNL OL P 1323, 30. d. V. N°28, f. 53-54.

helyreállítására, fa-átültetésekre az utak szabályozásánál, ároktisztogatásra az Elisiumi réten, „természeti ülések kiigazítására”, a tánchelynél lévő bormérő hajléknak helyreállítására, az obeliszk helyreállítására és kertben lévő négy szobor kiigazítására. Az egyéb visszatérő üzemeltetési költségek, úgymint eszközökre, napszámos és egyéb munkaerőre fordított kiadások szintén tételesen megjelennek a kiadás jegyzékben. Az üvegházaknál felmerülő költségek egy része általános üzemeltetési költség (pl. napszámos bér, vagy dologi költségek a fűtéshez, világításhoz, kerti szerszámokra, szivattyús kút karbantartására), más részük egyszeri építési-felújítási beruházás vagy a növénygyűjteményhez kapcsolódó anyagbeszerzés. A '39-es év komolyabb üvegházi beruházás tervei között szerepelt a növényházak pártázatainak újra vakolása, az épületek réz tetőzetének kiigazítása és az ananász házaknál a gerendák, fa redélyek és falak helyreállítása.<sup>214</sup>

Az 1840-es évek elején a konyhakert mellett ún. „*fonyott kert*” készítését tervezik, ami a leírásban megadott építőanyagokból (karók, vesszők) ítélve fonott kerítés újraépítését jelentette. Emellett kisebb építési feladatként említik még a két melegház közötti kapuzat helyreállítást, amelyen ács napszámosok, az uradalmi kovács és szerződött festő dolgozott. A narancsház és gyűjteménye kezeléséhez kisebb dologi beruházásként új üvegházi ajtókat, valamint faedények (növényládák) készíttetését, az ún. ananász ágyakhoz pedig új üvegrámák beszerzését tervezték 1840. február 26-án. Ugyanez a költségvetés az angolkertben további komolyabb költségvetést (400 ft, ami az éves szintű kerti költségvetés kb. 10% volt) irányoz elő faültetésekre, egy új fahíd építésére és az obeliszknél lévő lépcsők helyreállítására.<sup>215</sup>

A fentiek alapján megállapítható, hogy a korabeli számadási iratok Körmend esetében pontosan tanúskodnak az egyes kerti-kertészeti beavatkozások mibenlétéről. A számadásokból egyértelmű, hogy a várkertészet, mint önálló gazdasági egység működtetésében a díszpark és haszonkertek fenntartási feladatai, illetve az ezekre vonatkozó építési-fejlesztési beruházások együttesen szerepeltek. Igen gyakori, hogy egyes beruházási-javítási költségtelek több év költségvetés tervezetében is szerepelnek (ld. M8 melléklet), ami a munkák elhalasztására utal. A felkutatott adatokból arra is következtethetünk, hogy az évente készített költség tervezeteken túl több éves időtávra szóló távlati üzemeltetési-fejlesztési terv a források tanúsága szerint nem létezett.

<sup>214</sup> MNL OL P 1323, 30. d. V/a. N°14, f. 21-22.

<sup>215</sup> MNL OL P 1323, 30. d. V. N°28, f. 55-59. Az obeliszk melletti lépcső felújítási munkáit szintén említi KOPPÁNY (1986), 75.

#### 4.6.2. Az alcsúti uradalmi kertészet

A 19. századi Magyarországon az ország második legjelentősebb közjogi méltósága a nádor volt, amely címet 1790-től a Habsburg uralkodó család tagjai töltötték be. Az 1795-től nádori címet viselő József Antal főherceg személyében az utókor nemcsak a kiemelkedő államférfit, de a magyar kultúra bőkezű támogatóját tiszteli. Közismert a nádor és utódainak kertművészetben betöltött kiemelkedő szerepe is, amelynek „eredményeiről” a közelmúltban összefoglaló tanulmány készült.<sup>216</sup> A Habsburgok ún. „magyarországi ágának” kertművészetben betöltött szerepe ugyanakkor nem volt véletlen, ugyanis a családtagok neveltetésének része volt egy-egy konkrét kézműves szakma elsajátítása, amely a nádor, majd később unokája József Károly főherceg esetében is a kertészeti, fűvészeti ismeretekben való célzott elmélyedést jelentette.<sup>217</sup>

Az alcsúti kastély a főhercegi család nyári rezidenciájaként az 1820 évek elején létesült,<sup>218</sup> környezetét a tulajdonosok fokozatosan alakították át az ország egyik legnevesebb kertészeti együttesévé a korszak legnevesebb kertészeinek (Tost Károly, Jámbor Vilmos, Zednik Pál, Hatos János) közreműködésével. Füredi Jenő 1904-es alcsúti ismertetője<sup>219</sup> szerint a frissen épült kastélyhoz Tost Károly először egy kisebb, egyszerű díszparkot létesített, amely fokozatosan lett megnagyobbítva. Megemlíti a kastélyudvar közepén elhelyezett ovális díszmedencét a szökőkúttal, aranyhalakkal, illetve a körülötte ültetett virágos növényeket, fenyőféléket. A leírás egyértelműen már a századforduló stílusjegyeit tükrözi, hiszen maga Füredi ezt tapasztalhatta meg a helyszínen járva.<sup>220</sup>

József nádor 1847-es halálát követően a parkban további kisebb fejlesztések történtek, utóda István főherceg és Müller nevű főkertésze nevéhez köthető az angolpark megnagyobbítása 1848-49-ben, illetve az ún. István-halom létesítése. Ez utóbbi egy mesterséges domb volt a díszparkban, amelyet túlnyomó részt *Pinus* és *Picea* fajokból, illetve *Mahonia aquifolium*-ból ültettek ki. Alcsút országosan jelentős és kiemelkedő minta-kertészzé válása ugyanakkor a nádor unokájának, József főhercegnek a fél évszázados birtoklása idején (1867-1905) történt. Közismert, hogy Jámbor Vilmos főkertész működése alatt a parkot erőteljesen átalakította, így 1869-72 között készült el a park dísztava, az első artézi kút, és az Ybl Miklós által tervezett nagy

<sup>216</sup> ALFÖLDY (2008), 87-102.

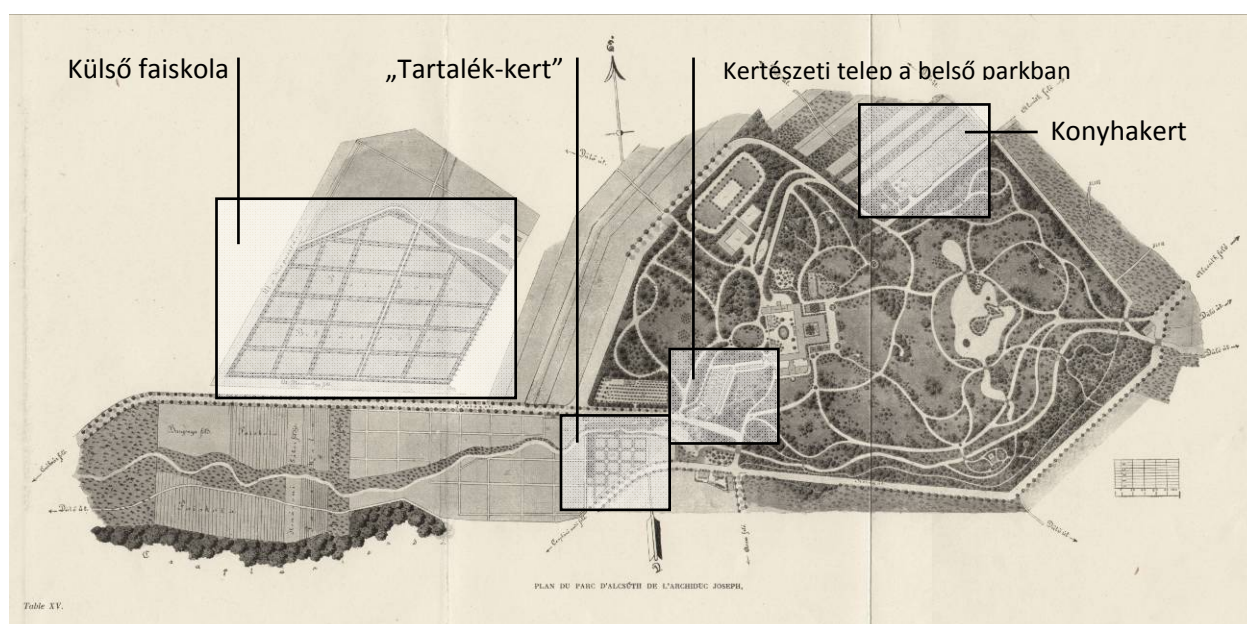
<sup>217</sup> SOÓS (2002), 3-4.

<sup>218</sup> A kastély építésének körülményeiről, az újabb kutatások által felvetett építéstörténeti kérdésekről ld. Sisa József tudományos értekezését. SISA (2008), 265-282. Sisa az alcsúti kastély építését levéltári források alapján 1820-1824 közé teszi.

<sup>219</sup> Füredi Jenő a 20. század első éveiben volt a Magyar Királyi Kertészeti tanintézet növendéke, kertészeti gyakorlatát pedig az alcsúti udvari kertészetben, Hatos János korabeli főkertész vezetése mellett végezte. Gyakorlati beszámolója eredeti kéziratban fennmaradt a budapesti Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár gyűjteményében. Ld. FÜREDI (1904)

<sup>220</sup> FÜREDI (1904), II-III.

pálmaház.<sup>221</sup> Ugyanakkor kevésbé ismert, hogy szintén Jámbor Vilmos nevéhez köthető számos, a kertészeti természetés fellendítése érdekében bevezetett újítás, fejlesztés. József főherceg új főkertésze a komolyabb díszkerti átalakításokat megelőzően, már 1867-ben a haszonkertészeti területek fejlesztésével kezdte meg munkáját. Ekkor történt ún. „külső faiskola” telepítése,<sup>222</sup> valamint egy „tartalék-kert” és a meglévő, parkon belüli kertészeti telep átalakítása (7. ábra). A természető felületek – már a nádori időktől kezdve – a kastélyépület és a narancsház déli homlokzata előtti nagyobb gyepes területen feküdtek, és itt a növényházak egészen az 1880-as évekig fából készültek. Ezeket lebontva a helyükre Jámbor főkertész vasvázás üvegházakat emeltetett a narancsháztól keletre.



31. ábra: Az alcsúti udvari kertészet teljes területe és haszonkerti részeinek kimutatása<sup>223</sup>

A kertészeti telep mintegy 1 holdas, azaz hozzávetőleg fél hektáros területén funkcionális építmények, természető berendezések kaptak helyet, amelyeket Füredi Jenő kertleírása alapján pontosan beazonosítottam (8. ábra).<sup>224</sup> A terület vértessboglári országútról nyíló kapuja mellett állt a vízellátást biztosító gépház, a telep jobb oldalán egy ~85 m hosszú fából épült, csatornafűtéses hidegház, majd ettől balra sorakoztak a melegházak. A narancs- és a pálmaház nem számított a kertészeti telephez, hanem a díszpark részei voltak. A hosszanti hidegház három részre volt osztva, amelyekben az egzotikus növényeket csoportosítva természetették az alábbiak szerint

<sup>221</sup> A pálmaház korabeli leírásához és ábrázolásához lásd. FIALOVSKY (1887), 59-64. és DÉGEN (1886), 19-21.

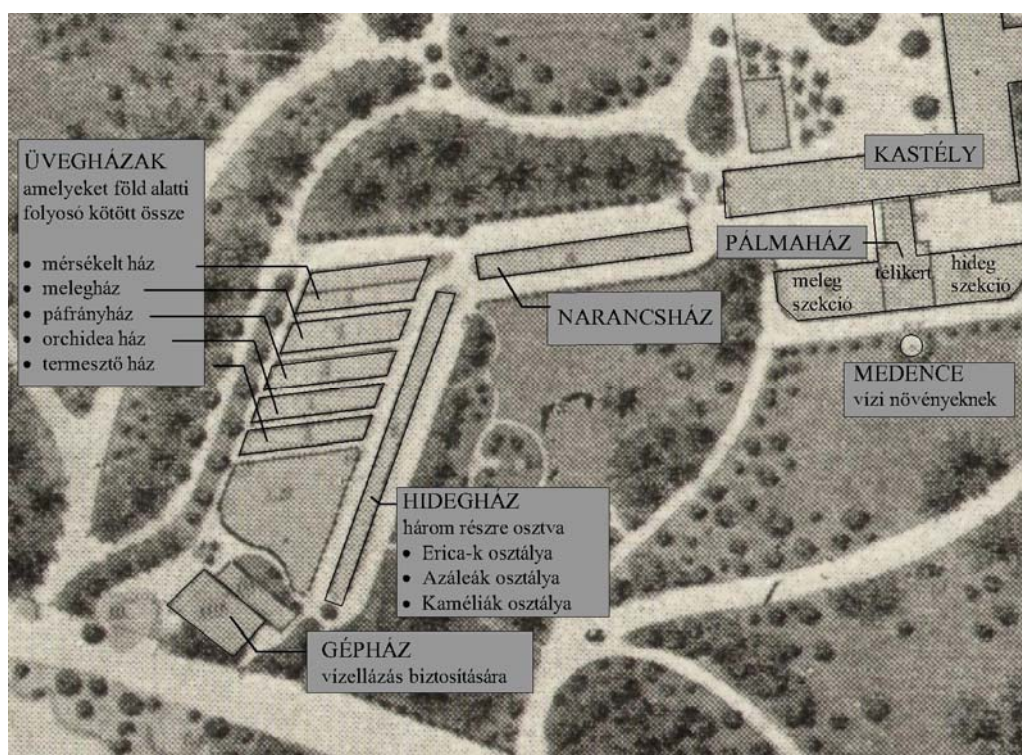
<sup>222</sup> Füredi leírása szerint a külső faiskola területe 16 kat. hold volt.

<sup>223</sup> Az ábra a Schilberszky Károly féle 1900-ban publikált kertészeti monográfia alcsúti helyszínrajzán készült. SCHILBERSZKY (1900) Table XV.

<sup>224</sup> FÜREDI (1904)

elnevezve: *Ericák, Azaleák* majd *Cameliák osztálya*. A hidegház és a melegházak földalatti folyosóval voltak összekötve a növények biztonságos szállítását megkönnyítve.<sup>225</sup>

A melegházak termesztési funkcionalitás szerint el voltak különítve az alábbiak szerint: szaporító- vagy termesztő-ház *Anthuriumok*, Pálmák, *Nepenthesek* számára; Orchidea-ház (az orchidea tenyésztés a telep egyik specialitása volt); Páfrány-ház; továbbá vegyes melegház (pl. *Marantha*-gyűjtemény ápolására) és végül egy mérsékelt ház. Ettől keletre áll a kastéllyal egy időben épült, és mára egyedülként fennmaradt csatornafűtéses narancsház, majd az egykor a főépület déli oldalszárnyához csatlakozó, télikertként is funkcionáló pálmaház.



32. ábra: Az alcsúti uradalmi kertészet ún. kertészeti telepének elrendezése: kerti építmények és termesztő berendezések helyének azonosítása.<sup>226</sup>

A pálmaház – amely előtt tündérrózsával és vízitökkel ékes vízmedence állt – részletes leírását adja Füredi Jenő, amelynek részletét az alábbiakban közlöm. „[...]A pálmaház a legnagyobb növényházak egyike hazánkban, hossza 56 m. magassága 10 m. szélessége 12 m. Az egész ház vasszerkezetű, melynek alapja kőből van rakva, meleg víz fűtéssel van berendezve. Két részre van osztva, melyet közepén egy négyszögű tágas helyiség kapcsol össze, melyből egy zárt folyosó vezet a kastélyba. E ház ugyanis az előtt a fenséges család téli kertje volt, melybe folyosón keresztül jöttek le a kastélyból. A középső helyiség [:vagy mint Alcsuton nevezik:] a

<sup>225</sup> Célszerű lenne mindezt kertregészeti módszerekkel kutatni a jövőben. A magyarországi kertregészeti kutatásokról bővebben ld. FATSAR (2003), 174-180.

<sup>226</sup> Az ábra Füredi Jenő 1904-es leírása alapján Schilberszky Károly féle kertészeti monográfia 1900-ban publikált helyszínrajzán készült. Megjegyzendő, hogy ugyanez a kialakítás már létható az 1884-es kataszteri felmérésen, ami mutatja, hogy Jámbor Vilmos fejlesztéseként az új üvegházak valóban elkészültek az 1880-as évek elején.

„Salon”, körül igen szép és mennyezetig érő Új-hollandi növényekkel van díszítve. A négy sarokban és közepén hatalmas *Araucaria excelsa* diszelegnek, melyek igazán figyelemre méltók. Közepén zöld mohával kirakott kis ágyak vannak, melyekben állandóan virágzó növények pompáznak. Innen jobbra nyílik a melegosztály, mely egy valószínűleg pálmák erdőt varázsol a szemlélő elé. Hatalmas tetőig érő pálmák óriási levelekkel, melyek között igen ritka és értékes példányok vannak képviselve. Közepén hatalmas *Latania bourbonia* van szabadon kiültetve. E pálmák általános feltűnést keltett az 1896. évi országos kiállításon, a főhercegi pavilonban.”<sup>227</sup>

Az alsúti uradalmi kertészet vonatkozásában számadási iratok nem maradtak fenn, így a kertészetek fenntartására vonatkozó elemzéseket nem végeztem.

#### 4.6.3. A nádasdladányi uradalmi kertészet

A nádasdladányi kastélyépület és parkja építéstörténetének napjainkig legátfogóbb közlését Sisa József művészettörténész közli a közelmúltbeli publikációiban,<sup>228</sup> azonban megállapításai kiegészítésre, pontosításra szorulnak. A mai Nádasdy féle kastélypark létrejötte előtt a 19. század elején mindenképpen létezett dísz- és haszonkert a grófi Schidegg család tulajdonában álló korábbi kastélyépülettől északra eső területen.<sup>229</sup> A nádasdladányi uradalom<sup>230</sup> 1851-ben vásárlás útján került Nádasdy Lipót (1802-1873) birtokába, aki birtokainak irányítására új birtokközpontot kívánt létrehozni Fejér megyében. Sisa szerint „új díszes, kastély felépítésére azonban majd csak másfél évtized múlva”<sup>231</sup> az első Nádasdy birtokos fia, gróf Nádasdy Ferenc (1842-1907) vállalkozott az 1870-es évek közepén. Ugyanő a kastélypark kiépítését is erre az időszakra datálja, és a park megalkotását Kálmán János főkertész nevéhez kapcsolja. Nádasdladány esetében a különböző díszkerti elemekről a mind korabeli kert leírások<sup>232</sup> mind a közelmúltbeli – részben az előbbieket másodlagos forrásközléseik alapuló – tudományos közlemények<sup>233</sup> is beszámolnak.

Levéltári kutatásaim – amelyek elsősorban a nádasdladányi uradalom számadási iratainak és kasznár könyveinek áttekintését jelentik az 1850-1870-as évekre vonatkozóan<sup>234</sup> – ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy az uradalom épületeinek átépítése fokozatosan, nem sokkal a birtok

<sup>227</sup> FÜREDI (1904), 9-11.

<sup>228</sup> SISA (2000) és SISA (2004)

<sup>229</sup> SISA (2000), 41. A Schidegg féle kert 19. századi említését ld. Fényes Elek leírásában, 20. századi említését Pauer Arnold munkájában. FÉNYES (1851), 5; PAUER (1927), 44. A korábbi dísz- és haszonkertek létét igazolja a 2. katonai felmérés is. Forrás: HM HT, Második katonai felmérés (1846-47) XXIX. Col. 54. Sec.

<sup>230</sup> Nádasdladány korábbi neve Sárdalány volt a 19. században.

<sup>231</sup> SISA (2000), 21

<sup>232</sup> VÉRTESSY-MAKFALVAY (1893), 92-100.; CSÉRER (1896), 152-155; KÁROLY (1904) 17-34.; SCHNEIDER (1927) 179-180.

<sup>233</sup> Sisa József említett munkái mellett foglalkozott még a park kutatásával és ismertetésével Örsi Károly is, akinek 1960-as évek végi kert felméréseit közli MÉSZÖLY (1984), 92-93, majd később maga Örsi is több a parkkal kapcsolatos kerttörténeti kutatását publikálja. ÖRSI (1997), 29-32; ÖRSI (2002) 83-86.

<sup>234</sup> MNL OL, P 507, G series, 342 d. N°147

vásárlását követően, már 1854-től kezdve elindult, míg a kerti kiadások 1863-64-től kezdve emelkedtek meg jelentősen. Utóbbi évszám nem lehet véletlen, mivel a korabeli bértabellák<sup>235</sup> vizsgálata is azt valószínűsíti, hogy 1864-ben érkezett Nádasdladányra az új főkertész, a Sisa József által is említett Gruber József.<sup>236</sup> A nádasdladányi uradalmi kertészetre vonatkozóan a számadási iratok alapján elkészítettem az 1850–1870-es évek költségvetési adattábláját, amelyet az M8 melléklet tartalmaz, a tabella további elemzését pedig a 4.4.3 fejezetben ismertetem.

A nádasdladányi kertészet kapcsán külön tételsoron – „*kertésségnek*” címszó alatt – feltüntetve 1857-től szerepelnek költségvetési tételek a számadásokban.<sup>237</sup> A pénztári számadó könyvek iratai alapján az is egyértelműsíthető, hogy a csekélynek mondható (50-200 Ft-os) kerti kiadások egészen 1862-ig kizárólag konyhakerti napszámosok díjazására fordítottak.<sup>238</sup> 1863-ban ez az összeg majdnem négyszeresére emelkedett (745 Ft), majd 1864-ben kiugróan magas értéket (3148 Ft) ért el a kertre fordított kiadások összege. Tehát az új főkertész vezetésével ekkor fogtak hozzá a kert átalakításához, az új díszkert kiépítéséhez. Ez utóbbi összeg arányában megegyezik azzal a szintén kiugróan magas kertészetre fordított összeggel, amely 1875-ben került könyvelésre (3216 Ft), amikor szintén főkertész váltás történt az uradalomban.<sup>239</sup> Mindezek alapján megállapítható, hogy a nádasdladányi kertészet – az alcsútihoz hasonlóan – több ütemben, fokozatosan, több főkertész (Gruber József és Kálmán János) keze nyomát magán viselve alakult ki a 19. század második felében.

<sup>235</sup> MNL OL, P 507, G series, 342 d. N°149, f. 46. és f. 58. Az 1863-as bértáblában a – névvel meg nem nevezett – főkertész fizetése csak 105 ft volt, míg 1864-ben már 200 ft. Mivel tudjuk, hogy Gruber József Náadasdladányt megelőzően Martonvásáron 160 ft-os főkertészi fizetésért szolgált (ld. 95. lábjegyzet), és a későbbiekben ő neve szerepel a ladányi konvenciók listákon, vélhetően ekkor szegődött el a magasabb fizetésért fejében a Náadasdyakhoz.

<sup>236</sup> Gruber József korábban a martonvásári uradalmi kertészet vezetője volt. MNL OL, P 68. 1tétel, 7 d. Évrendezett iratok. 1859 N°11, f.22. és 1860 N°15, f.35. Konvenció kimutatások az 1859 és 1860-ik évről. A martonvásári kert történetének bővebb ismertetését Gruber József említésével lásd. HORNYÁK (1992), 87-99.

<sup>237</sup> 50 ft tételes kerti kiadás szerepel az 1857-es számadási iratokban. MNL OL, P 507. G series, 342 d. N°147, f. 116. – Náadasdladányi uradalom számadási kivonata az 1857<sup>ik</sup> év szeptember haváról és az egész harmadik évnegyedről. MNL OL, P 507, G series, 342 d. N°147, f. 127. – Nagy Méltóságú Gróf Náadasdy Leopold Eő Exellentiaja Sárdalányi Uradalma számadási kivonata az 1857<sup>ik</sup> évről a Pénztárra nézve.

<sup>238</sup> 1861-1862ik évi pénztári számadó könyvek forrása: MNL OL, P 507, G series, 305 k. N°106, f.118 és 306 k. N°107, f.118. Ugyanezen évkörökre a főpénztári számadási kivonatok forrása: MNL OL, P507, G series, 342 d. N°147, f. 232 és 247.

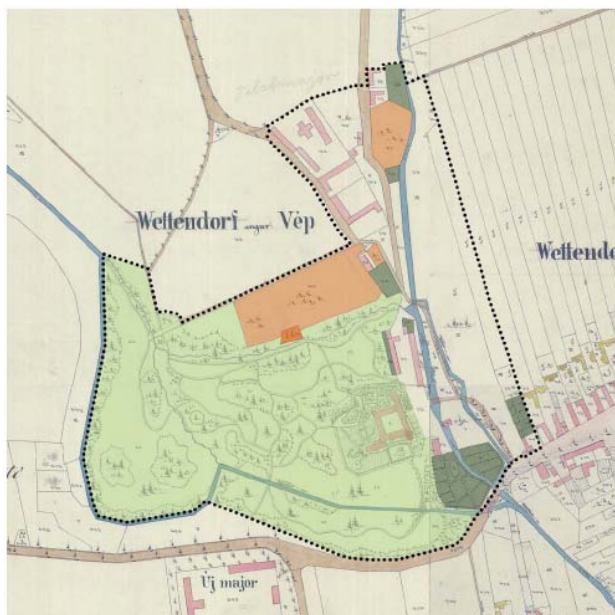
<sup>239</sup> Kálmán János a korabeli kertészeti szaklapok híradása szerint 1875-ben az alcsúti udvari kertészetből Jámbor Vilmos főkertész ajánlására került Náadasdladányra. L'HUILLIER (1894), 141. A náadasdladányi gazdaság 1875-ik évre tervezett szegődményes bértáblájában még Gruber József neve szerepel, 1876-ban viszont már az új főkertész. MNL OL, P 507, G series, 342d. N°149, f.122 és f. 128. Sisa József vélhetően az ekkor történt fejlesztéseket tekintette a díszkert kialakítási idejének.



#### 4.7. Uradalmi kertészetek fennmaradása napjainkban

Az uradalmi kertészetek fennmaradását a 19. századi kataszteri térképsorozat vizsgált szelvényeinek mai légi felvételekkel történő összehasonlításával végeztem el. A vizsgált objektumoknál szempont volt, hogy lehetőleg együttesen rendelkezésre álljon a térképi forrás mellett a birtokrészlet jegyzőkönyv is, amely a parcellaszám (ma: helyrajzi szám) szerinti pontos tulajdonosi és területhasználati azonosítást lehetővé tette. Az összehasonlítás menete a következő volt: a számszerűsíthető kataszteri adatok összesítését követően térképen beazonosítottam a díszkertek, konyhakertek és gyümölcsösök területét, majd ezeket eltérő színekkel grafikusán jelöltem a 19. századi térképi forráson (M5 melléklet).

Mivel a kertészeti fenntartás és művelés alatt álló területek azonosításán túl célom volt lehatárolást adni az uradalmi birtokközpont területeinek, ezért – ahol a birtokrészlet jegyzőkönyvek adatai alapján tulajdonos vagy területhasználati váltást találtam a kertészeti területek határa mellett – ezt pontvonallal jelöltem. Így adott objektumra vonatkozóan lehatároltam egy olyan vizsgálati területet, amely magában foglalta a kertészeti fenntartású területeket továbbá a központi gazdasági-irányítási egységek területét, viszont nem tartalmazta az uraság tulajdonában álló nagy táblás mezőgazdasági területeket (33 ábra). A következőkben a lehatárolt területre vonatkozóan megvizsgáltam, hogy mi maradt fenn belőlük napjainkra.



33 ábra: A vépi uradalmi birtokközpont kertészeinek azonosítása az 1857-es kataszteri térképen, illetve a területek azonosítása 2016-os légi felvételen.

A térképi összevethetőség érdekében egységesen 1:5000-es léptékre változtattam mind a mai légi felvételek, mind a kataszteri térképek méretarányát. Abban az esetben, ha az adott objektumról nem állt rendelkezésemre a pontos kataszteri birtok irat (pl: Alcsút, Nádasdladány,

Miszla, Keszthely, Fehérvárcsurgó) és/vagy települési szintű alaptérkép, a kertészetek beazonosítását csak a kataszteri térkép jelkulcsa alapján végeztem el, és a birtokközponti területek lehatárolásától eltekintettem. Ebben az esetben az uradalmi kertek területi azonosítása körül pontvonal nem látható (34. ábra).



34. ábra: A miszlai uradalmi birtokközpont kertészeinek azonosítása az 1859-es kataszteri térképen, illetve a területek azonosítása 2016-os légi felvételen.

A kataszteri térképek és a légi felvételek alapján megállapítható, hogy az uradalmi kertészetek hármas tagolódásából funkcionális értelemben egyértelműen a díszkerti részek maradtak fenn napjainkra, azonban – ahogy számtalan objektum szintű kerttörténeti tudományos kutatásból ismerjük – tulajdonviszonyukat, funkciójukat, térbeli kialakításukat tekintve jelentősen átalakult formában. Kevésbé vizsgált kérdés, hogy mi történt az idők folyamán az egykori haszonkertészetek területével.

Szerencsés esetben a haszonkertek területe ma is integráns részét képezi a díszkertnek, bár funkciója szinte minden esetben módosult, jellemzően gyepvel borított vagy fákkal benőtt / telepített zöldfelületté változott. Ilyen integráns kerti részletként említhetjük az egykori ikervári urasági kertészet ma gyepvel fedett területét, amelyben – a légi felvételek tanúsága alapján – geofizikai kutatások és régészeti feltárások végzése mellett az egykori kertészeti természetberendezések lokalizálhatóak lennének. Hasonlóan részben gyepvel fedett illetve részben befásodott a fertői kastélykertészet gyümölcsösének és faiskolájának egy része, amely területének térbeli integritása miatt akár helyreállítási potenciállal bír. Szintén ebbe a kategóriába tartozik a csáknodoroszlói vagy peresznyei egykori uradalmi kertészetek területe, amely a légi

felvételek tanúsága szerint kiterjedésüket tekintve integránsan őrzik a korábbi területhasznosítás nyomát.<sup>240</sup>

Egy másik szerencsés eset, amikor az egykori urasági haszonkertészet, vagy annak egy része – még a nagybirtokrendszer fennállása idején – az uradalom építéstörténeti fejlődése során díszkertté alakult át. Ilyen példa a tiszadobi vagy az iszkaszentgyörgyi történeti együttesek esete, amelyek esetében a historizáló kertrész kialakítását az egykori konyhakerti területek rovására, illetve annak átépítésével hozták létre.<sup>241</sup> Ennél tipikusabb eset, hogy a díszkerttel szomszédos egykori urasági konyhakert, gyümölcsös területe (illetve akár a díszkert területének egy része is) az idők folyamán tulajdonjogilag levált az építészeti együttesről, majd funkcióváltás következtében megszűnt, jellemzően beépült. Erre a vizsgálati mintába került objektumok esetén is számos példa akad: Nagycenk egyik urasági konyhakertje ma lovas-képzési központ illetve egyéb gazdasági terület, míg Gencsapátiban, Körmenden, Lovászpatonán az egykori haszonkertészet területe lakóterületi fejlesztés részévé vált, csakúgy, mint Hőgyészen vagy Sárváron az egykori uradalmi gyümölcsösök területe, illetve szintén Lovászpatonán a díszkert észak-nyugati sávja.

Szintén gyakori fejlődéstörténeti eset, hogy a korábbi uradalmi kertészeti területek egésze vagy egy része (pl. Simaság, Dáka) napjainkra mezőgazdasági művelésű földterületté vált. Különösen érdekes a díszkerti területek vonatkozásában Simaság együttese, ahol a térképes összevetés alapján kimutatható, hogy a vizsgált területen ma szántóföldi termesztés alatt álló nagytáblás földrészlet teljesen megegyezik a korábbi díszkert területével, és a mezővédő erdősávok gyakorlatilag pontosan jelzik az egykori kerthatárt. Tájépítészeti szempontból másik érdekes kuriózum eset a nagylózi uradalmi birtokközpontban a 19. században a díszkerttől elkülönülten álló haszonkerti területek sorsa, amelyek egy hatalmas víztározóvá alakultak (35. ábra), és az új funkcionális táji elem formája itt is tökéletesen megegyezik az egykori kertészeti művelés alatt álló területekkel. Csakúgy, mint a nagycenki hársfasortól keletre fekvő, zárvány jellegű mezőgazdasági tábla térbeli kiterjedése, amely egykor szintén az uradalmi konyhakert területe volt.

<sup>240</sup> A megállapításokat az aktuális telekkönyvi adatok vizsgálata nélkül, kizárólag a légi felvételek elemzése alapján állapítottam meg.

<sup>241</sup> Az iszkaszentgyörgyi együttes történetéről ld. bővebben: SZIKRA (1991) és újabban GECSÉNÉ TAR – TAKÁCS (2014)



35. ábra: A nagylóczyi birtokközpont egykori dísz- és haszonkerti fenntartás alatt álló területeinek azonosítása. Az uradalmi haszonkertek területét részben beépítették, részben víztározóvá alakították. A díszkert egy része beépült.

A kataszteri térképek összevetése során nemcsak a kertészeti területek csökkenése, hanem ritka kivétellel azok növekedése is megfigyelhető. A lengyeli Apponyi uradalom díszkertje az 1860-as évekbeli állapotához képest keleti irányban jelentősen kibővült, míg a haszonkerti részek itt is megszűntek, átalakultak. A mai légi felvétel alapján egyértelműen megállapítható az uradalmi birtokközpont és a korábbi díszkert déli területhatára, amelyet napjainkban összefüggő facsoport jelöl a tájban.

Az uradalmi birtokközpontok gazdasági udvara és majorságai önálló egységként külön építészeti vizsgálatot érdemelnének minden objektum esetén, azonban ez a disszertáció kereteit meghaladja. A kataszteri adatokon alapuló pontos térbeli lehatárolással viszont rögzítettem a vizsgált uradalmak kapcsán ezeket a területi egységeket, amelyek a további kutatások alapjául szolgálhatnak.

## 5. ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

Doktori disszertációm témája számos új tudományos eredményt hozott az egykor létezett uradalmi kertészetek témaköre kapcsán. Meghatároztam az egykor létezett uradalmi kertészetek fogalmának kettős értelmezését a korabeli Magyarországon: egyrészt funkcionális és területi értelemben, mint magántulajdonban álló kertek összessége, másrészt szervezeti értelemben, mint a birtokigazgatás egyeik gazdasági-szervezeti egysége, amely a kertek fenntartásáért és fejlesztéséért<sup>242</sup> felelős. Sikerült kimutatnom a magánbirtokosok kezében lévő uradalmi kertészetek hármas funkciójának (díszkert, konyhakert, gyümölcsös) a korszakban még *szervesen* létezett együttélését, másrészt megállapítottam, hogy ezekből funkcionális értelemben elsősorban a díszkertek maradtak fenn hazánkban. Nem véletlenül, ma elsősorban ebben az értelemben, illetve történeti kertként tekintünk ezekre az objektumokra.

Az uradalmi kertészetek első (funkcionális-területi) értelmezés szerinti vizsgálata alapján megállapítható, hogy a kertek térbeli elrendezése, mérete és tagolódása igen változatos volt. A birtokközpont rezidencia épületéhez a díszkert szerves térkapcsolattal csatlakozott és az adott korszakra jellemző kertművészeti stílusirányzat szerinti (tájképi és/vagy historizáló) kompozíciós-esztétikai kialakítást kapott. Továbbá kiemelném, hogy tájépítészeti szempontból vizsgálva a dísz- és haszonkertek kialakításának kérdését a kataszteri forrásokon, egyértelműen kimutatható, hogy az elérhető természetes vízforrás (kisvízfolyás, patak, csatorna), mint alapfeltétel a kertek létesítéséhez meghatározó volt. Az uradalmi gyümölcsösöket leggyakrabban önállóan, a többi kertészeti egységtől elkülönülve telepítették. Ez azonban nem jelent kizárólagos megoldást, hiszen a haszonkertekben a zöltség- és gyümölcstermesztést gyakran vegyítették. Csoma Zsigmond megállapítását, miszerint *„egy-egy gyümölcsös szinte fajtagyűjteménynek volt tekinthető”* alátámasztják az általam kutatott levéltári források is.

A 19. századi kataszteri térképek és birtokrészlet jegyzőkönyvek alapján kimutattam a díszkertek méreteiben rejlő jelentős nagyságrendi különbségeket, amely azonban a haszonkerteknél a racionális művelhetőség folytán lényegesen kisebb volt. Megállapítottam, hogy a haszonkerti részek nagysága átlagban 1-2 ha körül mozgott, és térben kapcsolódhatott közvetlenül a díszkerthez, illetve létezhetett attól elkülönülve is.

A birtokközponti területekhez a díszkertek és az urasági haszonkertek mellett szintén szervesen kapcsolódtak még a gazdasági udvarok és majorságok területei, illetve az itt élő uradalmi alkalmazottak használatában álló kisméretű konyhakertek és gyümölcsösök. Míg az urasági haszonkertészetek alapvető szerkezeti elemei voltak a termesztést szolgáló nagy értékű

<sup>242</sup> Mai szóhasználatban a kert menedzsment kifejezések is ugyanezt takarja, csak igen kevésbé működik Magyarországon..

és sok esetben magas esztétikai értékkel bíró műszaki berendezések, addig az alkalmazottak által művelt haszonkertek gyakorlati szempontok szerinti, egyszerűbb funkcionális kialakítással bírtak. A funkcionális (termesztési, haszonkertészeti) szempontok mellett azonban e kertek tervezésénél és kialakításánál is jellemző volt az esztétikai igény megjelenése, amely ebben az esetben a tájképi és geometrikus kertépítészeti elemek kombinációját jelenthette.

A vizsgált korszakban létezett uradalmi kertészetek azonosítása érdekében elemeztem az egykorú, a két világháború közötti, továbbá a közelmúltban készült kert inventáriumokat, jegyzékeket, amelyek összevetésével megállapítottam, hogy számuk a történeti Magyarország teljes területén hozzávetőleg ezer körül mozgott, és döntő többségében főúri,<sup>243</sup> illetve kisebb részben egyházi tulajdonban álltak. Az összevetések eredményeként elkészített táblázatokból pedig következtetni lehet egyrészt a napjainkra fennmaradt és számon tartott történeti együttesek létre, másrészt felhívom a figyelmet több olyan korábban létezett, kevésbé ismert kertre, amelynek önálló kutatása a jövőben indokolt lenne.

Az uradalmi kertészetek másik értelmezésének vizsgálatához kutattam a családi levéltárakban található iratok kertészetekre, mint szervezeti-igazgatási egységre vonatkozó számadási adatait és a vonatkozó szakirodalmakat. Kutatásaim során megállapítottam, hogy az uradalmi kertészet, mint önálló szervezeti – irányítási egység a gazdaság irányításában egyértelműen a központi birtokigazgatáshoz tartozott és mai értelemben véve a kertekre vonatkozóan komplex vagyongazdálkodási feladatot látott el. Ezen az igazgatási egységen belül végezték ugyanis az együttesek dísz- és haszonkertészeti területeinek összes fenntartási és fejlesztési tevékenységéhez kapcsolódó feladatok irányítását és végrehajtását.

Új tudományos eredményként feltártam a kertészetekben működő alkalmazotti személyzet hierarchiai helyzetét, amely alapján megállapítást nyert a főkertészi státusban álló személy az uradalom alkalmazotti hierarchiájában középvezetői szinten, sorban a harmadik fizetési kategóriában állt, a többi gazdasági ágazatvezetővel (pl. fővadász, főerdész, kasznár) egy szinten. Optimális esetben a kertész hierarchiában legalább három szint létezett – amelyet a főkertész, mint ágazatvezető, néhány szakképzett beosztott kertészsegéde és további tanuló fázisban lévő kertész legények jelentettek –, illetve egyes kiemelt esetekben ezen felül kert-felügyelő is állhatott az uradalom szolgálatára.

Emellett egyes vizsgált uradalmak (Körmend, Nádasdladány) esetében feltártam a kertészek anyagi megbecsültségére és a kertek fenntartására vonatkozó új adatokat, amelyeket az M9 mellékletben közöltem. A kertészetekre fordított pénzügyi erőforrások vizsgálata alapján megállapítottam, hogy ez az ágazat egyértelműen gazdaságilag deficit volt az uradalomban, a többi agrárgazdasági ágazathoz képest érdemi bevételt nem termelt. A kertészetekre – tehát a

<sup>243</sup> Főúri tulajdon alatt értem: a bárói, grófi, hercegi, uralkodói ranggal rendelkező személyek vagyonát.

dísz- és haszonkertek fenntartására és fejlesztésére – fordított kiadásokat a többi ágazat által termelt bevételből, tudatos vagyongazdálkodási döntés mellett fedezték évről évre. A körmendi számadási iratok évről-évre vezetett fenntartási tervekről tanúskodnak, amely egy részének közlését az M8 mellékletben ismertettem.

Új tudományos eredménynek tekintem a 19. századi növényjegyzékek alapján elkészült gyakoriság elemzési és kronológiai táblázatot (M6 és m7 melléklet), amelyben az egyes fásszárú taxonokra vonatkozóan feltüntettem a korabeli faj vagy fajta leírásának évszámát, valamint azt, hogy melyik kertészetben és mikor fordult elő. A kronológiai növény táblázat és a taxonok gyakoriságának vizsgálata alapján kimutattam, hogy a 19. század folyamán jellemzően mely fajok és fajták fordulhattak elő a magyarországi díszkertészeti növényalkalmazásban. Ahol azonosítható volt a mai faj és fajta megfeleltetést megadtam.

Vizsgálataim eredményeként kimutathatóvá vált, hogy a 19. századi szabadföldi díszkertészeti növényhasználatban az alapfajok dominanciája jellemző, ezek diverzitásán alapult a kertek növénygazdagsága. A fásszárú dísznövényeken belül meghatároztam több, mint száz díszkerti alkalmazásban gyakran előforduló alapfajt, illetve azokat a fajtákat, amelyek a század közepén már biztosan alkalmazásban lehettek. Megállapítható volt, hogy az alsóúti kertészet gazdag díszkertészeti fajta választékát egyedülállónak kell tekintenünk, illetve több jelölt fajta esetében azok napjainkra fennmaradt kertészeti alkalmazása kétséges, illetve nem kimutatható.

További új eredménynek tekintem az esettanulmányok vizsgálata alapján az alsóúti uradalmi birtokközpont kertészeti telepének fizikai-térbeli azonosítását és a mára elpusztult kertépítészeti elemek azonosítását Füredi Jenő századfordulón készült leírása alapján. A körmendi és nádasdladányi uradalmak vonatkozásában új építéstörténeti adatokat és pontosításokat közöltem a számadási iratokból kikövetkeztethető információk alapján. Így például megállapítottam a nádasdladányi uradalmi díszkertészet legkorábbi építési fázisát, amely az 1860-as évek közepére tehető.

Végül, de nem utolsó sorban a kataszteri térképek és a mai légi fotók elemzésével (M5 melléklet) kimutattam, hogy napjainkban az egyes uradalmi kertészetek egykori területe milyen formában maradhatott fenn, illetve alakult át a településfejlődés során. Az egykori uradalmi kertészetek területi kiterjedéséből és funkcionális hasznosításából napjainkra egyértelműen a díszkerti részek fennmaradása mutatható ki, ezek többségét ma történeti kertként ismerjük. A haszonkerti részek létezése a 19. században minden uradalmi kertészetnél kimutatható volt, azonban ezek napjainkra nem maradtak fenn eredeti funkciójukban. Kimutattam, hogy az uradalmi birtokközpontokhoz kapcsolódó haszonkerti részek átalakulása milyen formában történhetett. Ezek a következők: urbanizációs folyamatok eredményeként történő beépítés, mező- vagy erdőgazdasági területként való hasznosítás, egyes esetekben díszkerti átalakulás, vagy a

történeti együttes integráns részeként való fennmaradás, azonban kivétel nélkül szervezett haszonkertészeti művelés nélkül.

A kataszteri adatok, birtok iratok és térképek elemzésének módszerét gyakorlati eredménynek tekintem, amely a napjainkban szükséges kert inventarizáció és műemléki revízió feladataihoz fontos módszertani kiindulási alap lehet az egykori kertészeti területek történeti kiterjedésének azonosításában.<sup>244</sup> Az általam elvégzett vizsgálatok eredménye a vizsgált 25 helyszínen egy szisztematikus térképi ábrázolás formájában elkészült, későbbi vizsgálatokhoz felhasználható, ugyanakkor az elemzés a leírt módszer alapján folytatható.

---

<sup>244</sup> Mindez csak egy munkám tájépítészeti célú felhasználási lehetőségei közül, hiszen az inventarizáció mellett természetesen további kerttörténeti kutatások, szakszerűbb és hitelesebb helyreállítási munkák és a szakterületi érdekérvényesítés eszközeül is szolgálhat. Gyakorlatilag mindazon „*régi-új feladatok*”-hoz, amelyeket Szikra Éva 2003-ban megfogalmazott, és amelyek megvalósítása továbbra is a szakma nagy feladatai közé tartoznak. SZIKRA (2003), 170-173.



## ÖSSZEFOGLALÁS

Disszertációmban a 19. századi uradalmi kertészetek átfogó ismertetésére vállalkoztam. Célkitűzéseim között szerepelt a történeti fogalom tisztázása, az egykori kertészetek azonosítása, kialakításuk főbb tájépítészeti jellemzőinek ismertetése, a kertészetek gazdasági-irányítási hátterének felvázolása és a korszak fásszárú díszkertészeti növényalkalmazására vonatkozó ismereteink pontosítása. Kutatási munkám a 19-20. századi szakirodalom és 19. századi primer adatforrások – kataszteri térképi adatok, birtokrészlet jegyzőkönyvek, számadási iratok, növényleltárak – alapján végeztem el. Korabeli és napjaink kert inventáriumainak összevetésével összeállítottam a főúri birtokokhoz kapcsolódó egykori uradalmi kertészetek listáját, amely a későbbiekben kert inventarizációs munkák során felhasználható.

Az uradalmi kertészetek fogalma kapcsán megállapítottam, hogy az a reformkortól a második világháborúig Magyarországon használatban állt szakmai terminus volt, amely a nagybirtokrendszer felbomlásával és a második világháborút követő államosítással értelmét veszítette. Történeti fogalomként való értelmezése kettős: egyszerre jelentett területi és funkcionális kiterjedést (kertészeti fenntartás alatt álló területek összessége) és szervezeti-gazdaságirányítási rendszert (a kertek fenntartói személyzetének állományát és feladatait) is. Mivel napjainkban a terminus használata nem releváns, területi értelemben helyette a díszkert, konyhakert, gyümölcsös kifejezések használata megfelelő. Az uradalmi kertészetek fenntartói szerepkörét és minőségét napjainkban a vagyonkezelés és létesítményüzemeltetés fogalma fedí. Fontos lenne ennek az uradalmakban egykor létezett komplex fenntartói-irányítói szemléletnek az érvényesítése a fennmaradt történeti kert együttesek hasznosítása során.

Az egykori kertészetek területi kiterjedésének vizsgálatának eredményeként azonosítottam mintegy két tucat birtokközpontra vonatkozóan a történetileg hiteles dísz- és haszonkerti kiterjedést a 19. századi kataszteri jegyzőkönyvek alapján. A korabeli kataszteri térképeket összevetve a mai légi felvételekkel, megállapítottam, hogy a haszonkerti funkciók eltűnése mellett a települési szövet sok esetben ma is pontosan mutatja az egykor létezett haszonkertek területét. Vizsgálataim eredményeként azonosítottam mely esetekben része ma még az egykori haszonkert a történeti együttesnek, illetve amennyiben már nem, ott milyen jellemző településfejlődési folyamatok mentek végbe. Egyes történeti együttesek esetében – pl. Fertőd, Ikervár, Keszthely, Gödöllő, Alcsút, Fehérvár, Fertőszécsény vagy a kevésbé ismertek közül Csákánydoroszló, Peresznye – a fennmaradt területi integritás alapján elképzelhető lenne az egykori haszonkertészeti-termesztő funkciók felélesztése a díszkert mellett. E vonatkozások mindenképp további kutatásokat és vizsgálatot érdemelnek.

Az uradalmak számadási iratainak vizsgálatával feltártam az uradalmi kertészetek gazdaság-irányítási szervezeti egységként értelmezhető rendszerének hierarchiai jellemzőit. Megállapítást nyert, hogy az uradalmi kertészet szakmai irányítását végző főkertész a hierarchiai rendszerben középvezetői státuszt töltött be. Kertfenntartási, -fejlesztési szakmai kérdésekben szakértő és felelős döntéshozó volt, ugyanakkor munkáját egy komplex irányítási rendszer keretei között végezte. Egyszerre állt közvetlen kapcsolatban a birtok gazdasági irányításával és a fizikai feladatot végző beosztotti személyzettel. Jelentős kertészet nem létezhetett irányító főkertész és az irányítása alá tartozó szakképzett, illetve betanított munkások folyamatos jelenléte nélkül. Napjaink fennmaradt történeti kert együtteseinek vagyonekezelésében éppen ennek hiánya a legnagyobb kihívás.

A korabeli növényleltárak részletes elemzése során kimutattam, hogy a 19. századi díszkertészeti növényalkalmazásban a szabadföldi fásszárúak esetében az alapfajok dominanciája volt a meghatározó. A vizsgált növényjegyzékekből készítettem egy kereszttáblás gyakoriság elemzést és egy kronológiai táblázatot, amelyből egyes taxonokra vetítve kimutatható a botanikai leírás éve és a magyarországi kertészetben való előfordulás ténye. Ez a táblázat a későbbiekben más kertek adataival kiegészíthető, továbbá a műemléki kertépítészet tervezési feladataihoz felhasználható, mint hiteles adatforrás a korabeli növényhasználatra vonatkozóan. A táblázat adatait elemezve bemutattam a leggyakrabban alkalmazott fásszárú alapfajokat és fajtákat, és megállapítottam, hogy ezek többsége napjaink faiskolai forgalmazóinál elérhető. A ritka és egyedi fajták kapcsán további díszkertészeti kutatások végzése szükséges.

A disszertációban közölt eredményeimmel reményeim szerint hozzájárultam a hazai kertépítészeti műemlékvédelem számára hasznos tudományos adatok bővítéséhez, és a későbbi szakmai tudományos munkák készítéséhez és/vagy a műemléki tervezéshez kapcsolódó munkák végzése során az anyag széleskörűen felhasználható.

## KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom mindazon közvetlen és távolabbi munkatársamnak, kollégámnak, családtagomnak és barátaimnak, akik a kutatás és a disszertáció készítési munka során segítségemre voltak szakmai konzultáció, adatszolgáltatás, korrektúra, fordítás, egyéb technikai segítségnyújtás révén vagy pusztán támogató hozzáállásukkal és észrevételeikkel.

Neveket felsorolni azért nem szeretnék, mert bizonyára kihagynék valakit a köszönetnyilvánítási listáról. Mindenkinek hálásan köszönöm a támogatást és a segítséget!

Takács Katalin

## IRODALOMJEGYZÉK

- ADÁMSZKY (1895) ADÁMSZKY József (1895): A kertész s annak munkaköre. *A Kert.* 1 (3) 78-80.
- ALFÖLDY - ZOLNAI (1997) ALFÖLDY Gábor, ZOLNAI Dóra (1997): *Kertművészet a régi magyar kertészeti folyóiratokban 1857-1944. Repertórium.* Budapest: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 109 p.
- ALFÖLDY (1999) ALFÖLDY Gábor (1999): Az 1790-1919 közötti magyarországi kertművészet válogatott bibliográfiája. *Vár ucca tizenhét,* VII (3) 383-397.
- ALFÖLDY (2000) ALFÖLDY Gábor: Az 1995-1999 között Magyarországon megjelent, kerttörténettel foglalkozó önálló kiadványok jegyzéke. In: GALAVICS G. (Szerk.): *Történeti kertek. Kertművészet és műemlékvédelem.* Budapest: MTA Művészettörténeti Kutatóintézet és Mágus Kiadó, 237-241.
- ALFÖLDY (2003b) ALFÖLDY Gábor (2003): Történeti kertjeink védelmének aktuális kérdései. *Műemlékvédelem.* XLVII. (3) 153-169.
- ALFÖLDY (2007) ALFÖLDY Gábor (2007): Historical Revivalism in Hungarian Country House Gardens Between 1880 and 1930: an Exploration and Analysis. *Acta Historiae Artium.* XLVIII (Separatum) 115-189.
- ALFÖLDY (2008) ALFÖLDY Gábor (2008): Hapsburg gardens in Hungary. *Die Gartenkunst.* Vol.20. (2) 87-102.
- ALFÖLDY (2014) ALFÖLDY Gábor (2014): Orangeries and Other Greenhouses in Hungary in the Nineteenth Century. in: *Orangeriekultur in Österreich, Ungarn und Tschechien.* Schriftenreihe des Arbeitskreises Orangerien in Deutschland e. V. Band 10., 2014, Lukas Verlag, Berlin, 82–112.
- ALFÖLDY (2015a) ALFÖLDY Gábor (2015): *A Doba-somlóvári Erdődy-kastélypark.* Budapest: Forster Központ, 184 p.
- ALFÖLDY (2015b) ALFÖLDY Gábor (2015): *A füzérradványi Károlyi-kastély parkja.* Budapest: Mágus Kiadó, 160 p.
- BETNÁR (1927) BETNÁR Béla (1927): *A magyar kertészet és külföldi kapcsolatai.* Budapest: A Duna Államok Kertészete Kiadóhivatala, 436 p.
- BECK et al. (2016) BECK Jens et al. (2016): *Amtshausgärten. Ländliche Gartenkultur an den Verwaltungssitzen im Kurfürstentum.* Universitätsverlag TU Berlin, 308 p.
- CSÉRER (1896) CSÉRER Gyula (1896): A nádasd-ladányi park. *Kertészeti Lapok.* XI. (6) 152-155.
- CSOMA (1996) CSOMA Zsigmond (1996): A kertészet gazdasági és társadalmi jelentősége Magyarországon a XIX. század második felében. *Agrártörténeti szemle.* XXXVIII. (1-4) 3-38.
- CSOMA (1997a) CSOMA Zsigmond (1997): *Kertészet és polgárosodás: az európai szőlészeti-borászati-kertészeti ismeretek oktatása, szaktanácsadása a Georgikonban és a keszthelyi uradalomban a 18. sz. végétől a 19. sz. közepéig : agrártörténeti, agrártudomány-történeti monográfia.* Budapest: Centrál-Európa Alapítványi Könyvek 6., 366 p.

- CSOMA (1997b) CSOMA Zsigmond (1997): Haszonkertészeti ismeretek és uradalmi gyakorlat a Dunántúlon és Nyugat-Magyarországon a XVII. század végétől a XIX. század közepéig. *Agrártörténeti Szemle*. XXXIX. (3-4) 343-452.
- DE HARLEZ (2008) DE HARLEZ DE DEULIN, Natalie (2008): *Parcs et jardins historiques de Wallonie*. Namur: Institut du Patrimoine Wallon, 463 p.
- DÉGEN (1886) D[égen], Á[rpád] (1886): Az alsuthi pálmaház. *Kertészeti lapok*. Vol 1, 19-21.
- ERDÉLYI - KOPPÁNY (2006) ERDÉLYI Erika, KOPPÁNY András (2006): A körmendi Batthyány kastély narancsházának kutatása. In: NAGY Z. (Szerk.): *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden: 2005. október 27-29*. Körmend - Szombathely: Körmend Város Önkormányzata, 399-408.
- FATSAR (2003) FATSAR Kristóf (2003): A magyarországi kertrégészet története. *Műemlékvédelem*. XLVII. (3) 174-180.
- FATSAR (2008) FATSAR Kristóf (2008): *Magyarországi barokk kertművészet*. Budapest: Helikon Kiadó, 277 p.
- FATSAR (2012) FATSAR Kristóf (2012): Az élhetőség ideája a 19. század első felében: az angol táj mint példakép a magyar közgondolkodásban. In: SZENTELEKI Károly - SZILÁGYI Kinga (szerk.): *Fenntartható fejlődés, Élhető régió, Élhető települési táj*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 111-121.
- FATSAR (2014a) FATSAR Kristóf (2014): Hungarian Orangeries until the Turn of the 19th Century. In: Katja PAWLAK (szerk.) *Orangeriekultur in Österreich, Ungarn und Tschechien*. 2014. Berlin: Lukas Verlag, 60-81.
- FATSAR (2014b) FATSAR Kristóf (2014): Die Gärtner des Herzogs Ferdinand von Sachsen-Coburg-Gotha unter der Leitung des Schloss- und Garteninspektors Franz Frey. In: CZIRÁKI et al. (szerk.): *Wiener Archivforschungen. Bd. X. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas*. Wien, 315-330.
- FATSAR (2016) FATSAR Kristóf (2016): European travellers and the transformation of garden art in Hungary at the turn of the nineteenth century. *Studies in the History of Gardens & Designed Landscapes*. 36 (3) 166-184.
- FÉNYES (1851) FÉNYES Elek (1851): *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik*. Pest: Kozma Vazul Nyomda.
- FIALOVSKY (1887) FIALOVSKY Lajos (1887): Az alsuthi pálmaház. *Kertészeti lapok*. Vol. 2, 59-64.
- FÜREDI (1904) FÜREDI Jenő (1904): *Az alsúti főhercegi udvari kertészet*. Budapest, (kézirat az Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár gyűjteményében), 27 p.
- GALAVICS (1999) GALAVICS Géza (1999): Magyarországi angolkertek. In: BUTTLAR, Adrian von: *Az angolkert: a klasszicizmus és a romantika kertművészete*. Budapest: Balassi kiadó, 302, 148 p., 32 t.
- GECSÉNÉ TAR - TAKÁCS (2014) GECSÉNÉ TAR Imola, TAKÁCS Katalin (2014): *Amádé-Bajzáth-Pappenheim kastély, Iszkaszentgyörgy. Kerttörténeti tudományos dokumentáció*. Budapest: gépirat, 108 p.
- GERZSON - SZILÁGYI (2011) GERZSON László - SZILÁGYI Kinga (2011): Gondolatok a nagycenki hársfasor állapotáról és megújításának lehetőségeiről. *4D: tájépítészeti és kertművészeti folyóirat*. (21) 2-19.

- GERZSON - SZILÁGYI - BEDE-FAZEKAS (2012) GERZSON László - SZILÁGYI Kinga - BEDE-FAZEKAS Ákos (2012): The long term preservation of an 18th century gene bank heritage-case study of the Széchenyis' lime tree allée at Nagycenk. *Applied ecology and environmental research*. X (1) 47-64.
- HABERLE (1830) Haberle, C. C. (1830): *Succincta rei herbariae Hungaricae et Transsilvanicae historia*. Budae
- HATOS (1903) HATOS János (1903): *Az alcsuti főhercegi udvari kertészet faiskolájának értesítője*. Alcsut - Budapest: Főhercegi Udvari Kertészet, 48 p. (magángyűjteményben)
- HORNYÁK (1992) HORNYÁK Mária (1992): A Brunszvik család martonvásári angolkertjének története a források tükrében. *Művészettörténeti Értesítő*. XLI. (1-4) 87-99.
- HUNT – WILLIS (1988) HUNT – WILLIS (1988): *The Genius of Place. The English Landscape Garden 1620-1820*. Massachusetts: First MIT Press paperback edition. 392 p.
- JÁMBOR (2006) JÁMBOR Imre (2006): Egy elveszett illúzió. Festői kertek a 18. század első felében. *4D Tájépítészeti és kertművészeti folyóirat*. 1 (1) 9-17.
- JÁMBOR (2009) JÁMBOR Imre (2009): A kert- és tájtervezés oktatása a Magyar Kir. Kertészeti Tanintézetben és jogutódainál. in: FATSAR Kristóf: MM XC Mőcsényi Mihály kilencven év. *Tanulmányok és esszék a 90 éves Mőcsényi Mihály tiszteletére*. Budapest, 137-148.
- JESZENSZKY (1995) JESZENSZKY Árpád (1995): *A magyar kertészet története, hogyan megéltem*. Budapest, (magánkiadás), 297 p.
- J. SZIKRA (2003) J. SZIKRA Éva (2003): "Régi-új feladatok" a műemléki tájépítészetben. *Műemlékvédelem*. XLVII. (3) 170-173.
- JÓZSEF FŐHERCZEG (1892) JÓZSEF FŐHERCZEG (1892): *Arboretum Alcsúthiense - Az alcsúthi kertben honosított fák és cserjék leltára*. Kolozsvár, 30p. Gépirat a budapesti Entz Ferecz Könyvtár és Levéltár gyűjteményében. Azonosító: 492518. A publikáció megjelent továbbá: *Magyar növénytani lapok*. (1892) 15. p.1-30.
- JÓZSEF FŐHERCZEG (1885) JÓZSEF FŐHERCZEG (1885): Növényhonosítási kísérletek Fiumében 1881-től 1885-ig. *Magyar növénytani lapok*. 9 (103) 141-170. VI; 1-26.
- JÓZSEF FŐHERCZEG (1886) JÓZSEF FŐHERCZEG (1886): Egy rendkívül kemény tél hatása Fiumében. *Magyar növénytani lapok*. 10. (104) 1-3.
- JÓZSEF FŐHERCZEG (1889) JÓZSEF FŐHERCZEG (1889): Változások fiumei kertemben 1887 óta. *Magyar növénytani lapok*. 13 (139) 49-53.  
Megjelent továbbá: *Kertészeti lapok*. (1889) IV (9) 225-227.
- KÁROLY (1904) KÁROLY János (1904): *Fejér vármegye története*. V. kötet. Székesfehérvár: Csitári Nyomda, p. 17-34.
- KARDOS (1916) KARDOS Árpád (1916): A Pesti Kertész Társulat 150 éves története: 1764-1914. *A Kert*. XXII. (1) p.15-17; (2) p.49-51; (3) p.84-86; (4) p.114-115; (5) p.142-144; (6) p.173-175; (7) p.206-207; (8) p.239-241
- KARDOS (1917) KARDOS Árpád (1917): A Pesti Kertész Társulat 150 éves története: 1764-1914. *A Kert*. XXIII. (13) p.401-406; (14) p.433-440; (15) p.465-469; (16) p.489-493; (17) p.530-536
- KAZINCZY (1806) KAZINCZY Ferenc (1806): Hotkócz — Ánglus kertek' *Hazai Tudósítások*. I, 1806, 262–263, 268–270, 276–279

- KOPPÁNY (1979) KOPPÁNY Tibor (1979): A körmendi kastélypark építéstörténete. *Vasi Szemle*, 33 (3) 367-396.
- KOPPÁNY (1986) KOPPÁNY Tibor (1986): Körmend városának építéstörténete. *Körmendi füzetek*. Körmend: Körmend Város Tanácsa. 116 p., 71 t.
- KOPPÁNY (1989) KOPPÁNY Tibor (1989): Adalékok Donato Felice de Allio (1677-1761) császári és királyi építész magyarországi működéséhez. *Művészettörténeti Értesítő*. XXXVII. (1-4) 16-20.
- KOPPÁNY (2002) KOPPÁNY Tibor (2002): Egy dunántúli nagybirtok építési szervezete a 18-19. században. In: BARDOLY L. - LÁSZLÓ Cs. (Szerk.): *Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve (1991-2002) XI*. Budapest: KÖH, 195-224.
- L'HUILLIER (1894) L'HUILLIER István (1894): Kálmán János † *Kertészeti lapok*. IX (6) p. 141.
- LÉNÁRT (2006) LÉNÁRT Eszter (2006): *Vas-üveg szerkezetű üvegházak, pálmaházak - a XIX. századi magyarországi üvegház-építészet*. (kézirat – a Budapesti Corvinus egyetem Tájépítészeti Karán készült diplomamunka), Budapest, p 91.
- LIBITS (1896) LIBITS Adolf (1896): *József főherceg úr ő császári és királyi fensége uradalmainak rövid ismertetése*. Alcsúth, pp. 66-72.
- LOUDON (1824) LOUDON John Claudius (1824): *An encyclopaedia of gardening, comprising theory and practice of horticulture, floriculture, arboriculture and landscape gardening*. London, 2nd edition, p. 1233.
- MENTÉNYI (2008) MENTÉNYI Klára (2008): A körmendi Batthyány-kastély. In: FELD István - SOMORJAY Selysette (Szerk.): *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok Koppány Tibor tiszteletére*. Budapest: Castrum Bene Egyesület, Históriaantik Könyvesház Kiadó, 233-246
- MÉSZÖLY (1984) MÉSZÖLY Győző (1984): *Arborétumok országszerte*. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó, 373 p.
- MÁGÓCSY-DIETZ – KOVÁCS (1935) MÁGÓCSY-DIETZ Sándor – KOVÁCS József [szerk] (1935): *Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület Aranykönyve*. Budapest: Budapest: Globus Nyomda, 129 p.
- MUSGRAVE (2009) MUSGRAVE Toby (2009): *The Head Gardeners. Forgotten Heroes of Horticulture*. London: Aurum Press, 246 p.
- NÉMETH (1935) NÉMETH József (1935): Magyar kertészettörténeti adatok. p. 96-129. In: MÁGÓCSY-DIETZ S. - KOVÁCS J. (Szerk.): *Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület aranykönyve*. Budapest: Globus Nyomda, 129 p.
- ÖRSI (1990) ÖRSI Károly (1990): *A magyar történeti kertek jegyzéke*. Budapest: Statisztikai Kiadó Vállalat. 26 p., 1 t.
- ÖRSI (1996) ÖRSI Károly [összeáll.] (1996): *Tájképi kertek Magyarországon*. [Budapest]: Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ és Mágus Kiadó, 48 p.
- ÖRSI (1997) ÖRSI Károly (1997): A nádasdladányi kastélypark helyreállítása. *Műemlékvédelem*. XLI. (1) 29-32.
- ÖRSI (2002) ÖRSI Károly (2002): Nádasdladány, Nádasdy-kastély. Kertépítészeti célú kutatások a kastélykertben. *Műemlékvédelmi Szemle*. XII. (2) 83-86.

- PAUER (1926) PAUER Arnold (1926): Adatok a magyar kerti kultúra történetéhez főtekintettel Szenczy herbáriumára. In: STEINER Miklós: *Csornai Premontrei Kanonokrend Szombathelyi Gimnáziumának 1925-1926. évi értesítője*, Szombathely, 1926, p. 3-79.
- RÄDE (1935) RÄDE Károly (1935): Visszapillantás a magyar kertészet utóbbi négy évtizedére. p.94-95. In: MÁGÓCSY-DIETZ S. - KOVÁCS J. (Szerk.): *Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület aranykönyve*. Budapest: Globus Nyomda, 129 p.
- SÁROSPATAKI (2014) SÁROSPATAKI Máté (2014): *Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben*. Doktori értekezés. 114. p
- SCHILBERSZKY (1900) SCHILBERSZKY Charles (1900): *Monographie de la horticulure en Hongrie*. Budapest: Athenaeum, 64 p. XLVII t.
- SCHNEIDER (1927) SCHNEIDER József (1927): Dendrológiai tanulmányok. Gróf Nádasdy Ferenc nádasdladányi díszkertje. *Kertészeti lapok*. XXXI (12) 179-180.
- SCHNEIDER (1935) SCHNEIDER József (1935): A múlt és jelen növényei kertészeti kultúránkban. p. 36-39. In: MÁGÓCSY-DIETZ S. - KOVÁCS J. (Szerk.): *Az Országos Magyar Kertészeti Egyesület aranykönyve*. Budapest: Globus Nyomda, 129 p.
- SISA (2000) SISA József (2000): A nádasdladányi Nádasdy-kastély. *Művészettörténeti Értesítő*. XLIX. (1-2) 21-54.
- SISA (2004) SISA József (2004): *A nádasdladányi Nádasdy-kastély*. Budapest: 2004. Műemlékek Állami Gondnoksága, 167 p.
- SISA (2008) SISA József (2008): József nádor alcsúti kastélya. In: FELD István - SOMORJAY Selysette (Szerk.): *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok Koppány Tibor tiszteletére*. Budapest: Castrum Bene Egyesület, Históriaantik Könyvesház Kiadó, 265-285.
- SOÓS (2002) SOÓS István (2002): A "magyar Habsburgok" in: SOÓS István: *Az alcsúti Habsburg-kastély tündöklése és pusztulása*. Székesfehérvár: Szt. István Kir. Múzeum, 3-21.
- STIFTUNG (2004) Stiftung Preussische Schlösser und Gärten (2004): *Preussisch Grün – Hofgärtner in Brandenburg – Preussen*. Berlin, 377. p.
- SZIKRA (1991) SZIKRA Éva (1991): Az iszkaszentgyörgyi volt Amadé-Bajzáth-Pappenheim-kastély parkjának rövid ismertetése. *Műemlékvédelmi Szemle*. 1991 (2) 21-23.
- SZIKRA (1997) SZIKRA Éva (1997): *A magyarországi kertépítészet a 19. században és műemlékeinek rekonstrukciós lehetőségei*. Budapest: Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem (kandidátusi értekezés kézírata)
- SZIKRA (2006) SZIKRA Éva (2006): A körmendi várkastély parkjának jelentősége. In: NAGY Z. (Szerk.): *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden: 2005. október 27-29*. Körmend - Szombathely: Körmend Város Önkormányzata, 409-416.
- SZIKRA (2011) SZIKRA Éva (2011): *Kertörökségünk. Történeti kertek Magyarországon*. [s.l.]: MNM NÖK és Civertan Bt., 191 p.
- SZILÁGYI (2009) SZILÁGYI Kinga (2009): Az angolkertektől a városi parkokig. *4D Tájépítészeti és kertművészeti folyóirat*. 2009. 4 (15) 14-26.
- TAKÁCS (2011) TAKÁCS Katalin (2011): Archducal gardens of Hungary in the 19th century. *Acta Universitatis Sapientiae, Agriculture and Environment*. Supplement, 2011, p. 140-148.



- TAKÁCS - GECSÉNÉ TAR (2014) TAKÁCS Katalin – GECSÉNÉ TAR Imola (2014): *Iszkaszentgyörgy, Amadé-Bajzáth-Pappenheim-kastély – Kerttörténeti tudományos dokumentáció.*(kézirat) Budapest, 2014.
- TÓTH (2012) TÓTH Imre (2012): *Lomblevelű díszfák, díszcserjék kézikönyve.* Budapest, Tarkavirág Kft., 789 p.
- TÓTH (2005) TÓTH József (2005): Az ikervári Batthyány-kastélypark 1850. évi növénylistája. *Vasi honismereti és helytörténeti közlemények*, 11. (1) 39-62.
- VÉRTESSYNNÉ-MAKFALVAY (1893) VÉRTESSYNNÉ-MAKFALVAY Gizella (1893): Nádasd-Ladány. In: Uő. *Hópelyhek : beszélyek és útleírások.* Székesfehérvár: Székesfehérvár és Vidéke Nyomda, 310 p.
- ZÁDOR (1988) ZÁDOR Anna (1988): The history of the English garden in Hungary. *Acta Historiae Artium.* Tomus 33. 1987-88 (3-4) 291-344.
- ZÁDOR (1973) ZÁDOR Anna (1973): Az angolkert Magyarországon. *Építés-építészettudomány.* V. (1-2) 3-53.

## FORRÁSOK JEGYZÉKE

Felhasznált levéltári források:

### Családi levéltárak iratai:

- |   |   |
|---|---|
| MNL OL, P 1323, 30. doboz, V. és V/a. tétel                         | Batthyány család levéltára. A körmendi várkert számadásai és egyéb kertészetre vonatkozó iratok. 1757-1899.   |
| MNL OL, P 1322, 65. doboz   | Batthyány család levéltára. A földesúri familiára illetve az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok. 1849-1885.  |
| MNL OL, P 1323, 10. doboz   | Batthyány család levéltára. Körmendi Tisztartóság iratai - Összefoglaló számadások (Főpénztári utasító könyvek, Jövedelmi várandóság számítások, Egész éves Pénztári kivonatok) |
| MNL OL, P 1313. II sorozat, 17. tétel, N°71.                        | Batthyány család levéltára. Lajstromozatlan iratok. Kéziratok. Az alsúti uradalom terményeinek és gazdasági eszközeinek felsorolása. (s.d. – 19. század)                        |
| MNL OL, P 507, G series, 342. doboz                                 | Nádasdy család nádasdladányi levéltára. Számadások Nádasdladányra vonatkozóan. 1852-1882.   |
| MNL OL, P 507 1 - G/1 - 341 cs. N°147; 310 k. N°109 b; 311 k. N°110 | Nádasdy család nádasdladányi levéltára. Gróf Nádasdy Leopold Sárdalányi uradalma pénztári számadási kivonatai. 1854-1869.   |
| MNL OL, P 68. 1 tétel, 7. doboz                                     | Brunswick család levéltára. Évrendezett iratok. 1859-1861   |
| MNL OL, E 675, 36. cs.  | Abszolutizmuskori pénzügyigazgatási levéltár. Általános iratok, 1854-1860.  |

### Kataszteri birtokiratok:

- |  |   |
|--|---|
| MNL OL, S 79 N°1078/1, fol. 3-4.                   | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Acsád. 1857.                            |
| MNL OL, S 79 N°1234/1, fol. 1-7.                   | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Zackersdorf. 1858.                      |
| MNL OL, S 79 N° 1418/1, fol. 270-279, fol. 294-295 | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Doba. 1857.                             |
| MNL OL, S 79 N° 836/1, fol. 54-63 és fol. 84-93.   | Original Parzellen Protocoll der Gemeinde Süttör sammt Ortschaft Eszterhaz. 1857. |
| MNL OL, S 79 N°1174/1, fol. 3-4; fol. 287-296.     | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Ikervár. 1857.                          |
| MNL OL, S 79 N°1214/1 fol. 3-6                     | Original Parzellen Protocoll der Gemeinde Körmend. 1857.                          |
| MNL OL, S 79 N° 794/3 - 4.                         | Parzellen-Protocoll der Gemeinde (Kis Czenk, Zinkendorf Klein) Nagyczenk          |
| MNL OL, S 79 - No. 1501/1, fol. 3-4, 7-8.          | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Pápa Kis Kovácsi. 1857.                 |
| MNL OL, S 79 N°807/1, fol. 2-3; fol 26-29          | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Pressing. 1857.                         |
| MNL OL, S 79 N° 754/1, fol. 6-9                    | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Felsőszágh. 1857.                       |
| MNL OL, S 79 N° 1360/1, fol. 3-6.                  | Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Wettendorf ungarisch Vép. 1857.         |

MNL OL, S 79 N° 747/1, fol. 2-19.

MNL OL, S 79 – N° 796/1. f. 24-284.

MNL OL, S 79 N° 1006/1.

Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Denesfa

Parzellen-Protocoll der Gemeinde Loosing ungarisch Nagylózs

Original Parzellen-Protocoll der Gemeinde Högyész sammt Puszten Csernyéd und Csicsó, 1859.

### **Kataszteri térképek:**

MNL OL, S 78, 261. téka –  
Körmend, 12. 18. szelvény

MNL OL, S 78, 196. téka – Fertőd,  
18. 19. 24. 25. 28. 29. szelvény

MNL OL, S 78, 202. téka –  
Nagylózs, 8. szelvény

MNL OL, S 78, 202. téka –  
Nagyecenk, 3-4. szelvény

MNL OL, S 78, 238. téka – Miszla,  
1-24., 11. szelvény

MNL OL, S 78 - 194. téka - Dénesfa  
8-9. és 11-12. szelvények

MNL OL, S 78 275. téka -  
Vassurány, 2. 6. szelvény

MNL OL, S 78 235. téka - Högyész,  
9. és 12. szelvény

MNL OL, S 78 237. téka - Lengyel,  
3. és 5. szelvény

MNL OL, S 78 264. téka  
Nagygencs, 1. 2. 4. 5. szelvény

MNL OL, S 78 203. téka -  
Peresznye, 6. 8. szelvény

MNL OL, S 78 206. téka - Simaság,  
1. 2. 4. 5. szelvény

MNL OL, S 78 248. téka -  
Alsószeleste, 3. szelvény

MNL OL, S 78 - 271. téka - Sárvár  
1-10, 10. szelvény; Sárvár 33-45,  
1.(33.) szelvény

MNL OL, S 78 276. téka - Vép, 7. 8.  
13. 14. szelvény

MNL OL S 78, 282. téka - Dáka, 1-  
2. és 4-5. szelvény

MNL OL - S 78. 283. téka, Doba, 8-  
9. és 11-12. szelvény

MNL OL - S 78, 288. téka -  
Lovászpátona, 10-11. és 16-17.  
szelvény

Stadt Körmend sammt Enclave Alsó Berki in Ungarn  
Oedenburger Distrikt, Eisenburger Comitatus, 1857

Dorf Süttör sammt Ortschaft Eszterház in Ungarn,  
Oedenburger Distrikt, Oedenburger Comitatus, 1857

Markt Losing ungarisch Loós in Ungarn, Oedenburger Distrikt,  
Oedenburger Comitatus, 1856

Dorf Zinkendorf-Klein ungarisch Kis Czenk in Ungarn,  
Oedenburger Distrikt, Oedenburger Comitatus, 1856

Markt Miszla sammt Ortschaft Miszla Bikád und Puszten felső  
Bikád et közép Bikád in Ungarn, Oedenburger Distrikt,  
Tolnaer Comitatus, 1859

Dorf Dénesfa in in Ungarn, Oedenburger Distrikt Oedenburger  
Comitatus, 1856.

Dorf Boding ungarisch Böd in Ungarn, Oedenburger Distrikt,  
Eisenburger Comitatus. 1857.

Markt Högyész sammt Puszten Csernyéd et Csicsó in Ungarn,  
Oedenburger Distrikt Tolnaer Comitatus; 1859.

Dorf Lengyel in Ungarn Tolnaer Comitatus. 1860.

Dorf Genschdorf ungarisch Német Gencs sammt Enclave  
Apáti in Ungarn Oedenburger Distrikt, Eisenburger Comitatus

Dorf Pressing in Ungarn, Oedenburger Distrikt, Ödenburger  
Comitatus, 1857.

Gemeinde Szimaháza in Ungarn Oedenburger District és  
Gemeinde Ság in Ungarn Oedenburger Distrikt, 1853.

Dorf Alsó Szeleste in Ungarn, Oedenburger Distrikt,  
Eisenburger Comitatus. 1857.

Markt Sárvár 1. ; Markt Vármellék und Einverleibt  
Tizenháromváros und Sárvár 2. Theil in Ungarn Oedenburger  
Distrikt, Eisenburger Comitatus, 1857.

Markt Wettendorf ungarisch Vép in Ungarn Oedenburger  
Distrikt, Eisenburger Comitatus, 1857.

Dorf Dáka in Ungarn, Oedenburger Distrikt, Veszprimer  
Comitatus, 1857.

Dorf Doba in Ungarn, Oedenburger Distrikt, Veszprimer  
Comitatus, 1857.

Markt Lovász Patona in Ungarn, Oedenburger Distrikt,  
Veszprimer Comitatus, 1856.

## Felhasznált elektronikus térképi források:

- BISZAK – TÍMÁR (2009a) BISZAK Sándor, TÍMÁR Gábor (2009): *Georeferált Vármegyei Kataszteri Térképek: Békés megye, 1882-1887*. Gyula - Budapest: Békés Megyei Levéltár - Arcanum Adatbázis Kft. [DVD-ROM]
- BISZAK – TÍMÁR (2009b) BISZAK Sándor, TÍMÁR Gábor (2009): *Georeferált Vármegyei Kataszteri Térképek: Győr, Moson, Sopron megye, 1856-1857*. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft. - Magyar Országos Levéltár, [DVD-ROM]
- BISZAK – TÍMÁR (2009c) BISZAK Sándor, TÍMÁR Gábor (2009): *Georeferált Vármegyei Kataszteri Térképek: Vas megye 1856-1860*. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft. - Magyar Országos Levéltár, [DVD-ROM]
- BISZAK – TÍMÁR (2010a) BISZAK Sándor, TÍMÁR Gábor (2010): *Georeferált Vármegyei Kataszteri Térképek: Nógrád megye, 1867-1868*. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft. Nógrád Megyei Levéltár, Nógrád Megyei Földhivatal [DVD-ROM]
- BISZAK – TÍMÁR (2010b) BISZAK Sándor, TÍMÁR Gábor (2010): *Georeferált Vármegyei Kataszteri Térképek: Tolna megye 1859-1864*. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft. [DVD-ROM]
- BISZAK – TÍMÁR (2010c) BISZAK Sándor, TÍMÁR Gábor (2010): *Georeferált Vármegyei Kataszteri Térképek: Veszprém megye 1856-1858*. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft. - Magyar Országos Levéltár, [DVD-ROM]

## Felhasznált egyéb papír alapú térképi források:

- ALCSÚT, 1884 Alcsuth nagyközség kataszteri térképe (1884) – 18. és 19. szelvény, Forrás: Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI)  
Adatfelhasználást engedélyező szerv: FM – Földügyi Főosztály  
Adatfelhasználási engedély száma: FF/444/1/2016
- NÁDASDLADÁNY, 1882 Nádasdladány nagyközség kataszteri térképe (1882) – 8. és 9. szelvény, Forrás: Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI)  
Adatfelhasználást engedélyező szerv: FM – Földügyi Főosztály  
Adatfelhasználási engedély száma: FF/444/1/2016
- NÁDASDLADÁNY, 1846-47 HM HT, Második katonai felmérés (1846-47) XXIX. Col. 54. Sec.

## SZÖVEGKÖZI ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: A pápai uradalmi kertészet hirdetése a Kertészeti Lapok hasábjain.  
forrás: KL (1900), XV.(10) p. 308 után számozatlan oldalon
2. ábra: Kertészeti személyzet konvenciók tabellájának részlete a martonvásári uradalom számadási irataiból.  
forrás: MNL OL, P68, 7cs. 1tétel (1859) N11, f 22.
3. ábra: Kataszteri adatok összesítő táblázatának mintája a körmendi uradalom példáján.  
forrás: A szerző. Az ábra Körmend város 1857-es birtokrészlet jegyzőkönyve alapján készült. MNL OL, S 79 N°1214/1, fol. 3-6.
4. ábra: 19. századi uradalmi birtokközpont kertészeti művelés alatt álló területeinek kimutatása Körmend példáján.  
forrás: A szerző. Az ábra Körmend város 1857-es kataszteri térképének felhasználásával készült. MNL OL, S 78 261. téka Körmend, 12. 18. szelvény
5. ábra: Fásszárú dísznövény jegyzékek összesítő kronológiai adattáblájának részlete az M7 melléklet alapján.  
forrás: A szerző.
6. ábra: Kereskedelmi kertészeti hirdetések a 20. század első feléből.  
forrás: BETNÁR (1927) 139. és MÁGÓCSY-DIETZ – KOVÁCS (1935) 133.
7. ábra: Magyarországi uradalmi kertészetek előfordulása különböző kert-inventáriumokban.  
Forrás: A szerző.
8. ábra: Vép község birtokrészlet jegyzőkönyvének részlete a vépi uradalmi birtokközpontra vonatkozó adatokkal.  
Forrás: MNL OL, S 79. N° 1360/1, fol. 3-4.
9. ábra: A vépi uradalmi birtokközpont területén azonosított földrészletek művelési ágak szerinti kimutatása.  
Forrás: A szerző.
10. ábra: Uradalmi kertészetek kiterjedése, illetve dísz- és haszonkerti részek egymáshoz viszonyított aránya.  
Forrás: A szerző.
11. ábra: 19. századi gyümölcsfajta jegyek az alcsúti uradalmi kertészetből.  
Forrás: MNL OL, P 1313. II sorozat, 17 tétel, N°71, fol. 261-262.

12. ábra: Különböző státusú uradalmi alkalmazottak hierarchiája a bérezésük vizsgálata alapján.

Forrás: A szerző.

13. ábra: A nádasdladányi uradalom szegődményes bértábláinak összesítése az 1859 és 1875 közötti időszakra.

Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentumok alapján: MNL OL, P507 342 doboz, N°149. Nádasd Ladányi gazdaság. Szegődményes tabellák. 1859: f.19-23; 1862-1863: f. 37-54; 1864-1867: f.55-73; 1875: f. 75-87.

14. ábra: A martonvásári uradalom szegődményes bértábláinak összesítése 1859. és 1862. évre.

Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentumok alapján: MNL OL, P68 7cs. 1tétel 1859\_N°11, f. 16-23. - Martonvásári Uradalom - Díjak és Bérek Tabellája 1859<sup>ik</sup> Évre; MNL OL, P68 7cs. 1tétel 1862 N°36, f. 47-58. - Martonvásári Uradalom - Szegődményes Tabella 1862<sup>ik</sup> Évre.

15. ábra: A körmendi uradalom szegődményes bértábláinak összesítése 1859. 1864. és 1871. évre.

Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentumok alapján: P1322 - 10. sorozat, 65d. (1849-1885) - A körmendi központi igazgatóság iratai. A földesúri familiára illetve az uradalmi alkalmazottakra vonatkozó iratok. 1859: f. 191-196; 1864: f. 323-331; 1871: f. 556-583

16. ábra: A Körmendi Tisztartóság által vezetett főpénztári számadások struktúrája – bevételi oldal.

Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentum alapján: MNL OL, P 1323, 10. d. 1854. f. 1-6.

17. ábra: A Körmendi Tisztartóság által vezetett főpénztári számadások struktúrája – kiadási oldal.

Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentum alapján: MNL OL, P 1323, 10. d. 1854. f. 1-6.

18. ábra: A körmendi uradalom bevételeinek és kiadásainak összesítése az 1854-1869. évre vonatkozóan.

Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentumok alapján: MNL OL, P 1323, 10. d. (ld. folia számokat az évszámok rendjében); az 1854. évben: f. 1-6.; az 1856. évről: f. 15-34.; az 1857. évről: f. 1-18.; az 1858. évről: f. 19-40.; az 1859. évről: f. 15-32.; az 1860. évre: f. 1-6.; az 1861. évről: f. 32-54.; az 1862. évről: f. 1-25.; az 1863. évről: f. 1-33.; az 1864. évről: f. 1-27.; az 1865. évről: f. 19-45.; az 1866. évre: f. 1-24.; az 1867. évre: f. 1-17.; az 1868. évről: f. 1-17.; az 1869. évről: f. 6-33.

19. ábra: A nádasdladányi uradalom főpénztári számadásainak önállóan vezetett tételsorai az 1850-60-as években.  
 Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentumok alapján: MNL OL, P 507 - G/1 341 cs. - N°147; 310 k. N°109 b; 311 k. N°110.
20. ábra: A nádasdladányi uradalom kertészetére fordított összegek kimutatása az 1854-1880-as időintervallumban.  
 Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrásdokumentumok alapján: MNL OL, P 507 - G/1 341 cs. - N°147, f. 116 és f. 126-127.
21. ábra: A nádasdladányi kert számára kiadott jegyzék a munkavégzéshez szükséges tárgyi eszközökről. 1872. (részlet)  
 Forrás: MNL OL, P 507, G series, 342d. N°155, f.73-86.
22. ábra: Az alsúti kertészet egyik üvegháza az 1910-es évekből, háttérben örökzöld fenyőgyűjteménnyel.  
 Forrás: Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár, Jelzet: 3577
23. ábra Az ikervári uradalmi kertészet fásszárú dísznövény leltárának részlete 1852-ből.  
 Forrás: MNL OL, E 675, 36. cs. f. 261.
24. ábra: Lombhullató taxonok előfordulási aránya a vizsgált növényjegyzékekben.  
 Forrás: A szerző.
25. ábra: Lombhullató fák előfordulási gyakoriságának megoszlása a vizsgált mintában.  
 Forrás: A szerző.
26. ábra: Lomblevelű örökzöldek előfordulása a vizsgált növényjegyzékekben.  
 Forrás: A szerző.
27. ábra: Tű- és pikkelylevelű taxonok előfordulási aránya a vizsgált növényjegyzékekben.  
 Forrás: A szerző.
28. ábra: Lombhullató cserjék előfordulási aránya a vizsgált növényjegyzékekben.  
 Forrás: A szerző.

29. ábra: Lombhullató cserjék előfordulási gyakoriságának megoszlása a vizsgált mintában.  
Forrás: A szerző.
30. ábra: A körmendi várkert költségvetés tervezetének részlete 1834-ből.  
Forrás: MNL OL P 1323, 30. d. V. N°28, f. 45.
31. ábra: Az alcsúti udvari kertészet teljes területe és haszonkerti részeinek kimutatása.  
Forrás: A szerző. Készült az alábbi forrás felhasználásával SCHILBERSZKY (1900) Table XV.
32. ábra: Az alcsúti uradalmi kertészet kertészeti telepének elrendezése: kerti építmények és természető berendezések helyének azonosítása.  
Forrás: A szerző. Készült az alábbi források felhasználásával SCHILBERSZKY (1900) Table XV.; FÜREDI (1904)
33. ábra: A vépi uradalmi birtokközpont kertészeteinek azonosítása az 1857-es kataszteri térképen, illetve a területek azonosítása 2016-os légi felvételen.  
Forrás: A szerző. Készült az alábbi források felhasználásával: MNL OL, S 78 276. téka - Vép, 7. 8. 13. 14. szelvény; Google Earth
34. ábra: A miszlai uradalmi birtokközpont kertészeteinek azonosítása az 1859-es kataszteri térképen, illetve a területek azonosítása 2016-os légi felvételen.  
Forrás: A szerző. Készült az alábbi források felhasználásával: MNL OL, S 78, 238. téka – Miszla, 1-24., 11. szelvény; Google Earth
35. ábra: A nagylózi birtokközpont egykori dísz- és haszonkerti fenntartás alatt álló területeinek azonosítása.  
Forrás: A szerző. Készült az alábbi források felhasználásával: MNL OL, S 78, 202. téka – Nagylózs, 8. szelvény; Google Earth



## RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

### Kutatási helyszínek rövidítése

MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
MNL FML	Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Megyei Levéltára
FÖMI	Földmérési és Távérzékelési Intézet
EFKL	Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár

### Országok jelölése

Ausztria	AT
Horvátország	HR
Magyarország	HU
Románia	RO
Szerbia	SR
Szlovákia	SK
Szlovénia	SI
Ukrajna	UA

### Mértékegységek jelölése

Hosszmértékek

1 bécsi öl = 1,8964 m

Területmértékek

1 kataszteri hold = 1600 □öl = 5755 m<sup>2</sup> = 0,5755 ha

**MELLÉKLETEK**

- M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventárium a Magyarországon Betnár Béla 1927-es kertészeti címtára alapján.
- M2. melléklet: Uradalmi kertek, kertészetek jegyzéke Betnár Béla 1927-es címtarán kívüli előfordulással a hazai szakirodalomban.
- M3. melléklet: 19. századi főúri magánkertek jegyzéke a határon túli történeti Magyarország területéről. Készült: Pauer Arnold 1926-os publikációja alapján.
- M4. melléklet: Uradalmi birtokközpontok kataszteri adatainak kimutatása.
- M5. melléklet: Uradalmi birtokközpontok díszkerti és haszonkerti területeinek ábrázolása a 19. századi kataszteri térképeken.
- M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban.
- M7. melléklet: Kronológiai adattábla a szabadföldi fásszárú taxonok előfordulásáról a 19. században.
- M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről.
- M9. melléklet: Uradalmi kertészetekre fordított kiadások összesítése a 19. században Nadasdladány és Körmend példáján.

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Aba (Felsőszentiván)	Fejér	Fejér	Zichy			+	+	
Abádszalók	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Nemes			+		
Abaujkér	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Bárczay			+		
Abony	Pest	Fejér	Zichy			+		
Abony	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Vigyázó			+		
Abony	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Harkányi			+		
Ács	Komárom-Esztergom	Komárom	Esterházy / Liechtenstein / Zichy		+	+		
Ács	Komárom-Esztergom	Komárom	Dégenfeld			+		
Acsa	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Prónay	+	+	+		
Acsád	Vas	Vas	Szegedy		+	+	+	
Ádánd	Somogy	Somogy	Csapody / Satzger			+		
Albertirsa	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Szeleczky / Szapáry			+		
Alcsútdoboz	Fejér	Fejér	Habsburg	+	+	+	+	+
Alsóbogát	Somogy	Vas	Festetich		+	+		
Alsószentiván	Fejér	Fejér	Szluha			+		
Ásványráró	Győr-Moson-Sopron	Győr	Sina / Wenckheim	+	+	+		
Aszód	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Podmaniczky	+	+	+		
Babócsa	Somogy	Somogy	Somssich			+		
Babócsa	Somogy	Somogy	Merész			+		
Bácsalmás	Bács-Kiskun	Bács-Bodrog	Teleky			+		
Bácsborsód	Bács-Kiskun	Bács-Bodrog	Latinovich			+		
Bajna	Komárom-Esztergom	Komárom	Metternich		+	+	+	+
Bak	Zala	Zala	Széchenyi			+		
Bakóca	Baranya	Baranya	Majláth			+	+	
Bakonybél	Veszprém	Veszprém	egyházi			+		
Bakonyszombathely	Komárom-Esztergom	Veszprém	Esterházy			+		
Baktalórántháza (Nyírbakta)	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Dégenfeld / Podmaniczky			+	+	
Balatonlelle (Faluszemes)	Somogy	Somogy	Hunyady			+		
Balmazújváros	Hajdú-Bihar	Hajdú	Semsey			+		
Balogunyom (Balogfa)	Vas	Vas	Borsics-Gotthard			+		
Baracs	Fejér	Fejér	Szítányi			+		
Barcs	Somogy	Somogy	Széchenyi			+		
Bátonyterenye (Kisterenye)	Nógrád	Nógrád	Gyürky / Solymossy		+	+	+	+
Békés	Békés	Békés	Wenckheim			+		
Békéscsaba	Békés	Békés	Wenckheim			+		+
Békéssámsón	Békés	Békés	Zay			+		
Belég	Somogy	Somogy	Festetich			+		
Bercel	Nógrád	Nógrád	Berczelly			+		

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Bicske	Fejér	Fejér	Batthyány		+	+	+	+
Bodajk	Fejér	Fejér	Lamberg / Grünfeld			+	+	+
Bodrogkeresztúr	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Széchenyi / Welkenstein			+		
Bodrogolaszi	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Lónyay			+		
Boldogkőváralja	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Zichy			+	+	+
Boldva	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Vay			+		
Bonyhád	Tolna	Tolna	Perczel			+		
Borsodivánka	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Prónay			+		
Borsodszemere	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Mocsáry			+		
Böhönye	Somogy	Somogy	Festetich			+		
Buzták	Somogy	Somogy	Jankovich			+		
Büdszentmihály	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Dessewffy		+	+		
Cégyéndányád	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szatmár	Kende			+	+	+
Cekeháza	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Patay			+		
Celldömölk	Vas	Vas	egyházi			+		
Celldömölk (Alsóság)	Vas	Vas	Erdődy			+		
Cibakháza	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Schváb			+		
Csákberény	Fejér	Fejér	Merán			+		
Csákvár	Fejér	Fejér	Eszterházy	+	+	+	+	+
Csanádapáca (Klemimajor)	Békés	Csanád	Kegélevich			+		
Csanádpalota	Csongrád	Csanád	Blaskovich			+		
Csengöld	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szatmár	Vécsey			+		
Csepreg	Vas	Sopron	Bauer			+		
Cserépfalu	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Cobourg			+		
Csertő	Baranya	Somogy	Festetich			+	+	
Csokonyavisonta	Somogy	Somogy	Széchenyi			+		
Csór	Fejér	Fejér	Somssich			+		
Csorna	Győr-Moson-Sopron	Sopron	egyházi		+	+		
Csorvás	Békés	Békés	Wenckheim			+		
Dad	Komárom-Esztergom	Komárom	Gerczl			+		
Dáka	Veszprém	Veszprém	Festetich			+		
Dános	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Wekerle			+		
Darvas	Hajdú-Bihar	Bihar	Balogh			+		
Dég	Fejér	Veszprém	Festetich	+	+	+	+	+
Dénesfa	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Czirák			+	+	+
Derekegyház	Csongrád	Csongrád	Károlyi / Weiss Manfréd			+	+	+
Deszk	Csongrád	Torontál	Gerliczy			+		
Devecser	Veszprém	Veszprém	Esterházy			+	+	+

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Doba (Somlóvár)	Veszprém	Veszprém	Erdődy		+	+	+	+
Doboz	Békés	Békés	Wenckheim		+	+	+	
Dombóvár	Tolna	Tolna	Dőry			+		
Domony	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Domonyi			+		
Dömsöd	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Hajós			+		
Dubicsány	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Bartha			+		
Dunatetőten	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Teleky			+		
Edelény	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Szász-Cobourg-Gothai		+	+	+	+
Eger	Heves	Heves	Érsekség	+	+	+	+	+
Egyed	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Egyedy		+	+		
Enying	Fejér	Veszprém	Baththyány / Draskovich	+	+	+		
Enying	Fejér	Veszprém	Zichy			+		
Ercsi	Fejér	Fejér	Wimpfen		+	+		
Erdőbénye	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Szirmay / Waldbott			+		
Erdőd (ma: ???)	Vas	Vas	Erdődy			+		
Erdőkövesd	Heves	Heves	Károlyi			+		
Erdőkürt	Nógrád	Nógrád	Wilce		+	+		
Erdőtelek	Heves	Heves	Buttler / Kovács			+	+	
Fadd	Tolna	Tolna	Bartal			+		
Fajsz	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Szemző			+		
Faluhídveg (Szabadhídveg)	Fejér	Somogy	Montenuovo			+		
Fehérvárcsurgó	Fejér	Fejér	Károlyi			+	+	+
Felgyő	Csongrád	Csongrád	Károlyi			+		
Felsőpetény	Nógrád	Nógrád	Almássy			+		
Fertőd (Eszterháza)	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Esterházy	+	+	+	+	+
Fót	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Károlyi	+	+	+	+	+
Földeák	Csongrád	Csongrád	Návay			+		
Füged	Tolna	Tolna	Montenuovo			+		
Füzéradvány	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Károlyi			+	+	+
Füzesgyarmat	Békés	Békés	Blankenstein			+		
Gagybátor	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Jakabfalvy			+		
Gárdony	Fejér	Fejér	Nádasdy			+		
Gávavencsellő	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Dessewffy			+		+
Gencsapáti (Apáthi)	Vas	Vas	Széchenyi / Apponyi			+	+	+
Geszt	Békés	Bihar	Tisza		+	+	+	+
Gic	Veszprém	Veszprém	Jankovich-Bésán			+		
Girincs	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Dőry / Serényi			+		+
Gógánfa	Veszprém	Zala	Széchenyi			+		

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Golop	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Vay			+		
Göd	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Kiss			+		
Gödöllő	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Grassalkovich / Habsburg	+	+	+	+	+
Gödre (Gödreszentmárton)	Baranya	Baranya	Jeszenszky		+	+		
Görcsöny	Baranya	Baranya	Benyovszky			+		+
Gyömrő	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Teleky			+		
Gyöngyös	Heves	Heves	Orczy	+	+	+	+	+
Gyönk	Tolna	Tolna	Sulkovszky			+		
Gyula	Békés	Békés	Almássy			+		
Gyulavári	Békés	Békés	Almássy			+		
Hajdúszoboszló	Hajdú-Bihar	Hajdú	Csiszár			+		
Hatvan	Heves	Heves	Hatvani Deutsch			+	+	+
Hédervár	Győr-Moson-Sopron	Győr	Khuen-Héderváry	+	+	+	+	+
Hegyfalu	Vas	Vas	Széchenyi / Sugár			+		
Hegykö	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Széchenyi			+		
Heke	Somogy	Somogy	Somssich			+		
Hercegfalva	Fejér	Fejér	Nagy			+		
Heréd	Nógrád	Nógrád	Brüll			+		
Hévízgyörk	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Tornyay-Schossberger			+		
Homokszentgyörgy	Somogy	Somogy	Széchenyi			+		
Hosszúberekpéteri	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Földváry			+		
Hőgyész	Tolna	Tolna	Apponyi	+	+	+	+	+
Iharosberény	Somogy	Somogy	Inkey			+	+	+
Ikervár	Vas	Vas	Batthyány			+	+	+
Iklád	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Ráday			+		
Iregszemce	Tolna	Tolna	Viczay		+	+	+	+
Iregszemce (Felsőíreg)	Tolna	Tolna	Kornfeld			+		
Iregszemce (Szemcséd)	Tolna	Tolna	Pallavichini			+		
Irota	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Vay			+		
Iszkaszentgyörgy	Fejér	Fejér	Amádé / Bajzáth / Pappenheim		+	+	+	+
Iván	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Széchenyi			+		
Ivác	Vas	Vas	Sigray		+	+		
Jánkmajtis (Jánk)	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szatmár	Hadik / Barkóczy			+		
Jánkmajtis (Majtis)	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szatmár	Vály			+		
Jobaháza	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Borsody			+		
Kál	Heves	Heves	Károlyi			+		
Kállósemjén	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Kállay			+	+	
Kálmánca	Somogy	Somogy	Széchenyi			+		

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Kalocsa	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	egyházi	+	+	+	+	+
Káloz	Fejér	Fejér	Zichy		+	+	+	
Káloz	Fejér	Fejér	Szécheny			+		
Káloz	Fejér	Fejér	Szávozds			+		
Kápolnásnyék (Nyék)	Fejér	Fejér	Halász			+		
Kartal	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Schossberger			+		
Kastélyosdombó	Somogy	Somogy	Erdődy			+		
Kenderes	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Halassy / Horthy		+	+		+
Kenderes	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Nemes			+		
Kengyelpuszta (Pusztakengyel)	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Montag			+		
Kenyeri	Vas	Vas	Cziráky			+		
Keszthely	Zala	Zala	Festetich	+	+	+	+	+
Kétegyháza	Békés	Békés	Almássy		+	+	+	+
Kéthely	Somogy	Somogy	Hunyady			+	+	
Kétpó (Pusztapó)	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Almássy			+		
Kisgöbrő	Zala	Zala	Bezeredy			+		
Kistápe (Kistápe)	Tolna	Tolna	Zichy			+		
Kisunyom	Vas	Vas	Haupt / Buchenrode			+		
Kiszombor	Csongrád	Torontál	Rónay			+		
Kisszállás	Bács-Kiskun	Bács-Bodrog	Bacompagni			+		
Kóka	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Pállfy			+		
Kondoros	Békés	Békés	Geist			+		
Korlát	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Szepessy			+		
Körmend	Vas	Vas	Batthyány	+	+	+	+	+
Kőrösladány	Békés		Merán / Wnckheim		+	+		
Köröstarcsa	Békés	Békés	Fejérváry			+		
Kőszeg	Vas		n.a.		+	+		
Kunágota	Békés	Csanád	Jakabffy / Urbán			+		
Kunszentmiklós	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Nemes			+		
Kurtyán	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Batthyány			+		
Lábod	Somogy	Somogy	Széchenyi			+		
Lengyel	Tolna	Tolna	Apponyi		+	+	+	+
Lengyeltóti	Somogy	Somogy	Zichy			+		+
Lengyeltóti (Pusztaberény)	Somogy	Somogy	Freund / Virág			+		
Lepsény	Fejér (Veszprém)	Veszprém	Nádasdy			+		
Letkés	Pest	Hont	egyházi			+		
Lónya	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Lónyay			+		+
Lovasberény	Fejér	Fejér	Cziráky	+	+	+	+	+

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Ludányhalászi	Nógrád		Ráday / Pejachevich			+		
Mándok	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Forgách			+		
Marcali	Somogy	Somogy	Széchenyi			+		+
Marcaltó	Veszprém	Veszprém	Amádé / Esterházy		+	+		
Martonvásár	Fejér	Fejér	Brunszvik / Dreher	+	+	+	+	+
Méra	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Zichy			+		
Mezőkovácsháza	Békés	Csanád	Purgly			+		
Mezőlak	Veszprém	Veszprém	Esterházy			+		
Mezőnyárad	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Majthényi			+		
Mikosszéplak	Vas	Vas	Mikos			+		
Mindszent	Csongrád	Csongrád	Pallavichini			+		
Miszla	Tolna	Tolna	Inkey			+		
Moha	Fejér	Fejér	Pappenheim			+		
Monok	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Andrássy / Széchenyi		+	+		
Mór	Fejér	Fejér	Lamberg			+		+
Mór	Fejér	Fejér	Láncos / Trautenberg			+		
Mosdós	Somogy	Somogy	Pallavichini			+		
Mosonszentmiklós	Győr-Moson-Sopron	Győr	Wenckheim		+	+		
Mozsgó	Baranya	Somogy	Batthyány / Biedermann			+		+
Nádasdladány	Fejér	Fejér	Nádasdy		+	+	+	+
Nágocs	Somogy	Somogy	Zichy			+		+
Nagyecenk	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Széchenyi		+	+	+	+
Nagydorog	Tolna	Tolna	Széchenyi			+		
Nagyesztergár	Veszprém	Veszprém	Purgl			+		
Nagyhalász	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Odescalchi			+		
Nagyhörcsög	Fejér	Fejér	Pállfy			+		
Nagyigmánd (Pusztaszentmihály)	Komárom-Esztergom	Komárom	Ghyczy			+		
Nagykarvaj	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szatmár	Károlyi			+		
Nagykirályhegyes	Csongrád	Csanád	Blaskovich			+		
Nagylók	Fejér	Fejér	Zichy			+		
Nagylók	Fejér	Fejér	Sennyey			+		
Nagylózs	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Viczay / Solymossy		+	+	+	
Nagymágocs	Csongrád	Csongrád	Károlyi			+	+	+
Nagymágocs	Csongrád	Csongrád	Berchtold			+		
Nagyoroszi	Nógrád	Nógrád	Berchtold			+		
Nagyszénás	Békés	Békés	Berchtold; Károlyi			+		
Nagyunyom	Vas	Vas	Sényi			+		
Nagyvázsony	Veszprém	Veszprém	Zichy		+	+	+	



M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Nemeskolta	Vas	Vas	Vidos			+		
Németlad (Lad)	Somogy	Somogy	Hoyos			+		
Németlad (Lad)	Somogy	Somogy	Festetich			+		
Nézsza	Nógrád	Nógrád	Reviczky			+		
Nógrádgárdony (Csitár / Gárdonypusztá)	Nógrád	Nógrád	Majláth			+		+
Nógrádkövesd	Nógrád	Nógrád	Jeszenszky			+		
Nótincs	Nógrád	Nógrád	Hönisch			+		
Nyírabrány (Szentgyörgyábrány)	Hajdú-Bihar	Szabolcs	Eördögh / Szapáry		+	+		
Nyíracsád	Hajdú-Bihar	Szabolcs	Eördögh / Vécsey		+	+		
Nyírbétek	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Károlyi			+		
Nyírbétek	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Dessewffy			+		
Nyírbogát	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Durneis			+		
Nyíregyháza (Nagyszállás)	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Molnár			+		
Nyírtass	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Vay			+		
Nyírtelek (Királytelekpuszta)	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Dessewffy			+		
Ófehértó	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Mayláth			+		
Okány	Békés	Bihar	Schwartz			+		
Ónod	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Melczer			+		
Osztopán	Somogy	Somogy	Tallián			+		
Öregcsertő	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Gajáry			+		
Öreglak	Somogy	Somogy	Jankovich Bésán			+		
Öttevény	Győr-Moson-Sopron	Győr	Földváry			+		
Pácin	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Mágóchy-Alaghy-Sennyei			+	+	+
Pákozd	Fejér	Fejér	Kégl			+		
Pákozd	Fejér	Fejér	Cziráky			+		
Pannonhalma (Gyórszentmárton)	Győr-Moson-Sopron	Győr	egyházi		+	+	+	+
Pápa	Veszprém	Veszprém	Esterházy		+	+	+	+
Parád	Heves	Heves	Károlyi			+		
Pásztó	Nógrád	Heves	Almássy	+	+	+		
Pázmánd	Fejér	Fejér	Lyka / Kempelen			+		
Pér	Győr-Moson-Sopron	Győr	Lévay			+		
Peresznye	Vas	Sopron	Berchtold		+	+		+
Perkátá (Kisperkátá)	Fejér	Fejér	Döry v. Györy		+	+		
Perkátá (Kisperkátá)	Fejér	Fejér	Szapáry			+		
Pétersvára	Heves	Heves	Keglevich		+	+		
Pettend	Fejér	Fejér	Luczenbacher			+		
Pilisszentkereszt	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Herczeg			+		
Polgárdi	Fejér	Fejér	Batthyány	+	+	+		

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Póstelek	Békés	Békés	Széchenyi			+		
Puszttaegres	Fejér	Fejér	Zichy			+		
Pusztataksony	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Szapáry			+		
Pusztazámor	Fejér	Fejér	Barcza			+		
Ráckeve	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Savoyai / Habsburg			+	+	+
Ragály	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Ragály-Balassa			+		
Rajka	Győr-Moson-Sopron	Moson	Zichy			+		
Rátót	Vas	Vas	Bernrieder			+		
Réde	Komárom-Esztergom	Veszprém	Rhédey / Esterházy			+		
Répcseszentgyörgy (Szentgyörgy)	Vas	Vas	Horváth / egyházi		+	+		
Révbér (Solt)	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Teleky			+		
Révfa	Baranya	Zala	Semsey			+		
Romhány	Nógrád	Nógrád	Prónay			+		
Romhány	Nógrád	Nógrád	Laszkáry			+		
Röjtökmuzsaj	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Berg		+	+		+
Rum	Vas	Vas	Széchenyi			+		
Sajókaza	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Radvánszky			+		
Sajóvamos	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Odescalchy			+		
Sajóvamos	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Edelsheim			+		
Sajtoskál	Vas	Sopron	Ruprecht			+		
Salköveskút (Salfá)	Vas	Vas	Rothermann			+		
Sarkad	Békés	Bihar	Almássy			+		
Sárosd	Fejér	Fejér	Eszterházy		+	+		
Sárospatak	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Windischgrätz			+		
Sárospatak	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Nagy			+		
Sárszentmihály	Fejér	Fejér	Zichy		+	+		
Sárszentmiklós	Fejér	Fejér	Zichy			+		
Sárvár	Vas	Vas	Nádasdy / bajor. kir. cs.		+	+	+	+
Segesd (Felsősegésd)	Somogy	Somogy	Széchenyi			+	+	+
Sellye	Baranya	Baranya	Batthyány / Draskovich			+	+	+
Seregélyes	Fejér	Fejér	Zichy / Hadik		+	+	+	+
Siklós	Baranya	Baranya	Benyovszky			+	+	
Simontornya	Tolna	Tolna	Wimpfen		+	+		
Somogy-szentmiklós	Somogy	Somogy	Bárczay			+		
Somogy-szil	Somogy	Somogy	Hunyady			+		
Somogytarnóca	Somogy	Somogy	Széchenyi			+		
Somogyvamos	Somogy	Somogy	Jankovich Bésán			+		
Somogyvár	Somogy	Somogy	Széchenyi			+	+	+

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Soponya (anno:Nagyláng)	Fejér	Fejér	Zichy	+	+	+	+	+
Sopronhorpács	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Széchenyi			+	+	+
Sopronköves	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Széchenyi			+		
Sorokpolány (Sorokújfalu)	Vas	Vas	Szapáry / Haupt-Buchenode			+		
Sövényháza	Csongrád	Csongrád	Pallavichini			+		
Szabadegyháza (Szolgaegyháza)	Fejér	Fejér	Nedeczky Gribisch		+	+		
Szabadegyháza (Szolgaegyháza)	Fejér	Fejér	Somssich			+		
Szabadkigyós	Békés	Békés	Wenckheim			+	+	+
Szabás	Somogy	Somogy	Tallián			+		
Szada	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Göntz			+		
Szany	Győr-Moson-Sopron	Sopron	egyházi			+		
Szarvas	Békés	Békés	Bolza		+	+	+	+
Szarvas	Békés	Békés	Bencz			+		
Százhalombatta	Fejér	Pest	Mayer			+		
Százhalombatta	Fejér	Pest	Matta			+		
Szeleste (Alsószeleste)	Vas	Vas	Festetich / Baich			+	+	+
Szentegát	Baranya	Baranya	Biedermann			+		+
Szentetornya	Békés	Békés	Montagh			+		
Szentgotthárd	Vas	Vas	egyházi		+	+		+
Szentgotthárd (Jakabháza)	Vas	Vas	Pallavichini			+		
Szentlőrinc	Baranya	Baranya	Esterházy			+		
Szentpéterfa	Vas	Vas	Erdődy			+		
Szerencs	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Rákóczi / Szirmay			+	+	
Szigetvár	Baranya	Somogy	Andrássy			+	+	
Szigliget	Veszprém	Zala	Esterházy			+	+	+
Szilvásvárad	Heves	Borsod	Pallavichini			+	+	+
Szirák	Nógrád	Nógrád	Dégenfeld / Teleki			+	+	+
Szob	Pest	Hont	Luczenbacher			+		
Szombathely	Vas	Vas	Saághy			+	+	+
Szombathely	Vas	Vas	Erdődy			+		
Szombathely (Zarkaháza és Bogát)	Vas	Vas	Festetich			+		
Szőlősgyőrök	Somogy	Somogy	Jankovich			+	+	+
Szőny	Komárom-Esztergom	Komárom	Zichy-Solymossy-Gyürky	+	+	+		
Taktabáj	Borsod-Abaúj-Zemplén	Szabolcs	Patay			+		
Tállya	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Rákóczi / Maillott			+		
Tanakajd (Tana)	Vas	Vas	Ambrózy			+		
Tápiógyörgye	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Györgyey			+		
Tápióság	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Szirmay			+		

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Tápiószele	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Blaskovich			+		
Tápiószentmárton	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Blaskovich			+		
Táplánszentkereszt (anno Táplánfa)	Vas	Vas	Rosenberg			+		
Táplánszentkereszt (Gyöngyösszentkereszt)	Vas	Vas	Széchenyi			+		
Tarnaméra	Heves	Heves	Almássy / Hirsch			+		
Tarnazsadány	Heves	Heves	Almássy		+	+		
Tárnok	Fejér	Pest	Nagy			+		
Tass	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Teleky			+		
Tata	Komárom-Esztergom	Komárom	Eszterházy	+	+	+	+	+
Tatkaharkány	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Harkányi			+		
Tatkakenéz	Borsod-Abaúj-Zemplén	Szabolcs	Andrássy			+		
Téglás	Hajdú-Bihar	Hajdú	Dégenfeld		+	+	+	+
Tetétlen	Hajdú-Bihar	Hajdú	Zichy			+		
Tiszabecs	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szatmár	Bornemissza			+		
Tiszabura	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Szapáry			+		
Tiszadob	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Andrássy			+	+	+
Tiszaeszlár	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Pongrácz			+		
Tiszafüred	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Kóvér			+		
Tiszakürt	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Bolza			+	+	+
Tiszalök	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Vay			+		
Tiszalök	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Dessewffy			+		
Tiszaluc	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Erdődy			+		
Tiszaszentimre	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Györgyey			+		
Tiszaújfalú	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Pállfy			+		
Tolcsva	Borsod-Abaúj-Zemplén	Zemplén	Szirmay / Waldbott		+	+		
Tompa	Bács-Kiskun	Bács-Bodrog	Podmaniczky			+		+
Toponár (ma: Kaposvár)	Somogy	Somogy	Festetich			+		
Tormásliget (anno Tormáspusztá)	Vas	Sopron	Bauer			+		
Tornanádaska	Borsod-Abaúj-Zemplén	Abaúj-Torna	Hadik			+	+	+
Tornyospálca	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Forgách			+		
Tótvázsony	Veszprém	Veszprém	Freystädtler			+		
Törökbálint	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Majláth / Sváb			+		
Törökszentmiklós	Jász-Nagykun-Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok	Almássy			+		
Tura	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Schossberger			+		+
Tuzsér	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Lónyay / Salamon			+	+	
Türje	Zala	Zala	egyházi			+		+
Ugod	Veszprém	Veszprém	Esterházy			+		
Újfehértó	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Dégenfeld			+		

M1. melléklet: Uradalmi kertészetek inventáriuma Magyarországon (Betnár Béla, 1927-es kertészeti címtára alapján)

TELEPÜLÉS	MEGYE	VÁRMEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Újkék	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Solymossy			+		
Újszász	Jász-Nagykun-Szolnok	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Orczy	+	+	+	+	+
Újszász	Jász-Nagykun-Szolnok	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Fay			+		
Vác	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	egyházi		+	+	+	+
Vácduka	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Serényi			+		
Váchartyán	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Rudnay			+		
Vácrátót	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Vigyázó			+	+	+
Vajta	Fejér	Fejér	Zichy			+	+	
Vál	Fejér	Fejér	Ürményi / Dréher	+	+	+		
Vassurány	Vas	Vas	Scilson / Rottermann			+		
Vasszécsény	Vas	Vas	Ebergényi			+		
Vatta	Borsod-Abaúj-Zemplén	Borsod	Odescalchy			+		
Velence	Fejér	Fejér	Meszlényi			+		
Vép	Vas	Vas	Erdődy			+	+	+
Verseg	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Podmaniczky			+		
Veszprém	Veszprém	Veszprém	egyházi		+	+		+
Visegrád	Pest	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	királyi			+		+
Záhony	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Szabolcs	Odescalchy			+		
Zákány	Somogy	Somogy	Zichy			+		
Zalabér	Zala	Zala	Piacsovics / Guttmann			+		
Zalagyömrő	Veszprém	Zala	Tarányi			+		
Zalaszentgrót	Zala	Zala	Batthyány / Károlyi		+	+	+	+
Zámoly	Fejér	Fejér	Merán			+		
Zichyfalva	Fejér	Fejér	Zichy			+		
Zirc	Veszprém	Veszprém	egyházi		+	+	+	+
Zsáka	Hajdú-Bihar	Bihar	Ráday			+		
Zsámbok	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Schell			+		
Zsámbok	Bács-Kiskun	Pest-Pilis-Solt-Kiskun	Beniczky			+		
Zsira (Gyülevíz)	Győr-Moson-Sopron	Sopron	Esterházy			+		

M2. melléklet: Uradalmi kertek, kertészetek jegyzéke Betnár Béla 1927-es címtarán kívüli előfordulással a hazai szakirodalomban

TELEPÜLÉS	MEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Álmosd	Hajdú-Bihar	Miskolczy			---		+
Álmosd	Hajdú-Bihar	Kölcsey			---		+
Alsópetény	Nógrád	Prónay			---		
Anarcs	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Teleki			---	+	
Anarcs	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Czóbel			---	+	
Andornaktálya	Heves	Mocsáry		+	---		
Bánhorváti	Borsod-Abaúj-Zemplén	Bánfalvi / Plattthy			---	+	+
Bár	Baranya	Mattyasovszky / Zsolnay			---	+	
Berkesz	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Vay			---	+	+
Bogárd (Sárbogárd)	Fejér	n.a.		+	---		
Boldogasszonyfa	Baranya	Igmándy		+	---		
Bóly	Baranya	Bathány			---	+	+
Botfa (ma: Zalaegerszeg)	Zala	Húvös			---	+	
Bozsok	Vas	Sibrik			---	+	+
Bük (Felső bük)	Vas	Jankovich / Szapáry		+	---	+	
Bükkösd	Baranya	Petrovszky			---	+	+
Bükkösd (Szentdomján)	Baranya	Jeszenszky			---		+
Csákánydoroszló	Vas	Bathány		+	---	+	
Csécse	Nógrád	Keglevich		+	---		
Cserhátsurány	Nógrád	Jánossy			---	+	
Cserhátsurány	Nógrád	Sréter / Simonyi		+	---		
Csesztve	Nógrád	Madách			---	+	+
Csesztve	Nógrád	Majtényi			---		+
Dabas	Pest	n.a.		+	---		
Dédestapolcsány	Borsod-Abaúj-Zemplén	Serényi			---		+
Duka	Vas	Dukay / Rudnyánszky		+	---		
Előszállás	Fejér	egyházi		+	---		
Emőd	Borsod-Abaúj-Zemplén	Rhédey		+	---		
Esztergom	Komárom-Esztergom	egyházi			---		+
Fáj	Borsod-Abaúj-Zemplén	Fáy		+	---		
Grábóc	Tolna	egyházi			---		+
Gyöngyöstarján	Heves	Forgách	+	+	---		
Győr	Győr-Moson-Sopron	Esterházy		+	---		+
Gyula	Békés	Almássy / Wenckheim			---	+	+
Hajós	Bács-Kiskun	egyházi		+	---		
Hejce	Borsod-Abaúj-Zemplén	egyházi			---	+	+

M2. melléklet: Uradalmi kertek, kertészetek jegyzéke Betnár Béla 1927-es címtárán kívüli előfordulással a hazai szakirodalomban

TELEPÜLÉS	MEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Hercegszántó	Bács-Kiskun	Habsburg			---		+
Horpács	Nógrád	Mikszáth			---		+
Hosszúhetény	Baranya	egyházi			---	+	+
Igal	Somogy	Batthyány		+	---		
Jánosháza	Vas	Erdődy			---		
Kám	Vas	Ambrózy-Migazzy			---	+	+
Karancsság	Nógrád	Kubinyi / Purgly		+	---		
Kéked	Borsod-Abaúj-Zemplén	Melczér			---	+	+
Keszeg	Nógrád	Huszár		+	---		
Kevermes	Békés	Tököly / Sina / Ipsilanti		+	---		
Kisbér	Komárom-Esztergom	Bathány	+	+	---	+	+
Kőröshegy	Somogy	Széchenyi			---	+	
Kövágószőlős	Baranya	egyházi		+	---		
Lovászpata	Veszprém	Somogyi		+	---	+	
Majk (Oroszlány)	Komárom-Esztergom	egyházi			---	+	+
Makó	Csongrád	egyházi		+	---		
Mecseknádasd	Baranya	egyházi		+	---	+	+
Mezőhegyes	Békés	n.a.		+	---		
Mihálygerge	Nógrád	n.a.		+	---		
Mihályi	Győr-Moson-Sopron	Döry	+	+	---	+	+
Mosonmagyaróvár	Győr-Moson-Sopron	n.a.			---	+	
Nagyatád	Somogy	Simongáti		+	---		
Nagyberki	Somogy	Schmiddeg / Vigyázó		+	---		
Nagykáta	Pest	Keglevich	+	+	---		
Nagytétény	Budapest	Rudnyánszky		+	---		
Nógrádmarcfal	Nógrád	n.a.		+	---		
Noszvaj	Heves	De la Motte			---	+	+
Palin (Nagykanizsa)	Zala	Inkey		+	---		
Patvarc	Nógrád	Majláth		+	---		
Pécel	Pest	Ráday			---		+
Pécs	Baranya	egyházi		+	---	+	+
Pilis	Pest	Beleznay / Nyáry		+	---		
Pósvár	Heves	Orczy		+	---		
Rábapaty (Alsópaty)	Vas	Esterházy / Felsőbüki / Nagy		+	---		
Rád	Pest	Muslay / Mocsáry / Toperczer		+	---		
Rákoskeresztúr	Budapest	Podmaniczky / Vigyázó		+	---		

M2. melléklet: Uradalmi kertek, kertészetek jegyzéke Betnár Béla 1927-es címtárán kívüli előfordulással a hazai szakirodalomban

TELEPÜLÉS	MEGYE	CSALÁD	HABERLE (1830)	PAUER (1926)	BETNÁR (1927)	ÖRSI (19990)	SZIKRA (2011)
Sárospatak	Borsod-Abaúj-Zemplén	Rákóczi	+	+	---	+	+
Sátoraljaiújtelep /Mikóháza (Széphalom)	Borsod-Abaúj-Zemplén	Kazinczy		+	---	+	+
Simaság (Sagh)	Vas	Festetich		+	---		
Somogyásárd	Somogy	Somssich		+	---	+	
Somogyzsitfa	Somogy	Véssey			---	+	
Sopronrákos	Győr-Moson-Sopron	egyházi		+	---		
Sümeg	Veszprém (Zalánál)	Tarányi		+	---	+	+
Szécsény	Nógrád	Forgách	+	+	---	+	+
Szécsény	Nógrád	Benczúr			---	+	+
Szeghalom	Békés	D'Orsay		+	---		
Szegvár	Csongrád	Károlyi			---	+	
Székesfehérvár	Fejér	egyházi		+	---		
Szentes	Csongrád	Károlyi			---	+	+
Szirmabesenyő	Borsod-Abaúj-Zemplén	Szirmay		+	---		
Tarnaörs	Heves	Orczy		+	---		
Tengelic (Közép-Tengelic)	Tolna	Csapó			---	+	+
Tengelic (Közép-Tengelic)	Tolna	Gindly / Benyovszky			---		+
Tihany	Veszprém	egyházi			---		+
Tiszavasvári	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Dessewffy			---	+	+
Tóalmás	Pest	Andrássy	+	+	---	+	+
Tolmács	Nógrád	Szentiványi		+	---		
Tordás	Fejér	Sajnovics	+	+	---		+
Vaja	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Vay			---	+	
Vereb	Fejér	Végh		+	---		
Zala	Somogy	Zichy			---	+	
Zalacsány	Zala	Batthyány			---		
Zomba	Tolna	Dőry		+	---		
Zsámbék	Pest	Zichy			---		+
Zsenye	Vas	Bezerédi			---	+	+
Zsira	Győr-Moson-Sopron	Gyülevizy / Pejacevics			---	+	+



M3. melléklet: 19. századi főúri magánkertek jegyzéke a határon túli történeti Magyarország területéről  
Készült: Pauer Arnold 1926-os publikációja alapján.

TELEPÜLÉS	ORSZÁG	HABERLE (1830)	PAUER (1926)
Felsőpulya	AT		+
Féltorony	AT		+
Gáta	AT		+
Kertes (Sopronkertes)	AT		+
Királyhida	AT	+	+
Kismarton	AT	+	+
Lajtafalu	AT		+
Lakompak	AT		+
Ligvánd	AT		+
Nagyfalva	AT		+
Németújvár	AT		+
Rohonc	AT		+
Szalónak	AT		+
Brezcycsa	HR	+	+
Dárda	HR		+
Diakovár	HR	+	+
Kamenica	HR	+	+
Rétfalu	HR	+	+
Valpó	HR	+	+
Vucsin	HR	+	+
Vukovár	HR	+	+
Apátfalva	RO	+	+
Bán	RO	+	+
Bonchida	RO		+
Érmihályfalva	RO		+
Fehéregyháza	RO	+	+
Felek	RO	+	+
Félixfürdő	RO		+
Gyalakuta	RO	+	+
Hallerkő	RO	+	+
Hencida	RO		+
Kisszántó	RO		+
Kolozsvár	RO	+	+
Küküllővár	RO	+	+
Lovrin	RO	+	+
Megyesfalva	RO	+	+
Monospetri	RO		+
Monostor	RO		+
Nagykágya	RO		+
Nagykároly	RO	+	+
Nagyósz	RO	+	+
Nagyszeben	RO	+	+
Oláhhomorog	RO		+
Sepsiszentgyörgy	RO	+	+
Szászbonyha	RO	+	+
Tamáda	RO		+
Temesnagyfalu	RO		+
Tenke	RO		+
Terem / Mezőterem	RO	+	+
Tornya	RO		+
Alsókorompa	SK	+	+
Alsókörtvélyes	SK		+
Alsómotesc	SK		+
Alsóribnice	SK		+
Alsósebes	SK		+

M3. melléklet: 19. századi főúri magánkertek jegyzéke a határon túli történeti Magyarország területéről  
Készült: Pauer Arnold 1926-os publikációja alapján.

TELEPÜLÉS	ORSZÁG	HABERLE (1830)	PAUER (1926)
Alsószemeréd	SK		+
Alsósztrégova	SK		+
Apaj	SK		+
Aranyosmarót	SK		+
Balogfalva	SK	+	+
Bátorkeszi	SK		+
Bazin	SK		+
Beketfa	SK		+
Béla	SK		+
Bély	SK		+
Betlér	SK	+	+
Bittse	SK		+
Bohuszlavic	SK	+	+
Böki	SK		+
Bős	SK		+
Bucsány	SK	+	+
Bucsány	SK		+
Budetin	SK	+	+
Butka	SK		+
Buzinka	SK		+
Cziffer	SK		+
Csécs	SK		+
Cseklész	SK	+	+
Csicsó	SK		+
Csúz	SK		+
Darufalva	SK		+
Dévényújfalú	SK		+
Dubnica	SK	+	+
Ebeck	SK		+
Enyicke	SK	+	+
Eperjes	SK		+
Farkasd	SK		+
Fehéregyház	SK		+
Felbárca	SK		+
Felsőbár	SK		+
Felsőbár	SK		+
Galánta	SK		+
Galgóc	SK	+	+
Gány	SK		+
Garamszentkereszt	SK	+	+
Ghimes	SK		+
Girált	SK		+
Gomba (Nemesgomba)	SK		+
Hanajna	SK		+
Harkás	SK		+
Hertnek	SK		+
Homonna	SK		+
Hotkóc	SK		+
Igló	SK		+
Ivánka (Pozsonyivánka)	SK		+
Jablonic	SK		+
Jászó	SK		+
Jernye	SK		+
Kassa	SK		+
Királyfalva	SK	+	+

M3. melléklet: 19. századi főúri magánkertek jegyzéke a határon túli történeti Magyarország területéről  
Készült: Pauer Arnold 1926-os publikációja alapján.

TELEPÜLÉS	ORSZÁG	HABERLE (1830)	PAUER (1926)
Kisbáb	SK		+
Kisbíróc	SK		+
Kislucs	SK		+
Kistapolcsány	SK	+	+
Kisszeben	SK		+
Kohanóc	SK		+
Komját	SK		+
Könyök	SK		+
Körmöcbánya	SK		+
Krompach	SK		+
Lazony	SK		+
Lébényszentmiklós	SK		+
Lédec	SK		+
Leszenye	SK		+
Liptó	SK		+
Lozornó	SK		+
Magyarbél	SK		+
Majorház	SK		+
Malacka	SK		+
Mocsonok	SK		+
Nagyappony	SK	+	+
Nagybudafa	SK		+
Nagyfalu	SK		+
Nagyida	SK		+
Nagykázmér	SK		+
Nagykürtös	SK		+
Nagylég	SK		+
Nagymihály	SK		+
Nagyszarva	SK		+
Nagyszombat	SK		+
Nagytűre (Nagytúr)	SK		+
Nagyugróc	SK		+
Naszvad	SK		+
Nebojsza	SK		+
Nyér	SK	+	+
Ógyalla	SK		+
Oroszvár	SK	+	+
Őrmező	SK		+
Palóc	SK	+	+
Palocsa	SK	+	+
Pozsony	SK	+	+
Pozsony	SK	+	+
Pozsony	SK	+	+
Pozsony	SK		+
Pozsonyváralja	SK		+
Pusztafödemes	SK		+
Püspöki	SK		+
Püspöki	SK		+
Rapp	SK		+
Rovnye	SK	+	+
Saca	SK		+
Sajógömör	SK		+
Sárkány	SK		+
Semse	SK	+	+
Stomfa	SK		+

M3. melléklet: 19. századi főúri magánkertek jegyzéke a határon túli történeti Magyarország területéről  
Készült: Pauer Arnold 1926-os publikációja alapján.

TELEPÜLÉS	ORSZÁG	HABERLE (1830)	PAUER (1926)
Szécskeresztúr	SK		+
Szempe	SK		+
Szenic	SK		+
Szenic	SK		+
Szentantal	SK	+	+
Szentantal	SK		+
Szepesváralja	SK		+
Széplakapáti	SK		+
Szihla	SK	+	+
Szinna	SK		+
Szokolóc	SK		+
Szolcsán	SK	+	+
Szolcsán	SK		+
Sztraska	SK		+
Tavarna	SK		+
Tavarnok	SK		+
Ternye	SK		+
Torna	SK		+
Tótmegyer	SK		+
Udva	SK		+
Újlak	SK		+
Újlak (Nyitraújlak)	SK		+
Újlak (Nyitraújlak)	SK		+
Ürmény	SK	+	+
Vedrőd	SK	+	+
Veszele	SK		+
Vittenc	SK		+
Zayugróc	SK		+
Zboró	SK		+
Zseliz	SK	+	+
Bagonya	SL		+
Muraszombat	SL		+
Bácstopolya	SR		+
Begaszentgyörgy	SR		+
Écska	SR		+
Hrasztina	SR		+
Lajosfalva (Nagylajosfalva)	SR		+
Temerin	SR		+
Ujverbász	SR		+
Aknaszlatina	UA		+
Munkács	UA		+

Község megnevezése	Adatforrás - Katszteri térkép -	Adatforrás - Katszteri birtok iratok -	Területrész megnevezése	Kataszteri térkép és birtok iratok évszáma	Térkép szelvényszám	Birtokrészlet száma	Földbirtokos	Művelési ág vagy funkció	Terület		
									Katasztrális hold [=bécsi hold]	Bécsi négyszögöl [□öl]	m <sup>2</sup> vagy ha [átszámítva]
Acsád	MNL, S 78 248. téka Acsád, 6. szelvény	MNL, s 79 N°1078/1, fol. 3-4.	Acsád	1857	6	1	Szegedi Carl (Károly)	kastély udvarral	0 kh	968 □öl	3 481,9 m2
			"	"	"	2	"	díszkert (park)	3 kh	473 □öl	18 966,4 m2
			"	"	"	3	"	díszkert (park)	0 kh	1 518 □öl	5 460,2 m2
			"	"	"	4	"	díszkert (park)	0 kh	368 □öl	1 323,7 m2
			"	"	"	5	"	legelő	0 kh	92 □öl	330,9 m2
			"	"	"	7	"	lakó- és gazdasági ép. udvarral	0 kh	971 □öl	3 492,7 m2
			"	"	"	8	"	gyümölcsös	0 kh	862 □öl	3 100,6 m2
			"	"	"	9	"	gyümölcsös	0 kh	1 072 □öl	3 856,0 m2
			"	"	"	10	"	lakó- és gazdasági ép. udvarral	0 kh	1 219 □öl	4 384,7 m2
			"	"	"	11	"	legelő	1 kh	1 539 □öl	11 290,8 m2
			"	"	"	12	"	legelő	1 kh	304 □öl	6 848,5 m2
			"	"	"	13	"	lakó- és gazdasági ép. udvarral	0 kh	590 □öl	2 122,2 m2
			"	"	"	14	"	konyhakert	1 kh	1 067 □öl	9 593,0 m2
			URADALMI BIRTOKKÖZPONT	1857	6	1 - 14	Szegedi Károly	épületek udvarral, díszkert, konyhakert, gyümölcsös, legelő	12 kh	1 443 □öl	7,43 ha
amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL	"	"	1	"	lakóépület udvarral	0 kh	968 □öl	0,35 ha			
amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL	"	"	7; 10; 13	"	egyéb épületek udvarral, gazdasági udvar	1 kh	1 180 □öl	1,00 ha			
amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK	"	"	2-5; 8-9; 11-12; 14	"	díszkert, konyhakert, gyümölcsös, legelő	10 kh	895 □öl	6,08 ha			
azon belül: DÍSZKERTEK	"	"	2-4	"	díszkert	4 kh	759 □öl	2,58 ha			
azon belül: KONYHAKERTEK	"	"	14	"	konyhakert	1 kh	1 067 □öl	0,96 ha			
azon belül: GYÜMÖLCSŐS	"	"	8-9	"	gyümölcsös	1 kh	334 □öl	0,70 ha			
azon belül: MG. TERÜLETEK	"	"	5; 11-12	"	legelő	3 kh	335 □öl	1,85 ha			

Község megnevezése	Adatforrás - Katszteri térkép -	Adatforrás - Katszteri birtok iratok -	Területrész megnevezése	Kataszteri térkép és birtok iratok évszáma	Térkép szelvényszám	Birtokrészlet száma	Földbirtokos	Művelési ág vagy funkció	Terület		
									Katasztrális hold [=bécsi hold]	Bécsi négyezögöl [□öl]	m <sup>2</sup> vagy ha [átszámítva]
Csákánydoroszló	MNL, S 78 264. téka Nagycsákány, 8. szelvény	MNL, S 79 N°1234/1, fol. 1-7.	Csákánydoroszló	1858	8	1	Batthyány Zsigmond	lakó- és gazdasági ép. udvarral	0 kh	918 □öl	3 302,0 m2
			"	"	"	2	"	konyhakert	0 kh	59 □öl	212,2 m2
			"	"	"	3	"	szántó (és út)	0 kh	39 □öl	140,3 m2
			"	"	"	4	"	gyümölcsös	0 kh	582 □öl	2 093,5 m2
			"	"	"	5	"	gyümölcsös	0 kh	717 □öl	2 579,0 m2
			"	"	"	6	"	legelő	1 kh	105 □öl	6 132,7 m2
			"	"	"	7	"	legelő	0 kh	572 □öl	2 057,5 m2
			"	"	"	8	"	szántó	5 kh	243 □öl	29 649,1 m2
			"	"	"	9	"	legelő	0 kh	436 □öl	1 568,3 m2
			"	"	"	10	"	lakó- és gazdasági ép. udvarral	0 kh	1 537 □öl	5 528,6 m2
			"	"	"	11	"	szántó	0 kh	60 □öl	215,8 m2
			"	"	"	12	"	gyümölcsös	0 kh	366 □öl	1 316,5 m2
			"	"	"	13	"	szántó	1 kh	1 153 □öl	9 902,3 m2
			"	"	"	14	"	szántó	0 kh	1 542 □öl	5 546,6 m2
			"	"	"	15	"	legelő	0 kh	264 □öl	949,6 m2
			"	"	"	16	"	legelő	0 kh	216 □öl	777,0 m2
			"	"	"	17	"	lakó- és gazdasági ép. udvarral	3 kh	86 □öl	17 574,3 m2
			"	"	"	18	"	gyümölcsös	2 kh	693 □öl	14 002,7 m2
			"	"	"	19	"	díszkert (park)	24 kh	1 477 □öl	143 432,8 m2
			"	"	"	20	"	konyhakert	2 kh	84 □öl	11 812,1 m2
			"	"	"	21	"	gyümölcsös	1 kh	133 □öl	6 233,4 m2
			"	"	"	22	"	legelő	0 kh	1 522 □öl	5 474,6 m2
			"	"	"	23	"	lakóépület udvarral (kastély)	0 kh	831 □öl	2 989,1 m2
			"	"	"	24	"	lakó- és gazdasági ép. udvarral	0 kh	1 050 □öl	3 776,9 m2
			"	"	"	25	"	konyhakert	0 kh	35 □öl	125,9 m2
			"	"	"	26	"	szántó	12 kh	871 □öl	72 193,0 m2
			URADALMI BIRTOKKÖZPONT	1858	8	1-26	Batthyány Zsigmond	épületek, díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	60 kh	1 191 □öl	34,96 ha
			amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL	"	"	23	"	lakóépület udvarral	0 kh	831 □öl	0,30 ha
			amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL	"	"	1; 10; 17; 24	"	egyéb épületek udvarral, gazdasági udvar	5 kh	391 □öl	3,02 ha
			amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK	"	"	2-9; 11-16; 18-22; 25-26	"	díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	54 kh	1 569 □öl	31,64 ha
			azon belül: DÍSZKERTEK	"	"	19	"	díszkert	24 kh	1 477 □öl	14,34 ha
			azon belül: KONYHAKERTEK	"	"	2; 20; 25	"	konyhakert	2 kh	178 □öl	1,22 ha
			azon belül: GYÜMÖLCSÖS	"	"	4; 5; 12; 18; 21	"	gyümölcsös	4 kh	891 □öl	2,62 ha
			azon belül: MG. TERÜLETEK	"	"	3; 6-9; 11; 13-16; 22; 26	"	szántó, legelő	23 kh	623 □öl	13,46 ha

Község megnevezése	Adatforrás - Kataszteri térkép -	Adatforrás - Kataszteri birtok iratok -	Területrész megnevezése	Kataszteri térkép és birtok iratok évszáma	Térkép szelvényszám	Birtokrészlet száma	Földbirtokos	Művelési ág vagy funkció	Terület					
									Katasztrális hold [=bécsi hold]	Bécsi négyzetből [□öl]	m <sup>2</sup> vagy ha [átszámítva]			
Ikervár	MNL, S 78 258. téka Ikervár 11. 14. 15. 18. 19. szelvény	MNL, S 79 N*1174/1 fol. 3-4; fol. 287-296	Ikervár	1857	11	1	Cameralfond K:K:	kastély	0 kh	351 □öl	1 262,5 m2			
			"	"	11; 15	2	"	díszkert (park)	21 kh	766 □öl	123 610,3 m2			
			"	"	15	3	"	lakóépület	0 kh	32 □öl	115,1 m2			
			"	"	11; 15	4	"	konyhakert	3 kh	728 □öl	19 883,6 m2			
			"	"	11	5	"	pontosítani	0 kh	77 □öl	277,0 m2			
			"	"	"	6	"	pontosítani	0 kh	147 □öl	528,8 m2			
			"	"	"	7	"	lakóépület	0 kh	142 □öl	510,8 m2			
			"	"	"	8	"	lakó és gazdasági ép. udvarral	0 kh	1 416 □öl	5 093,4 m2			
			"	"	"	2834	"	legelő	0 kh	209 □öl	751,8 m2			
			"	"	"	2835	"	konyhakert	0 kh	1 057 □öl	3 802,0 m2			
			"	"	"	2836	"	híd	0 kh	178 □öl	640,3 m2			
			"	"	"	2837	"	lakó és gazdasági ép. udvarral	0 kh	1 216 □öl	4 374,0 m2			
			"	"	"	2838	"	gyümölcsös	0 kh	234 □öl	841,7 m2			
			"	"	11; 15	2839	"	szántó	3 kh	1 265 □öl	21 815,2 m2			
			"	"	11; 14; 15; 18; 19	2840	"	fás legelő	125 kh	252 □öl	720 281,4 m2			
			"	"	15	2841	"	szántó	0 kh	20 □öl	71,9 m2			
			"	"	"	2842	"	lakó és gazdasági ép. udvarral	0 kh	19 □öl	68,3 m2			
			"	"	"	2843	"	lakó és gazdasági ép. udvarral	0 kh	31 □öl	111,5 m2			
						URADALMI BIRTOKKÖZPONT	1857	11; 14; 15; 18; 19	1 - 8; 2834 - 2843	Cameralfond K:K:	épületek, díszkert, konyhakert, gyümölcsös, rét, legelő	157 kh	140 □öl	90,40 ha
						amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL	"	"	1	"	lakóépület udvarral	0 kh	351 □öl	0,13 ha
			amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL	"	"	3; 5-8; 2837; 2841-2843	"	egyéb épületek, építmények, gazdasági udvar	2 kh	78 □öl	1,18 ha			
			amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK	"	"	2; 4; 2834; 2835; 2838-2840	"	díszkert, konyhakert, gyümölcsös, rét, legelő	154 kh	1 311 □öl	89,10 ha			
			azon belül: DÍSZKERTEK	"	"	2	"	díszkert	21 kh	766 □öl	12,36 ha			
			azon belül: KONYHAKERTEK	"	"	4; 2835	"	konyhakert	4 kh	185 □öl	2,37 ha			
			azon belül: GYÜMÖLCSŐS	"	"	2838	"	gyümölcsös	0 kh	234 □öl	0,08 ha			
			azon belül: MG. TERÜLETEK	"	"	2834; 2839-2841	"	rét, mező, legelő	129 kh	126 □öl	74,28 ha			

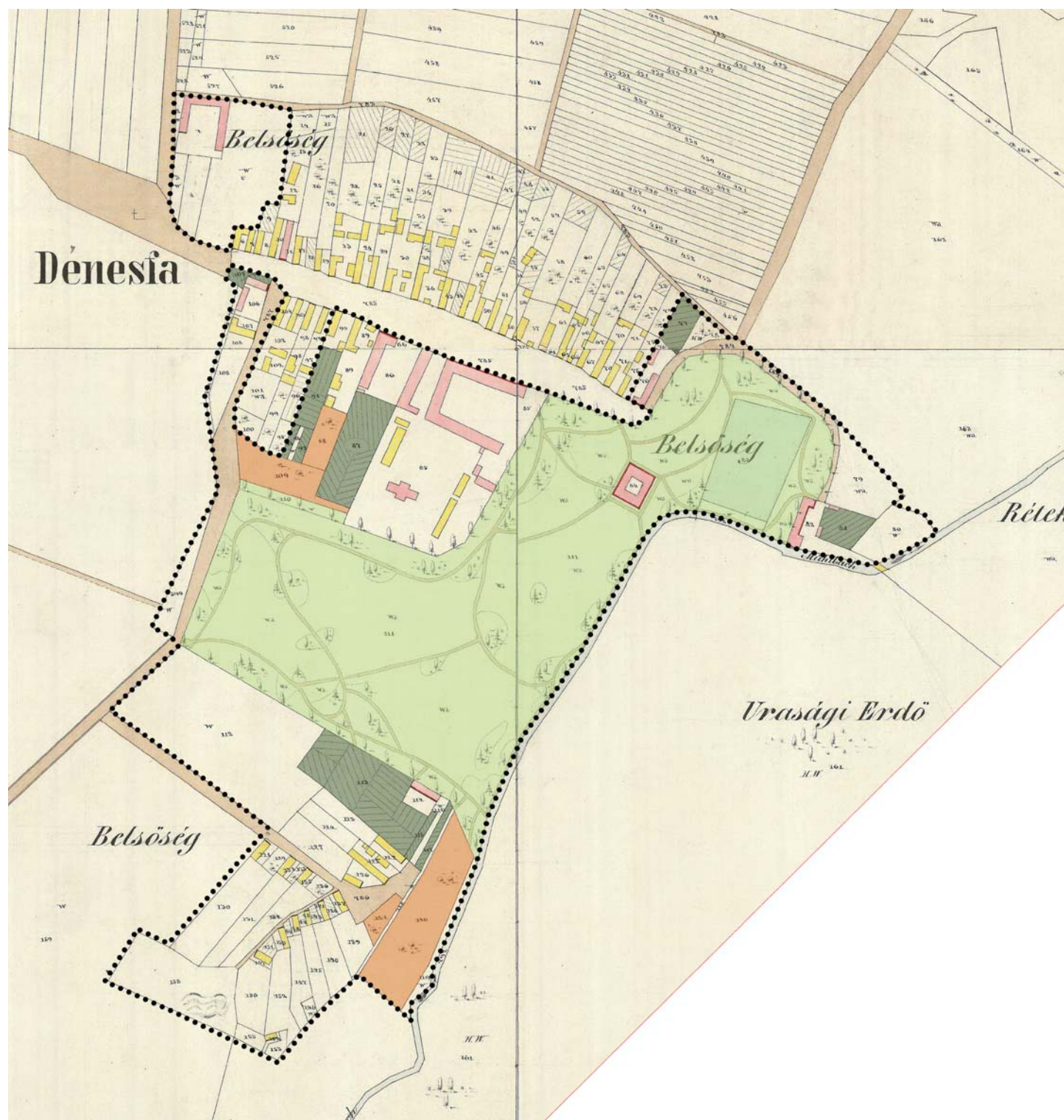
Község megnevezése	Adatforrás - Kataszteri térkép -	Adatforrás - Kataszteri birtok iratok -	Területrés megnevezése	Kataszteri térkép és birtok iratok évszáma	Térkép szelvényszám	Birtokrészlet száma	Földbirtokos	Művelési ág vagy funkció	Terület		
									Katasztrális hold [=bécsi hold]	Bécsi négyezögöl [□öl]	m <sup>2</sup> vagy ha [átszámítva]
Körmend	MNL, S 78 261. téka Körmend 12. 18. szelvény	MNL, S 79 N°1214/1 fol. 3-6	Körmend	1857	18	1	Batthyány Fülöp	kastély	0 kh	567 □öl	2 039,5 m2
			"	"	"	2	"	legelő	0 kh	116 □öl	417,3 m2
			"	"	"	3	"	gazdasági épület udvarral	1 kh	1 469 □öl	11 039,0 m2
			"	"	12	4	"	lakóépület	0 kh	211 □öl	759,0 m2
			"	"	"	5	"	lakóépület udvarral	0 kh	211 □öl	759,0 m2
			"	"	"	6	"	gyümölcsös	0 kh	1 424 □öl	5 122,1 m2
			"	"	12; 18	7	"	díszkert (park)	78 kh	653 □öl	451 238,8 m2
			"	"	12	8	"	gyümölcsös	0 kh	1 077 □öl	3 874,0 m2
			"	"	"	9	"	szántó	2 kh	458 □öl	13 157,4 m2
			"	"	"	10	"	legelő	0 kh	421 □öl	1 514,3 m2
			"	"	"	11	"	lakóépület	0 kh	161 □öl	579,1 m2
			"	"	"	12	"	gazdasági épület udvarral	7 kh	176 □öl	40 918,1 m2
			"	"	"	13	"	konyhakert	4 kh	265 □öl	23 973,2 m2
			URADALMI BIRTOKKÖZPONT	1857	12; 18	1 - 13	Batthyány Fülöp	épületek, díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	96 kh	809 □öl	55,54 ha
			amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL	"	"	1	"	lakóépület udvarral	0 kh	567 □öl	0,20 ha
amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL	"	"	3-5; 11-12	"	egyéb épületek, építmények, díszudvar, gazdasági udvar	9 kh	628 □öl	5,41 ha			
amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK	"	"	3; 6; 7; 8; 13	"	díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő	86 kh	1 214 □öl	49,93 ha			
azon belül: DÍSZKERTEK	"	"	7	"	díszkert	78 kh	653 □öl	45,12 ha			
azon belül: KONYHAKERTEK	"	"	13	"	konyhakert	4 kh	265 □öl	2,40 ha			
azon belül: GYÜMÖLCSŐS	"	"	6; 8	"	gyümölcsös	1 kh	901 □öl	0,90 ha			
azon belül: MG. TERÜLETEK	"	"	2; 9; 10	"	szántó, legelő	2 kh	995 □öl	1,51 ha			



Község megnevezése	Adatforrás - Kataszteri térkép -	Adatforrás - Kataszteri bírtok iratok -	Területrész megnevezése	Kataszteri térkép és bírtok iratok évszáma	Térkép szelvényszám	Birtokrészlet száma	Földbirtokos	Művelési ág vagy funkció	Terület		
									Katasztrális hold [=bécsi hold]	Bécsi négyezögöl [□öl]	m <sup>2</sup> vagy ha [átszámítva]
Peresznye	MNL, S 78 203. téka Peresznye, 6. 8. szelvény	MNL, S 79 N°807/1, fol. 2-3; fol 26-29	Peresznye	1857	6	253	Gróf Esterházy Ferenc	gyümölcsös	0 kh	175 □öl	629,5 m2
			"	"	"	254	"	lakóépület udvarral	0 kh	253 □öl	910,0 m2
			"	"	"	255	"	rét, mező	0 kh	151 □öl	543,1 m2
			"	"	6	256	"	kastély	0 kh	399 □öl	1 435,2 m2
			"	"	6; 8	257	"	díszkert (park)	5 kh	241 □öl	29 641,9 m2
			"	"	8	258	"	konyhakert	0 kh	143 □öl	514,4 m2
			"	"	"	259	"	lakóépület udvarral	0 kh	342 □öl	1 230,2 m2
			"	"	"	260	"	konyhakert	0 kh	195 □öl	701,4 m2
			"	"	8; 9	261	"	gyümölcsös	0 kh	1 291 □öl	4 643,7 m2
			"	"	"	262	"	legelő	2 kh	523 □öl	13 391,2 m2
			"	"	8	263	"	lakóépület udvarral	1 kh	166 □öl	6 352,1 m2
			"	"	6; 8	264	"	konyhakert	1 kh	1 385 □öl	10 736,8 m2
			"	"	8	265	"	lakóépület udvarral	0 kh	105 □öl	377,7 m2
			"	"	"	266	"	szántó	7 kh	1 574 □öl	45 946,7 m2
			"	"	"	5	"	díszkert (park)	10 kh	253 □öl	58 460,0 m2
			"	"	6	6	"	gyümölcsös	0 kh	191 □öl	687,0 m2
			"	"	"	7	"	lakóépület udvarral	0 kh	118 □öl	424,4 m2
			"	"	"	8	"	gyümölcsös	0 kh	130 □öl	467,6 m2
			URADALMI BIRTOKKÖZPONT	1857	6; 8	5 - 8; 253 - 266	Gróf Esterházy Ferenc	épületek, díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, rét, legelő	30 kh	1 235 □öl	17,71 ha
			amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL	"	6	256	"	lakóépület	0 kh	399 □öl	0,14 ha
			amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL	"	6;8	254; 259; 263;265	"	egyéb lakó és gazdasági épületek	1 kh	866 □öl	0,89 ha
			amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK	"	"	5; 6; 8; 253; 257; 258; 260; 261; 264	"	uradalmi kertészet	28 kh	1 452 □öl	16,64 ha
			azon belül: DÍSZKERTEK	"	"	5; 257	"	díszkert	15 kh	494 □öl	8,81 ha
			azon belül: HASZONKERTEK	"	"	; 8; 253; 258; 260; 261; 264	"	konyhakert	2 kh	123 □öl	1,20 ha
			azon belül: GYÜMÖLCSŐS	"	"	6; 8	"	gyümölcsös	1 kh	187 □öl	0,64 ha
			azon belül: MG. TERÜLETEK	"	"	2; 9; 10	"	szántó, legelő	9 kh	2 248 □öl	5,99 ha

Község megnevezése	Adatforrás - Kataszteri térkép -	Adatforrás - Kataszteri birtok iratok -	Területrész megnevezése	Kataszteri térkép és birtok iratok évszáma	Térkép szelvéyszám	Birtokrészlet száma	Földbirtokos	Művelési ág vagy funkció	Terület		
									Katasztrális hold [=bécsi hold]	Bécsi négyszögöl [=ööl]	m <sup>2</sup> vagy ha [átszámítva]
Vép	MNL, S 78 276. téka Vép, 7. 8. 13. 14. szelvény	MNL, S 79 N° 1360/1, fol. 3-6.	Vép	1857	"	1	gróf Erdődy Sándor	kastély udvarral	0 kh	946 □öl	3 402,8 m2
			"	"	"	2	"	díszkert	2 kh	699 □öl	14 024,3 m2
			"	"	"	3	"	konyhakert	1 kh	59 □öl	5 967,2 m2
			"	"	"	4	"	legelő	0 kh	96 □öl	345,3 m2
			"	"	"	5	"	konyhakert	0 kh	850 □öl	3 057,5 m2
			"	"	"	6	"	lakó(?) épület	0 kh	35 □öl	125,9 m2
			"	"	"	7	"	fás legelő	0 kh	1 048 □öl	3 769,7 m2
			"	"	"	8	"	fás legelő	0 kh	171 □öl	615,1 m2
			"	"	"	9	"	rét, mező, legelő	0 kh	63 □öl	226,6 m2
			"	"	"	10	"	rét, mező, legelő	0 kh	707 □öl	2 543,1 m2
			"	"	"	11	"	fás legelő	0 kh	234 □öl	841,7 m2
			"	"	"	12	"	konyhakert	0 kh	90 □öl	323,7 m2
			"	"	"	13	"	lakó és gazd. épületek udvarral	1 kh	733 □öl	8 391,6 m2
			"	"	"	14	"	konyhakert	0 kh	129 □öl	464,0 m2
			"	"	"	15	"	díszpark	25 kh	680 □öl	146 321,0 m2
			"	"	"	16	"	díszpark	4 kh	1 487 □öl	28 368,7 m2
			"	"	"	17	"	gyümölcsös (szőlő)	0 kh	205 □öl	737,4 m2
			"	"	"	18	"	konyhakert	0 kh	446 □öl	1 604,3 m2
			"	"	"	19	"	gyümölcsös	0 kh	176 □öl	633,1 m2
			"	"	"	20	"	lakóépület udvarral	0 kh	156 □öl	561,1 m2
			"	"	"	21	"	gyümölcsös	3 kh	815 □öl	20 196,6 m2
			"	"	"	22	"	szántó	10 kh	831 □öl	60 539,1 m2
			"	"	"	23	"	fás legelő	0 kh	249 □öl	895,7 m2
			"	"	"	24	"	gazdasági épületek udvarral	2 kh	1 588 □öl	17 222,0 m2
			"	"	"	25	"	legelő	0 kh	396 □öl	1 424,4 m2
			"	"	"	26	"	legelő	0 kh	673 □öl	2 420,8 m2
			"	"	"	27	"	legelő	0 kh	539 □öl	1 938,8 m2
			"	"	"	28	"	gazdasági épületek udvarral	0 kh	47 □öl	169,1 m2
			"	"	"	29	"	fás legelő	0 kh	1 428 □öl	5 136,5 m2
			"	"	"	30	"	konyhakert	0 kh	141 □öl	507,2 m2
			"	"	"	31	"	gyümölcsös	1 kh	68 □öl	5 999,6 m2
			"	"	"	32	"	lakóépület udvarral	0 kh	240 □öl	863,3 m2
			"	"	"	33	"	lakóépület udvarral	0 kh	242 □öl	870,5 m2
			"	"	"	34	"	konyhakert	0 kh	570 □öl	2 050,3 m2
			"	"	"	35	"	fás legelő	6 kh	396 □öl	35 954,4 m2
			"	"	"	36	"	szántó	1 kh	1 307 □öl	10 456,3 m2
			"	"	"	37	"	rét, mező	0 kh	355 □öl	1 276,9 m2
			"	"	"	38	"	legelő	0 kh	56 □öl	201,4 m2
			"	"	"	39	"	konyhakert	0 kh	478 □öl	1 719,4 m2
			"	"	"	40	"	lakó és gazd. épületek udvarral	0 kh	194 □öl	697,8 m2
						URADALMI BIRTOKKÖZPONT	1857	7; 8; 13; 14	1-40	gróf Erdődy Sándor	épületek, díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, legelő
			amelyből FŐÉPÜLET (KASTÉLY) UDVARRAL	"	"	1	"	lakóépület udvarral	0 kh	946 □öl	0,34 ha
			amelyből EGYÉB ÉPÜLETEK UDVARRAL	"	"	6; 13; 20; 24; 28; 32; 33; 40	"	egyéb épületek, építmények, díszudvar, gazdasági udvar	5 kh	35 □öl	2,89 ha
			amelyből KERTÉSZET ÉS GAZDASÁGI TERÜLETEK	"	"	2-5; 7-12; 14-19; 21-23; 25- 27; 29-31; 34-39	"	díszkert, konyhakert, gyümölcsös, szántó, fás legelő	62 kh	1 042 □öl	36,06 ha
			azon belül: DÍSZKERTEK	"	"	2; 15; 16	"	díszkert	32 kh	1 266 □öl	18,87 ha
			azon belül: KONYHAKERTEK	"	"	3; 5; 12; 14; 18; 30; 34; 39	"	konyhakert	2 kh	1 163 □öl	1,57 ha
			azon belül: GYÜMÖLCSÖS	"	"	17; 19; 21; 31	"	gyümölcsös	4 kh	1 264 □öl	2,76 ha
			azon belül: MG. TERÜLETEK	"	"	4; 7-11; 22-23; 25-27; 29; 35-38	"	szántó, rét, legelő	22 kh	549 □öl	12,86 ha

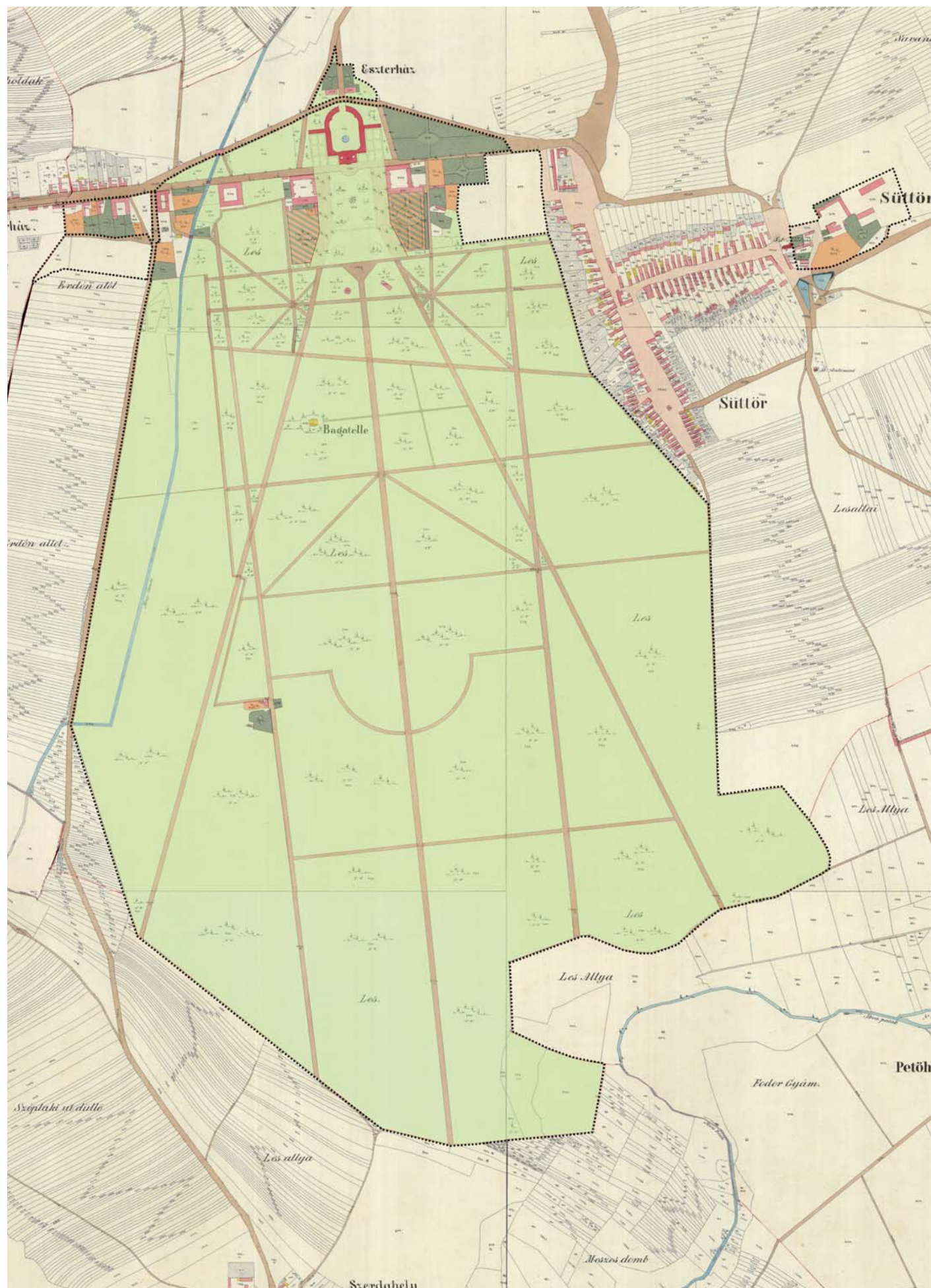
M4. melléklet: Uradalmi birtokközpontok kataszteri adatainak kimutatása



**Kataszteri térkép forrása:**  
MNL OL, S 78, 194. téka - Dénesfa, 8-9. és 11-12. szelvények

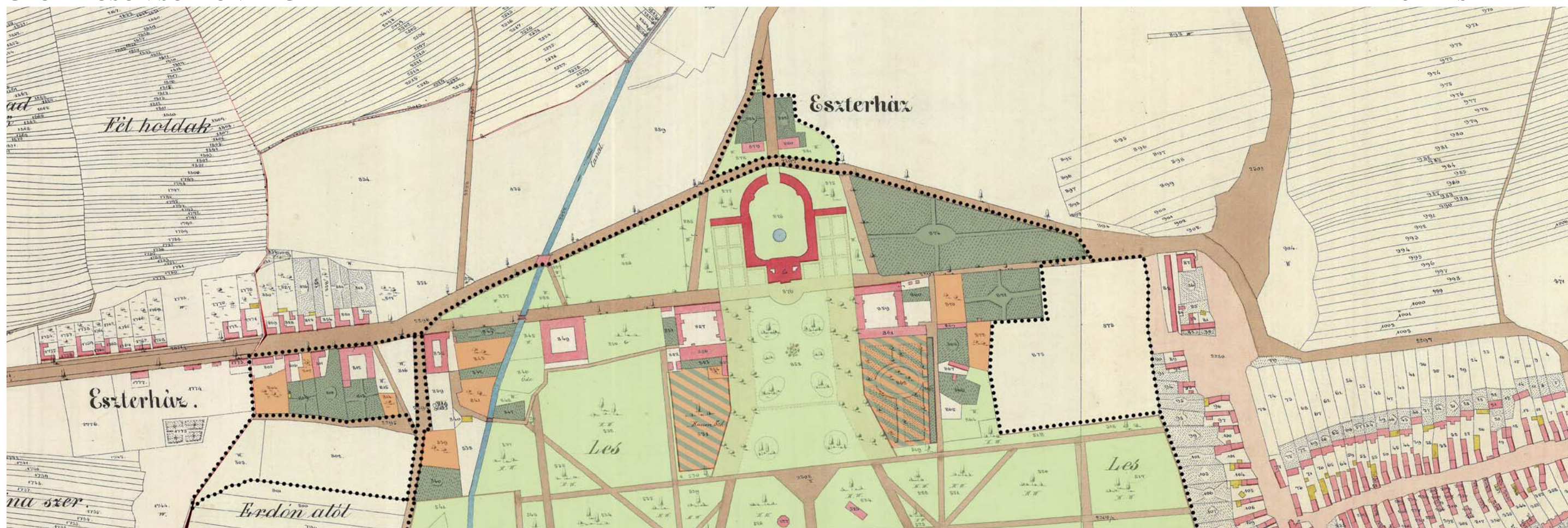
## GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE

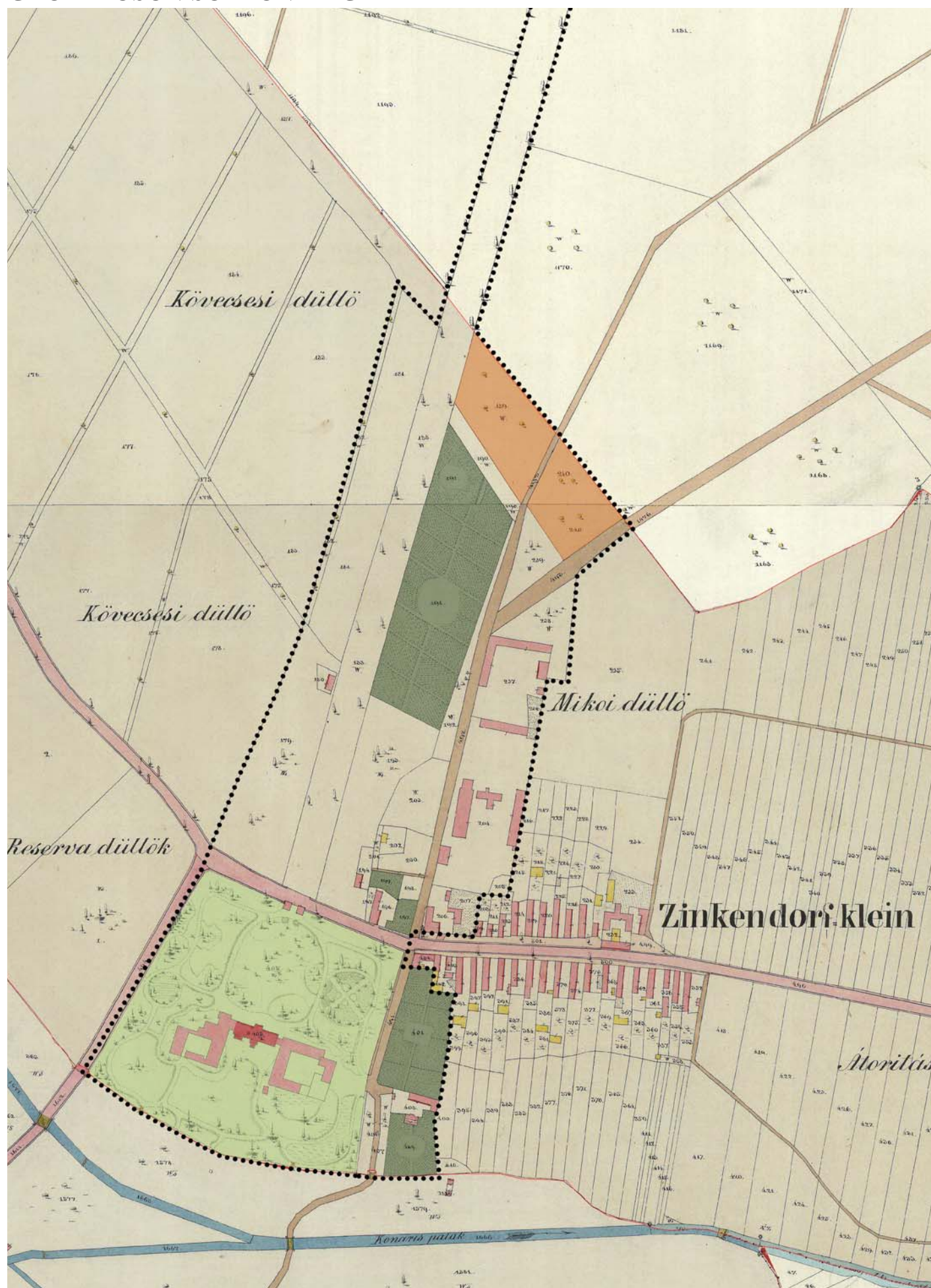
## FERTŐD - ESZTERHÁZA



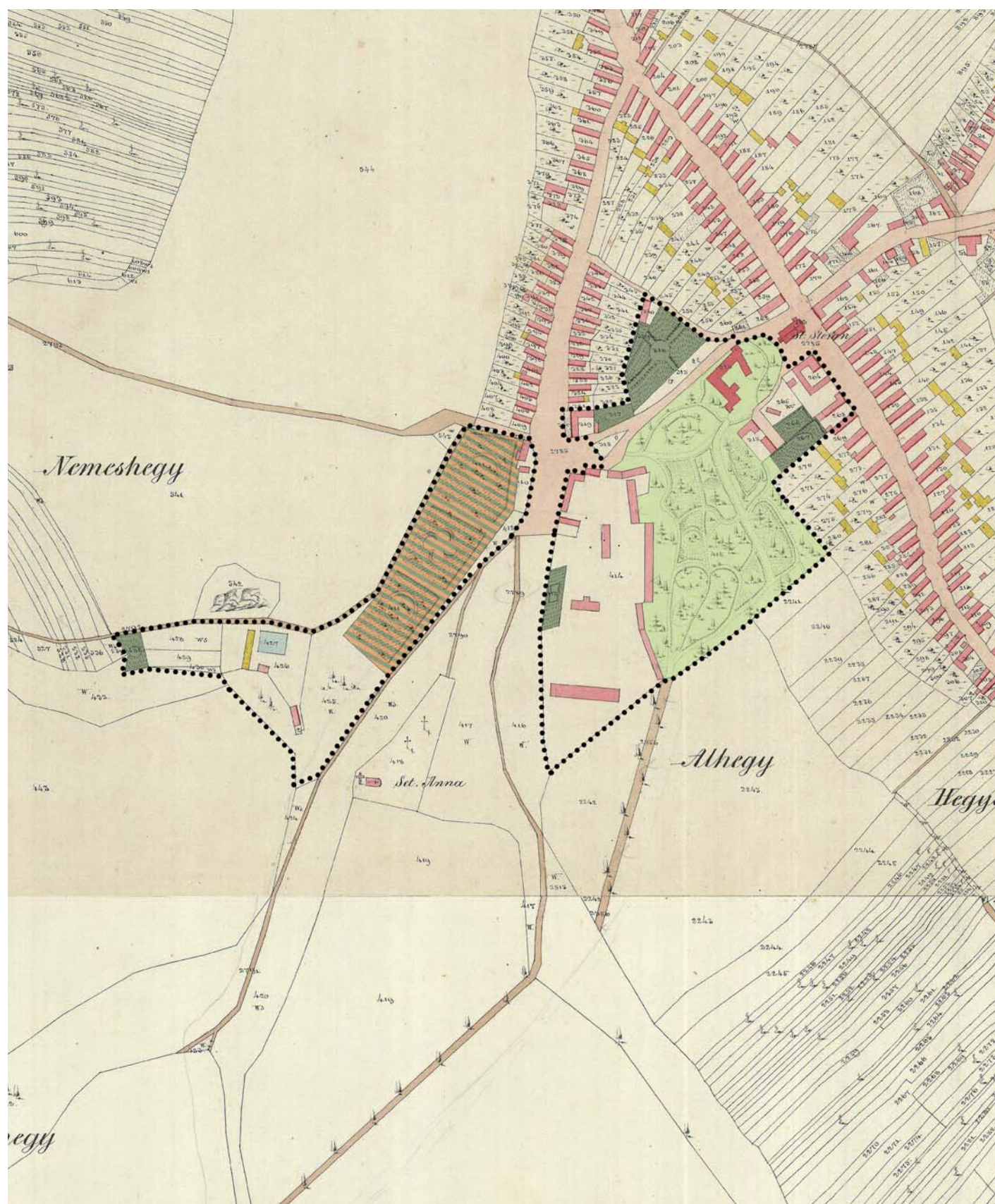
Kataszteri térkép forrása:

MNL OL, S 78, 196. téka - Fertőd - 18-19, 24-25, 28-29 szelvények

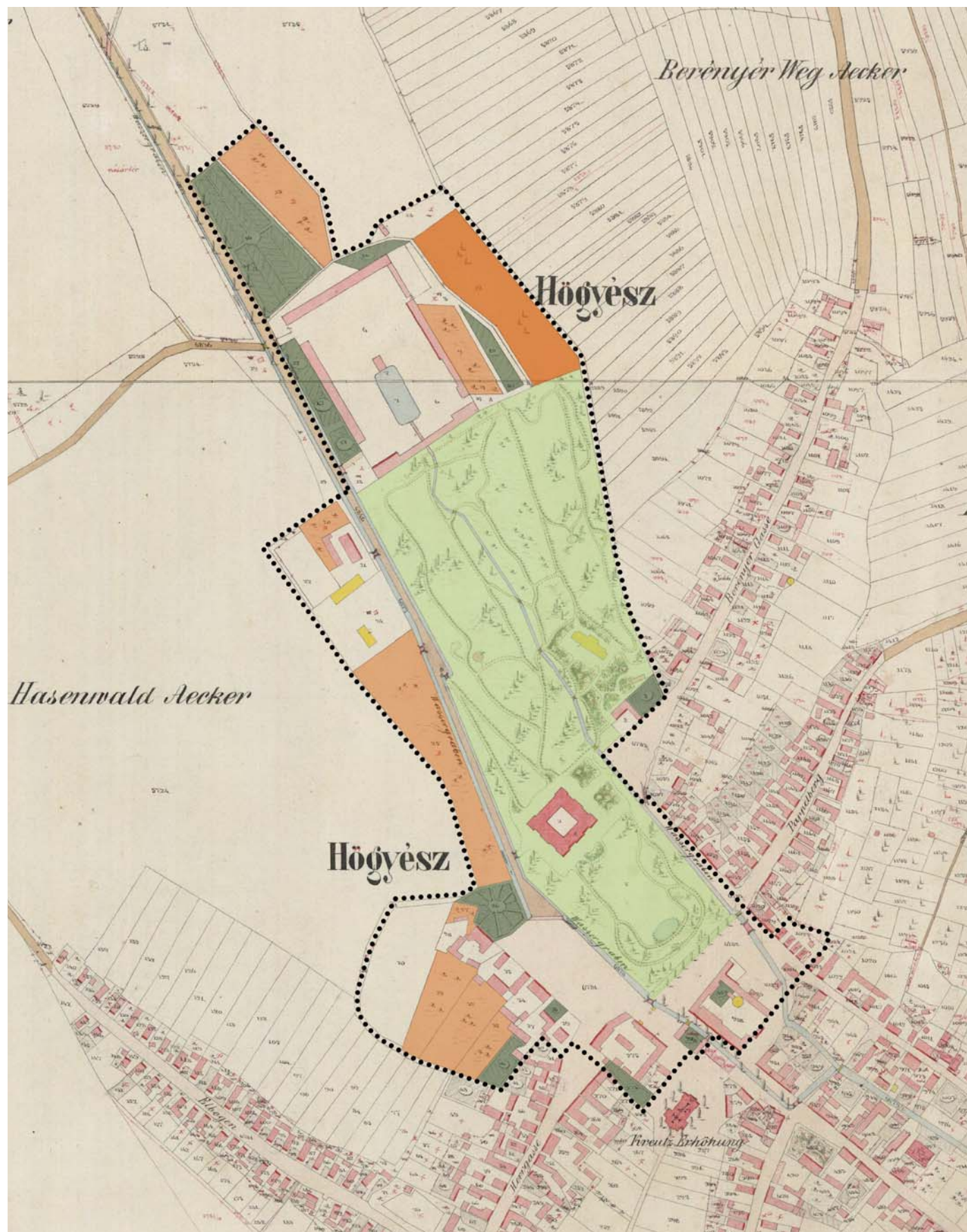




Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 202. téka - Nagycenk, 3-4, szelvény

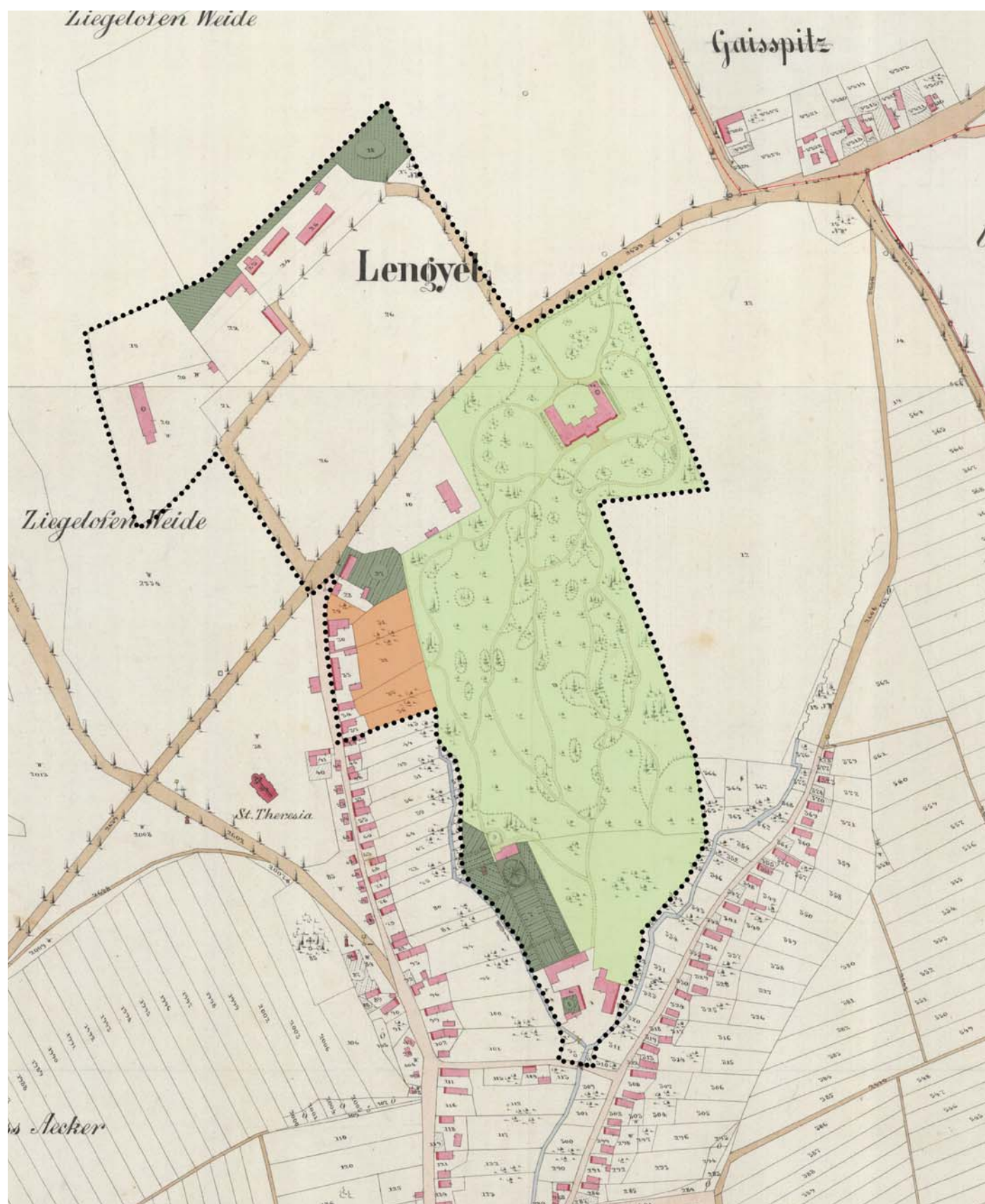


**Kataszteri térkép forrása:**  
MNL OL, S 78 202. téka - Nagylózs 8. szelvény



**Kataszteri térkép forrása:**  
MNL OL, S 78 235. téka - Högyész, 9. és 12. szelvény



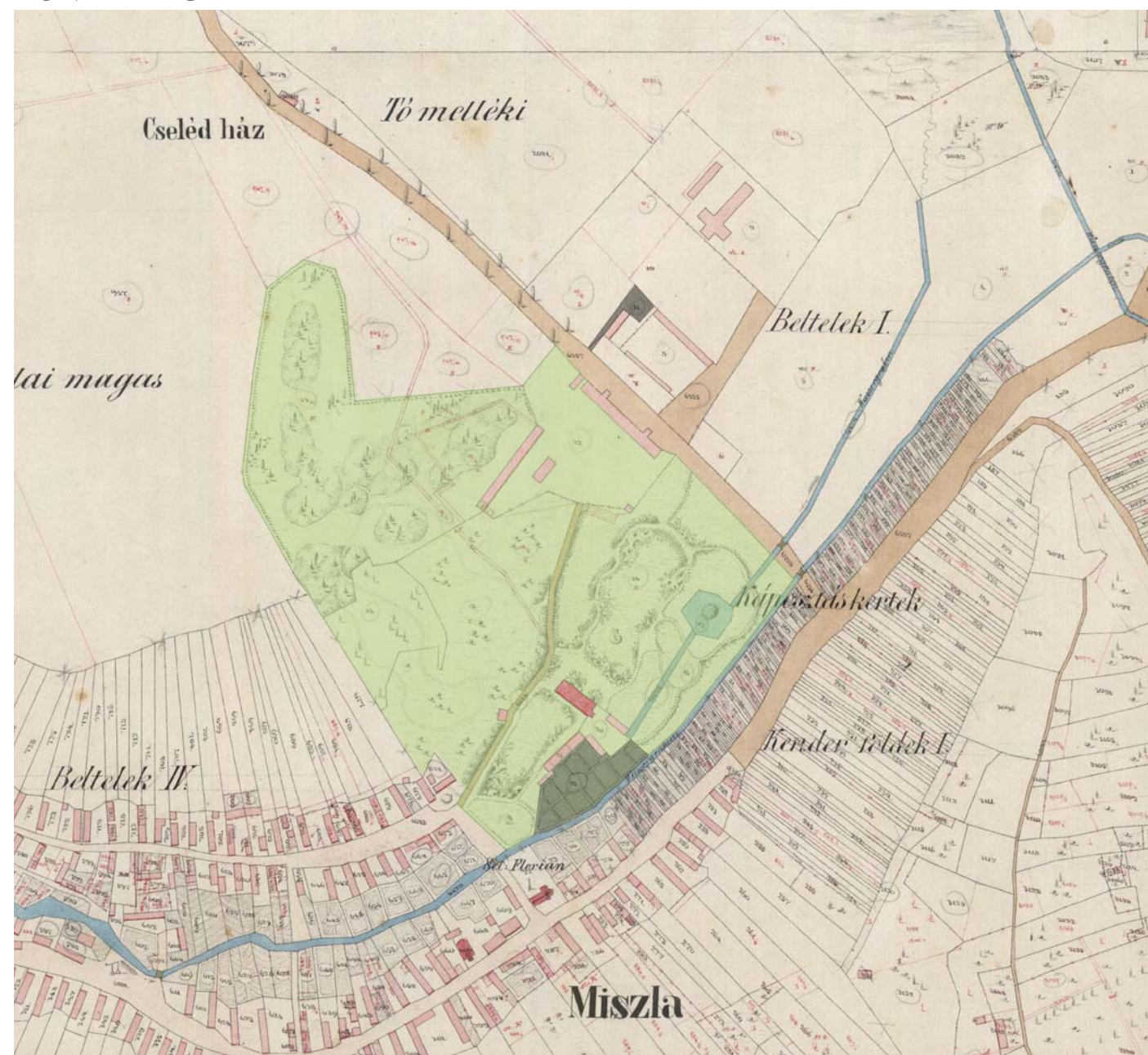


Kataszteri térkép forrása:

MNL OL, S 78 237. téka - Lengyel, 3. és 5. szelvény

## TONLA MEGYE

## MISZLA

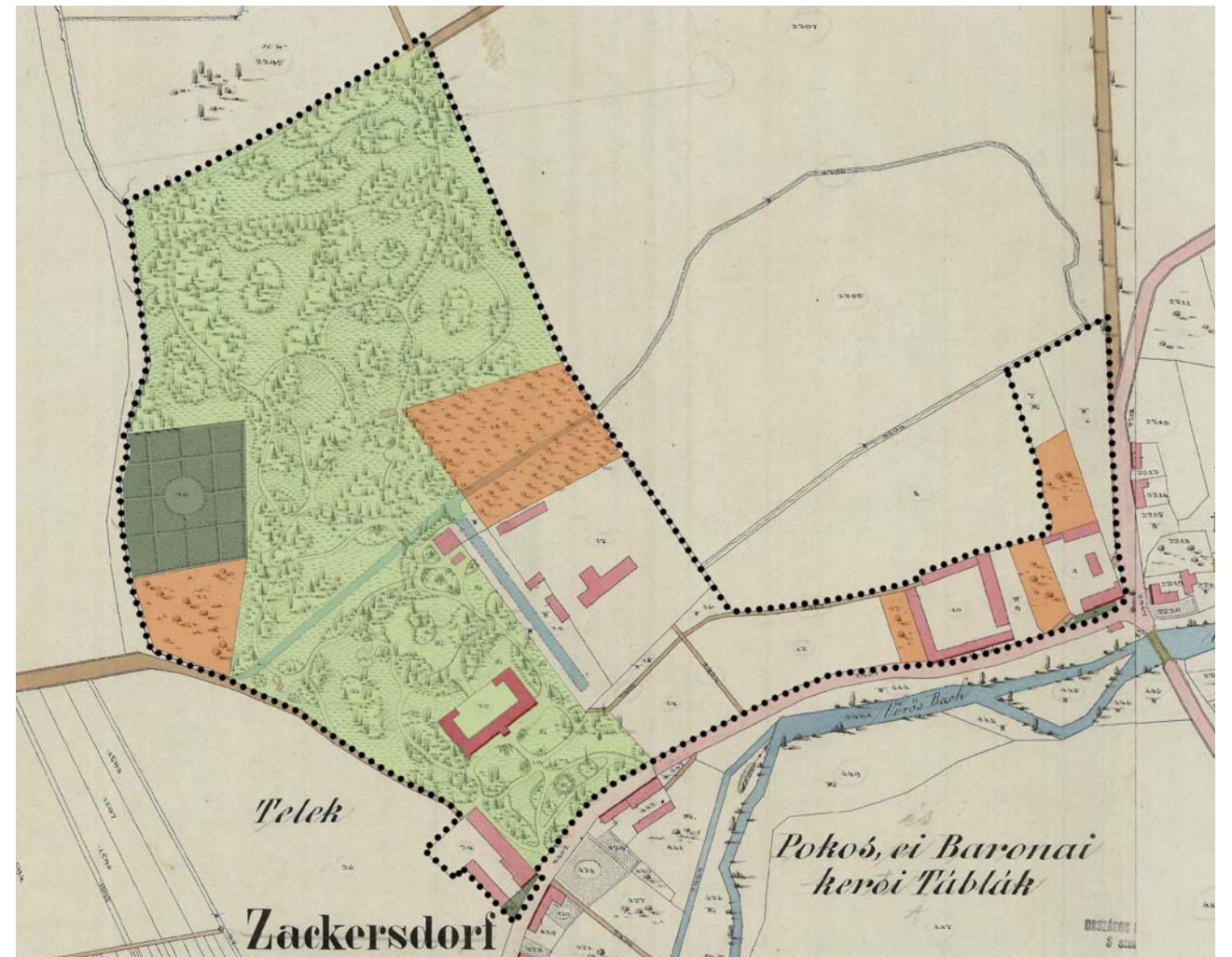


Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 238. téka - Miszla, 11. szelvény

HEGYFALU

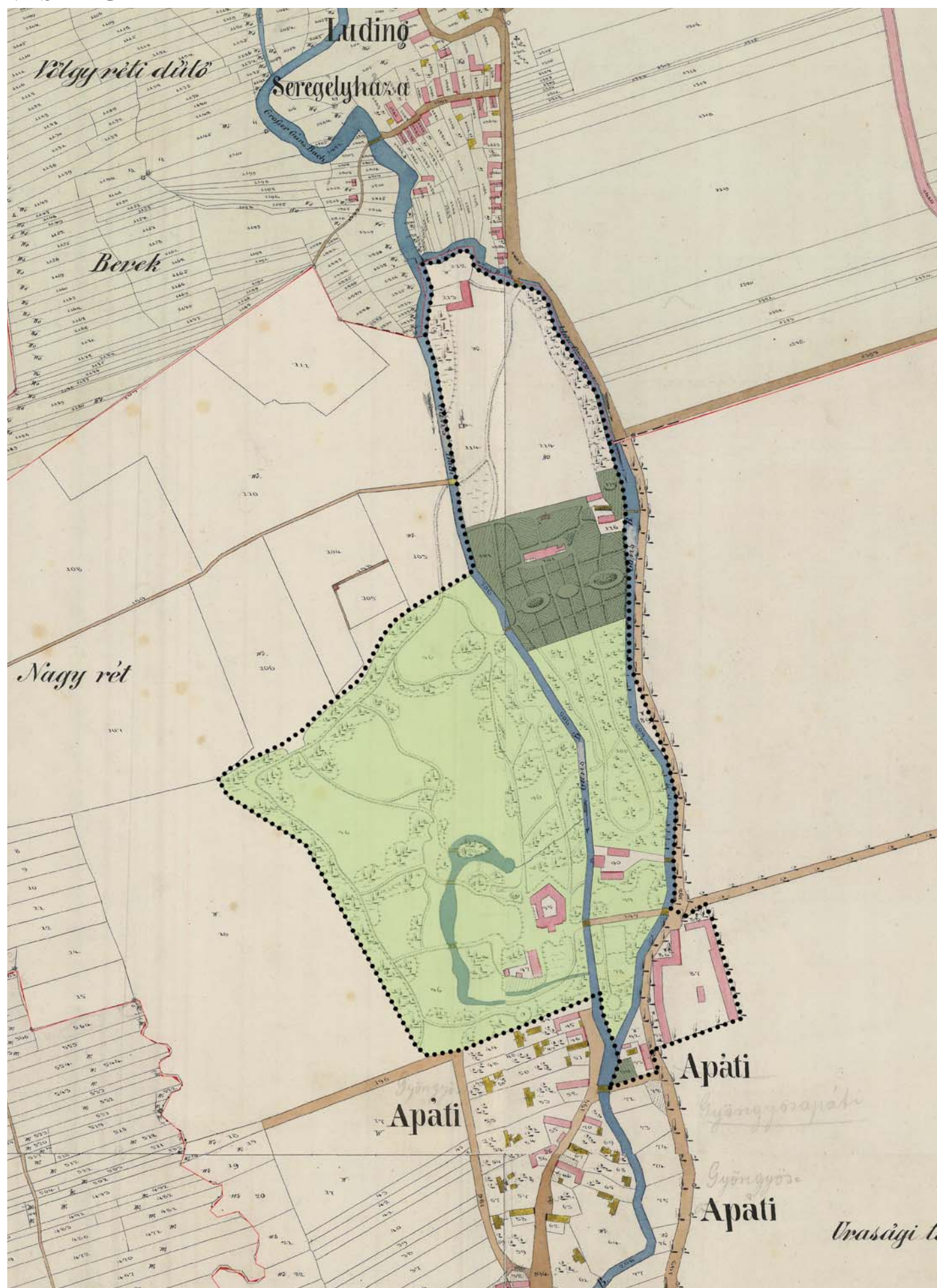


ACSÁD



Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 248. téka - Acsád, 6. szelvény

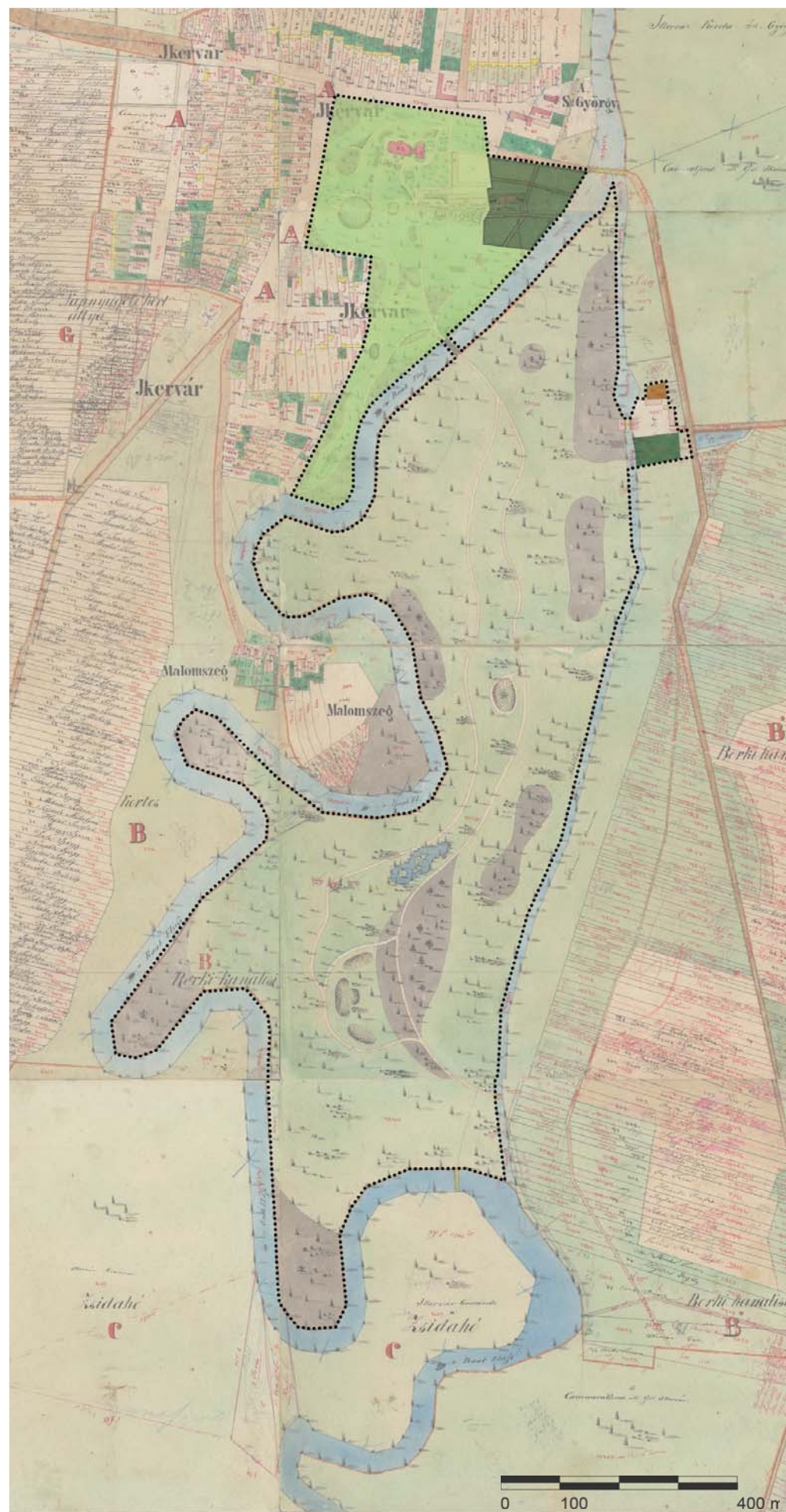
Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 264. téka - Nagycsákány, 8. szelvény



Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 264. téka - Nagygencs, 1. 2. 4. 5. szelvény

## VAS MEGYE

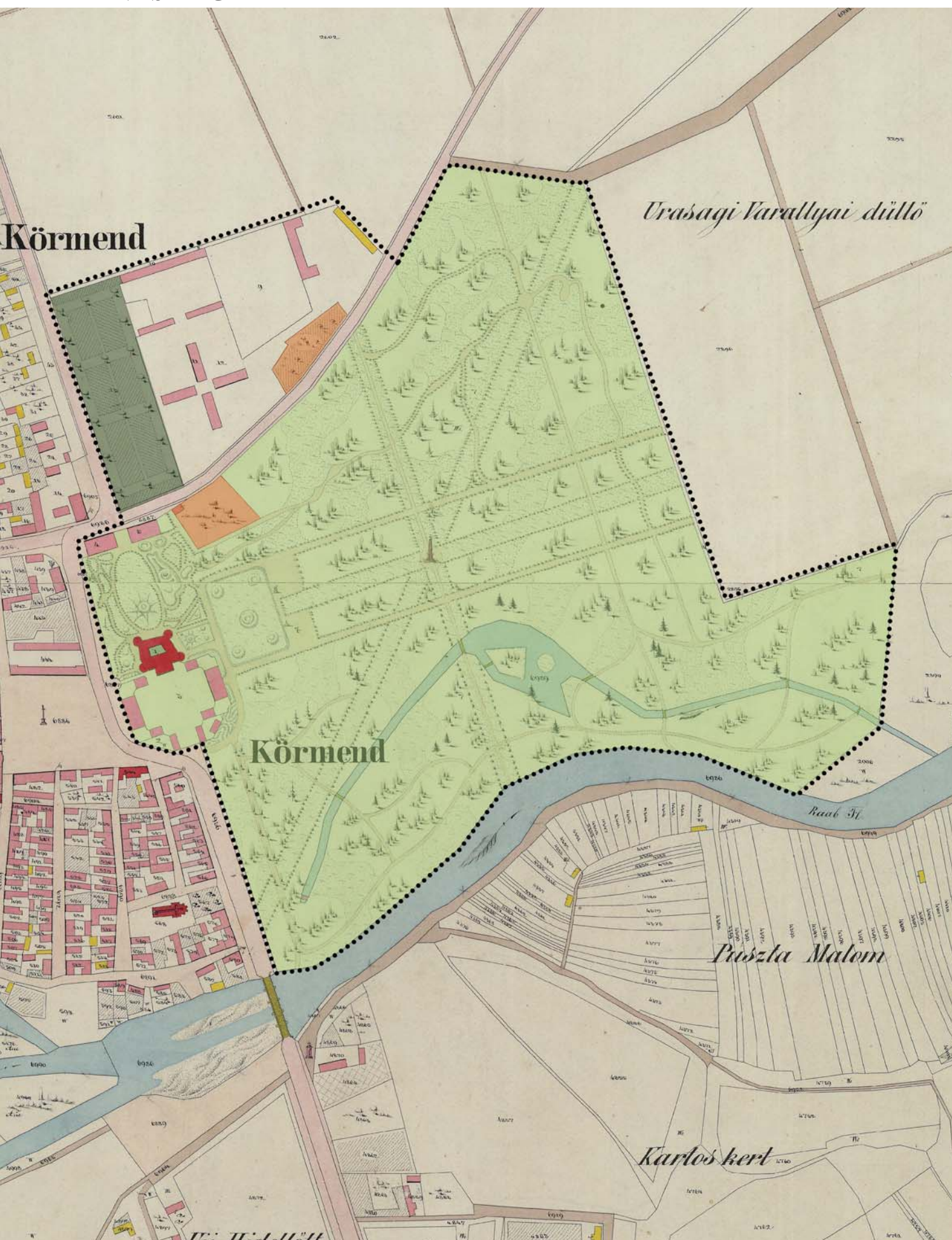
## IKERVÁR



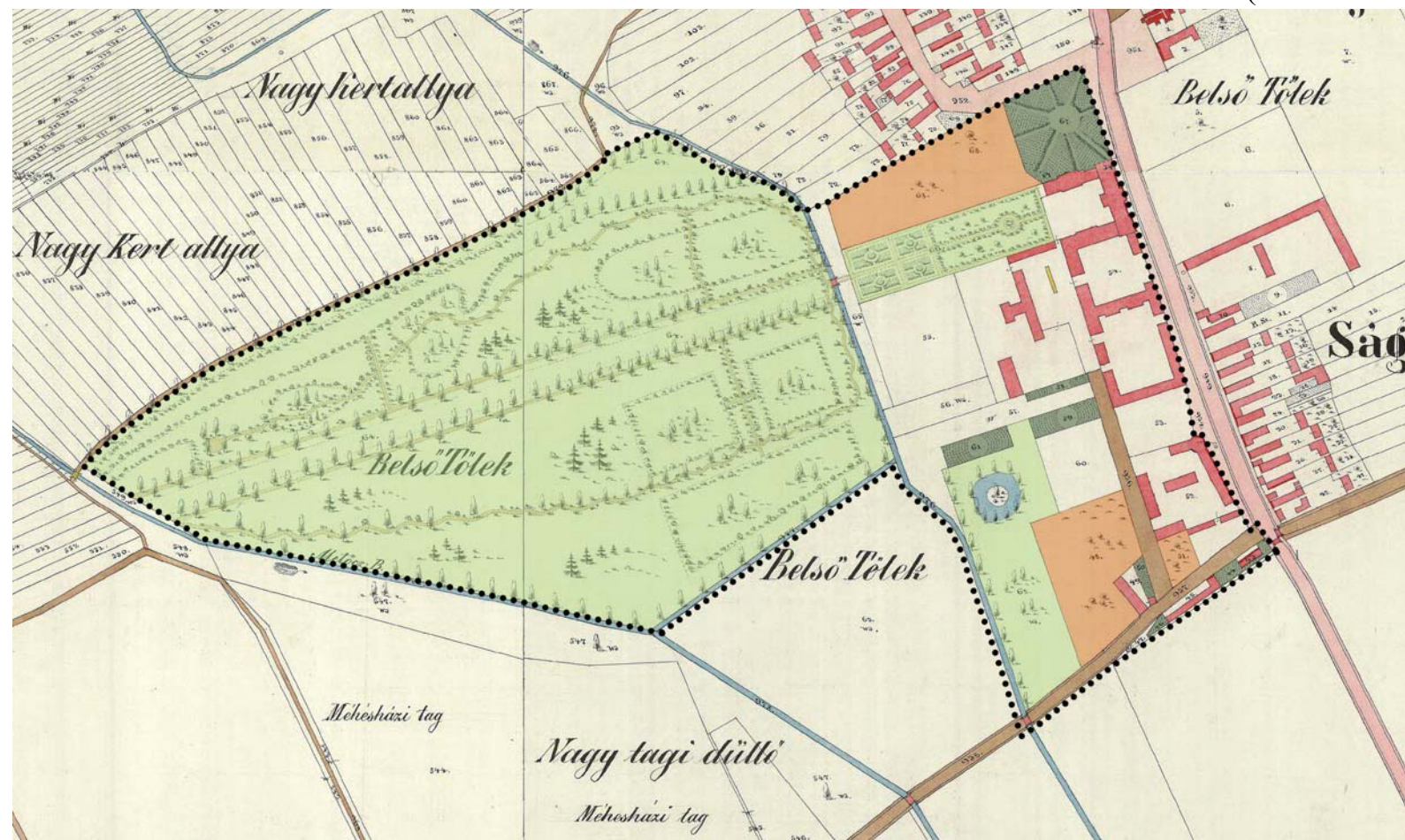
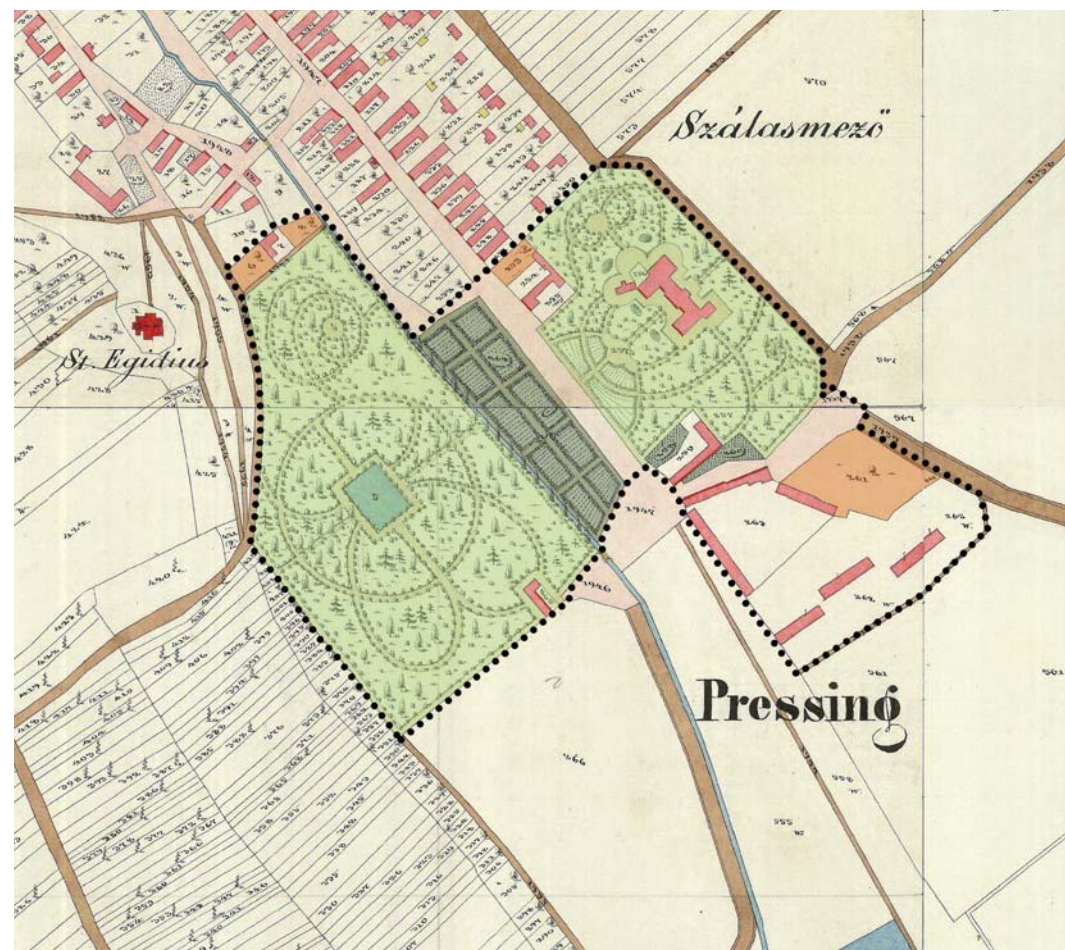
Az ikervári egykori haszonkertészet területe az egykori üvegházak maradványaival

**Kataszteri térkép forrása:**  
MNL OL, S 78 258. téka - Ikervár  
11. 14. 15. 18. 19. szelvény





Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 261. téka - Körmend, 12. 18. szelvény



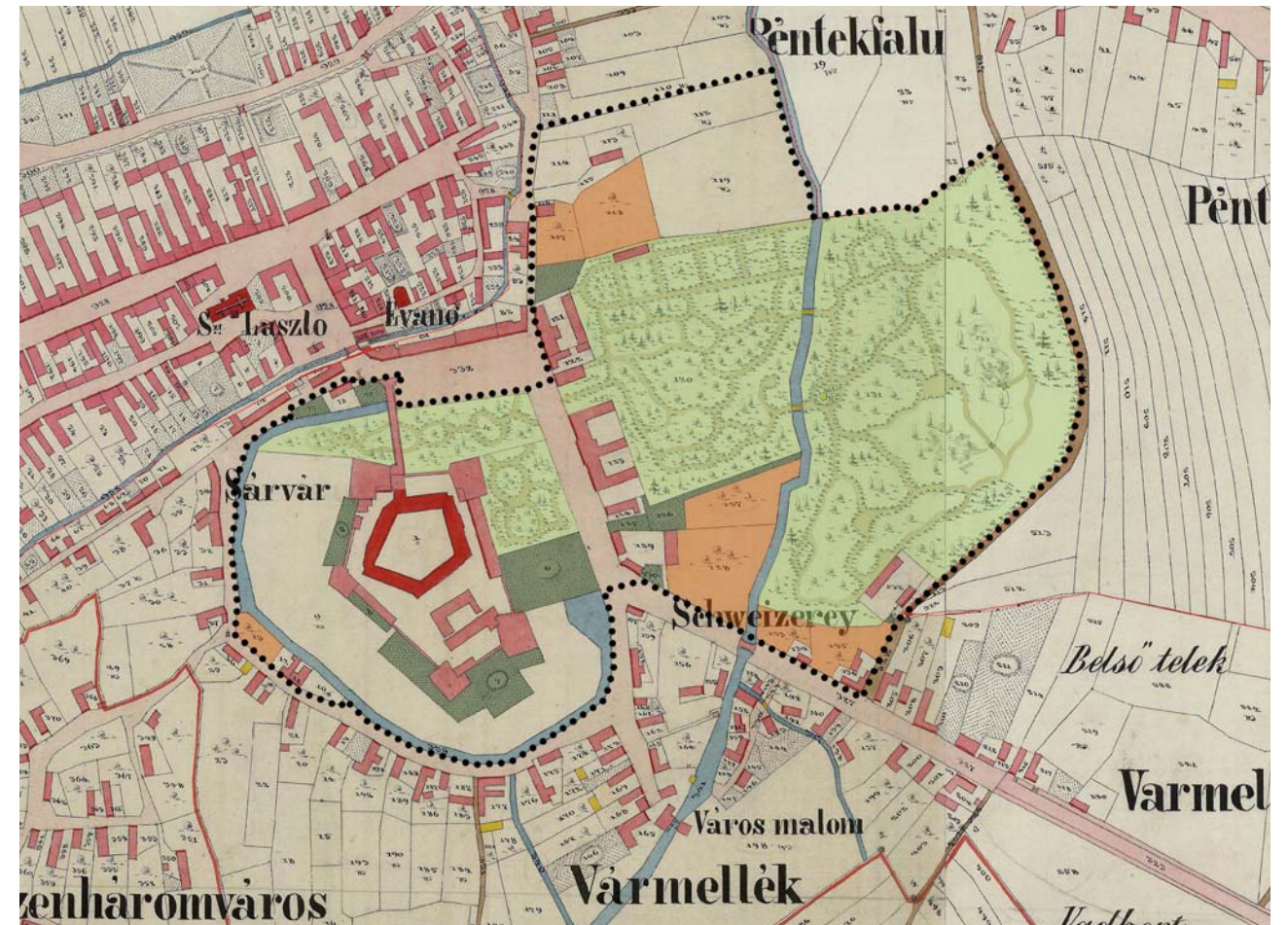
Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 203. téka - Peresznye, 6. 8. szelvény



Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 206. téka - Simaság, 1. 2. 4. 5. szelvény

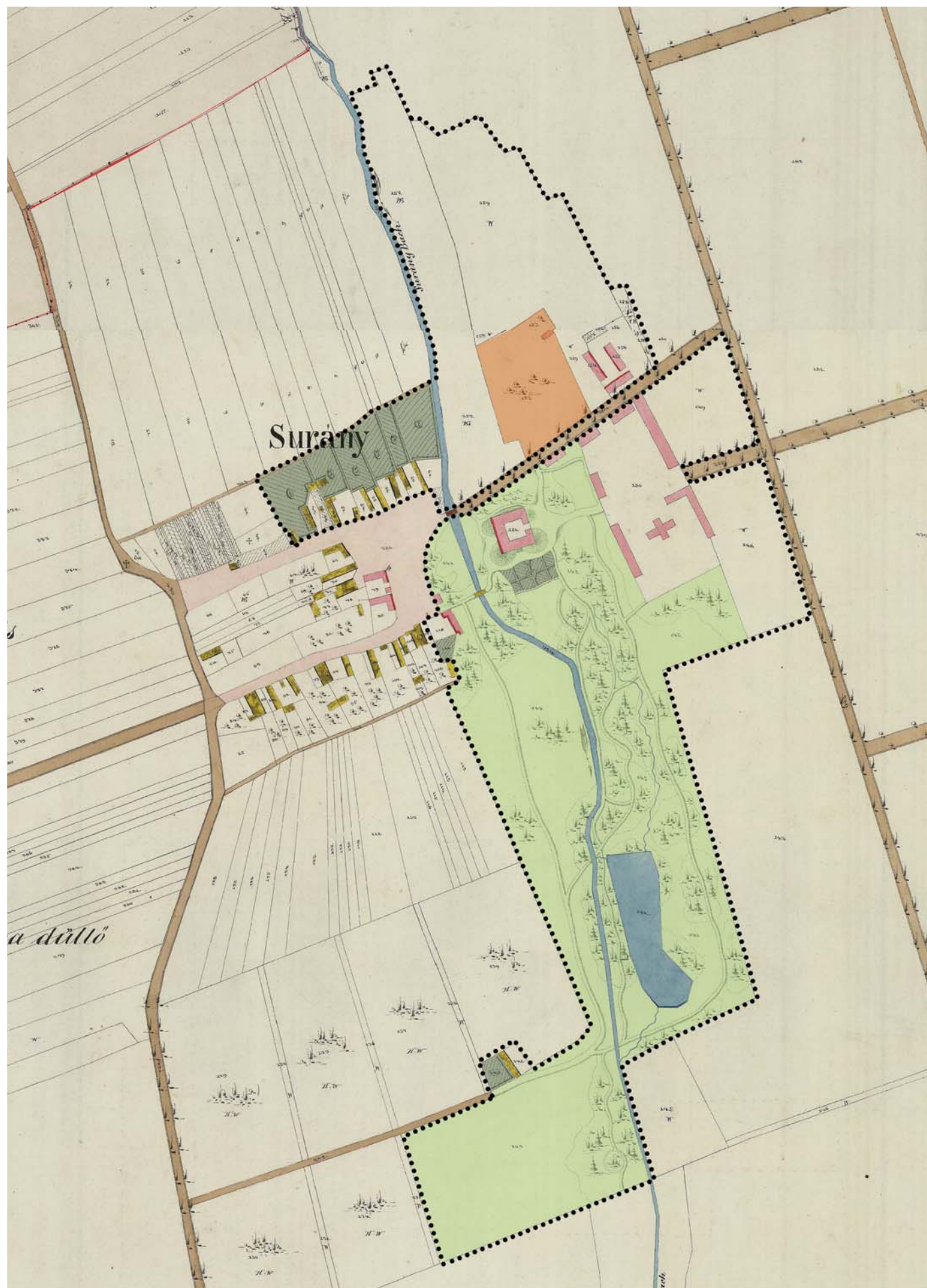


Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 248. téka - Alsószéleste, 3. szelvény



Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 - 271. téka - Sárvár 1-10, 10. szelvény; Sárvár 33-45, 1.(33.) szelvény

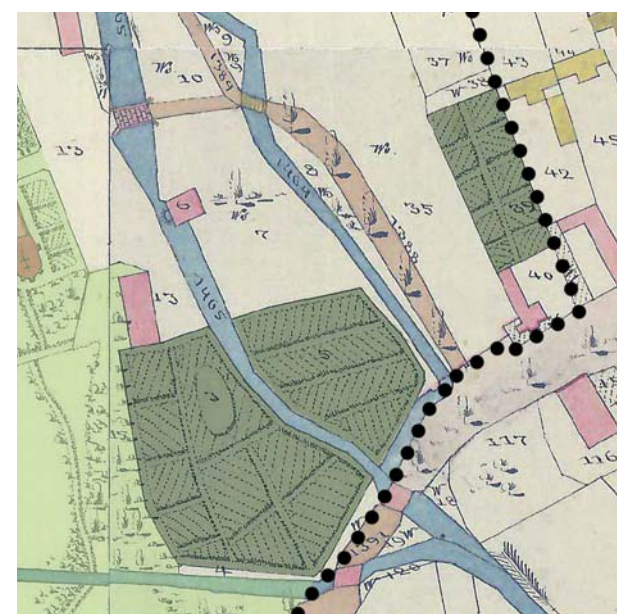
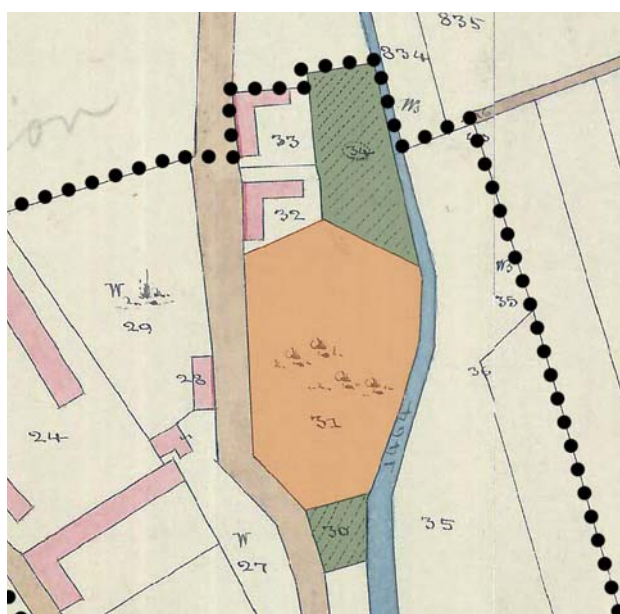
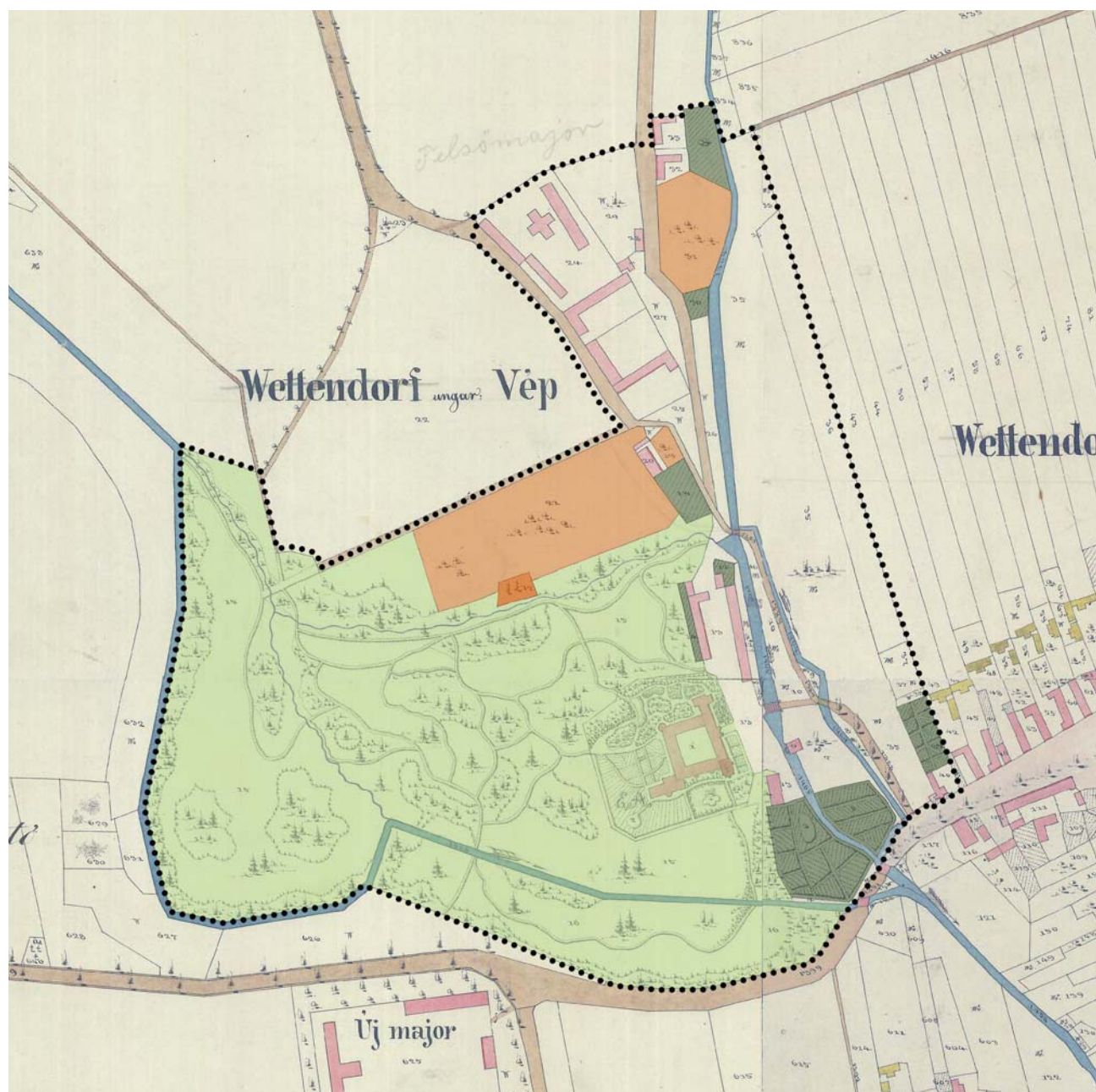




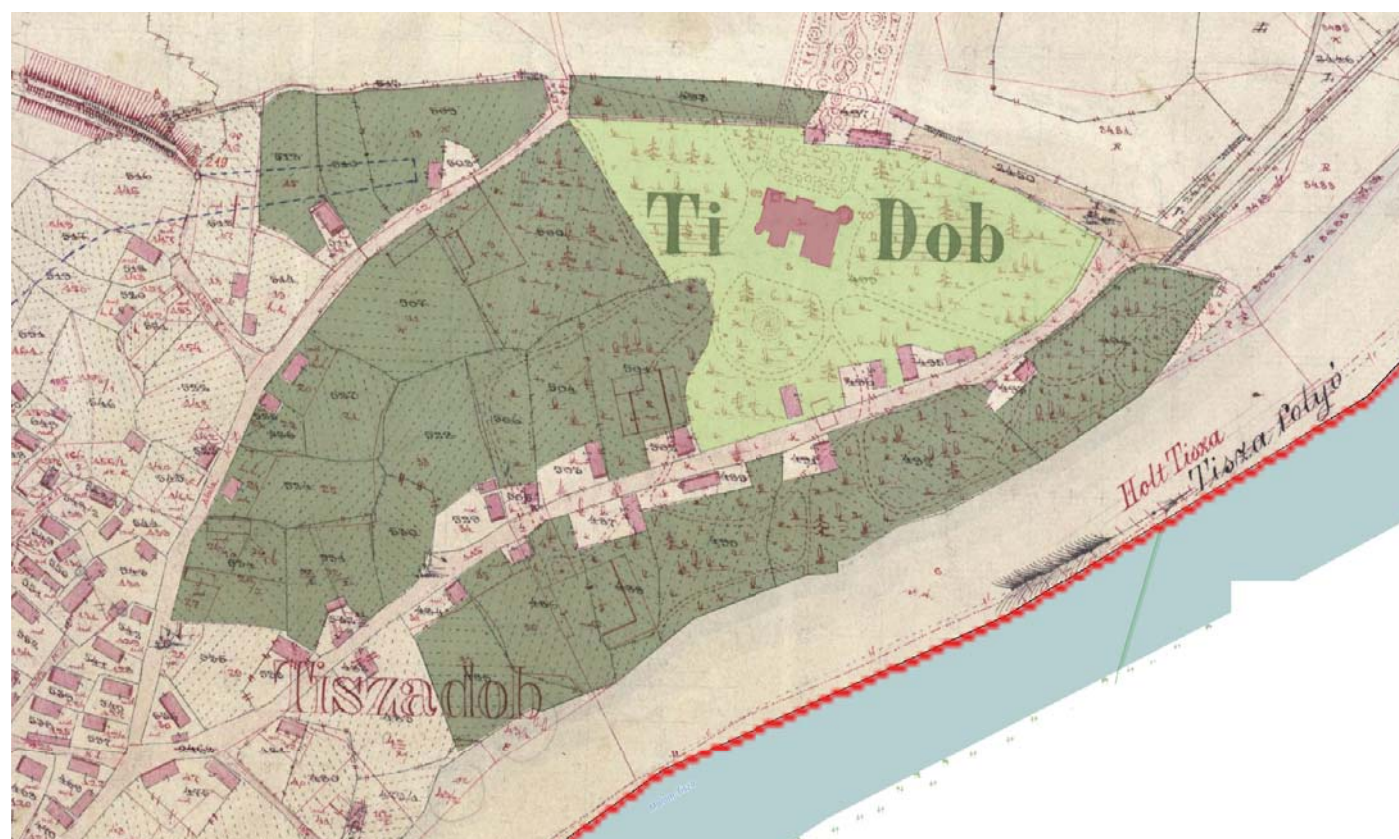
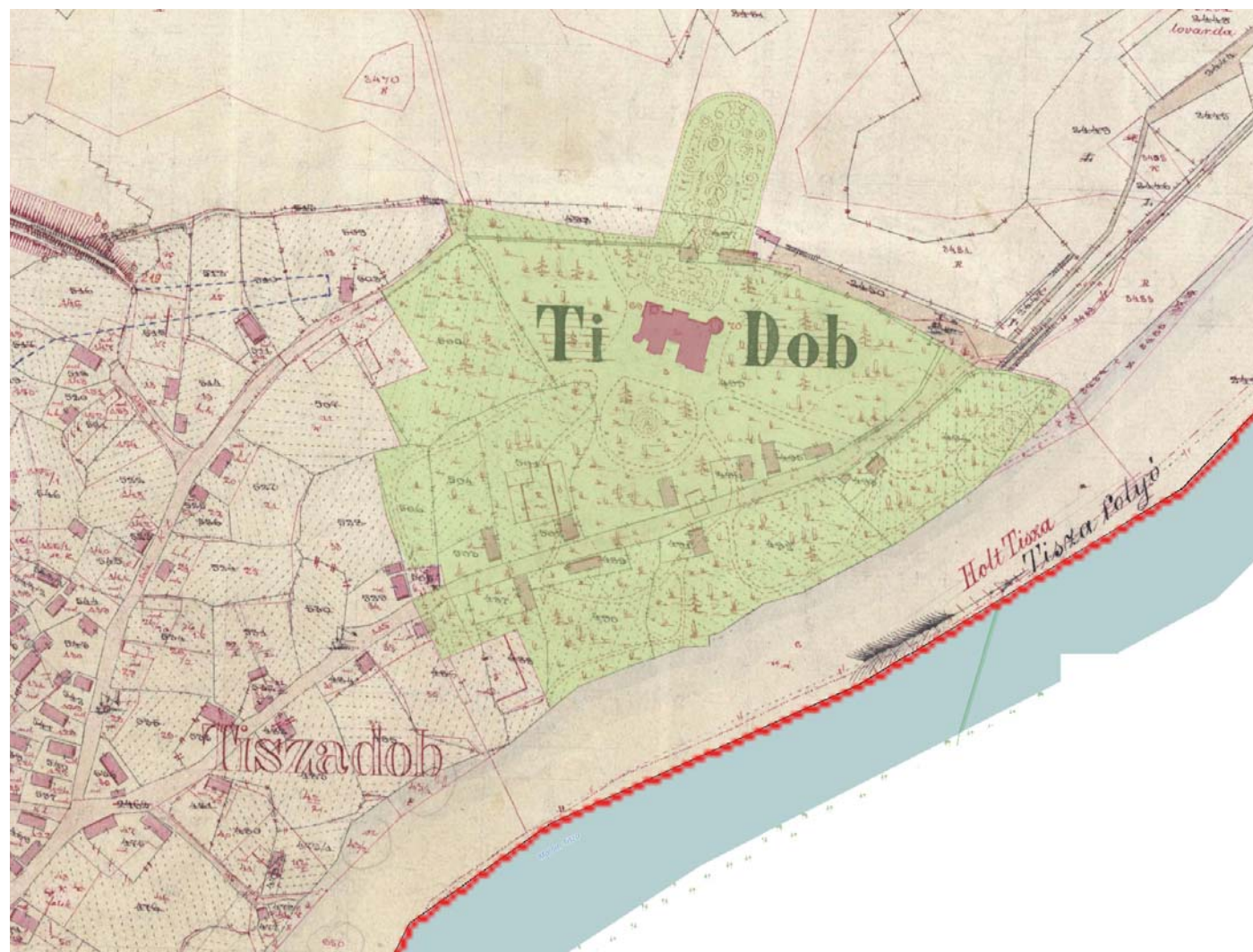
Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 275. téka - Vassurány, 2. 6. szelvény

VAS MEGYE

VÉP

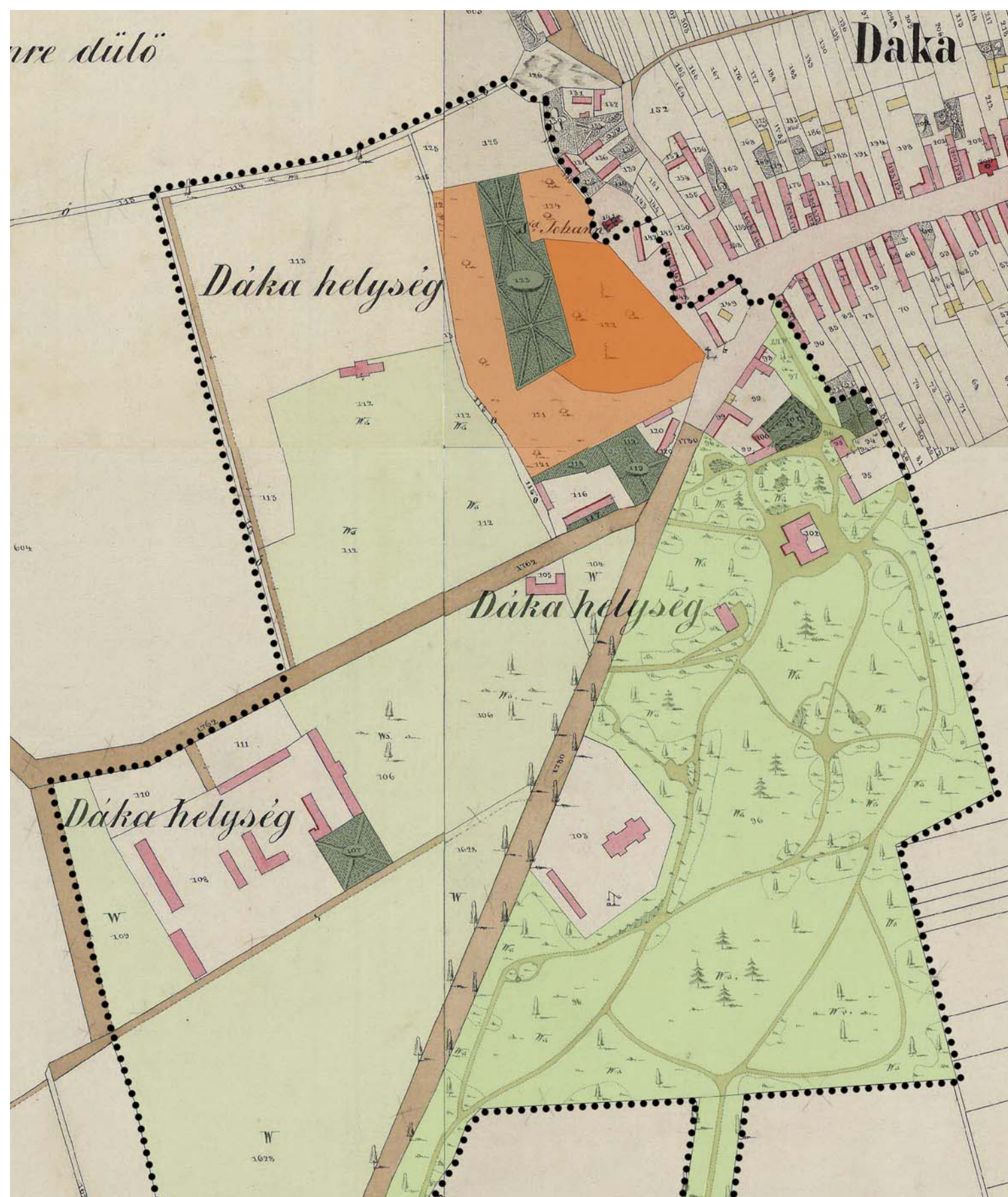


Kataszteri térkép forrása:  
MNL OL, S 78 276. téka - Vép, 7. 8. 13. 14. szelvény



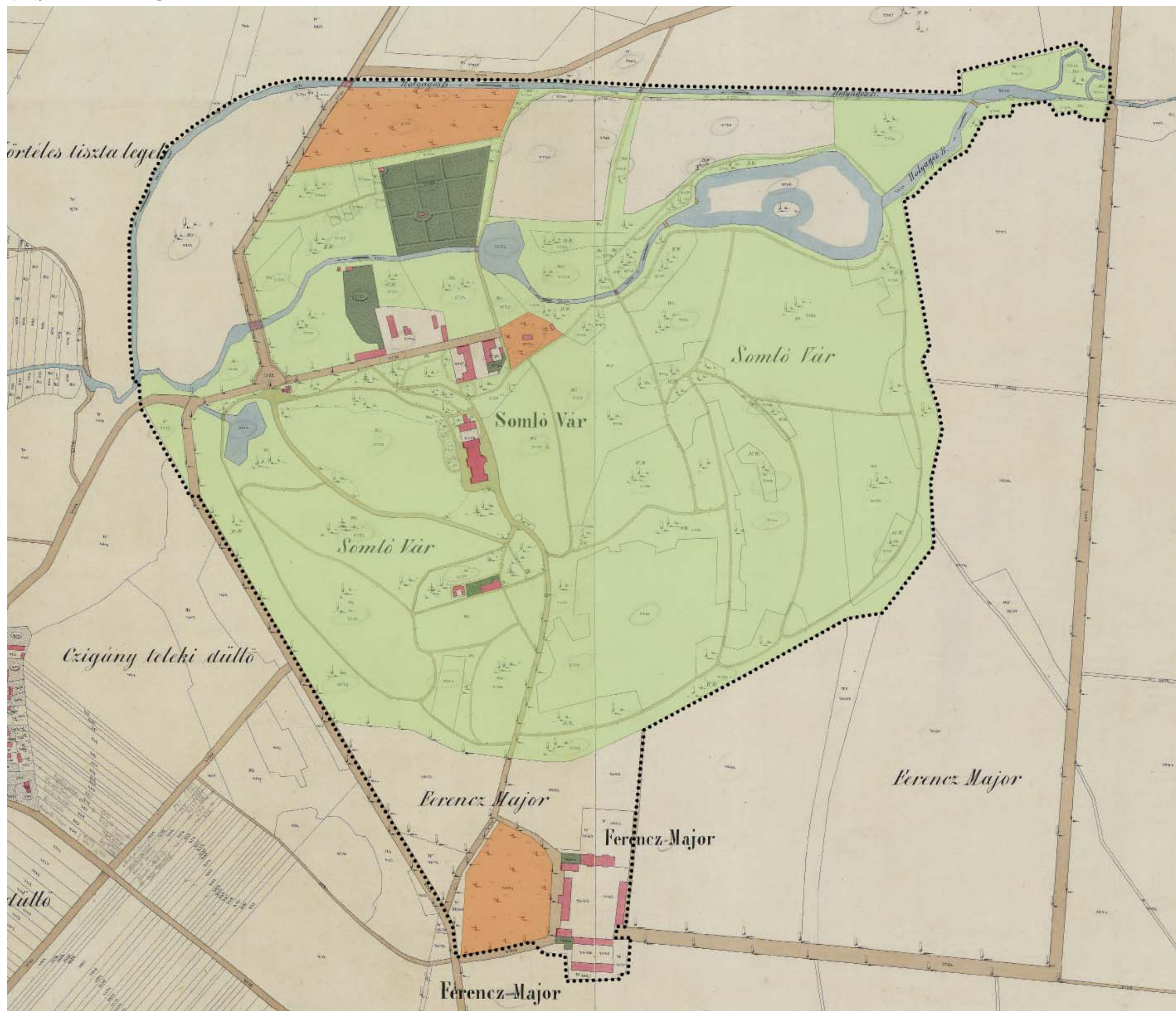
Kataszteri térkép forrása:

<http://mapire.eu/hu/> (2017. március 2.)



Kataszteri térkép forrása:

MNL OL S 78, 282. téka - Dáka, 1-2. és 4-5. szelvény

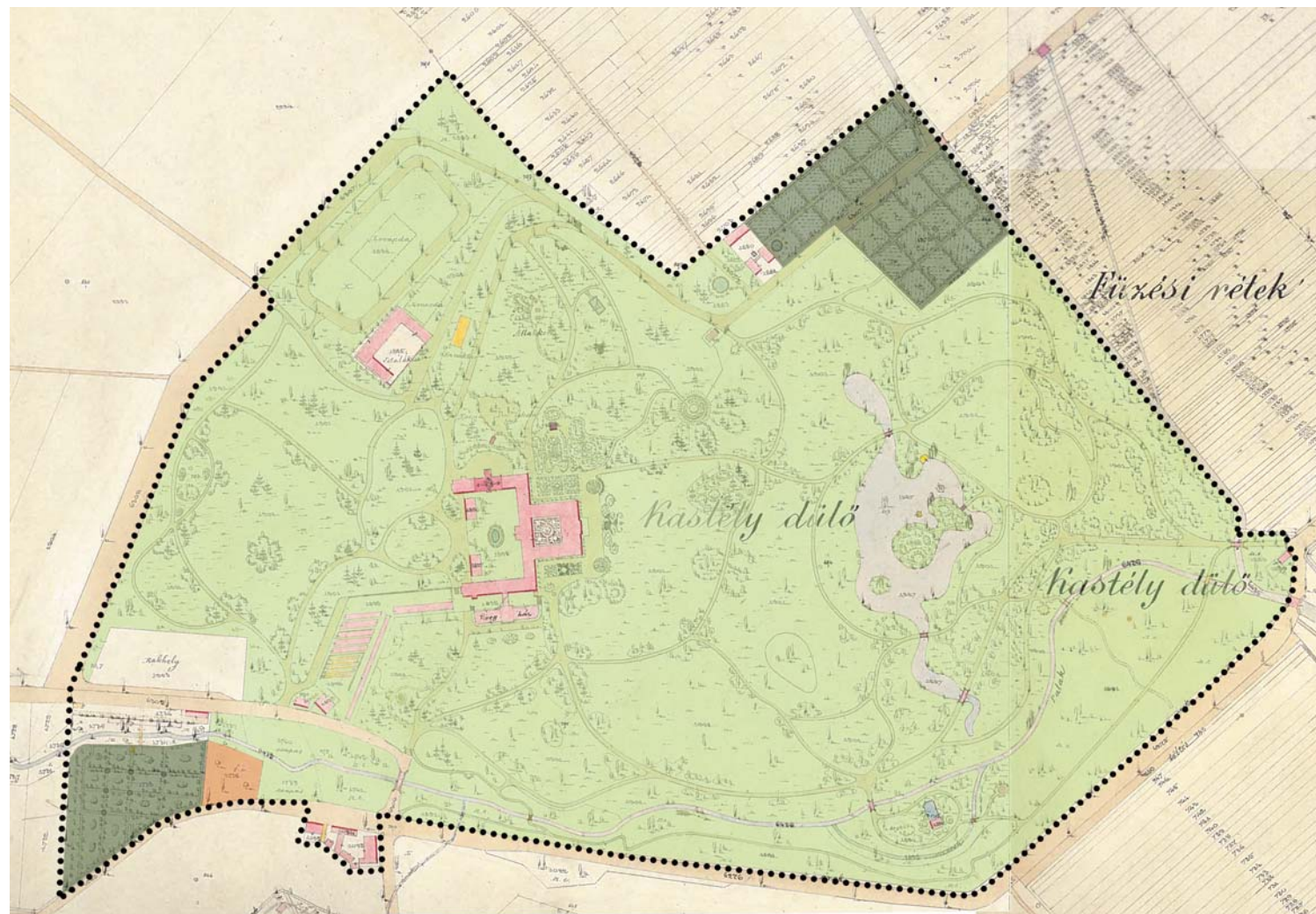


Kataszteri térkép forrása:

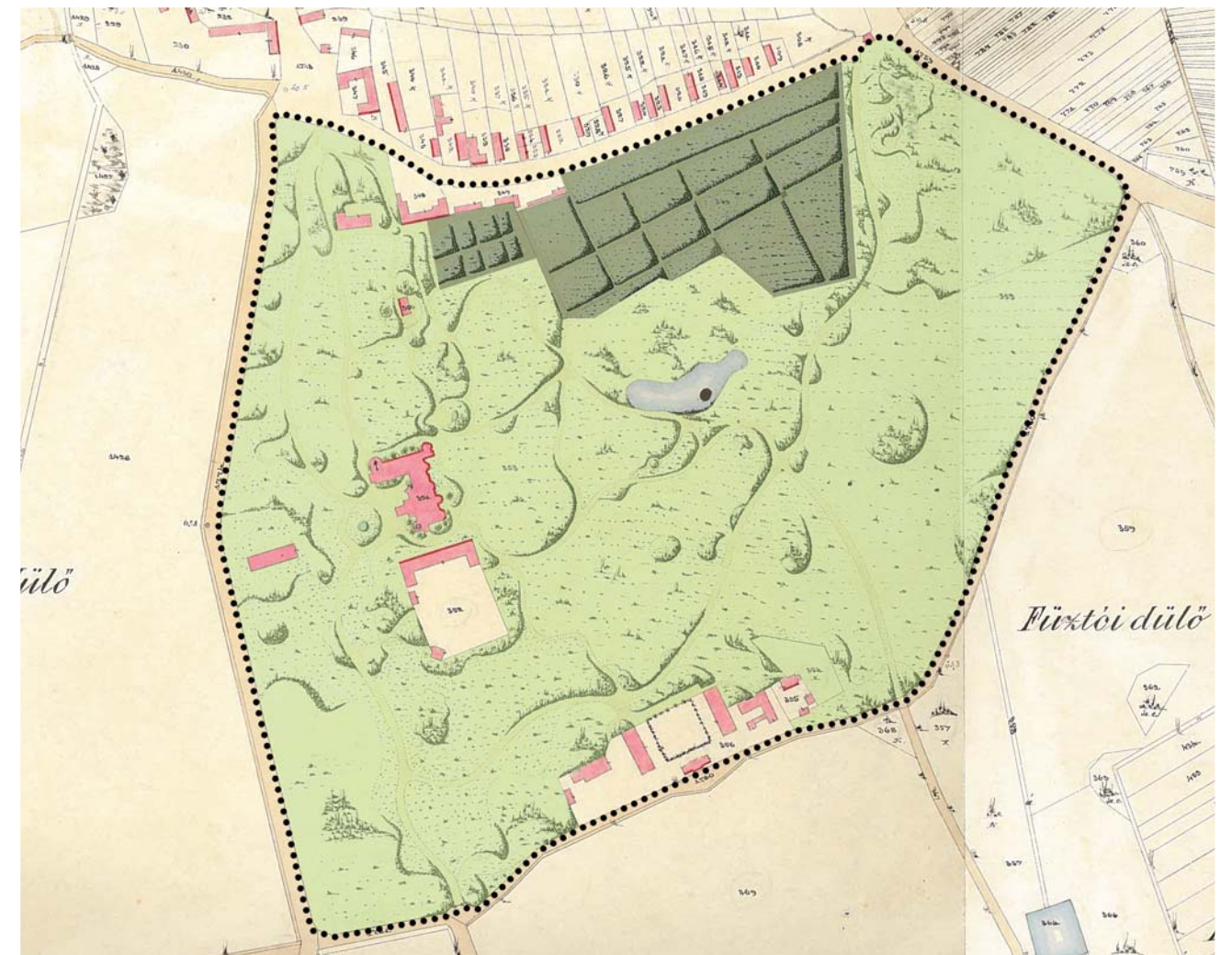
MNL OL - S 78. 283. téka, Doba, 8-9. és 11-12. szelvény



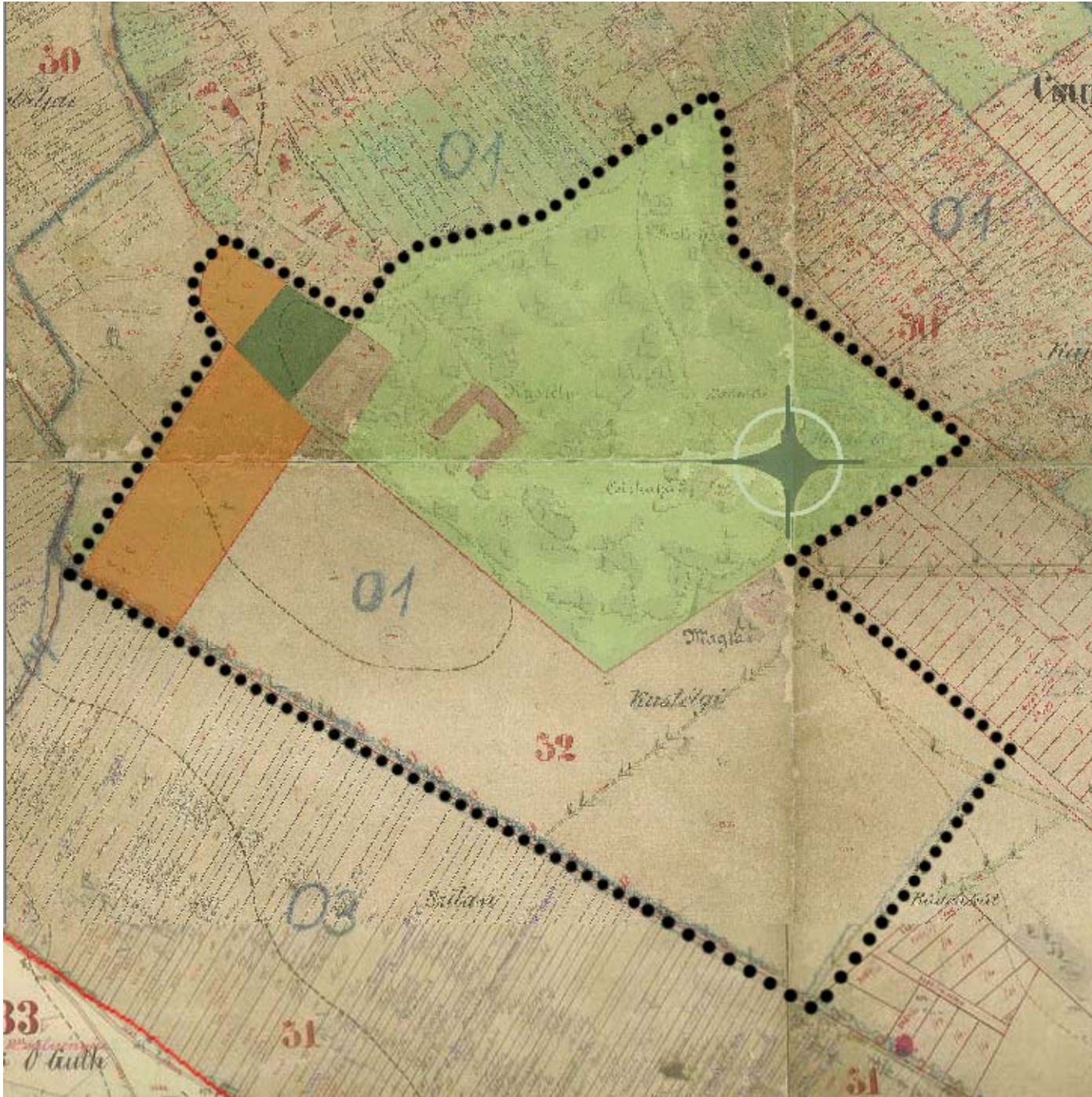
**Kataszteri térkép forrása:**  
MNL OL - S 78, 288. téka - Lovászpatona, 10-11. és 16-17. szelvény



Kataszteri térkép forrása:  
FÖMI, Alcsút nagyközség kataszteri térképe (1884) – 18. és 19. szelvény



Kataszteri térkép forrása:  
FÖMI, Nádasdladány nagyközség kataszteri térképe (1882) – 8. és 9. szelvény



Kataszteri térkép forrása:  
<http://mapire.eu/hu/> (2017. március 2.)



M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
CS			x	x	x	<b>ALCSÚT</b> <b>IKERVÁR</b> <b>MARTONVÁSÁR</b> KESZTHELY NÁDASDLADÁNY	Takács Katalin	
CS			x	x	x	<i>Amorpha fruticosa</i> L.	1753	<i>Amorpha fruticosa</i>
CS					x	<i>Amorpha glabra</i>	1810	<i>Amorpha glabra</i>
CS		x	x		x	<i>Ampelopsis quinquefolia</i> MICHAUX ( <i>Hedera / Vitis quinquefolia</i> )	1803 (1793)	<i>Parthenocissus quinquefolia</i>
CS					x	<i>Amygdalopsis Lindleyi</i> CARRIÈRE	1862	<i>Prunus triloba</i>
CS		x			x	<i>Amygdalus nana</i>	1753	<i>Prunus tenella</i>
CS		x	x		x	<i>Amygdalus pumila</i> L.	1767	<i>Prunus pumila</i>
CS			x		x	<i>Aristolochia Siphon</i> L'HERITIER.	1785	<i>Aristolochia macrophylla</i>
CS		x			x	<i>Baccharis halimifolia</i> L.	1753	<i>Baccharis halimifolia</i>
CS			x			<i>Berberis dealbata</i>	1836	<i>Berberis dealbata</i>
CS				x		<i>Berberis emarginata</i>	1809	<i>Berberis emarginata</i>
CS		x			x	<i>Berberis vulgaris</i>	1753	<i>Berberis vulgaris</i>
CS		x	x	x		<i>Bignonia radicans</i>	1753	<i>Campsis radicans</i>
CS					x	<i>Buddleia Lindleyana</i> FORTUNE.	1844	<i>Buddleia lindleyana</i>
CS				x	x	<i>Calycanthus floridus</i> L.	1759	<i>Calycanthus floridus</i>
CS					x	<i>Calycanthus glaucus</i>	1809 (1840)	<i>Calycanthus floridus</i>
CS					x	<i>Calycanthus occidentalis</i> W. HOOKER	1839, 1841	<i>Calycanthus occidentalis</i>
CS				x	x	<i>Calycanthus praecox</i> L.	1762	<i>Chimonanthus praecox</i>
CS		x	x	x	x	<i>Caragana arborescens</i> LAMARCK. ( <i>Robinia caragana</i> )	1785	<i>Caragana arborescens</i>
CS					x	<i>Caragana arborescens</i> LAMARCK. var. <i>pendula</i> HORTORUM	1887	<i>Caragana arborescens</i> cv. <i>Pendula</i>
CS					x	<i>Caragana ferox</i> (PALLAS) LAMARCK.	1783 (1815)	<i>Caragana spinosa</i>
CS		x			x	<i>Caragana frutescens</i> (L.) DC. ( <i>Robinia frutescens</i> )	1787 (1869)	<i>Caragana frutex</i>
CS			x			<i>Caragana halodondra</i>	1802	<i>Halimodendron halodendron</i> (?)
CS					x	<i>Caragana pygmaea</i> (L.) DC.	1825	<i>Caragana pygmaea</i>
CS					x	<i>Caragana spinosa</i> (L.) DC.	1815	<i>Caragana spinosa</i>
CS				x		<i>Ceanothus Americanus</i> L.	1753	<i>Ceanothus americanus</i>
CS					x	<i>Ceanothus Americanus</i> L. var. <i>multiflorus</i>	1891	<i>Ceanothus americanus</i> cv.
CS					x	<i>Ceanothus azureus</i> DESFONTAINES	1815 (1816)	<i>Ceanothus caeruleus</i>
CS		x	x		x	<i>Celastrus scandens</i> L.	1753	<i>Celastrus scandens</i>
CS					x	<i>Clematis crispa</i> L.	1753	<i>Clematis crispa</i>
CS					x	<i>Clematis flammula</i> L.	1753	<i>Clematis flammula</i>
CS					x	<i>Clematis florida</i> THUNBERG var. <i>Standishii</i> ED. MORREN.	1863 (1836)	<i>Clematis patens</i> 'Standishii'
CS					x	<i>Clematis Fortunei</i> MOORE.	1863 (1857)	<i>Clematis patens</i> var. <i>fortunei</i>
CS					x	<i>Clematis Jackmanni</i> CH. LEMAIRE.	1863	<i>Clematis x jackmanii</i>
CS					x	<i>Clematis patens</i> MORREN & DECAISNE. var. <i>Sophia</i> VAN HOUTTE.	1853	<i>Clematis patens</i> cv.
CS					x	<i>Clematis rubro-violacea</i> HORTORUM	n.a.	<i>Clematis</i> sp.
CS					x	<i>Clematis violacea</i> A.DC.	n.a.	<i>Clematis</i> sp.
CS				x		<i>Clematis viticella</i>	1753	<i>Clematis viticella</i>
CS					x	<i>Clematis viticella</i> L. var. <i>alba</i>	[1753]	<i>Clematis viticella</i> 'Alba'
CS					x	<i>Clematis viticella</i> L. var. <i>purpurea</i>	[1753]	<i>Clematis viticella</i> 'Purpurea'
CS		x			x	<i>Colutea arborescens</i>	1753	<i>Colutea arborescens</i>
CS					x	<i>Colutea frutescens</i> L.	1753	<i>Colutea frutescens</i>
CS					x	<i>Comptonia asplenifolia</i>	1789	<i>Comptonia peregrina</i> var. <i>asplenifolia</i>
CS			x	x		<i>Corchorus japonica</i>	1778 (1818)	<i>Kerria japonica</i>
CS	x	x			x	<i>Coriaria myrtifolia</i> L.	1753	<i>Coriaria myrtifolia</i>
CS		x	x	x	x	<i>Cornus alba</i> L.	1767	<i>Cornus alba</i>
CS		x			x	<i>Cornus mas</i> L. ( <i>Cornus mascula</i> )	1753	<i>Cornus mas</i>
CS					x	<i>Cornus mas</i> L. var. <i>foliis argenteo-variegatis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Cornus mas</i> 'Variegata'
CS					x	<i>Cornus mas</i> L. var. <i>fructu flava</i> HORTORUM	n.a.	<i>Cornus mas</i> 'Flava'
CS		x			x	<i>Cornus sanguinea</i> L.	1753	<i>Cornus sanguinea</i>
CS					x	<i>Cornus sericea</i>	1771	<i>Cornus sericea</i>
CS		x			x	<i>Coronilla Emerus</i> L.	1753	<i>Hippocrepis emerus</i>
CS		x			x	<i>Corylus Avellana</i> L.	1753	<i>Corylus avellana</i>
CS					x	<i>Corylus Avellana</i> L. var. <i>aurea</i> HORTORUM	1864	<i>Corylus avellana</i> 'Aurea'
CS					x	<i>Corylus Avellana</i> L. var. <i>Barcellonaensis</i> LODDIGES	n.a.	<i>Corylus avellana</i> cv.
CS					x	<i>Corylus Avellana</i> L. var. <i>glomerata</i> AITON	1813	<i>Corylus avellana</i> 'Glomerata'
CS					x	<i>Corylus Avellana</i> L. var. <i>intermedia</i> FINGERHUT	1829	<i>Corylus maxima</i> cv.
CS	x				x	<i>Corylus Avellana</i> L. var. <i>laciniata</i> HORTORUM	1864	<i>Corylus avellana</i> f. <i>laciniata</i>
CS					x	<i>Corylus Avellana</i> L. var. <i>laciniata quercifolia</i> HORTORUM	1864	<i>Corylus avellana</i> 'Quercifolia'
CS					x	<i>Corylus Avellana</i> L. var. <i>pendula</i> HORTORUM	1887	<i>Corylus avellana</i> 'Pendula'
CS	x	x				<i>Corylus Colurna</i> L.	1753	<i>Corylus colurna</i>
CS					x	<i>Corylus Colurna</i> L. var. <i>pendula</i> HORTORUM	n.a.	<i>Corylus colurna</i> 'Pendula'
CS					x	<i>Corylus Lamberti</i> LODDIGES	n.a.	<i>Corylus maxima</i> cv.
CS					x	<i>Corylus maxima</i> MILLER var. <i>atropurpurea</i> HORTORUM	1860	<i>Corylus maxima</i> 'Purpurea'
CS					x	<i>Corylus maxima</i> MILLER var. <i>oblonga</i>	n.a.	<i>Corylus maxima</i> cv.
CS			x			<i>Corylus purpurea</i>	1864	<i>Corylus maxima</i> 'Purpurea'
CS					x	<i>Corylus rostrata</i> AITON var. <i>Californica</i> HORTORUM	1864	<i>Corylus cornuta</i> subsp. <i>californica</i>
CS					x	<i>Cotoneaster frigida</i> WALLICH	1829	<i>Cotoneaster frigida</i>
CS					x	<i>Cotoneaster laxiflora</i> LINDLEY	1829	<i>Cotoneaster melanocarpus</i> var. <i>laxiflorus</i>
CS					x	<i>Cotoneaster microphylla</i>	1827	<i>Cotoneaster microphyllus</i>
CS		x			x	<i>Cotoneaster Pyracantha</i> (L.) SPACH ( <i>Mespilus Pyracantha</i> L.)	1834 (1753)	<i>Pyracantha coccinea</i>
CS					x	<i>Cotoneaster Symonsii</i> LOUDON	1869	<i>Cotoneaster simonsii</i>
CS					x	<i>Cotoneaster vulgaris</i> LINDLEY	1822	<i>Cotoneaster integerrimus</i>
CS					x	<i>Crataegus (Aria) crenata</i> D. DON.	1869	<i>Pyracantha crenulata</i>
CS					x	<i>Crataegus (Aria) rotundifolia</i> MOENCH	1829	<i>Crataegus chrysoarpa</i> var. <i>phoenicea</i>
CS					x	<i>Crataegus (Mespilus) Germanica</i> L. var. <i>foliis argenteo-variegatis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Mespilus germanica</i> cv.
CS					x	<i>Crataegus alba plena</i>	n.a.	<i>Crataegus laevigata</i> 'Plena'
CS	x				x	<i>Crataegus Azarolus</i> L.	1753	<i>Crataegus azarolus</i>
CS					x	<i>Crataegus Carolina</i>	n.a.	n.a.
CS		x			x	<i>Crataegus Crus Galli</i> L.	1753	<i>Crataegus crus-galli</i>
CS					x	<i>Crataegus Crus Galli</i> L. var. <i>ovalifolia prunifolia</i> HORNEMAN	1819	<i>Crataegus crus-galli</i>
CS			x			<i>Crataegus glabra</i>	1784	<i>Photinia glabra</i>
CS					x	<i>Crataegus grandiflora</i>	1804	<i>x Crataemespilus grandiflora</i>
CS					x	<i>Crataegus lucida</i> MILLER	1768	<i>Crataegus crus-galli</i>
CS					x	<i>Crataegus microphylla</i>	1853	<i>Crataegus microphylla</i>
CS					x	<i>Crataegus nigra</i>	1802	<i>Crataegus nigra</i>
CS					x	<i>Crataegus omniacanthus splendens</i>	n.a.	n.a.
CS			x			<i>Crataegus oxyacantha</i> fl. <i>pleno</i>	1770	<i>Crataegus laevigata</i> 'Plena'
CS		x			x	<i>Crataegus oxyacantha</i> L.	1753	<i>Crataegus laevigata</i>
CS					x	<i>Crataegus oxyacantha</i> L. <i>punicea plena</i> HORTORUM	1838	<i>Crataegus x media</i> 'Punicea'
CS					x	<i>Crataegus oxyacantha</i> L. <i>rosea simplex</i> HORTORUM	1796	<i>Crataegus x media</i> 'Rosea'

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
						ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892	Takács Katalin	
						IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264		
						MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51		
						KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.		
						NÁDASDLADÁNY · CSÉREK (1896), SCHNEIDER (1927)		
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
CS					x	<i>Crataegus oxyacantha</i> L. <i>rubra</i> HORTORUM	n.a.	<i>Crataegus x media</i> 'Rubra'
CS	x				x	<i>Crataegus oxyacantha</i> L. <i>rubra plena</i> HORTORUM	n.a.	<i>Crataegus x media</i> 'Rubra Plena'
CS						<i>Crataegus oxyacantha</i> L. var. <i>alba pendula</i>	n.a.	<i>Crataegus monogyna</i> 'Pendula'
CS					x	<i>Crataegus oxyacantha</i> L. var. <i>Oliveriana</i> BOSC	1821	<i>Crataegus oliveriana</i>
CS					x	<i>Crataegus populifolia</i> WALTER	1788	<i>Crataegus phaenopyrum</i>
CS				x		<i>Crataegus pyracantha</i>	1793 (1847)	<i>Pyracantha coccinea</i>
CS				x		<i>Crataegus splendens</i>	n.a.	<i>Crataegus sp.</i>
CS				x		<i>Crataegus Tanacetifolia</i>	1806	<i>Crataegus tanacetifolia</i>
CS	x	x				<i>Crataegus tomentosa</i>	1753	<i>Crataegus calpodendron</i>
CS					x	<i>Crataegus uniflora</i> MÜNCHHAUSEN var. <i>grossulariaefolia</i> HORTORUM	n.a.	<i>Crataegus uniflora</i> cv.
CS					x	<i>Cydonia Japonica</i> (THUNBERG) PERSOON var. <i>atrosanguinea</i> HORTORUM	n.a.	<i>Chaenomeles speciosa</i> 'Atrosanguinea'
CS					x	<i>Cydonia Japonica</i> (THUNBERG) PERSOON var. <i>Moerloosi</i> HORTORUM fl. <i>rosea</i>	n.a.	<i>Chaenomeles speciosa</i> 'Moerloosei'
CS					x	<i>Cydonia Japonica</i> (THUNBERG) PERSOON var. <i>rubra</i>	n.a.	<i>Chaenomeles speciosa</i> 'Rubra'
CS				x		<i>Cydonia japonica</i> fl. <i>pleno</i>	n.a.	<i>Chaenomeles japonica</i> cv.
CS		x				<i>Cydonia japonica rosea</i>	n.a.	<i>Chaenomeles japonica</i> cv.
CS					x	<i>Cytisus Adami</i> POIT.	1830	<i>x Laburnocytisus adami</i>
CS					x	<i>Cytisus alpinus</i> MILLER var. <i>contortifolius</i>	n.a.	<i>n.a.</i>
CS				x		<i>Cytisus argenteus</i>	n.a.	<i>n.a.</i>
CS		x				<i>Cytisus austriaca</i>	1753	<i>Cytisus austriacus</i>
CS		x				<i>Cytisus elongatus</i>	1805	<i>Cytisus elongatus</i>
CS	x	x	x			<i>Cytisus laburnum</i>	1753	<i>Laburnum anagyroides</i>
CS				x		<i>Cytisus laburnum alba</i>	n.a.	<i>Laburnum anagyroides</i> cv.
CS				x		<i>Cytisus laburnum ex. crispum</i>	n.a.	<i>Laburnum anagyroides</i> cv.
CS				x		<i>Cytisus laburnum paendula</i>	n.a.	<i>Laburnum anagyroides</i> 'Pendula'
CS				x		<i>Cytisus laburnum quertifolius</i>	n.a.	<i>Laburnum anagyroides</i> 'Quercifolium'
CS					x	<i>Cytisus nigricans</i> L.	1753	<i>Cytisus nigricans</i>
CS		x				<i>Cytisus purpurea</i>	1772	<i>Cytisus purpureus</i>
CS				x		<i>Cytisus sessilifolius</i>	1753	<i>Cytisophyllum sessilifolium</i>
CS					x	<i>Cytisus Uralensis</i> LEDEBOUR	1842	<i>Cytisus uralensis</i>
CS					x	<i>Daphne Laureola</i> L.	1753	<i>Daphne laureola</i>
CS					x	<i>Daphne Mezereum</i> L.	1753	<i>Daphne mezereum</i>
CS					x	<i>Deutzia crenata</i> SIEBOLD et ZUCCARINI	1835	<i>Deutzia crenata</i>
CS					x	<i>Deutzia crenata</i> SIEBOLD et ZUCCARINI var. <i>flore pleno</i> FORTUNE.	n.a.	<i>Deutzia crenata</i> cv.
CS					x	<i>Deutzia crenata</i> SIEBOLD et ZUCCARINI var. <i>purpurata flore pleno</i> HORTORUM.	n.a.	<i>Deutzia crenata</i> cv.
CS				x		<i>Deutzia mollifera</i>	n.a.	<i>n.a.</i>
CS					x	<i>Deutzia scabra</i> THUNBERG	1781	<i>Deutzia scabra</i>
CS					x	<i>Deutzia scabra</i> THUNBERG var. <i>candidissima</i>	n.a.	<i>Deutzia scabra</i> 'Candidissima'
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) amabilis</i> CARRIÈRE	1853 (1794)	<i>Weigela coraeensis</i>
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) amabilis</i> CARRIÈRE var. <i>alba</i> HORTORUM	1850	<i>Weigela coraeensis</i> 'Alba'
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) amabilis</i> CARRIÈRE var. <i>Desboisi</i> HORTORUM	n.a.	<i>Weigela coraeensis</i> cv.
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) amabilis</i> CARRIÈRE var. <i>Groenewegeni</i> HORTORUM	n.a.	<i>Weigela coraeensis</i> cv.
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) amabilis</i> CARRIÈRE var. <i>intermedia</i> HORTORUM	n.a.	<i>Weigela coraeensis</i> cv.
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) Japonica</i> (THUNBERG) DC.	1830 (1780)	<i>Weigela japonica</i>
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) Japonica</i> (THUNBERG) DC. var. <i>arborea grandiflora</i> HORTORUM	n.a.	<i>Weigela japonica</i> cv.
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) Japonica</i> (THUNBERG) DC. var. <i>arborea</i> HORTORUM	n.a.	<i>Weigela japonica</i> cv.
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) rosea</i> (C.A. MEYER) WALPERS	1848 (1839)	<i>Weigela florida</i>
CS					x	<i>Diervillea (Weigelia) rosea</i> (C.A. MEYER) WALPERS var. <i>Stelzneri</i> DESBOIS	n.a.	<i>Weigela</i> 'Stelzneri'
CS		x				<i>Evonymus angustifolia</i>	1813	<i>Euonymus americanus</i> var. <i>angustifolius</i>
CS	x			x		<i>Evonymus atropurpureus</i>	1772	<i>Evonymus atropurpureus</i>
CS	x			x		<i>Evonymus Europaea</i> L.	1753	<i>Euonymus europaeus</i>
CS					x	<i>Evonymus Europaea</i> L. var. <i>gigantea</i>	n.a.	<i>Euonymus europaeus</i> cv.
CS				x		<i>Evonymus Japonica</i> THUNBERG	1780	<i>Euonymus japonicus</i>
CS					x	<i>Evonymus Japonica</i> THUNBERG var. <i>fol. roseo-variegata</i> SIEBOLD	n.a.	<i>Euonymus japonicus</i> cv.
CS				x		<i>Evonymus Japonica</i> var. <i>foliis argentea</i>	n.a.	<i>Euonymus japonicus</i> 'Argenteovariegatus'
CS		x	x			<i>Evonymus Japonica</i> var. <i>foliis aurea</i>	n.a.	<i>Euonymus japonicus</i> 'Aureus'
CS		x				<i>Evonymus pendula</i>	1824	<i>Euonymus pendulus</i>
CS					x	<i>Evonymus radicans</i> SIEBOLD et ZUCCARINI var. <i>foliis argenteo-variegatis</i> SIEBOLD	n.a.	<i>Euonymus fortunei</i> 'Variegatus'
CS					x	<i>Evonymus rosmarinifolia</i> HORTORUM	1819	<i>Euonymus nanus</i>
CS	x			x		<i>Evonymus sempervirens</i>	1785	<i>Euonymus americanus</i>
CS	x				x	<i>Evonymus verrucosa</i> SCOPOLI	1771	<i>Euonymus verrucosus</i>
CS	x					<i>Evonymus latifolia</i> SCOPOLI	1768	<i>Euonymus latifolius</i>
CS					x	<i>Evonymus latifolia</i> SCOPOLI var. <i>purpurea</i>	n.a.	<i>Euonymus latifolius</i> cv.
CS					x	<i>Forsythia suspensa</i> VAHL.	1804	<i>Forsythia suspensa</i>
CS					x	<i>Forsythia viridissima</i> LINDLEY	1846	<i>Forsythia viridissima</i>
CS				x		<i>Genista canadensis</i>	n.a.	<i>n.a.</i>
CS					x	<i>Genista florida</i> L.	1759	<i>Genista florida</i>
CS				x		<i>Genista monosperma</i>	1786	<i>Retama monosperma</i>
CS				x		<i>Genista scoparia</i> LAMARCK	1778	<i>Cytisus scoparius</i>
CS				x		<i>Genista sparcium junceum</i>	1772, 1844	<i>Spartium junceum</i>
CS	x				x	<i>Genista virgata</i> (AITON) DC. ( <i>Genista tinctoria</i> )	1786	<i>Genista tinctoria</i>
CS		x				<i>Glycine Sinensis</i> SIMS.	1819	<i>Wisteria sinensis</i>
CS					x	<i>Glycine Sinensis</i> SIMS. var. <i>fl. atropurpureis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Wisteria sinensis</i> cv.
CS					x	<i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	1753	<i>Glycyrrhiza glabra</i>
CS					x	<i>Hibiscus albo-violaceus</i> var. <i>carneus plenus</i> HORTORUM	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> 'Carneus Plenus'
CS					x	<i>Hibiscus albo-violaceus</i> var. <i>Lady Stanley</i>	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> 'Lady Stanley'
CS					x	<i>Hibiscus albo-violaceus</i> var. <i>Leopoldi</i>	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> 'Leopoldii'
CS					x	<i>Hibiscus albo-violaceus</i> var. <i>paeniflorus</i> HORTORUM	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> 'Amplissimus'
CS					x	<i>Hibiscus albo-violaceus</i> var. <i>purpureus</i> HORTORUM	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> cv.
CS					x	<i>Hibiscus albo-violaceus</i> var. <i>variegatus plenus</i> HORTORUM	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> 'Purpureus Variegatus'
CS					x	<i>Hibiscus laciniatus</i> fl. <i>plen.</i>	n.a.	<i>n.a.</i>
CS					x	<i>Hibiscus palustris</i> L.	1753	<i>Hibiscus moscheutos</i> subsp. <i>palustris</i>
CS	x	x	x			<i>Hibiscus syriacus</i>	1753	<i>Hibiscus syriacus</i>
CS					x	<i>Hibiscus Syriacus</i> L. fl. <i>purp. pl. fol. argent. marg.</i> HORTORUM	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> 'Purpureus Variegatus'
CS		x				<i>Hibiscus syriacus</i> L. fl. <i>varieg.</i>	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> cv.
CS					x	<i>Hibiscus Syriacus</i> L. var. <i>coccineus fl. plen.</i>	n.a.	<i>Hibiscus syriacus</i> cv.
CS	x	x	x			<i>Hippophae rhamnoides</i> L.	1753	<i>Hippophae rhamnoides</i>
CS				x		<i>Hydrangea hortensis</i>	1792 (1830)	<i>Hydrangea macrophylla</i>
CS				x		<i>Hydrangea japonica</i>	1829	<i>Hydrangea macrophylla</i> f. <i>rosea</i>
CS					x	<i>Hydrangea paniculata</i> SIEBOLD	1829	<i>Hydrangea paniculata</i>
CS					x	<i>Hypericum androsaemum</i>	1753	<i>Hypericum androsaemum</i>

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - http://www.theplantlist.org/ Tropicos® - http://www.tropicos.org/ Global Biodiversity Information Facility GBIF® - http://www.gbif.org/species List of Names of Woody Plants® www.internationalplantnames.com	
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]			Forrásbeli taxon leírásának évszáma
						ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892	Takács Katalin		
						IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264			
						MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47			
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49			
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51			
						KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.			
						NÁDASDLADÁNY · CSÉREK (1896), SCHNEIDER (1927)			
CS					x	<i>Hypericum egypticum</i>		1753	<i>Hypericum aegypticum</i>
CS					x	<i>Hypericum hircinum</i> L.		1753	<i>Hypericum hircinum</i>
CS					x	<i>Hypericum monoginum</i>		1753	<i>Hypericum monogynum</i>
CS					x	<i>Ilex aquifolium</i>		1753	<i>Ilex aquifolium</i>
CS					x	<i>Ilex aquifolium argentea</i>		n.a.	<i>Ilex aquifolium</i> cv.
CS					x	<i>Ilex Aquifolium</i> L. <i>Leroyi</i>		n.a.	<i>Ilex aquifolium</i> cv.
CS					x	<i>Ilex Aquifolium</i> L. var. <i>pendula foliis variegatis</i>		n.a.	<i>Ilex aq. 'Argentea Marginata Pendula'</i>
CS					x	<i>Indigofera decora</i> LINDLEY var. <i>rubra</i>		n.a.	<i>Indigofera decora</i> f. <i>rubra</i>
CS					x	<i>Indigofera Dosua</i> HAMILTON.		1825	<i>Indigofera dosua</i>
CS					x	<i>Jasminum fruticans</i> L. ( <i>Jasminum frutescens</i> )		1753	<i>Jasminum fruticans</i>
CS					x	<i>Jasminum grandiflorum</i>		1762	<i>Jasminum grandiflorum</i>
CS					x	<i>Jasminum nudiflorum</i> LINDLEY		1846	<i>Jasminum nudiflorum</i>
CS					x	<i>Jasminum officinale</i>		1753	<i>Jasminum officinale</i>
CS					x	<i>Kerria Japonica</i> (THUNBERG) DC. var. <i>flore pleno</i> BOTANICAL MAGAZINE		1868	<i>Kerria japonica</i> 'Pleniflora'
CS					x	<i>Kerria Japonica</i> (THUNBERG) DC. var. <i>foliis variegatis</i> HORTORUM		n.a.	<i>Kerria japonica</i> 'Picta'
CS					x	<i>Kerria Japonica</i> (THUNBERG) DC. var. <i>ramulis vittatis</i> HORTORUM		n.a.	<i>Kerria japonica</i> 'Aureovittata'
CS					x	<i>Laburnum alpinum</i> GRISEBACH var. <i>Parksii</i> HORTORUM		n.a.	<i>Laburnum alpinum</i> cv.
CS					x	<i>Laburnum vulgare</i> GRISEBACH		1830, 1835	<i>Laburnum anagyroides</i>
CS					x	<i>Laburnum vulgare</i> GRISEBACH var. <i>quercifolium</i> HORTORUM		n.a.	<i>Laburnum anagyroides</i> 'Quercifolium'
CS					x	<i>Leyeesteria formosa</i> WALLICH		1824	<i>Leyeesteria formosa</i>
CS					x	<i>Ligustrum Californicum</i> HORTORUM		1877 (1844)	<i>Ligustrum ovalifolium</i>
CS					x	<i>Ligustrum Japonicum</i> THUNBERG		1780	<i>Ligustrum japonicum</i>
CS					x	<i>Ligustrum lucidum</i>		1810	<i>Ligustrum lucidum</i>
CS	x				x	<i>Ligustrum vulgare</i> L.		1753	<i>Ligustrum vulgare</i>
CS					x	<i>Ligustrum vulgare</i> L. var. <i>foliis aureo-marginatis</i>		n.a.	<i>Ligustrum vulgare</i> cv.
CS					x	<i>Ligustrum vulgare</i> L. var. <i>Italum</i> MILLER fol. <i>varieg.</i>		1804	<i>Ligustrum vulgare</i> 'Italicum'
CS					x	<i>Ligustrum vulgare</i> L. var. <i>xanthocarpum</i>		1838	<i>Ligustrum vulgare</i> 'Xanthocarpum'
CS					x	<i>Lonicera (Caprifolium) glauca</i> HILL.		n.a.	<i>Lonicera caprifolium</i> cv.
CS					x	<i>Lonicera (Caprifolium) rosea</i> LAMARCK.		n.a.	<i>Lonicera caprifolium</i> cv.
CS					x	<i>Lonicera brachypoda</i>		1830 (1784)	<i>Lonicera japonica</i> var. <i>repens</i>
CS					x	<i>Lonicera brachypoda</i> DC. var. <i>aureo reticulata</i> HORTORUM		1863	<i>Lonicera japonica</i> cv. 'Aureoreticulata'
CS					x	<i>Lonicera brachypoda</i> DC. var. <i>Halleana</i> ( <i>L. Japonica Halli</i> HORTORUM)		n.a.	<i>Lonicera japonica</i> cv. 'Halliana'
CS	x				x	<i>Lonicera caprifolia</i>		1753	<i>Lonicera caprifolium</i>
CS					x	<i>Lonicera Caprifolium</i> L. var. <i>atropurpurea</i> HORTORUM		n.a.	<i>Lonicera caprifolium</i> cv.
CS					x	<i>Lonicera Caprifolium</i> L. var. <i>foliis variegatis</i> HORTORUM		n.a.	<i>Lonicera caprifolium</i> cv.
CS					x	<i>Lonicera caerulea</i>		1753	<i>Lonicera caerulea</i>
CS					x	<i>Lonicera hirsuta</i> EATON var. <i>Douglasii</i> (LINDLEY) HOOKER		1818	<i>Lonicera hirsuta</i> cv.
CS					x	<i>Lonicera sempervirens</i> L.		1753	<i>Lonicera sempervirens</i>
CS	x				x	<i>Lonicera tatarica</i>		1753	<i>Lonicera tatarica</i>
CS					x	<i>Lonicera tatarica purpurea</i>		n.a.	<i>Lonicera tatarica</i> 'Sibirica'
CS					x	<i>Lonicera tatarica rosea</i>		n.a.	<i>Lonicera tatarica</i> 'Rosea'
CS					x	<i>Mahonia Aquifolium</i> (PURSH) NUTTALL		1818	<i>Mahonia aquifolium</i>
CS	x				x	<i>Morus alba</i> L.		1753	<i>Morus alba</i>
CS					x	<i>Morus alba</i> L. var. <i>Constantinopolitana</i> POIRET		1797	<i>Morus alba</i> 'Constantinopolitana'
CS					x	<i>Morus alba</i> L. var. <i>macrophylla</i> MORETTI		1841	<i>Morus alba</i> cv. 'Macrophylla'
CS					x	<i>Morus alba</i> L. var. <i>macrophylla</i> MORETTI MORETTI AUDIBERT		n.a.	<i>Morus alba</i> cv. 'Macrophylla'
CS					x	<i>Morus alba</i> L. var. <i>pyramidalis</i>		1839	<i>Morus alba</i> 'Pyramidalis'
CS					x	<i>Morus alba</i> L. var. <i>venosa</i> DELILE ( <i>Morus nervosa</i> LODDIGES)		1841	<i>Morus alba</i> 'Venosa'
CS					x	<i>Morus alba</i> L. var. <i>venosa</i> DELILE f. <i>congesta</i>		n.a.	<i>Morus alba</i> cv.
CS	x				x	<i>Morus nigra</i> L.		1753	<i>Morus nigra</i>
CS	x				x	<i>Morus rubra</i> L.		1753	<i>Morus rubra</i>
CS					x	<i>Morus rubra</i> L. var. <i>cordifolia</i>		n.a.	<i>Morus rubra</i> cv.
CS	x				x	<i>Myricaria Germanica</i> (L.) DESVAUX ( <i>Tamarix germanica</i> )		1825 (1753)	<i>Myricaria germanica</i>
CS					x	<i>Paeonia arborea</i> DON		1804	<i>Paeonia suffruticosa</i>
CS					x	<i>Paeonia arborea</i> DON var. <i>Elisabetta</i>		n.a.	<i>Paeonia arborea</i> cv.
CS					x	<i>Paeonia arborea rosea</i>		n.a.	<i>Paeonia arborea</i> var. <i>rosea</i>
CS					x	<i>Paeonia duc de Rohan</i>		n.a.	<i>n.a.</i>
CS					x	<i>Paeonia officinalis</i>		1753	<i>Paeonia officinalis</i>
CS	x				x	<i>Paliurus aculeatus</i> LAMARCK ( <i>Rhamnus paliurus</i> )		1819 (1768)	<i>Paliurus spina-christi</i>
CS	x				x	<i>Periploca Graeca</i> L.		1753	<i>Periploca graeca</i>
CS					x	<i>Philadelphus Billardi</i>		n.a.	<i>n.a.</i>
CS	x				x	<i>Philadelphus coronarius</i>		1753	<i>Philadelphus coronarius</i>
CS					x	<i>Philadelphus coronarius</i> L. var. <i>flore pleno</i> HORTORUM		n.a.	<i>Philadelphus coronarius</i> cv.
CS					x	<i>Philadelphus coronarius</i> L. var. <i>foliis aureis</i> HORTORUM		n.a.	<i>Philadelphus coronarius</i> 'Aureus'
CS					x	<i>Philadelphus coronarius</i> L. var. <i>Keteleeri</i> HORTORUM		1866	<i>Philadelphus keteleeri</i>
CS					x	<i>Philadelphus coronarius</i> L. var. <i>myrtifolius</i> HORTORUM		n.a.	<i>Philadelphus coronarius</i> cv.
CS					x	<i>Philadelphus grandiflorus</i>		1809	<i>Philadelphus pubescens</i>
CS					x	<i>Philadelphus inodorus</i>		1753	<i>Philadelphus inodorus</i>
CS					x	<i>Philadelphus latifolius</i> L. var. <i>grandiflorus</i> HORTORUM		n.a.	<i>Philadelphus pubescens</i>
CS					x	<i>Philadelphus nana</i>		1768	<i>Philadelphus coronarius</i> 'Duplex'
CS					x	<i>Poinciana Gilliesii</i> W. HOOKER		1830	<i>Caesalpinia gilliesii</i>
CS	x				x	<i>Potentilla fruticosa</i> L. ( <i>Potentilla frutescens</i> )		1753	<i>Potentilla fruticosa</i>
CS	x				x	<i>Ptelea trifoliata</i> L.		1753	<i>Ptelea trifoliata</i>
CS					x	<i>Punica granatum</i>		1753	<i>Punica granatum</i>
CS					x	<i>Punica Granatum</i> L. var. <i>Legrellei</i> fl. pl.		n.a.	<i>Punica granatum</i> 'Legrelleae'
CS					x	<i>Punica nana</i> L. var. <i>alba</i>		n.a.	<i>Punica granatum</i> cv.
CS	x				x	<i>Rhamnus Cathartica</i> L.		1753	<i>Rhamnus cathartica</i>
CS					x	<i>Rhamnus Cathartica</i> L. var. <i>amygdalifolia</i>		n.a.	<i>Rhamnus cathartica</i> cv.
CS					x	<i>Rhamnus Cathartica</i> L. var. <i>elegans</i>		n.a.	<i>Rhamnus cathartica</i> cv.
CS					x	<i>Rhamnus alaternus</i>		1753	<i>Rhamnus alaternus</i>
CS					x	<i>Rhamnus Erythroxylo</i> PALLAS var. <i>pendula</i>		n.a.	<i>Rhamnus erythroxylo</i> 'Pendula'
CS	x				x	<i>Rhamnus Frangula</i> L.		1753	<i>Frangula alnus</i>
CS					x	<i>Rhamnus Frangula</i> L. var. <i>latifolia</i> HORTORUM		1753	<i>Frangula alnus</i> f. <i>latifolia</i>
CS					x	<i>Rhodotypos kerrioides</i> SIEBOLD et ZUCCARINI.		1841	<i>Rhodotypos scandens</i>
CS					x	<i>Rhus copallina</i> L.		1753	<i>Rhus copallina</i>
CS	x				x	<i>Rhus Cotinus</i> L.		1753	<i>Cotinus coggygia</i>
CS					x	<i>Rhus Cotinus</i> L. var. <i>atropurpurea</i>		n.a.	<i>Cotinus coggygia</i> 'Purpureus'
CS					x	<i>Rhus Cotinus</i> L. var. <i>rubra</i>		n.a.	<i>Cotinus coggygia</i> cv.
CS					x	<i>Rhus elegans</i> AITON		1789	<i>Rhus glabra</i> var. <i>elegans</i>
CS	x				x	<i>Rhus glabra</i> L.		1753	<i>Rhus glabra</i>

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
CS					x	<i>Rhus glabra</i> L. var. <i>laciniata</i> CARRIÈRE.	1863	<i>Rhus glabra</i> 'Laciniata'
CS					x	<i>Rhus Osbeckii</i> DC.	1841	<i>Rhus chinensis</i>
CS	x				x	<i>Rhus radicans</i> L.	1753	<i>Rhus radicans</i>
CS					x	<i>Rhus Toxicodendron</i> L.	1753	<i>Rhus toxicodendron</i>
CS				x		<i>Rhus trifoliata</i>	n.a.	n.a.
CS	x			x	x	<i>Rhus typhina</i> L.	1756	<i>Rhus typhina</i>
CS				x	x	<i>Ribes alpinum</i> L.	1753	<i>Ribes alpinum</i>
CS		x		x	x	<i>Ribes aureum</i> PURSH ( <i>Ribes aurea</i> )	1813	<i>Ribes aureum</i>
CS					x	<i>Ribes aureum</i> PURSH var. <i>palmatum</i> DESFONTAINES foeminaea	1829	<i>Ribes aureum</i> cv.
CS				x		<i>Ribes coccineum</i>	n.a.	n.a.
CS				x	x	<i>Ribes Gordonianum</i> LEMAIRE ( <i>R. sanguineum</i> x <i>aureum</i> )	1846	<i>Ribes x gordonianum</i>
CS				x	x	<i>Ribes Gordonianum</i> LEMAIRE var. <i>atrosanguineum</i> HORTORUM	n.a.	<i>Ribes x gordonianum</i> cv.
CS				x	x	<i>Ribes heterophyllum</i> HORTORUM ( <i>R. nigra</i> x <i>sanguinea</i> )	n.a.	n.a.
CS				x		<i>Ribes missouriense</i>	1840	<i>Ribes missouriense</i>
CS				x	x	<i>Ribes nigrum</i> L. var. <i>foliis argenteo-variegatis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Ribes nigrum</i> cv.
CS				x		<i>Ribes olandium</i> var. <i>fructo-alba</i>	n.a.	<i>Ribes</i> sp.
CS				x		<i>Ribes palmata</i>	1829	<i>Ribes odoratum</i>
CS				x		<i>Ribes pennsylvanicum</i>	1789	<i>Ribes pensylvanicum</i>
CS				x		<i>Ribes sanguineum</i> PURSH	1813	<i>Ribes sanguineum</i>
CS				x		<i>Ribes sanguineum</i> PURSH var. <i>atrorubens</i> HORTORUM	n.a.	<i>Ribes sanguineum</i> 'Atrorubens'
CS				x		<i>Ribes sanguineum</i> PURSH var. <i>flore pleno</i> HORTORUM	n.a.	<i>Ribes sanguineum</i> cv.
CS				x		<i>Ribes uva crispa maxima</i>	n.a.	<i>Ribes uva-crispa</i> cv.
CS				x		<i>Robinia microphylla</i>	1783	<i>Caragana microphylla</i>
CS				x		<i>Rosa rubiginosa</i> L.	1771	<i>Rosa rubiginosa</i>
CS				x		<i>Rosa semperflorens</i>	1794	<i>Rosa x damascena</i> 'Semperflorens'
CS				x		<i>Rosa villosa</i> L.	1753	<i>Rosa villosa</i>
CS				x		<i>Rubus bellidiflorus</i> C. KOCH var. <i>flore pleno</i>	1869	<i>Rubus ulmifolius</i> 'Bellidiflorus'
CS	x			x		<i>Rubus fruticosus</i>	1753	<i>Rubus fruticosus</i>
CS				x		<i>Rubus odoratus</i>	1753	<i>Rubus odoratus</i>
CS				x		<i>Rubus rosaceus</i> WEIHE et NEES	1825	<i>Rubus rosaceus</i>
CS				x		<i>Sambucus Canadensis</i> L.	1753	<i>Sambucus canadensis</i>
CS				x		<i>Sambucus nigra</i> L. var. <i>flore pleno</i> HORTORUM	n.a.	<i>Sambucus nigra</i> 'Plena'
CS				x		<i>Sambucus nigra</i> L. var. <i>foliis aureis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Sambucus nigra</i> 'Aurea'
CS	x			x		<i>Sambucus nigra</i> L. var. <i>laciniata</i> HORTORUM	1753	<i>Sambucus nigra</i> 'Laciniata'
CS				x		<i>Sambucus nigra</i> L. var. <i>pyramidalis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Sambucus nigra</i> 'Pyramidalis'
CS	x			x		<i>Sambucus racemosa</i> L.	1753	<i>Sambucus racemosa</i>
CS				x		<i>Sambucus racemosa</i> L. var. <i>plumosa</i> HORTORUM	n.a.	<i>Sambucus racemosa</i> 'Plumosa'
CS				x		<i>Sambucus rubra</i>	n.a.	n.a.
CS				x		<i>Shepherdia Canadensis</i> (L.) NUTTALL ( <i>Hippophae Canadensis</i> L.)	1818	<i>Shepherdia canadensis</i>
CS	x			x		<i>Spartium junceum</i> L.	1753	<i>Spartium junceum</i>
CS	x			x		<i>Spartium scoparium</i> L.	1753	<i>Cytisus scoparius</i>
CS				x		<i>Spiraea Billardi</i> HORTORUM	1855	<i>Spiraea x billardii</i>
CS			x	x		<i>Spiraea callosa</i> THUNBERG	1784 (1782)	<i>Spiraea japonica</i>
CS				x		<i>Spiraea callosa</i> THUNBERG var. <i>Fortunei</i> PLANCHON f. <i>alba</i> HORTORUM	1867	<i>Spiraea japonica</i> 'Albiflora'
CS				x		<i>Spiraea callosa</i> THUNBERG var. <i>Fortunei</i> PLANCHON f. <i>macrophylla</i> HORTORUM	1878	<i>Spiraea japonica</i> 'Macrophylla'
CS				x		<i>Spiraea canescens</i> D. DON ( <i>S. Nepalensis</i> HORTORUM)	1825	<i>Spiraea canescens</i>
CS				x		<i>Spiraea Cantoniensis</i> LAMARCK ( <i>S. Reevesiana</i> )	1790	<i>Spiraea cantoniensis</i>
CS				x		<i>Spiraea Cantoniensis</i> LAMARCK var. <i>flore pleno</i> HORTORUM	1879	<i>Spiraea cantoniensis</i> 'Lanceata'
CS	x			x		<i>Spiraea carpinifolia</i> WILLDENOW ( <i>Spiraea salicifolia</i> )	1809 (1753)	<i>Spiraea latifolia</i>
CS				x		<i>Spiraea chamaedryfolia</i> L.	1753	<i>Spiraea chamaedryfolia</i>
CS				x		<i>Spiraea confusa</i> REGEL et KOERNICKE	1857 (1792)	<i>Spiraea media</i>
CS				x		<i>Spiraea corymbosa</i> RAFFINSQUE	1814	<i>Spiraea betulifolia</i> var. <i>corymbosa</i>
CS				x		<i>Spiraea crenata</i>	1753	<i>Spiraea crenata</i>
CS				x		<i>Spiraea Nobleana</i> HOOKER ( <i>S. corymbosa</i> x <i>Douglasii</i> ).	1860	<i>Spiraea x sanssouciana</i>
CS				x		<i>Spiraea nova Zeyland</i>	n.a.	n.a.
CS	x			x		<i>Spiraea opulifolia</i> L.	1753	<i>Physocarpus opulifolius</i>
CS				x		<i>Spiraea Picoviensis</i> HORTORUM ( <i>S. flexuosa</i> x <i>media</i> )	1822	<i>Spiraea x pikoviensis</i>
CS				x		<i>Spiraea prunifolia</i> SIEBOLD et ZUCCARINI var. <i>flore pleno</i> HORTORUM	1844 (1840)	<i>Spiraea prunifolia</i>
CS	x			x		<i>Spiraea sorbifolia</i> L.	1753	<i>Sorbaria sorbifolia</i>
CS				x		<i>Spiraea trilobata</i> L.	1771	<i>Spiraea trilobata</i>
CS				x		<i>Spiraea Van Houttei</i> HORT. BRIOT ( <i>S. Cantoniensis</i> x <i>trilobata</i> ).	1884	<i>Spiraea x vanhouttei</i>
CS				x		<i>Staphylea Colchica</i> STEVEN.	1848	<i>Staphylea colchica</i>
CS	x			x		<i>Staphylea pinnata</i> L.	1753	<i>Staphylea pinnata</i>
CS	x			x		<i>Staphylea trifoliata</i>	1785	<i>Staphylea trifolia</i>
CS				x	x	<i>Symphoricarpos racemosa</i> MICHAUX	1803	<i>Symphoricarpos albus</i>
CS				x	x	<i>Symphoricarpos racemosa</i> MICHAUX var. <i>foliis variegatis</i>	n.a.	n.a.
CS				x	x	<i>Symphoricarpos vulgaris</i> MICHAUX	1803	<i>Symphoricarpos orbiculatus</i>
CS				x		<i>Syringa dubia</i> PERSOON ( <i>S. Chinensis</i> HORTORUM)	1805	<i>Syringa x chinensis</i>
CS				x		<i>Syringa dubia</i> PERSOON var. <i>alba</i> HORTORUM	1889	<i>Syringa x chinensis</i> 'Alba'
CS				x		<i>Syringa dubia</i> PERSOON var. <i>rubra</i> LODDIGES	n.a.	<i>Syringa x chinensis</i> 'Saugeana'
CS				x		<i>Syringa dubia</i> PERSOON var. <i>Saugeana</i> HORTORUM	n.a.	<i>Syringa x chinensis</i> 'Saugeana'
CS	x			x		<i>Syringa grandiflora</i>	n.a.	n.a.
CS				x		<i>Syringa Josikaea</i> JACQUIN FIL.	1830	<i>Syringa josikaea</i>
CS				x		<i>Syringa oblata</i> LINDLEY	1859	<i>Syringa oblata</i>
CS	x			x		<i>Syringa Persica</i> L.	1753	<i>Syringa persica</i>
CS				x		<i>Syringa Persica</i> L. var. <i>flore roseo</i>	n.a.	<i>Syringa persica</i> cv.
CS				x	x	<i>Syringa Persica</i> L. var. <i>laciniata</i> (MILLER) LODDIGES	1762	<i>Syringa x laciniata</i>
CS	x			x		<i>Syringa vulgaris</i> L.	1753	<i>Syringa vulgaris</i>
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>alba</i>	1770	<i>Syringa vulgaris</i> 'Alba'
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>alba de Trianon</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>alba Schneelavine</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Alesuthiensis</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>caerulea compacta</i>	1770	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Carlsruhensis</i> HORTORUM	1872	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>carnea grandiflora</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Charles X.</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> 'Charles X.'
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>de Nemours</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Dr. Lindley</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv. 'Dr. Lindley'
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>glauca compacta</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS				x		<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>James Booth</i> HORTORUM	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.

## M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
						ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892	Takács Katalin	
						IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264		
						MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51		
						KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.		
						NÁDASDLADÁNY · CSÉRER (1896), SCHNEIDER (1927)		
CS					x	<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Liberti</i> HORTORUM	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS					x	<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Madame Kreutter</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS					x	<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Marlyensis</i> HORTORUM (de Marly)	1872	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS					x	<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Non plus ultra</i>	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS					x	<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>rubra Trianoniana</i> HORTORUM	n.a.	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS					x	<i>Syringa vulgaris</i> L. var. <i>Versaliensis</i> HORTORUM (de Versailles)	1872	<i>Syringa vulgaris</i> cv.
CS					x	<i>Syringa x chinensis</i>	1796	<i>Syringa chinensis</i>
CS			x			<i>Tamarix americana</i>	n.a.	n.a.
CS					x	<i>Tamarix elegans</i> SPACH	1836	<i>Tamarix chinensis</i>
CS					x	<i>Tamarix gallica</i>	1753	<i>Tamarix gallica</i>
CS					x	<i>Tamarix Indica</i> HORTORUM	1803	<i>Tamarix indica</i>
CS					x	<i>Tamarix tetrandra</i> PALLAS	1808	<i>Tamarix tetrandra</i>
CS					x	<i>Tamarix tetrandra</i> PALLAS var. <i>purpurea</i> CARRIÈRE.	n.a.	<i>Tamarix parviflora</i>
CS					x	<i>Tecoma radicans</i> (L.) JUISSEU	1789	<i>Campsis radicans</i>
CS		x				<i>Viburnum Lantana</i> L.	1753	<i>Viburnum lantana</i>
CS					x	<i>Viburnum Lantana</i> L. var. <i>Canadense</i> PERSON	n.a.	<i>Viburnum lantana</i> cv.
CS					x	<i>Viburnum laurifolium</i> LAMARCK	n.a.	n.a.
CS					x	<i>Viburnum laurifolium</i> LAMARCK var. <i>roseum</i> HORTORUM	1753	<i>Viburnum opulus</i> 'Roseum'
CS					x	<i>Viburnum laurifolium</i> LAMARCK var. <i>sterile</i> HORTORUM fol. <i>variegat.</i>	n.a.	n.a.
CS					x	<i>Viburnum lucidum</i>	1768	<i>Viburnum tinus</i>
CS		x				<i>Viburnum opulus</i>	1753	<i>Viburnum opulus</i>
CS		x				<i>Viburnum opulus roseum</i> fl. pl.	1753	<i>Viburnum opulus</i> 'Roseum'
CS					x	<i>Viburnum tinus</i>	1753	<i>Viburnum tinus</i>
CS	x				x	<i>Virgilia lutea</i> MICHAUX	1813	<i>Cladrastis kentukea</i>
CS		x			x	<i>Vitex Agnus Castus</i> L. var. <i>caerulea</i> HORTORUM	1753 (1902)	<i>Vitex agnus-castus</i> cv.
CS					x	<i>Vitis Labrusca</i> L.	1753	<i>Vitis labrusca</i>
CS		x	x			<i>Vitis quinquefolia</i>	1793	<i>Parthenocissus quinquefolia</i>
CS			x			<i>Vitis vinifera</i>	1753	<i>Vitis vinifera</i>
CS					x	<i>Vitis vulpina</i> L.	1753	<i>Vitis vulpina</i>
CS					x	<i>Zanthoxylum fraxineum</i> WILLDENOW ( <i>Z. fraxinifolia</i> )	1785, 1796	<i>Zanthoxylum americanum</i>

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>	
						ALCSÚT			Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]
F	x	x	x	x	x	<b>Acer campestre</b> L.	Takács Katalin	1753	<i>Acer campestre</i>
F					x	<i>Acer campestre</i> L. var. <i>Austriacum</i> TRATTINICK		1824	<i>Acer campestre</i> var. <i>austriacum</i>
F					x	<i>Acer campestre</i> L. var. <i>foliis albo-variegatis</i> HORTORUM		1838	<i>Acer campestre</i> 'Albo-variegatum'
F					x	<i>Acer campestre</i> L. var. <i>pulverulentum</i> HORTORUM		1892	<i>Acer campestre</i> 'Pulverulentum'
F					x	<i>Acer campestre</i> L. var. <i>Tauricum</i> HORTORUM		1892	<i>Acer campestre</i> var. <i>tauricum</i>
F					x	<i>Acer Colchicum</i> HORTORUM		1840 (1785)	<i>Acer cappadocicum</i>
F	x				x	<i>Acer dasycarpum</i> ERHART		1784	<i>Acer saccharinum</i>
F					x	<i>Acer dasycarpum</i> ERHART var. <i>macrophyllum</i> HORTORUM		1891	<i>Acer saccharinum</i> cv.
F					x	<i>Acer grandidentatum</i> NUTTALL		1838, 1839	<i>Acer saccharum</i> subsp. <i>grandidentatum</i>
F					x	<i>Acer laciniatum</i>		1812	<i>Acer platanoides</i> 'Laciniatum'
F	x				x	<i>Acer Monspessulanum</i> L.		1753	<i>Acer monspessulanum</i>
F	x	x	x		x	<i>Acer negundo</i>		1753	<i>Acer negundo</i>
F	x	x				<i>Acer nigrum</i>		1812	<i>Acer saccharum</i> subsp. <i>nigrum</i>
F	x		x	x	x	<i>Acer Pensylvanicum</i> L.		1753	<i>Acer pensylvanicum</i>
F	x	x	x		x	<i>Acer platanoides</i> L.		1753	<i>Acer platanoides</i>
F					x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>Buntzeli</i> WITTM.		1880	<i>Acer platanoides</i> 'Buntzelii'
F					x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>digitatum</i> HORTORUM		1892	<i>Acer platanoides</i> cv.
F					x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>foliis aureis</i>		n.a.	<i>Acer platanoides</i> cv.
F					x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>foliis variegatis</i> HORTORUM		1891	<i>Acer platanoides</i> var. <i>foliis variegatum</i>
F					x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>laciniatum</i>		1789	<i>Acer platanoides</i> 'Laciniatum'
F					x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>Reichsgraf von Pückler</i> SPATH.		1892	<i>Acer platanoides</i> 'Pückleri'
F	x				x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>Reitenbachii</i> HORTORUM		1881	<i>Acer platanoides</i> 'Reitenbachii'
F					x	<i>Acer platanoides</i> L. var. <i>Schwedleri</i> (Hortorum) C.KOCH		1869	<i>Acer platanoides</i> 'Schwedleri'
F					x	<i>Acer Pseudo Platanus</i> L. var. <i>carstorphinensis</i> HORTORUM		1892	<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Corstorphinense'
F					x	<i>Acer Pseudo Platanus</i> L. var. <i>foliis purpureis</i> HORTORUM		1838	<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Purpureum'
F	x				x	<i>Acer Pseudo Platanus</i> L. var. <i>Leopoldi</i> HORTORUM		1893	<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Leopoldii'
F		x	x		x	<i>Acer Pseudo Platanus</i> L. var. <i>variegatum</i> HORTORUM		n.a.	<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Variegatum'
F					x	<i>Acer Pseudo Platanus</i> L. var. <i>Worléi</i> HORTORUM		1892	<i>Acer pseudoplatanus</i> 'Worley'
F		x			x	<i>Acer pseudoplatanus</i>		1753	<i>Acer pseudoplatanus</i>
F					x	<i>Acer pseudoplatanus foliis argenteovariegata</i>		1893	<i>Acer pseudoplatanus</i> cv.
F					x	<i>Acer pseudoplatanus foliis aurea varieg.</i>		1893	<i>Acer pseudoplatanus</i> cv.
F	x	x	x	x	x	<i>Acer rubrum</i>		1753	<i>Acer rubrum</i>
F		x	x	x	x	<i>Acer saccharinum</i> L.		1753	<i>Acer saccharinum</i>
F	x				x	<i>Acer striatum</i>		1771 (1786)	<i>Acer striatum</i> / <i>Acer spicatum</i>
F		x			x	<i>Acer Tataricum</i> L.		1753	<i>Acer tataricum</i>
F					x	<i>Acer tricolor</i> HORTORUM		n.a.	n.a.
F					x	<i>Aesculus hippocastanum atropurpurea</i>		n.a.	<i>Aesculus hippocastanum</i> cv.
F					x	<i>Aesculus hippocastanum incarnata</i>		n.a.	<i>Aesculus hippocastanum</i> cv.
F	x	x	x	x	x	<i>Aesculus Hippocastanum</i> L.		1753	<i>Aesculus hippocastanum</i>
F					x	<i>Aesculus Hippocastanum</i> L. var. <i>flore albo pleno</i> HORTORUM		1838	<i>Aesculus hippocastanum</i> 'Baumannii'
F	x				x	<i>Aesculus Hippocastanum</i> L. var. <i>laciniata</i> HORTORUM		n.a.	<i>Aesculus hippocastanum</i> 'Laciniata'
F			x	x	x	<i>Aesculus Hippocastanum</i> L. var. <i>variegata</i> (fol. <i>variegata</i> )		1838	<i>Aesculus hippocastanum</i> cv.
F		x			x	<i>Aesculus hippocastanum pavia</i>		1753	<i>Aesculus pavia</i>
F					x	<i>Aesculus hippocastanum rubra</i>		n.a.	<i>Aesculus hippocastanum</i> cv.
F		x	x			<i>Aesculus lutea</i> ( <i>Aesculus fl. luteo</i> )		1788	<i>Aesculus flava</i>
F			x			<i>Aesculus macrostachya</i>		1803	<i>Aesculus parviflora</i>
F					x	<i>Aesculus rubicunda</i> LOISELEUR		1827	<i>Aesculus x carnea</i>
F		x	x	x	x	<i>Ailanthus glandulosa</i> DESFONTAINES		1788	<i>Ailanthus altissima</i>
F	x	x			x	<i>Alnus communis</i> ( <i>Betula alnus</i> )		n.a.	<i>Alnus glutinosa</i>
F		x	x	x	x	<i>Alnus glutinosa</i> WILLDENOW ( <i>Betula alnus laciniata</i> / <i>Betula laciniata</i> )		1796	<i>Alnus glutinosa</i>
F					x	<i>Alnus glutinosa</i> WILLDENOW var. <i>imperialis</i> DEFOSSE		1892	<i>Alnus glutinosa</i> 'Imperialis'
F		x			x	<i>Alnus glutinosa</i> WILLDENOW var. <i>laciniata</i> WILLDENOW ( <i>Betula alnus laciniata</i> )		1865 (1796)	<i>Alnus glutinosa</i> 'Laciniata'
F					x	<i>Alnus serrulata</i> WILLDENOW		1805	<i>Alnus serrulata</i>
F			x			<i>Amygdalus communis</i>		1753	<i>Prunus dulcis</i>
F			x			<i>Amygdalus communis fl. pleno</i>		n.a.	<i>Amygdalus communis</i> cv.
F					x	<i>Amygdalus persica fl. pleno</i>		n.a.	<i>Prunus persica</i> cv.
F					x	<i>Amygdalus Persica</i> L. var. <i>argentea</i>		n.a.	<i>Prunus persica</i> cv.
F					x	<i>Amygdalus Persica</i> L. var. <i>camelliaeflora</i> FORSTER		1858	<i>Prunus persica</i> 'Camelliaeflora'
F					x	<i>Amygdalus Persica</i> L. var. <i>dianthiflora</i> HORTORUM		1869	<i>Prunus persica</i> 'Dianthiflora'
F		x	x	x	x	<i>Betula alba</i> L.		1753	<i>Betula pendula</i>
F					x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>atropurpurea</i> HORTORUM		1892	<i>Betula pendula</i> 'Purpurea'
F					x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>Carpatica</i> WALDSTEIN ET KITABEL		1805 (1814)	<i>Betula pubescens</i> var. <i>glabrata</i>
F					x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>Dahurica</i>		1784	<i>Betula dahurica</i>
F					x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>excelsa</i> (AITON) REGEL		1789, 1865	<i>Betula papyrifera</i>
F					x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>fastigiata</i> h. ALCSÚTH		n.a.	<i>Betula pendula</i> 'Fastigiata'
F	x				x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>laciniata pendula</i>		1824, 1892	<i>Betula pendula</i> 'Crispa'
F					x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>tristis</i> HORTORUM <i>pendula</i>		1892	<i>Betula pendula</i> 'Tristis'
F					x	<i>Betula alba</i> L. var. <i>urticaefolia</i> HORTORUM ( <i>Betula urticifolia</i> )		1841	<i>Betula pubescens</i> 'Urticifolia'
F	x				x	<i>Betula grandis</i> SCHRADER		1833	<i>Betula papyrifera</i>
F					x	<i>Betula microphylla</i> BUNGE		1835	<i>Betula microphylla</i>
F					x	<i>Betula nigra</i> L.		1753	<i>Betula nigra</i>
F					x	<i>Betula pendula</i> ROTH		1788	<i>Betula pendula</i>
F					x	<i>Betula pendula</i> ROTH var. <i>fastigiata</i> HORTORUM		1892	<i>Betula pendula</i> 'Fastigiata'
F	x				x	<i>Betula pendula</i> ROTH var. <i>laciniata pendula</i>		1892	<i>Betula pendula</i> 'Crispa'
F					x	<i>Betula populifolia</i> AITON		1789	<i>Betula pubescens</i>
F		x	x	x	x	<i>Bignonia catalpa</i>		1753 (1788)	<i>Catalpa bignonioides</i>
F		x			x	<i>Broussonetia papyrifera</i> VENTENAT ( <i>Morus papyrifera</i> )		1799	<i>Broussonetia papyrifera</i>
F					x	<i>Broussonetia papyrifera</i> VENTENAT var. <i>fol. aureo-varieg.</i>		n.a.	<i>Broussonetia papyrifera</i> 'Variegata'
F					x	<i>Carpinus alba</i>		n.a.	n.a.
F		x			x	<i>Carpinus Betulus</i> L.		1753	<i>Carpinus betulus</i>
F					x	<i>Carpinus Betulus</i> L. var. <i>foliis aureo-variegatis</i> HORTORUM		1891	<i>Carpinus betulus</i> 'Variegata'
F					x	<i>Carpinus Betulus</i> L. var. <i>heterophylla</i> HORTORUM		n.a.	<i>Carpinus betulus</i> 'Incisa'
F					x	<i>Carpinus Betulus</i> L. var. <i>incisa</i> LODDIGES		1789	<i>Carpinus betulus</i> 'Incisa'
F	x				x	<i>Carpinus Betulus</i> L. var. <i>pendula</i> HORTORUM		1864	<i>Carpinus betulus</i> 'Pendula'
F					x	<i>Carpinus Betulus</i> L. var. <i>pyramidalis</i> HORTORUM		1891	<i>Carpinus betulus</i> 'Fastigiata'
F					x	<i>Carpinus Betulus</i> L. var. <i>quercifolia</i> DESFONTAINES		1804	<i>Carpinus betulus</i> 'Quercifolia'
F					x	<i>Carpinus Orientalis</i> MILLER		1768	<i>Carpinus orientalis</i>
F					x	<i>Carya alba</i> NUTALL		1818	<i>Carya alba</i>
F					x	<i>Carya amara</i> NUTALL		1824 (1869)	<i>Carya cordiformis</i>
F					x	<i>Carya microcarpa</i> NUTALL		1818 (1826)	<i>Carya glabra</i>

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i): ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892 IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264 MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51 KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67. NÁDASDLADÁNY · CSÉREK (1896), SCHNEIDER (1927)	A táblázatot készítette:  Takács Katalin	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - http://www.theplantlist.org/ Tropicos® - http://www.tropicos.org/ Global Biodiversity Information Facility GBIF® - http://www.gbif.org/species List of Names of Woody Plants® www.internationalplantnames.com
F					x	<i>Carya olivaeformis</i> (MARSHALL-LÉZERMES) NUTALL	1818 (1869)	<i>Carya illinoensis</i>
F					x	<i>Carya porcina</i> NUTALL	1824 (1826)	<i>Carya glabra</i>
F	x			x		<i>Castanea vesca</i>	1788	<i>Castanea sativa</i>
F					x	<i>Catalpa Bungei</i> C. A. MEYER.	1837	<i>Catalpa bungei</i>
F					x	<i>Catalpa Kaempferi</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI.	1846 (1837)	<i>Catalpa ovata</i>
F					x	<i>Catalpa syringaeifolia</i> SIMS	1808 (1788)	<i>Catalpa bignonioides</i>
F	x			x		<i>Celtis australis</i> L.	1753	<i>Celtis australis</i>
F	x	x			x	<i>Celtis occidentalis</i> MILLER	1753	<i>Celtis occidentalis</i>
F					x	<i>Celtis pumila</i> PURSH var. <i>tenuifolia</i> NUTALL	1814 / 1818	<i>Celtis tenuifolia</i>
F					x	<i>Celtis Tournefortii</i> LAMARCK	1796 / 1797	<i>Celtis tournefortii</i>
F	x			x		<i>Cercis Canadensis</i> L.	1753	<i>Cercis canadensis</i>
F	x	x		x		<i>Cercis Siliquastrum</i>	1753	<i>Cercis siliquastrum</i>
F					x	<i>Cercis Siliquastrum</i> L. var. <i>album</i> HORTORUM	n.a.	<i>Cercis siliquastrum</i> 'Alba'
F					x	<i>Cercis Siliquastrum</i> L. var. <i>roseum</i> HORTORUM	n.a.	<i>Cercis siliquastrum</i> 'Rosea'
F	x				x	<i>Diospyros Lotus</i> L.	1753	<i>Diospyros lotus</i>
F	x			x		<i>Diospyros Virginiana</i> L.	1753	<i>Diospyros virginiana</i>
F	x			x		<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	1753	<i>Elaeagnus angustifolia</i>
F					x	<i>Elaeagnus macrophylla</i>	1783	<i>Elaeagnus macrophylla</i>
F					x	<i>Elaeagnus praecox</i>	n.a.	n.a.
F	x	x		x		<i>Fagus purpurens</i> / <i>Fagus purpurea</i>	1804, 1811	<i>Fagus sylvatica</i> 'Atropunicea'
F	x			x		<i>Fagus sylvatica</i> L.	1753	<i>Fagus sylvatica</i>
F					x	<i>Fagus sylvatica</i> L. <i>foliis variegatis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Fagus sylvatica</i> cv.
F					x	<i>Fagus sylvatica</i> L. <i>pendula</i> HORTORUM ( <i>Fagus pendula</i> )	1836	<i>Fagus sylvatica</i> 'Pendula'
F					x	<i>Fagus sylvatica</i> L. var. <i>asplenifolia</i> LODDIGES	1811	<i>Fagus sylvatica</i> 'Asplenifolia'
F	x				x	<i>Fagus sylvatica</i> L. var. <i>atropurpurea pendula</i>	n.a.	<i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea Pendula'
F		x			x	<i>Fraxinus Americana</i> L. ( <i>F. alba</i> MARSHALL)	1753	<i>Fraxinus americana</i>
F					x	<i>Fraxinus Americana</i> L. var. <i>longifolia</i> HORTORUM	1804	<i>Fraxinus americana</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus Americana</i> L. var. <i>Novae Angliae</i> HORTORUM	1768	<i>Fraxinus americana</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus angustifolia</i> VAHL. var. <i>Chinensis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Fraxinus angustifolia</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus angustifolia</i> VAHL. var. <i>pyramidalis</i> HORTORUM	1889	<i>Fraxinus angustifolia</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus arbutifolia</i> HORTORUM	1889	<i>Fraxinus pennsylvanica</i>
F					x	<i>Fraxinus argentea variegata</i>	n.a.	<i>Fraxinus</i> sp.
F					x	<i>Fraxinus Bungeana</i> A. DC.	1844	<i>Fraxinus bungeana</i>
F					x	<i>Fraxinus cinerea</i> BOSC ( <i>F. Pennsylvanica</i> x <i>viridis</i> )	1811	<i>Fraxinus pennsylvanica</i>
F	x	x		x	x	<i>Fraxinus excelsior</i>	1753	<i>Fraxinus excelsior</i>
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>argentea</i> HORTORUM	1802	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Argenteovariegata'
F	x				x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>aurea</i> HORTORUM	1807	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Aurea'
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>aurea pendula</i> HORTORUM	1848	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Aurea Pendula'
F	x	x		x	x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>crispa</i> BOSC ( <i>F. crispa</i> WILLD.)	1806, 1811	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Crispa'
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>cucullata</i> HORTORUM	1867	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Crispa'
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>elegantissima</i> HORTORUM	n.a.	<i>Fraxinus angustifolia</i> var. <i>lenticifolia</i>
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>globosa</i> HORTORUM	1889	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Nana'
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>monophylla</i> DESFONTAINES	1802	<i>Fraxinus excelsior</i> cv.
F	x	x		x	x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>pendula</i> DESFONTAINES ( <i>F. pendula</i> )	1789	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>polemoniaefolia</i> HORTORUM	1809	<i>Fraxinus excelsior</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>spectabilis</i> HORTORUM	1863	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Spectabilis'
F					x	<i>Fraxinus excelsior</i> L. var. <i>Theophrasti</i> HORTORUM	1821	<i>Fraxinus excelsior</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus Japonica</i> BÜRGER	1872	<i>Fraxinus</i> sp.
F					x	<i>Fraxinus laciniata</i>	1838	<i>Fraxinus excelsior</i>
F					x	<i>Fraxinus lentiscifolia</i> HORTORUM	1804	<i>Fraxinus angustifolia</i> var. <i>lenticifolia</i>
F					x	<i>Fraxinus mixta</i> HORTORUM ( <i>F. parvifolia</i> X <i>xantoxylodes</i> ).	1811	<i>Fraxinus angustifolia</i>
F	x	x				<i>Fraxinus ornus</i>	1753	<i>Fraxinus ornus</i>
F					x	<i>Fraxinus Pennsylvanica</i> MARSHALL	1785	<i>Fraxinus pennsylvanica</i>
F					x	<i>Fraxinus Pennsylvanica</i> MARSHALL var. <i>arbutifolia variegata</i> HORTORUM	1889	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus Pennsylvanica</i> MARSHALL var. <i>aucubaefolia</i> HORTORUM	1865	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> 'Aucubifolia'
F					x	<i>Fraxinus Pennsylvanica</i> MARSHALL var. <i>Bosci</i> HORTORUM	1889	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> cv.
F					x	<i>Fraxinus Pennsylvanica</i> MARSHALL var. <i>foliis pulverulentis</i> HORTORUM	1811	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> 'Pulverulenta'
F					x	<i>Fraxinus Pennsylvanica</i> MARSHALL var. <i>foliis variegatis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> 'Variegata'
F					x	<i>Fraxinus viridis</i> MICHAUX	1819	<i>Fraxinus pennsylvanica</i>
F					x	<i>Fraxinus viridis</i> MICHAUX var. <i>juglandifolia</i> HORTORUM	n.a.	<i>Fraxinus pennsylvanica</i> cv.
F	x	x		x	x	<i>Ginkgo biloba</i> L. ( <i>Salisburia adiantifolia</i> )	1771	<i>Ginkgo biloba</i>
F					x	<i>Gleditsia caspica</i>	1809	<i>Gleditsia caspica</i>
F					x	<i>Gleditsia ferox</i> DESFONTAINES	1809	<i>Gleditsia ferox</i>
F	x	x			x	<i>Gleditsia horrida</i> WILLDENOW	1806	<i>Gleditsia sinensis</i>
F					x	<i>Gleditsia horrida</i> WILLDENOW var. <i>longissima</i>	n.a.	<i>Gleditsia sinensis</i> cv.
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER	1768	<i>Gleditsia triacanthos</i> f. <i>inermis</i>
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER var. <i>diversifolia</i>	n.a.	<i>Gleditsia triacanthos</i> cv.
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER var. <i>gigantea</i>	n.a.	<i>Gleditsia triacanthos</i> cv.
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER var. <i>laevis</i>	1853	<i>Gleditsia triacanthos</i> f. <i>inermis</i>
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER var. <i>longifolia</i>	n.a.	<i>Gleditsia triacanthos</i> cv.
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER var. <i>macrophylla</i>	n.a.	<i>Gleditsia triacanthos</i> cv.
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER var. <i>microphylla</i>	n.a.	<i>Gleditsia triacanthos</i> cv.
F					x	<i>Gleditsia inermis</i> MILLER var. <i>monocarpa</i>	1803	#REF!
F					x	<i>Gleditsia Japonica</i> LODDIGES	1838	<i>Gleditsia japonica</i>
F					x	<i>Gleditsia macracantha</i> DESFONTAINES	1809	<i>Gleditsia macracantha</i>
F					x	<i>Gleditsia monosperma</i> WALTER var. <i>pendula</i>	n.a.	<i>Gleditsia aquatica</i> cv.
F					x	<i>Gleditschia Orientalis</i> BOSC.	1825	<i>Gleditsia orientalis</i>
F					x	<i>Gleditschia Sinensis</i> LAMARCK	1788	<i>Gleditsia sinensis</i>
F					x	<i>Gleditschia Sinensis</i> LAMARCK var. <i>excelsa</i>	n.a.	<i>Gleditsia sinensis</i> cv.
F					x	<i>Gleditschia Sinensis</i> LAMARCK var. <i>latisiliqua</i>	1830	<i>Gleditsia latisiliqua</i>
F					x	<i>Gleditschia Sinensis</i> LAMARCK var. <i>patens</i>	n.a.	<i>Gleditsia sinensis</i> cv.
F					x	<i>Gleditschia Sinensis</i> LAMARCK var. <i>prostrata</i>	n.a.	<i>Gleditsia sinensis</i> cv.
F	x	x		x	x	<i>Gleditschia triacanthos</i> L.	1753	<i>Gleditschia triacanthos</i>
F					x	<i>Gleditschia triacanthos</i> L. var. <i>angustifolia</i>	n.a.	<i>Gleditsia triacanthos</i> cv.
F					x	<i>Gleditschia triacanthos</i> L. var. <i>longifolia elegans</i>	n.a.	<i>Gleditsia triacanthos</i> cv.
F					x	<i>Gymnocladus Canadensis</i> LAMARCK ( <i>Guilandina dioica</i> L.)	1783 (1753)	<i>Gymnocladus dioica</i>
F	x	x			x	<i>Juglans (Americana) nigra</i> L.	1753	<i>Juglans nigra</i>
F					x	<i>Juglans regia</i> L. var. <i>japonica</i> SIEBOLD	1867	<i>Juglans regia</i> cv.
F	x				x	<i>Juglans regia</i> L. var. <i>laciniata</i> HORTORUM	n.a.	<i>Juglans regia</i> 'Laciniata'
F	x	x		x	x	<i>Koelreuteria paniculata</i> LAXMANN	1772	<i>Koelreuteria paniculata</i>

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
						ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892	Takács Katalin	
						IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264		
						MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51		
						KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.		
						NÁDASDLADÁNY · CSÉREK (1896), SCHNEIDER (1927)		
F					x	<i>Liquidambar orientalis</i> MILLER	1768	<i>Liquidambar orientalis</i>
F					x	<i>Liquidambar styraciflua</i> L.	1753	<i>Liquidambar styraciflua</i>
F	x	x	x	x	x	<i>Liriodendron tulipifera</i> L.	1753	<i>Liriodendron tulipifera</i>
F			x			<i>Maclura aurantiaca</i> NUTTALL	1818	<i>Maclura pomifera</i>
F	x					<i>Magnolia acuminata</i> L.	1759	<i>Magnolia acuminata</i>
F					x	<i>Magnolia Alexandrina</i> HORTORUM	1841	<i>Magnolia x soulangeana</i> 'Alexandrina'
F					x	<i>Magnolia grandiflora</i>	1759	<i>Magnolia grandiflora</i>
F					x	<i>Magnolia Lennéi</i> HORTORUM	1867	<i>Magnolia x soulangeana</i> 'Lennéi'
F					x	<i>Magnolia mengalensa</i>	n.a.	<i>Magnolia</i> sp.
F					x	<i>Magnolia praecox</i>	1838 (1759)	<i>Magnolia grandiflora</i>
F					x	<i>Mespilus japonica</i>	1780	<i>Eriobotrya japonica</i>
CS					x	<i>Mespilus pyrifolia</i>	1809	<i>Crataegus calpodendron</i>
F					x	<i>Negundo aceroides</i> MONCH. var. <i>aureo-variegatis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Acer negundo</i> 'Aureovariegatum'
F					x	<i>Negundo aceroides</i> MONCH. var. <i>violaceum</i> C. KOCH.	1864	<i>Acer negundo</i> 'Violaceum'
F					x	<i>Negundo Californicum</i> TORREY ET GRAY.	1838	<i>Acer negundo</i> subsp. <i>californicum</i>
F					x	<i>Ornus Europaea</i> PERSOON	1805 (1753)	<i>Fraxinus ornus</i>
F					x	<i>Ornus Europaea</i> PERSOON var. <i>foliis aureis</i>	n.a.	<i>Fraxinus ornus</i> cv.
F					x	<i>Ostrya Virginica</i> WILLDENOW	1805	<i>Ostrya virginiana</i>
F			x	x		<i>Paulownia imperialis</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI.	1835	<i>Paulownia tomentosa</i>
F		x			x	<i>Pavia flava</i> (AITON) MOENCH	1794	<i>Aesculus flava</i>
F					x	<i>Pavia glabra</i> (WILLDENOW) SPACH	1834 (1809)	<i>Aesculus glabra</i>
F					x	<i>Phellodendron Amurensis</i> RUPRECHT ET MAXIMOWICZ	1857	<i>Phellodendron amurense</i>
F					x	<i>Pirus (Malus) baccata</i> L. var. <i>aucubaefolia</i> HORTORUM	n.a.	<i>Malus baccata</i> cv.
F					x	<i>Pirus (Malus) baccata</i> L. var. <i>microcarpa</i> REGEL	1825	<i>Pyrus microcarpa</i>
F		x			x	<i>Pirus (Malus) baccata</i> L. var. <i>oblonga</i> REGEL	1821 (1768)	<i>Cydonia oblonga</i>
F					x	<i>Pirus (Malus) baccata</i> L. var. <i>pendula</i>	n.a.	<i>Malus baccata</i> 'Pendula'
F					x	<i>Pirus (Malus) baccata</i> L. var. <i>violacea</i>	1835	<i>Malus violacea</i>
F					x	<i>Pirus (Malus) prunifolia</i> WILLDENOW	1794 (1803)	<i>Malus x prunifolia</i>
F					x	<i>Pirus (Malus) spectabilis</i> AITON var. <i>coccinea</i>	n.a.	<i>Malus x spectabilis</i> cv.
F					x	<i>Pirus (Malus) spectabilis</i> AITON var. <i>flore pleno</i> HORTORUM	n.a.	<i>Malus x spectabilis</i> 'Plena'
F					x	<i>Pirus (Malus) Toringo</i> SIEBOLD	1856	<i>Malus toringo</i>
F					x	<i>Pirus communis</i> L. var. <i>foliis variegatis</i>	n.a.	<i>Pyrus communis</i> cv.
F					x	<i>Pirus communis</i> L. var. <i>pendula</i>	n.a.	<i>Pyrus communis</i> 'Pendula'
F					x	<i>Pirus nivalis</i> JACQUIN	1774	<i>Pyrus nivalis</i>
F					x	<i>Pirus Pollveria</i> L.	1771	<i>Sorbopyrus auricularis</i>
F	x				x	<i>Platanus acerifolia</i>	1797	<i>Platanus x hispanica</i>
F	x	x	x	x	x	<i>Platanus Orientalis</i> L.	1753	<i>Platanus orientalis</i>
F					x	<i>Platanus Orientalis</i> L. var. <i>digitata</i> HORTORUM	1872	<i>Platanus orientalis</i> 'Digitata'
F	x				x	<i>Platanus Orientalis</i> L. var. <i>foliis variegatis</i>	n.a.	<i>Platanus orientalis</i> cv.
F					x	<i>Platanus Orientalis</i> L. var. <i>pyramidalis</i>	1893	<i>Platanus orientalis</i> cv.
F					x	<i>Platanus vulgaris</i>	1841	<i>Platanus orientalis</i>
F	x	x			x	<i>Populus alba</i> L.	1753	<i>Populus alba</i>
F					x	<i>Populus alba</i> L. var. <i>Bolleana</i> LAUCHE	1878	<i>Populus alba</i> 'Pyramidalis'
F					x	<i>Populus angulata</i>	1789	<i>Populus deltoides</i>
F					x	<i>Populus argentea</i>	1786	#REF!
F		x			x	<i>Populus balsamifera</i> L.	1753	<i>Populus balsamifera</i>
F		x	x	x	x	<i>Populus Canadensis</i> MOENCH	1785	<i>Populus x canadensis</i>
F	x				x	<i>Populus Canadensis</i> MOENCH var. <i>aurea</i> Van Geerti HORTORUM	n.a.	<i>Populus alba</i> 'Nivea'
F		x			x	<i>Populus canescens</i> SMITH	1789, 1804	<i>Populus x canescens</i>
F		x			x	<i>Populus cordifolia</i>	1787	<i>Populus heterophylla</i> (?)
F					x	<i>Populus fastigiata</i> DESFONTAINES	1786, 1804	<i>Populus nigra</i> 'Italica'
F					x	<i>Populus heterophylla</i>	1753	<i>Populus laurifolia</i>
F					x	<i>Populus laurifolia</i> LEDEBOUR	1833	#REF!
F		x	x	x	x	<i>Populus nigra</i> L.	1753	<i>Populus nigra</i>
F		x	x	x	x	<i>Populus pyramidalis</i> ROZIER ( <i>Populus italica</i> )	1796	<i>Populus nigra</i> 'Italica'
F		x			x	<i>Populus tremula</i> L.	1753	<i>Populus tremula</i>
F					x	<i>Populus tremula</i> L. var. <i>pendula</i> (BURGSDORFF)	1838	<i>Populus tremula</i> 'Pendula'
F					x	<i>Prunus (Cerasophora) Canadensis</i> WILLDENOW	n.a.	<i>Prunus</i> sp.
F		x			x	<i>Prunus (Cerasus) acida</i> DUMORTIER	1869	<i>Prunus avium</i> subsp. <i>acida</i>
F					x	<i>Prunus (Cerasus) acida</i> DUMORTIER var. <i>humilis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus avium</i> f. <i>frutescens</i>
F					x	<i>Prunus (Chamaecerasus) pygmaea</i> WILLDENOW	n.a.	<i>Prunus</i> sp.
F			x			<i>Prunus avium</i>	1755	<i>Prunus avium</i>
F					x	<i>Prunus Avium</i> L. <i>foliis variegatis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus avium</i> cv.
F					x	<i>Prunus Avium</i> L. <i>humilis</i> HORTORUM	1833	<i>Prunus avium</i> cv.
F					x	<i>Prunus Avium</i> L. var. <i>angustifolia</i> HORTORUM	1785	<i>Prunus avium</i> cv.
F					x	<i>Prunus Avium</i> L. var. <i>pendula</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus avium</i> cv.
F					x	<i>Prunus cerasifera</i> EHRHART var. <i>Pissardi</i> (CARRIÈRE)	1866	<i>Prunus cerasifera</i> 'Pissardii'
F					x	<i>Prunus cerasus</i> fl. <i>pleno</i>	n.a.	<i>Prunus cerasus</i> 'Plena'
F			x			<i>Prunus cerasus</i> L. fl. <i>pleno</i>	n.a.	<i>Prunus cerasus</i> 'Plena'
F			x			<i>Prunus cerasus</i> <i>pendula</i>	n.a.	<i>Prunus cerasus</i> 'Pendula'
F					x	<i>Prunus fruticosa</i> PALLAS	1784	<i>Prunus fruticosa</i>
F		x	x		x	<i>Prunus Mahaleb</i> L.	1753	<i>Prunus mahaleb</i>
F					x	<i>Prunus Mahaleb</i> L. var. <i>pendula</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus mahaleb</i> 'Pendula'
F		x	x	x	x	<i>Prunus Padus</i> L.	1753	<i>Prunus padus</i>
F					x	<i>Prunus padus</i> L. <i>nigra</i>	n.a.	n.a.
F					x	<i>Prunus padus</i> L. <i>pendula</i>	n.a.	<i>Prunus padus</i> 'Pendula'
F					x	<i>Prunus Padus</i> L. var. <i>aucubaefolia</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus padus</i> 'Aucubaefolia'
F					x	<i>Prunus Padus</i> L. var. <i>parvifolia</i> ( <i>Chamaecerasus parvifolia</i> SERINGE)	n.a.	<i>Prunus padus</i> cv.
F					x	<i>Prunus Sinensis</i> PERSOON	1806	<i>Prunus glandulosa</i>
F					x	<i>Prunus Sinensis</i> PERSOON var. <i>flore albo pleno</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus glandulosa</i> 'Alba Plena'
F					x	<i>Prunus Sinensis</i> PERSOON var. <i>flore roseo pleno</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus glandulosa</i> 'Rosea Plena'
F					x	<i>Prunus triloba</i> LINDLEY	1857	<i>Prunus triloba</i>
F					x	<i>Prunus Virginiana</i> L. var. <i>pendula</i>	n.a.	<i>Prunus virginiana</i> 'Pendula'
F					x	<i>Prunus Virginiana</i> L. var. <i>rubra</i> WILLDENOW	n.a.	<i>Prunus virginiana</i> cv.
F					x	<i>Pterocarya Caucasicca</i> C. A. MEYER	1831	<i>Pterocarya fraxinifolia</i>
F					x	<i>Pyrus amygdaliformis</i> VILLARS.	1807	<i>Pyrus amygdaliformis</i>
F		x	x			<i>Pyrus communis</i> ( <i>Pyrus piraster</i> )	1753	#REF!
F					x	<i>Pyrus japonica</i>	1780	<i>Pyrus communis</i>
F					x	<i>Pyrus malus</i>	1753 (1803)	<i>Malus domestica</i>
F	x		x			<i>Pyrus salicifolia</i>	1776	<i>Pyrus salicifolia</i>



## M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						ALCSÚT		
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]	Forrásbeli taxon leírásának évszáma	Taxonnév napjainkban (alapfaj vagy fajta megfeleltetése)
F					x	<i>Quercus ambigua</i> MICHAUX ( <i>Quercus rubra</i> x <i>coccinea</i> )	1811 (1753)	<i>Quercus rubra</i>
F					x	<i>Quercus bicolor</i> WILLDENOW	1801	<i>Quercus bicolor</i>
F					x	<i>Quercus bicolor</i> WILLDENOW var. <i>angustifolia</i>	1891	<i>Quercus bicolor</i> cv.
F					x	<i>Quercus castanaefolia</i> C. A. MEYER	1831	<i>Quercus castaneifolia</i>
F		x			x	<i>Quercus Cerris</i> L.	1753	<i>Quercus cerris</i>
F					x	<i>Quercus Cerris</i> L. var. <i>crispa</i> LOUDON	1838 (1785)	<i>Quercus x hispanica</i> 'Crispa'
F					x	<i>Quercus Cerris</i> L. var. <i>dentata major</i>	1825 (1785)	<i>Quercus x hispanica</i>
F					x	<i>Quercus Cerris</i> L. var. <i>foliis aureo-marginatis</i>	n.a.	<i>Quercus cerris</i> cv.
F					x	<i>Quercus Cerris</i> L. var. <i>pendula</i> HORTORUM	1834	<i>Quercus cerris</i> 'Pendula'
F					x	<i>Quercus coccinea</i> WANGENHEIM var. <i>pendula</i> ARB. MUSC.	1864 (1770)	<i>Quercus coccinea</i> 'Pendula'
F					x	<i>Quercus conferta</i> KITAIBEL	1814	<i>Quercus frainetto</i>
F					x	<i>Quercus dentata</i> THUNBERG var. <i>Alberti</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus dentata</i> cv.
F					x	<i>Quercus discolor</i> WILLDENOW	1801, 1886	<i>Quercus bicolor</i>
F					x	<i>Quercus falcata</i> MICHAUX	1801	<i>Quercus falcata</i>
F					x	<i>Quercus ilicifolia</i> WANGENHEIM ( <i>Quercus Banisterii</i> MICHAUX)	1787	<i>Quercus ilicifolia</i>
F					x	<i>Quercus imbricaria</i> MICHAUX	1801	<i>Quercus imbricaria</i>
F					x	<i>Quercus lyrata</i> WALTER	1788	<i>Quercus lyrata</i>
F					x	<i>Quercus macranthera</i> FISCHER ET MEYER	1838	<i>Quercus macranthera</i>
F					x	<i>Quercus Mongolica</i> FISCHER	1850	<i>Quercus mongolica</i>
F					x	<i>Quercus olivaeformis</i> HORTORUM	1811 (1801)	<i>Quercus macrocarpa</i> var. <i>oliviformis</i>
F					x	<i>Quercus olivaeformis</i> HORTORUM var. <i>Hampterii</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus macrocarpa</i> cv.
F					x	<i>Quercus palustris</i> DU ROI	1770	<i>Quercus palustris</i>
F		x		x	x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART	1790 (1753)	<i>Quercus robur</i>
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>cochleata</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus robur</i> 'Contorta'
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>Concordia</i> VERSCHAFFELT	1873	<i>Quercus robur</i> 'Concordia'
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>diversifolia</i> HORTORUM	1801	<i>Quercus robur</i> 'Asplenifolia'
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>fastigiata</i> (LAMARCK) DC.	1785, 1838	<i>Quercus robur</i> f. <i>fastigiata</i>
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>fastigiata</i> (LAMARCK) DC. f. <i>cucullata foliis-argenteovariegatis</i>	n.a.	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>fastigiata</i> (LAMARCK) DC. f. <i>cupressoides</i> HORTORUM	1873	<i>Quercus robur</i> 'Cupressoides'
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>fastigiata</i> (LAMARCK) DC. f. <i>monstrosa</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>fastigiata</i> (LAMARCK) DC. f. <i>pyramidalis foliis variegatis</i>	n.a.	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>fastigiata</i> (LAMARCK) DC. f. <i>viridis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>heterophylla</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus robur</i> 'Heterophylla'
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>heterophylla</i> HORTORUM f. <i>dissecta</i> HORTORUM	1873	#REF!
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>pectinata</i>	1873	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>pectinata</i> f. <i>comptoniaefolia</i> HORTORUM	1873	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>sanguinea</i> BECHSTEIN var. <i>foliis cupreis</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>sanguinea</i> BECHSTEIN var. <i>nigricans</i> HORTORUM	1873	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>sanguinea</i> BECHSTEIN var. <i>purpurea</i> LODDIGES	1873	<i>Quercus robur</i> cv.
F					x	<i>Quercus pedunculata</i> EHRHART var. <i>sanguinea</i> BECHSTEIN var. <i>rubicunda</i> HORTORUM	1891	<i>Quercus robur</i> cv.
F				x		<i>Quercus pyramidalis</i>	1808	<i>Quercus robur</i> cv.
F				x		<i>Quercus Prinus</i> L.	1753 (1818)	<i>Quercus prinus</i> ( <i>Q. michauxii</i> )
F					x	<i>Quercus Prinus</i> L. var. <i>acuminata</i> (MICHAUX) A.DC.	1801	<i>Quercus prinus</i> cv.
F					x	<i>Quercus Prinus</i> L. var. <i>montana</i> WILLDENOW	1805	<i>Quercus montana</i>
F					x	<i>Quercus Prinus</i> L. var. <i>monticola</i> (MICHAUX) PETZOLD	1801 (1805)	<i>Quercus prinus</i> cv.
F					x	<i>Quercus pubescens</i> WILLDENOW	1796	<i>Quercus pubescens</i>
F					x	<i>Quercus pubescens</i> WILLDENOW var. <i>atropurpurea</i>	n.a.	<i>Quercus prinus</i> cv.
F					x	<i>Quercus pubescens</i> WILLDENOW var. <i>Apennina</i> LAMARCK	1819	<i>Quercus apennina</i>
F					x	<i>Quercus pubescens</i> WILLDENOW var. <i>Hartwissiana</i> STEVEN	1857	<i>Quercus hartwissiana</i>
F					x	<i>Quercus pubescens</i> WILLDENOW var. <i>Hentzei</i> PETZOLD	1864	<i>Quercus robur</i>
F					x	<i>Quercus pubescens</i> WILLDENOW var. <i>Iberica</i> HORTORUM	1808	<i>Quercus petraea</i> subsp. <i>iberica</i>
F					x	<i>Quercus repanda</i> MICHAUX	1809	<i>Quercus repanda</i>
F					x	<i>Quercus rubra</i> L.	1753	<i>Quercus rubra</i>
F					x	<i>Quercus rubra</i> L. var. <i>montana</i> HORTORUM	1805	<i>Quercus rubra</i> cv.
F				x		<i>Quercus salicifolia</i>	1801	<i>Quercus salicifolia</i>
F				x		<i>Quercus sessiliflora</i> SALISBURY	1796 (1784)	<i>Quercus petraea</i>
F				x		<i>Quercus sessiliflora</i> SALISBURY var. <i>Ajudaghensis</i> STEVEN	1864 (1857)	<i>Quercus hartwissiana</i>
F				x		<i>Quercus sessiliflora</i> SALISBURY var. <i>Falkenbergensis</i> BOOTH	1838	<i>Quercus petraea</i> cv.
F				x		<i>Quercus sessiliflora</i> SALISBURY var. <i>longifolia</i>	1891	#REF!
F				x		<i>Quercus sessiliflora</i> SALISBURY var. <i>Louettei</i> HORTORUM	1864	<i>Quercus petraea</i> 'Louettei'
F				x		<i>Quercus sessiliflora</i> SALISBURY var. <i>purpurea</i>	n.a.	<i>Quercus petraea</i> 'Purpurea'
F				x		<i>Quercus Sieboldi</i> HORTORUM	1891	<i>Quercus robur</i> (?)
F				x		<i>Quercus Sieboldi</i> W. BARTRAM	n.a.	<i>Quercus robur</i> (?)
F				x		<i>Quercus Sieboldi</i> W. BARTRAM var. <i>macrophylla</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus robur</i> cv.
F				x		<i>Quercus Sieboldi</i> W. BARTRAM var. <i>magnifica</i> HORTORUM	n.a.	<i>Quercus robur</i> cv.
F				x		<i>Quercus Tozae</i>	1809 (1805)	<i>Quercus pyrenaica</i>
F				x		<i>Quercus Velani</i>	n.a.	<i>Quercus</i> sp.
F		x	x	x		<i>Robinia hispida</i> L.	1767	<i>Robinia hispida</i>
F				x		<i>Robinia hispida</i> L. var. <i>bella rosea</i>	1887	<i>Robinia x ambigua</i> 'Bellarosea'
F				x		<i>Robinia hispida</i> L. var. <i>rosea</i> PURSH	1814	<i>Robinia hispida</i> var. <i>rosea</i>
F				x		<i>Robinia hispida</i> L. var. <i>rubra</i>	n.a.	<i>Robinia hispida</i> cv.
F		x		x		<i>Robinia pseudoacacia</i>	1753	<i>Robinia pseudoacacia</i>
F				x		<i>Robinia pseudoacacia microphylla</i>	1850	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Microphylla'
F				x		<i>Robinia pseudoacacia nana</i>	n.a.	n.a.
F				x		<i>Robinia pseudoacacia nitida rosea</i>	n.a.	n.a.
F				x		<i>Robinia pseudoacacia pendula</i>	1838	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Pendula'
F				x		<i>Robinia pseudoacacia</i> var. <i>amorphaeifolia</i>	1869	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Amorphifolia'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>crispa</i> DC.	1869	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Crispa'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>Decaisneana</i> CARRIÈRE	1873	<i>Robinia x ambigua</i> 'Decaisneana'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>foliis aureis variegatis</i> HORTORUM.	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> cv.
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>inermis</i> ( <i>R. umbraculifera</i> DC.) f. <i>nigra</i>	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> cv.
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>inermis</i> ( <i>R. umbraculifera</i> DC.) f. <i>rubra</i> HORTORUM	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> cv.
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>inermis</i> DC.	1813	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Inermis'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>mimosaeifolia</i>	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Mimosifolia'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>monophylla</i> HORTORUM.	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Unifoliola'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>monstrosa</i>	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> cv.
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>pyramidalis</i> HORTORUM.	1845	<i>Robinia pyramidalis</i> 'Pyramidalis'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>tortuosa</i> DC.	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> 'Tortuosa'
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>tortuosa</i> DC. f. <i>bullata pendula</i>	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> cv.
F				x		<i>Robinia Pseudoacacia</i> L. var. <i>tortuosa</i> DC. f. <i>excelsa</i>	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia</i> cv.

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
						ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892		
						IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264		
						MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49		
						· MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51		
						KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.		
						NÁDASDLADÁNY · CSÉRER (1896), SCHNEIDER (1927)		
F					x	<i>Robinia Pseudoacacia L. var. tortuosa DC. f. microphylla HORTORUM</i>	n.a.	<i>Robinia pseudoacacia cv.</i>
F	x				x	<i>Robinia viscosa VENTENAT</i>	1800	<i>Robinia viscosa</i>
F					x	<i>Salix acuminata SMITH</i>	1768 (1788)	<i>Salix gmelinii</i>
F					x	<i>Salix alba L.</i>	1753	<i>Salix alba</i>
F					x	<i>Salix Americana HORTORUM</i>	1808, 1860	<i>Salix americana</i>
F					x	<i>Salix amygdalina L.</i>	1753	<i>Salix triandra</i>
F	x				x	<i>Salix argentea HORTORUM</i>	1802	<i>Salix repens var. nitida</i>
F					x	<i>Salix aurea</i>	n.a.	<i>Salix sp.</i>
F					x	<i>Salix aurea pendula HORTORUM</i>	n.a.	<i>Salix sp.</i>
F	x	x			x	<i>Salix babylonica L. (Salix annularis)</i>	1753	<i>Salix babylonica</i>
F			x			<i>Salix babylonica L. pendula</i>	n.a.	<i>Salix babylonica 'Pendula'</i>
F					x	<i>Salix Caprea L. var. pendula HORTORUM</i>	n.a.	<i>Salix caprea cv.</i>
F					x	<i>Salix cinerea L.</i>	1753	<i>Salix cinerea</i>
F					x	<i>Salix jaspidea HORTORUM</i>	1872	<i>Salix daphnoides (?)</i>
F					x	<i>Salix Napoleonis HORTORUM</i>	1856	<i>Salix babylonica 'Crispa'</i>
F		x			x	<i>Salix purpurea L.</i>	1753	<i>Salix purpurea</i>
F	x	x	x		x	<i>Sophora Japonica L.</i>	1767	<i>Styphnolobium japonicum</i>
F			x		x	<i>Sophora Japonica L. var. pendula HORTORUM</i>	1838	<i>Styphnolobium japonicum 'Pendula'</i>
F					x	<i>Sophora Japonica L. var. variegata HORTORUM</i>	n.a.	<i>Styphnolobium japonicum 'Variegata'</i>
F					x	<i>Sophora microphylla</i>	1789	<i>Sophora microphylla</i>
F		x			x	<i>Sorbus Aucuparia L.</i>	1753	<i>Sorbus aucuparia</i>
F					x	<i>Sorbus Aucuparia L. var. pendula foliis variegatis HORTORUM</i>	n.a.	<i>Sorbus aucuparia 'Pendula Variegata'</i>
F					x	<i>Sorbus Aucuparia L. var. pendula HORTORUM</i>	n.a.	<i>Sorbus aucuparia 'Pendula'</i>
F		x			x	<i>Sorbus domestica L.</i>	1753	<i>Sorbus domestica</i>
F		x			x	<i>Sorbus torminalis CRANTZ</i>	1763	<i>Sorbus torminalis</i>
F					x	<i>Tilia alba AITON umbraculifera</i>	n.a.	<i>Tilia tomentosa 'Umbraculifera'</i>
F					x	<i>Tilia alba AITON var. pendula HORTORUM</i>	n.a.	<i>Tilia tomentosa 'Pendula'</i>
F					x	<i>Tilia Americana L.</i>	1753	<i>Tilia americana</i>
F					x	<i>Tilia Americana L. var. Caroliniana HORTORUM</i>	1768	<i>Tilia americana cv.</i>
F					x	<i>Tilia Americana L. var. Laxiflora HORTORUM</i>	1803	<i>Tilia americana cv.</i>
F					x	<i>Tilia Americana L. var. Missisipiensis HORTORUM</i>	1834	<i>Tilia americana cv.</i>
F					x	<i>Tilia argentea</i>	1813 (1785)	<i>Tilia tomentosa</i>
F					x	<i>Tilia asplenifolia</i>	1862	<i>Tilia sp.</i>
F					x	<i>Tilia aurea</i>	1837	<i>Tilia sp.</i>
F					x	<i>Tilia begoniaefolia HORTORUM</i>	1846	<i>Tilia begoniifolia</i>
F		x			x	<i>Tilia Europaea DESFONTAINES</i>	1753	<i>Tilia x europaea</i>
F					x	<i>Tilia europaea latifolia</i>	1796 (1869)	<i>Tilia sp.</i>
F					x	<i>Tilia macrophylla alba nova</i>	n.a.	<i>Tilia macrophylla cv.</i>
F					x	<i>Tilia platyphyllos SCOPOLI var. pyramidalis HORTORUM</i>	1827	<i>Tilia platyphyllos 'Pyramidalis'</i>
F					x	<i>Tilia platyphyllos SCOPOLI var. vitifolia HORTORUM</i>	n.a.	<i>Tilia platyphyllos 'Vitifolia'</i>
F		x			x	<i>Tilia ulmifolia SCOPOLI</i>	1771	<i>Tilia cordata</i>
F					x	<i>Ulmus alata</i>	1803	<i>Ulmus alata</i>
F	x	x			x	<i>Ulmus Americana L.</i>	1753	<i>Ulmus americana</i>
F					x	<i>Ulmus Americana L. var. monstrosa</i>	n.a.	<i>n.a.</i>
F		x	x		x	<i>Ulmus campestris L.</i>	1753	<i>Ulmus minor</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. suberosa (MOENCH) alata HORTORUM</i>	1785	<i>Ulmus minor var. suberosa</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. Subspec. ? Berardii SIMON-LOUIS [Sic.]</i>	n.a.	<i>Ulmus procera 'Berardii'</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. Subspec. alba (WALDSTEIN ET KITAIBEL) (Ulmus rugosa LODDIGES)</i>	n.a.	<i>Ulmus minor cv.</i>
F		x			x	<i>Ulmus campestris L. Subspec. nemorosa BORKHAUSEN foliis variegatis</i>	1800	<i>Ulmus minor 'Argenteovariegata'</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. cucullata HORTORUM</i>	1892	<i>Ulmus minor cv.</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. cucullata HORTORUM f. Webbiana LÉE</i>	n.a.	<i>Ulmus minor 'Webbiana'</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. microphylla LODDIGES</i>	1805	<i>Ulmus minor cv.</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. modiolina HORTORUM</i>	1811	<i>Ulmus minor cv.</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. monumentalis RINZ</i>	1892	<i>Ulmus minor cv.</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. monumentalis RINZ stricta HORTORUM</i>	1892	<i>Ulmus minor cv.</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. monumentalis RINZ Weathleyi HORTORUM</i>	1892	<i>Ulmus minor cv.</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. purpurea HORTORUM</i>	1873, 1892	<i>Ulmus minor 'Purpurea'</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. variegata (foliis variegatis)</i>	1892	<i>Ulmus minor 'Variegata'</i>
F					x	<i>Ulmus campestris L. var. variegata (microphylla foliis marginatis)</i>	n.a.	<i>Ulmus minor cv.</i>
F					x	<i>Ulmus Chinensis PERSON</i>	1805, 1838	<i>Ulmus parvifolia</i>
F					x	<i>Ulmus crispa</i>	1809	<i>Ulmus rubra</i>
F					x	<i>Ulmus elliptica C. KOCH (U. Sibirica HORTORUM)</i>	1849	<i>Ulmus elliptica</i>
F	x				x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN</i>	1800 (1762)	<i>Ulmus glabra</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. Americana alba monstrosa HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. Americana pendula HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. crispa WILLDENOW foliis variegatis</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. foliis aureo-variegatis BAUDRILLER</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. gigantea HORTORUM</i>	1872	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. latifolia HORTORUM paniculata</i>	1794 (1762)	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. lutescens HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra 'Lutescens'</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. lutescens HORTORUM f. van Houttei HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. montana fastigiata h. ALCSÚTH</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. pyramidalis C. KOCH</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F	x				x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. pyramidalis C. KOCH f. Dampieri HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus x hollandica 'Dampieri'</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. pyramidalis C. KOCH f. Dampieri Wredei HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus x hollandica 'Wredei'</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. pyramidalis C. KOCH f. Exoniensis HORTORUM pyramidalis</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra 'Exoniensis'</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. pyramidalis C. KOCH f. fastigiata HORTORUM pyramidalis</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra 'Exoniensis'</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. rubra HORTORUM</i>	1793 / 1800	<i>Ulmus glabra 'Purpurea'</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. serpentina HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus x hollandica 'Serpentine'</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. variegata aurea HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. variegata f. foliis picturatis HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. viminalis LODDIGES</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus excelsa BORKHAUSEN var. viminalis LODDIGES f. Antarctica HORTORUM</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus glabra MILLER</i>	1762	<i>Ulmus glabra</i>
F					x	<i>Ulmus glabra MILLER var. carpinifolia LINDLEY f. pendula</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus glabra MILLER var. serrulata</i>	n.a.	<i>Ulmus glabra cv.</i>
F					x	<i>Ulmus laevis PALLAS</i>	1784	<i>Ulmus laevis</i>
F					x	<i>Ulmus maritima</i>	n.a.	<i>Ulmus sp.</i>
F					x	<i>Ulmus ontariensis</i>	1841	<i>Ulmus ontariensis</i>
F	x				x	<i>Ulmus pendula</i>	1768 / 1793	<i>Ulmus sp.</i>

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
						ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892 IKERVÁR · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264 MARTONVÁSÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51 KESZTHELY · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67. NÁDASDLADÁNY · CSÉRER (1896), SCHNEIDER (1927)	Takács Katalin	
LÖ	x	x			x	<i>Buxus arborescens</i> MILLER	1768	<i>Buxus sempervirens</i> var. <i>arborescens</i>
LÖ					x	<i>Buxus Balearica</i> WILDENOW (LAMARCK)	1783	<i>Buxus balearica</i>
LÖ					x	<i>Buxus longifolia</i>	1853	<i>Buxus sempervirens</i> 'Angustifolia'
LÖ					x	<i>Buxus microphylla</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI. ( <i>B. rotundifolia</i> HORTORUM)	1845	<i>Buxus microphylla</i>
LÖ					x	<i>Buxus myrtifolia variegata</i>	n.a.	<i>Buxus sempervirens</i> cv.
LÖ					x	<i>Buxus rosmarinifolia</i>	1859	<i>Buxus sempervirens</i> 'Rosmarinifolia'
LÖ					x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>angustifolia</i> MILLER	1842	<i>Buxus sempervirens</i> 'Angustifolia'
LÖ		x			x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>foliis aureis variegatis</i> ( <i>Buxus variegatus</i> )	n.a.	<i>Buxus sempervirens</i> 'Aureovariegata'
LÖ					x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>macrophylla glauca</i> HORTORUM	n.a.	<i>Buxus sempervirens</i> cv.
LÖ					x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>macrophylla</i> HORTORUM	n.a.	<i>Buxus sempervirens</i> cv.
LÖ					x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>marginata</i> HORTORUM	1840	<i>Buxus sempervirens</i> 'Marginata'
LÖ					x	<i>Buxus sempervirens</i> L. var. <i>myrtifolia</i> LOUDON	1842	<i>Buxus sempervirens</i> 'Myrtifolia'
LÖ		x			x	<i>Hedera Helix</i> L.	1753	<i>Hedera helix</i>
LÖ					x	<i>Hedera Helix</i> L. var. <i>conglomerata</i> HORTORUM	1885	<i>Hedera helix</i> 'Conglomerata'
LÖ					x	<i>Hedera Helix</i> L. var. <i>hibernica</i> HORTORUM	1864 (1890)	<i>Hedera hibernica</i>
LÖ					x	<i>Hedera palmata</i>	1831	<i>Hedera palmata</i>
LÖ					x	<i>Laurus Lusitanica</i>	n.a.	<i>Prunus lusitanica</i>
LÖ					x	<i>Laurus nobilis</i>	1753	<i>Laurus nobilis</i>
LÖ		x			x	<i>Pistacia Lentiscus</i> L.	1753	<i>Pistacia lentiscus</i>
LÖ		x	x		x	<i>Prunus Lauro-cerasus</i> L.	1753	<i>Prunus laurocerasus</i>
LÖ					x	<i>Prunus Lauro-cerasus</i> L. var. <i>Colchica</i> HORTORUM	n.a.	<i>Prunus laurocerasus</i> var. <i>colchica</i>
LÖ		x			x	<i>Ruscus aculeatus</i> L.	1753	<i>Ruscus aculeatus</i>
Ö					x	<i>Abies alba caerulea</i> HORTORUM	1866	<i>Abies alba</i> 'Coerulea'
Ö					x	<i>Abies americana alba</i>	1768	<i>Abies americana</i> 'Alba'
Ö					x	<i>Abies americana caerulea</i>	1839, 1841	<i>Picea americana</i> 'Coerulea'
Ö	x				x	<i>Abies balsamea</i> MILLER	1768	<i>Abies balsamea</i>
Ö					x	<i>Abies brachyphylla</i> (GORDON) MAXIMOWICZ	1866	<i>Abies homolepis</i>
Ö					x	<i>Abies bracteata</i> HOOKER ET ARNOTT	1845	<i>Abies bracteata</i>
Ö					x	<i>Abies canadensis</i>	1768	<i>Picea glauca</i> (?)
Ö					x	<i>Abies Cephalonica</i> LINK var. <i>Apollinis</i> (LINK)	1887	<i>Abies cephalonica</i> var. <i>apollinis</i>
Ö	x				x	<i>Abies Cephalonica</i> LOUDON	1838	<i>Abies cephalonica</i>
Ö					x	<i>Abies Cilicica</i> (ANTOINE ET KOTSCHY) CARRIÈRE	1855	<i>Abies cilicica</i>
Ö					x	<i>Abies Fraseri</i> (PURSH) LINDLEY	1817	<i>Abies fraseri</i>
Ö	x				x	<i>Abies glauca</i> HORTORUM	1862 (1830)	<i>Abies</i> sp.
Ö					x	<i>Abies grandis</i> (DOUGLAS LINDLEY) var. <i>de Vancouver</i> BRIDGES	1833	<i>Abies grandis</i> cv.
Ö					x	<i>Abies lasiocarpa</i> LINDLEY ET GORDON	1850	<i>Abies lasiocarpa</i>
Ö					x	<i>Abies magnifica</i> MURRAY	1863	<i>Abies magnifica</i>
Ö	x				x	<i>Abies nobilis</i> (DOUGLAS) LINDLEY var. <i>glauca</i> HORTORUM	1867	<i>Abies procera</i> 'Glauca'
Ö	x				x	<i>Abies Nordmanniana</i> (STEVEN) LINK	1842	<i>Abies nordmanniana</i>
Ö					x	<i>Abies pectinata</i> DC. ( <i>Picea pectinata</i> LOUDON)	1805 (1838)	<i>Abies alba</i>
Ö					x	<i>Abies pectinata</i> DC. var. <i>pendula</i> HORTORUM	1855	<i>Abies alba</i> 'Pendula'
Ö					x	<i>Abies pectinata</i> DC. var. <i>pyramidalis</i> CARRIÈRE	1855	<i>Abies alba</i> 'Pyramidalis'
Ö					x	<i>Abies pectinata</i> DC. var. <i>pyramidata</i> HORTORUM	1855	<i>Abies alba</i> 'Pyramidalis'
Ö					x	<i>Abies picea</i>	1768	<i>Picea abies</i>
Ö					x	<i>Abies Pichta</i> (FISCHER) FORB.	1839	<i>Abies sibirica</i>
Ö	x				x	<i>Abies Pinsapo</i> BOISSIER	1838	<i>Abies pinsapo</i>
Ö					x	<i>Abies Reginae Amaliae</i> HELDREICH	1860	<i>Abies cephalonica</i>
Ö	x				x	<i>Abies taxifolia</i>	1804	<i>Abies alba</i>
Ö					x	<i>Araucaria bidwillii</i> HOOKER	1843	<i>Araucaria bidwillii</i>
Ö					x	<i>Araucaria brasiliensis</i> A. RICHARD	1822	<i>Araucaria angustifolia</i>
Ö					x	<i>Araucaria Cunninghamii</i> AITON	1837	<i>Araucaria cunninghamii</i>
Ö					x	<i>Araucaria excelsa</i> R. BROWN	1813	<i>Araucaria columnaris</i>
Ö					x	<i>Araucaria imbricata</i> PAVON	1797 (1873)	<i>Araucaria araucana</i>
Ö					x	<i>Araucaria imbricata</i> PAVON var. <i>Chilensis</i> (LAMARK MIRBEL)	1825	<i>Araucaria araucana</i> cv.
Ö	x	x	x		x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER	1753	<i>Platycladus orientalis</i>
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>aurea</i> HORTORUM	1857	<i>Platycladus orientalis</i> 'Aurea'
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>aureo-variegata</i> HORTORUM	n.a.	<i>Platycladus orientalis</i> cv.
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>compacta</i> HORTORUM	n.a.	<i>Platycladus orientalis</i> 'Sieboldii'
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>decussata</i> BEISSNER ET HOCHSTETTER	n.a.	<i>Platycladus orientalis</i> 'Decussata'
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>elegantissima</i> GORDON	1862	<i>Platycladus orientalis</i> 'Elegantissima'
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>filiformis</i> LODD. EX LINDL.) HENKEL & HOCHST.	1865	<i>Platycladus orientalis</i> 'Filiformis'
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>Meldensis</i> HORTORUM	1858	<i>Platycladus orientalis</i> 'Meldensis'
Ö					x	<i>Biota Orientalis</i> (L.) ENDLICHER var. <i>pendula</i> (ENLICHER) PARLATORE	1847, 1867	<i>Platycladus orientalis</i> cv.
Ö					x	<i>Callitris quadrivalvis</i> VENTENAT	1826	<i>Tetraclinis articulata</i>
Ö					x	<i>Cedrus Atlantica</i> (LINDLEY ET GORDON) G. MANETTI	1855	<i>Cedrus libani</i> subsp. <i>atlantica</i>
Ö					x	<i>Cedrus Deodara</i> (ROXBOROUGH) LOUDON	1830	<i>Cedrus deodara</i>
Ö					x	<i>Cedrus Libani</i> BARRINGTON	1823	<i>Cedrus libani</i>
Ö					x	<i>Cephalotaxus drupacea</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI	1846	<i>Cephalotaxus harringtonii</i>
Ö	x				x	<i>Cephalotaxus fortunei</i> HOOKER	1850	<i>Cephalotaxus fortunei</i>
Ö					x	<i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> (MURRAY) PARLATORE	1864	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>
Ö					x	<i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> (MURRAY) PARLATORE var. <i>erecta</i>	n.a.	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Erecta'
Ö					x	<i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> (MURRAY) PARLATORE var. <i>erecta glauca</i>	n.a.	<i>Chamaecyp. laws.</i> 'Erecta glaucescens'
Ö					x	<i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> (MURRAY) PARLATORE var. <i>Fraseri</i>	1881	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Fraseri'
Ö					x	<i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> (MURRAY) PARLATORE var. <i>glauca</i>	1887	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Glauca'
Ö					x	<i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> (MURRAY) PARLATORE var. <i>nivea</i> P. SMITH ET COMP.	n.a.	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Nivea'
Ö					x	<i>Chamaecyparis Lawsoniana</i> (MURRAY) PARLATORE var. <i>robusta</i>	n.a.	<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Robusta'
Ö					x	<i>Chamaecyparis Nutkensis</i> (HOOKER) SPACH	1850 (1824)	<i>Cupressus nootkatensis</i>
Ö					x	<i>Chamaecyparis Nutkensis</i> (HOOKER) SPACH var. <i>glauca</i>	1850 (1824)	<i>Cupressus nootkatensis</i> 'Glauca'
Ö					x	<i>Chamaecyparis obtusa</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI	1847	<i>Chamaecyparis obtusa</i>
Ö					x	<i>Chamaecyparis obtusa</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>aurea</i> (GORDON)	n.a.	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Aurea'
Ö					x	<i>Chamaecyparis obtusa</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>nana aurea</i>	n.a.	<i>Chamaecyparis obtusa</i> 'Nana Aurea'
Ö	x				x	<i>Chamaecyparis pisifera</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI	1847	<i>Chamaecyparis pisifera</i>
Ö					x	<i>Chamaecyparis pisifera</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>plumosa</i> (J.G. VEITCH)	1868	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Plumosa'
Ö					x	<i>Chamaecyparis pisifera</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>plumosa argentea</i>	1868	<i>Chamaecyp. pisifera</i> 'Plumosa Argentea'
Ö					x	<i>Chamaecyparis pisifera</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>plumosa aurea</i> (STANDISH)	n.a.	<i>Chamaecyp. pisifera</i> 'Plumosa Aurea'
Ö					x	<i>Chamaecyparis pisifera</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>plumosa flavescens</i>	n.a.	<i>Chamaecyp. pisifera</i> 'Plumosa Flavescens'
Ö					x	<i>Chamaecyparis pisifera</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>squarrosa</i> BEISSNER ET HOCHSTETTER	1887	<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Squarrosa'
Ö					x	<i>Chamaecyparis sphaeroidea</i> SPACH	1841 (1888)	<i>Chamaecyparis thyoides</i>
Ö					x	<i>Chamaecyparis sphaeroidea</i> SPACH var. <i>glauca</i> ENDLICHER	1847 (1888)	<i>Chamaecyparis thyoides</i> 'Glauca'
Ö	x				x	<i>Cryptomeria Japonica</i> (L. FIL.) DON	1841	<i>Cryptomeria japonica</i>

M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - http://www.theplantlist.org/ Tropicos® - http://www.tropicos.org/ Global Biodiversity Information Facility GBIF® - http://www.gbif.org/species List of Names of Woody Plants® www.internationalplantnames.com	
						ALCSÚT			Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]
						ALCSÚT · Arborétum Alesúthiense, 1892 · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264	Takács Katalin		
						IKERVÁR · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51			
						MARTONVÁSÁR · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.			
						KESZTHELY · CSÉRER (1896), SCHNEIDER (1927)			
						NÁDASDLADÁNY			
Ö					x	<i>Cryptomeria Japonica</i> (L. FIL.) DON var. <i>araucarioides</i> HORTORUM		1865	<i>Cryptomeria japonica</i> 'Araucarioides'
Ö					x	<i>Cryptomeria Japonica</i> (L. FIL.) DON var. <i>elegans</i> (VEITCH) HORTORUM		1864	<i>Cryptomeria japonica</i> 'Elegans'
Ö					x	<i>Cryptomeria Japonica</i> (L. FIL.) DON var. <i>Lobbii</i> HORTORUM		1855	<i>Cryptomeria japonica</i> 'Lobbii'
Ö					x	<i>Cupressus Benthami</i> ENDLICHER		1847 (1867)	<i>Cupressus lusitanica</i> var. <i>benthamii</i>
Ö					x	<i>Cupressus Corneyana</i> (GORDON) KNIGHT		1855	<i>Cupressus torulosa</i> 'Corneyana'
Ö					x	<i>Cupressus funebris</i> ENDLICHER		1847	<i>Cupressus funebris</i>
Ö					x	<i>Cupressus glauca</i> LAMARCK var. <i>pendula</i> (L'HERITIER)		n.a.	<i>Cupressus lusitanica</i> 'Pendula'
Ö		x			x	<i>Cupressus sempervirens</i> L. var. <i>horizontalis</i> MILLER		1830	<i>Cupressus sempervirens</i> 'Horizontalis'
Ö					x	<i>Cupressus sempervirens</i> L. var. <i>pyramidalis</i> TARGIONI-TOZZETTI		1810	<i>Cupressus sempervirens</i> 'Pyramidalis'
Ö					x	<i>Cupressus sempervirens</i> L. var. <i>Whitleyana</i> HORTORUM		1855 (1825)	<i>Cupressus torulosa</i>
Ö					x	<i>Dacrydium cupressinum</i> SOLANDER		1786	<i>Dacrydium cupressinum</i>
Ö					x	<i>Juniperus Bermudiana</i> L.		1753	<i>Juniperus bermudiana</i>
Ö		x		x	x	<i>Juniperus communis</i> L.		1753	<i>Juniperus communis</i>
Ö					x	<i>Juniperus communis</i> L. var. <i>oblongo-pendula</i> (LOUDON) CARRIÈRE		1838	<i>Juniperus communis</i> 'Oblonga Pendula'
Ö					x	<i>Juniperus drupacea</i> LABILLARDIÈRE		1791	<i>Juniperus drupacea</i>
Ö					x	<i>Juniperus fragrans</i> KNIGHT		1850 (1753)	<i>Juniperus virginiana</i>
Ö					x	<i>Juniperus Hispanica</i> LAMARCK <i>pyramidalis</i>		n.a.	n.a.
Ö		x	x	x	x	<i>Juniperus Sabina</i> L.		1753	<i>Juniperus sabina</i>
Ö					x	<i>Juniperus Sabina</i> L. var. <i>elegans glauca</i> HORTORUM		n.a.	<i>Juniperus sabina</i> cv.
Ö					x	<i>Juniperus Sabina</i> L. var. <i>elegans</i> HORTORUM		n.a.	<i>Juniperus sabina</i> cv.
Ö					x	<i>Juniperus Sabina</i> L. var. <i>repens</i> NUTTALL		n.a.	<i>Juniperus sabina</i> cv.
Ö					x	<i>Juniperus squamata</i> HAMILTON		1824	<i>Juniperus squamata</i>
Ö		x		x	x	<i>Juniperus virginiana</i> L.		1753	<i>Juniperus virginiana</i>
Ö					x	<i>Juniperus virginiana foemina</i>		n.a.	<i>Juniperus virginiana</i> cv.
Ö					x	<i>Juniperus virginiana</i> L. var. <i>albo-variegata</i> HORTORUM		1851	<i>Juniperus virginiana</i> cv.
Ö					x	<i>Juniperus virginiana</i> L. var. <i>glauca</i> (WILLDENOW) CARRIÈRE		1855	<i>Juniperus virginiana</i> 'Glaucua'
Ö					x	<i>Larix americana</i> MICHAUX		1803	<i>Larix laricina</i>
Ö		x		x	x	<i>Larix Europaea</i> DC. ( <i>Pinus larix</i> )		1805	<i>Larix decidua</i>
Ö					x	<i>Libocedrus Chilensis</i> (DON) ENDLICHER		1847	<i>Austrocedrus chilensis</i>
Ö					x	<i>Libocedrus Doniana</i> (HOOKER) ENDLICHER		1847	<i>Libocedrus plumosa</i>
Ö					x	<i>Picea alba</i> (AITON) LINK		1841	<i>Picea glauca</i>
Ö	x				x	<i>Picea alba</i> (AITON) LINK var. <i>caerulea</i> HORTORUM		n.a.	<i>Abies alba</i> 'Coerulea' (?)
Ö					x	<i>Picea Alcockiana</i> (J. G. VEITCH ET LINDLEY) CARRIÈRE		1867	<i>Picea alcockiana</i>
Ö					x	<i>Picea Engelmanni</i> (PARRY) ENGELMANN ( <i>Abies Engelmanni</i> PARRY )		1863	<i>Picea engelmannii</i>
Ö					x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK		1842	<i>Picea abies</i>
Ö					x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK var. <i>elegantissima</i> ( <i>Abies excelsa elegantissima</i> )		1842, 1891	<i>Picea abies</i> cv.
Ö					x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK var. <i>Maxwellii</i> HORTORUM		1873	<i>Picea abies</i> 'Maxwellii'
Ö					x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK var. <i>mucronata</i> (LOUDON) CARRIÈRE		1855	<i>Picea abies</i> 'Mucronata'
Ö	x				x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK var. <i>pendula</i> (LOUDON) CARRIÈRE		1855	<i>Picea abies</i> 'Pendula'
Ö					x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK var. <i>reflexa</i> CARRIÈRE		1855	<i>Picea abies</i> 'Reflexa'
Ö					x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK var. <i>Remonti</i> HORTORUM ( <i>Abies Remonti</i> HORT )		1874, 1891	<i>Picea abies</i> 'Remontii'
Ö					x	<i>Picea excelsa</i> (DC.) LINK var. <i>viminalis</i> (ALSTOEM) CASPARY		1878	<i>Picea abies</i> 'Viminalis'
Ö					x	<i>Picea Maximowiczii</i> REGEL ( <i>Abies Maximowiczii</i> HORTORUM )		1868, 1879	<i>Picea maximowiczii</i>
Ö					x	<i>Picea Menziesii</i> (DOUGLAS) CARRIÈRE ( <i>Abies Menziesii</i> LOUDON ) ( <i>Abies douglasii</i> )		1833, 1855	<i>Picea sitchensis</i> / <i>Pseudotsuga menziesii</i>
Ö					x	<i>Picea Morinda</i> LINK ( <i>Abies Morinda</i> HORTORUM )		1842, 1851	<i>Picea smithiana</i>
Ö					x	<i>Picea nigra</i> (ATON) LINK var. <i>Doumetti</i> CARRIÈRE ( <i>Abies Doumetti</i> HORT )		1855	<i>Picea mariana</i> 'Doumetii'
Ö					x	<i>Picea nigra</i> (ATON) LINK var. <i>Mariana</i> HORTORUM		n.a.	<i>Picea mariana</i>
Ö					x	<i>Picea nigra</i> (ATON) LINK var. <i>nana</i> HORTORUM		1884	<i>Picea mariana</i> 'Nana'
Ö					x	<i>Picea Orientalis</i> (L.) LINK ET CARRIÈRE var. <i>pygmaea</i> TH. OHLENDORFF		1838	<i>Picea abies</i> 'Ohlendorffii'
Ö					x	<i>Picea Orientalis</i> (L.) LINK ET CARRIÈRE var. <i>Wittmanniana</i> CARRIÈRE		1844, 1875	<i>Picea orientalis</i> cv.
Ö					x	<i>Picea Parryana</i> BARRON		1897	<i>Picea pungens</i>
Ö					x	<i>Picea Parryana</i> BARRON var. <i>argentea</i> HORTORUM		n.a.	<i>Picea pungens</i> cv.
Ö	x				x	<i>Picea polita</i> (SIEBOLD ET ZUCCARINI) CARRIÈRE		1855	<i>Picea torano</i>
Ö					x	<i>Picea rubra</i> (POIRET) LINK <i>excelsa</i>		n.a.	n.a.
Ö					x	<i>Pinus Cembra</i> L.		1753	<i>Pinus cembra</i>
Ö					x	<i>Pinus Cembra</i> L. var. <i>sibirica</i> HORTORUM		1830	<i>Pinus sibirica</i>
Ö					x	<i>Pinus Coulteri</i> DON ( <i>Pinus macrocarpa</i> LINDLEY )		1837	<i>Pinus coulteri</i>
Ö					x	<i>Pinus Devoniana</i> SPACH		1839	<i>Pinus devoniana</i>
Ö					x	<i>Pinus excelsa</i> WALLICH var. <i>Peuce</i> GRISEBACH		1891 (1846)	<i>Pinus peuce</i>
Ö					x	<i>Pinus Halepensis</i> MILLER		1768	<i>Pinus halepensis</i>
Ö					x	<i>Pinus insignis</i> DOUGLAS		1838 (1837)	<i>Pinus radiata</i>
Ö					x	<i>Pinus Jeffreyi</i> MURRAY		1853	<i>Pinus jeffreyi</i>
Ö					x	<i>Pinus Lambertiana</i> DOUGLAS		1827	<i>Pinus lambertiana</i>
Ö		x		x	x	<i>Pinus lanceolata</i>		1803 (1827)	<i>Cunninghamia lanceolata</i>
Ö					x	<i>Pinus Laricio</i> POIRET		1804	<i>Pinus nigra</i> subsp. <i>laricio</i>
Ö					x	<i>Pinus Laricio</i> POIRET var. <i>Austriaca</i> (HÖSS) ENDLICHER		1838	<i>Pinus nigra</i> subsp. <i>nigra</i>
Ö					x	<i>Pinus Laricio</i> POIRET var. <i>Corsica</i> HORTORUM		1898 ?	<i>Pinus nigra</i> subsp. <i>laricio</i>
Ö					x	<i>Pinus Laricio</i> POIRET var. <i>Taurica</i> HORTORUM		1838	<i>Pinus nigra</i> subsp. <i>pallasiana</i>
Ö					x	<i>Pinus longifolia</i>		1796	<i>Pinus palustris</i>
Ö					x	<i>Pinus macrophylla</i> ENGELMANN		1848 (1854)	<i>Pinus engelmannii</i>
Ö					x	<i>Pinus maritima</i> POIRET		1768	<i>Pinus halepensis</i>
Ö					x	<i>Pinus mitis</i> MICHAUX		1803 (1768)	<i>Pinus echinata</i>
Ö	x				x	<i>Pinus montana</i> MILLER		1768	<i>Pinus mugo</i>
Ö					x	<i>Pinus montana</i> MILLER var. <i>Mughus</i> ( SCOPOLI )		1881 (?)	<i>Pinus mugo</i> 'Mughus'
Ö					x	<i>Pinus montana</i> MILLER var. <i>uncinata</i> ( RAMOND )		1862 (1805)	<i>Pinus mugo</i> subsp. <i>uncinata</i>
Ö					x	<i>Pinus monticola</i> DOUGLAS		1832	<i>Pinus monticola</i>
Ö					x	<i>Pinus nigra</i>		1785	<i>Pinus nigra</i>
Ö					x	<i>Pinus palustris</i> MILLER		1768	<i>Pinus palustris</i>
Ö					x	<i>Pinus Pinea</i> L.		1753	<i>Pinus pinea</i>
Ö					x	<i>Pinus ponderosa</i> DOUGLAS ( <i>P. Benthamiana</i> HARTWEG )		1836	<i>Pinus ponderosa</i>
Ö					x	<i>Pinus rigida</i> MILLER		1768	<i>Pinus rigida</i>
Ö					x	<i>Pinus Sabiniana</i> DOUGLAS		1832	<i>Pinus sabiniana</i>
Ö		x	x	x	x	<i>Pinus sylvestris</i> L.		1753	<i>Pinus sylvestris</i>
Ö					x	<i>Pinus sylvestris</i> L. var. <i>Aicsuthiensis foliis variegatis</i>		n.a.	<i>Pinus sylvestris</i> cv.
Ö					x	<i>Pinus sylvestris</i> L. var. <i>pygmaea</i> HORTORUM		1838	<i>Pinus sylvestris</i> 'Pygmaea'
Ö		x	x	x	x	<i>Pinus Strobus</i>		1753	<i>Pinus strobus</i>
Ö		x			x	<i>Pinus Strobus</i> L. var. <i>nivea</i> ( BOOTH ) HORTORUM		n.a.	<i>Pinus strobus</i> 'Alba'
Ö					x	<i>Podocarpus Andina</i> POPPIG		1847	<i>Prumnopitys andina</i>
Ö					x	<i>Podocarpus elongata</i> L'HERITIER		1807	<i>Podocarpus elongatus</i>
Ö					x	<i>Podocarpus fastigiata</i>		n.a.	n.a.

## M6. melléklet: Szabadföldi fásszárú taxonok előfordulása 19. századi növényleltárakban

Besorolás	NÁDASDLADÁNY	KESZTHELY	MARTONVÁSÁR	IKERVÁR	ALCSÚT	A vizsgált uradalmi kertészetek növényleltárainak forrása(i):	A táblázatot készítette:	Azonosításhoz felhasznált adatbázisok, irodalom: The Plant List® - <a href="http://www.theplantlist.org/">http://www.theplantlist.org/</a> Tropicos® - <a href="http://www.tropicos.org/">http://www.tropicos.org/</a> Global Biodiversity Information Facility GBIF® - <a href="http://www.gbif.org/species">http://www.gbif.org/species</a> List of Names of Woody Plants® <a href="http://www.internationalplantnames.com">www.internationalplantnames.com</a>
						Taxon megnevezése a korabeli forrásban [sic!]		
Ö					x	<b>ALCSÚT</b> · Arborétum Alesúthiense, 1892	Takács Katalin	
Ö					x	<b>IKERVÁR</b> · MNL OL, E 675, 36 cs. f. 47-50.; f. 259-264		
Ö					x	<b>MARTONVÁSÁR</b> · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°17. f.41-47 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°18. f.48-49 · MNL OL, P68, 7 csomó, 1 tétel, N°19. f.50-51		
Ö	x	x			x	<b>KESZTHELY</b> · MNL OL, P275, 356. csomó, XIV. N°58-67.		
Ö	x	x	x	x	x	<b>NÁDASDLADÁNY</b> · CSÉREK (1896), SCHNEIDER (1927)		
Ö					x	<i>Sequoia gigantea</i> TORREY ( <i>Wellingtonia gigantea</i> LINDLEY)	1847	<i>Sequoiadendron giganteum</i>
Ö					x	<i>Sequoia sempervirens</i> (LAMBERT) ENDLICHER	1847	<i>Sequoia sempervirens</i>
Ö					x	<i>Sequoia sempervirens</i> (LAMBERT) ENDLICHER var. <i>aurea</i>	n.a.	<i>Sequoia sempervirens</i> cv.
Ö	x	x			x	<i>Taxodium distichum</i> (L.) RICHARD ( <i>Cupressus disticha</i> )	1810	<i>Taxodium distichum</i>
Ö	x	x			x	<i>Taxus baccata</i> L.	1753	<i>Taxus baccata</i>
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>aurea</i>	1873 (?)	<i>Taxus baccata</i> f. <i>aurea</i>
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>Dowstoni</i> CARRIÈRE	1855	<i>Taxus baccata</i> 'Dovostoniana'
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>epacrioides</i> HORTORUM	n.a.	<i>Taxus baccata</i> 'Epacrioides'
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>erecta aureo-variegata</i> HORTORUM	1838 (?)	<i>Taxus baccata</i> 'Erecta Aureovariegata'
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>fastigiata</i> LOUDON	1838 (?)	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata'
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>fastigiata</i> LOUDON f. <i>aureovariegata</i> HORT.	n.a.	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata Aureovariegata'
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>fastigiata</i> LOUDON f. <i>hybernica</i> MACKAY	n.a.	<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata'
Ö					x	<i>Taxus baccata</i> L. var. <i>pyramidalis</i> HORTORUM	1851	<i>Taxus baccata</i> 'Pyramidalis'
Ö					x	<i>Taxus Canadensis</i> WILLDENOW	1785	<i>Taxus canadensis</i>
Ö					x	<i>Thuja gigantea</i> NUTTALL	1834 (1824)	<i>Thuja plicata</i>
Ö		x			x	<i>Thuja occidentalis</i> L.	1753	<i>Thuja occidentalis</i>
Ö					x	<i>Thuja occidentalis</i> L. var. <i>Ellwangeriana</i> HORTORUM	1869, 1887	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ellwangeriana'
Ö					x	<i>Thuja occidentalis</i> L. var. <i>ericoides</i> HORTORUM	1862	<i>Thuja occidentalis</i> 'Ericoides'
Ö					x	<i>Thuja occidentalis</i> L. var. <i>pendula</i> HORTORUM	1862	<i>Thuja occidentalis</i> 'Pendula'
Ö					x	<i>Thuja occidentalis</i> L. var. <i>Tatarica</i> HORTORUM	1830	<i>Platycladus orientalis</i> 'Stricta'
Ö					x	<i>Thuja occidentalis</i> L. var. <i>Wareana</i> HORTORUM	1838, 1891	<i>Thuja occidentalis</i> 'Wareana'
Ö					x	<i>Thuja occidentalis</i> L. var. <i>Wareana pygmaea</i>	1867	<i>Thuja pygmaea</i>
Ö					x	<i>Thuja plicata</i> DON	1824	<i>Thuja plicata</i>
Ö					x	<i>Thuja plicata</i> DON var. <i>lycopodioides</i> HORTORUM	1891	<i>Thuja occidentalis</i> 'Lycopodioides'
Ö	x				x	<i>Thuyopsis dolabrata</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI	1844	<i>Thujopsis dolabrata</i>
Ö					x	<i>Thuyopsis dolabrata</i> SIEBOLD ET ZUCCARINI var. <i>laetevirens</i> LINDLEY	1862	<i>Thujopsis dolabrata</i> 'Nana'
Ö		x			x	<i>Tsuga Canadensis</i> (L.) CARRIÈRE ( <i>Pinus canadensis</i> )	1753 (1855)	<i>Tsuga canadensis</i>
Ö	x				x	<i>Tsuga Douglasi</i> (SABINE) CARRIÈRE ( <i>Abies douglasii</i> )	1855	<i>Pseudotsuga menziesii</i>
Ö					x	<i>Tsuga Mertensiana</i> (BONGARD) CARRIÈRE	1867	<i>Tsuga mertensiana</i>
Ö					x	<i>Tsuga Sieboldii</i> CARRIÈRE	1855	<i>Tsuga sieboldii</i>

















































## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

MNL, P 1323, 30.d. - Körmend, Várkert számadásai és egyéb a kertészetre vonatkozó iratok

Év	1834	Év	1836	Év	1837
Forrás: MNL P 1323, 30. d. V. N°28 f. 45-46.		Forrás: MNL P 1323, 30. d. V. N°30 f. 51-52.		Forrás: MNL P 1323, 30. d. V. N°31 f. 53-54.	
1834 <sup>dik</sup> Esztendei Költségek a Körmendi Várkertnél	Összesen	1836 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen	1837 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>2557</b>	<b>Összesen</b>	<b>2033</b>	<b>Összesen</b>	<b>2822</b>
Zsoldok és rendszerint való költségek		Zsoldok és rendszerint való költségek		Zsoldok és rendszerint való költségek	
<b>Udvari kertész fizetése / zsoldja</b> (Foiszner Ferencz)	<b>240</b>	<b>Udvari kertész fizetése / zsoldja</b> (Foiszner Ferencz)	<b>240</b>	<b>Udvari kertész fizetése / zsoldja</b> (Foiszner Ferencz)	<b>240</b>
<b>Főkertésznek természetbeliekben</b>	<b>122</b>	<b>Főkertésznek természetbeliekben</b>	<b>133</b>	<b>Főkertésznek természetbeliekben</b>	<b>127</b>
<b>Kertész segéd fizetése / zsoldja</b>	<b>216</b>	<b>Kertész segéd fizetése / zsoldja</b>	<b>144</b>	<b>Kertész segéd fizetése / zsoldja</b>	<b>144</b>
Kertész segéd fizetése / zsoldja	216	Kertész segéd fizetése / zsoldja	144	Kertész segéd fizetése / zsoldja	144
<b>Kertész segédek tartásának egyéb költségei</b> (elszállásolás, mosás, fűtés)	<b>15</b>	<b>Kertész segédek tartásának egyéb költségei</b> (elszállásolás, mosás, fűtés)	<b>15</b>	<b>Kertész segédek tartásának egyéb költségei</b> (elszállásolás, mosás, fűtés)	<b>15</b>
<b>Kertész kocsis fizetése</b> kp (22) + libéria + term.beliek (68)	<b>90</b>	<b>Kertész kocsis fizetése</b> kp (22) + libéria (20) + term.beliek (58)	<b>100</b>	<b>Kertész kocsis fizetése</b> kp (22) + libéria (20) + term.beliek (47)	<b>89</b>
<b>Két kerti ló tartására összesen</b>	<b>116</b>	<b>Két kerti ló tartására összesen</b> (minden avval járó költséggel)	<b>166</b>	<b>Két kerti ló tartására összesen</b> (minden avval járó költséggel)	<b>151</b>
<b>Órkutya tartására (1 db)</b>	<b>5</b>	<b>Órkutya tartására (1 db)</b>	<b>7</b>	<b>Órkutya tartására (1 db)</b>	<b>4</b>
<b>Író szerekre</b>	<b>3</b>	<b>Író szerekre</b>	<b>3</b>	<b>Író szerekre</b>	<b>3</b>
---	--	Kertész és kocsis tartási napipénze	15	Kertész és kocsis tartási napipénze	12
---	--	---	--	<b>Posta költségekre</b>	<b>5</b>
---	--	<b>A kert területének megtérítése</b> tudniillik 108 hold 5ft/hold	<b>543</b>	<b>Tartásbeli földek megműveléséért</b>	<b>6</b>
---	--	---	--	<b>A kert területének megtérítése</b> tudniillik 108 hold 5ft/hold	<b>543</b>
<b>Építkezések [és karbantartás]</b>		<b>Építkezések [és karbantartás]</b>		<b>Építkezések [és karbantartás]</b>	
<b>Kertész lakásának építésére (1834)</b>	<b>536</b>	<b>Kertész lakásának építésére</b> (kandalló, kémény, kályha építése, faszindely tető festése)	<b>45</b>	<b>A kávéház melletti narancs és melegház tetejének kiigazítására</b> nemkülönben egy új ajtóra a narancsháznál.	<b>101</b>
<b>Két üvegház megigazítására külsőképpen</b>	<b>50</b>	<b>Konyhakert és faoskola mellett építeni javasolt falnak felállítására</b>	<b>--</b>	<b>A barackház kiigazítására</b>	<b>12</b>

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

MNL, P 1323, 30.d. - Körmend, Várkert számadásai és egyéb a kertészetre vonatkozó iratok

Év	1834	Év	1836	Év	1837
Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°28 f. 45-46.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°30 f. 51-52.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°31 f. 53-54.
1834 <sup>dik</sup> Esztendei Költségek a Körmendi Várkertnél	Összesen	1836 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen	1837 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>2557</b>	<b>Összesen</b>	<b>2033</b>	<b>Összesen</b>	<b>2822</b>
Fal kerítésnek cserép zsidóval való födése	12	Tatarozásokra a kertbéli épületeknél, melyekről időnként különösen jelentés váratik	20	Előre nem látható kisebb tatarozásokra a kertbéli épületeknél, melyeket azonban előre időben jelenteni szükséges.	20
---	--	---	--	A zuggó által tételére az új Canalisba, az úgynevezett ülésekhez.	297
---	--	---	--	Az obeliszki kiigazítása elmarad.	--
---	--	---	--	A természeti ülések helyreállítására	10
---	--	---	--	Rába partnak jó karban tartására	40
---	--	---	--	Az új Canalison felállítani javított természeti hid székérrel való átjárásra elmarad, s ideiglen csak egy szükséglet pótló átjárás készítették. Ugyanezen Canalison a javított díszes gyalog hid szinte elhalasztatik	--
Művelési költségek gyümölcs és konyhakertnél, faoskolánál, meleg és üvegházaknál		Költségek gyümölcs és konyhakertnél, faoskolánál, meleg ágyaknál, üveg- és narancsházaknál		Művelési költségek gyümölcs és konyhakertnél, faoskolánál, meleg ágyaknál, üveg- és narancsházaknál	
4 munkásra egész esztendő által	270	4 munkásra egész esztendő által (a javasolt 270 ft helyett resolváltatnak)	230	4 munkásra egész esztendő által (a javasolt 270 ft helyett resolváltatnak)	230

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

MNL, P 1323, 30.d. - Körmend, Várkert számadásai és egyéb a kertészetre vonatkozó iratok

Év	1834	Év	1836	Év	1837
Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°28 f. 45-46.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°30 f. 51-52.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°31 f. 53-54.
1834 <sup>dik</sup> Esztendei Költségek a Körmendi Várkertnél	Összesen	1836 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen	1837 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>2557</b>	<b>Összesen</b>	<b>2033</b>	<b>Összesen</b>	<b>2822</b>
2 munkásra a nyári hónapok által	40	Kertmunkásra a nyári hónapok által	40	Kertmunkásra a nyári hónapok által	40
<b>Különféle költségekre</b> Konyha kertbéli magok, melegházi növények, virágcserepek, öntöző kannák, viasz, zsinór, gyertya, ablak igazítás	70	<b>Különféle költségekre az üvegházaknál</b> Virág és konyha kertbéli magok (12), Üvegháznövény edényekre (20), Öntöző kannák kiigazítására (8), Üvegház ablakok helyreállítására (20), Gubacshéjra az ananas ágyakba (3), viaszra, zsinórra, gyertyára (9), Narancsvedrekre - 12 db (9), Ablaktáblára (44), Fűtésnél tégglára - fára (144)	269	<b>Különféle költségekre az üvegházaknál</b> Virág és konyha kertbéli magok (10), Üvegháznövény edényekre (10), Nemesebb fajta gyümölcs ápolására (4), Öntöző kannák kiigazítására (8), Üvegház ablakok helyreállítására (12), Gubacshéjra az ananas ágyakba (3), Borseprő a narancsfák megöntözésére (4), viaszra, zsinórra, gyertyára (9), Narancsvedrekre - 10 db (8), 2 vízkádra (4), Trágyért (12), Fűtésnél fára (72), Vámpénz a Bécsbe küldött narancsok után (2)	[164]
Új farámázat, Trilage készítésére	8	---	--	---	--
Dolgozó eszközökre	10	Szerszámok kiigazítására	6	Szerszámok kiigazítására	12
Művelési költségek az angolkertnél		Költségek az angolkertnél		Művelési költségek az angolkertnél	
Kiegyengetésekre, ültetvényekre és utak igazítására	240	<b>Planírozásra és faültetésekre</b> Azon helynek, hol a bükkfák kiásattak, kiegyenlítésére, továbbá fa elültetésekre, és a tóból és canalisból kivett földnek széthordására és kiegyenlítésére.	80	<b>Planírozásra és faültetésekre</b> A bükkfa fasornak kiásásából származott gödröket szükséges kiegyengetni, az utat megvaltoztatni, a kiegyengetett helyeket fakkal elültetni és fűmaggal bevetni.	80
A körmendi újvárosiak által szolgálendő robot	80	<b>A kertművelésre a körmendi újvárosiak által szolgálendő robotért</b> Pótlólag BF jelentést kér, miért szerepel a 'kertművelés' kítétel, nem lehetne-e 'az ebbéli munkákat' kevesebb költséggel teljesíteni.	80	<b>A kertművelésre a körmendi újvárosiak által szolgálendő robotért</b>	80

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

MNL, P 1323, 30.d. - Körmend, Várkert számadásai és egyéb a kertészetre vonatkozó iratok

Év	1834	Év	1836	Év	1837
Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°28 f. 45-46.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°30 f. 51-52.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°31 f. 53-54.
1834 <sup>dik</sup> Esztendei Költségek a Körmendi Várkertnél	Összesen	1836 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen	1837 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél	Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>2557</b>	<b>Összesen</b>	<b>2033</b>	<b>Összesen</b>	<b>2822</b>
Ülések kiigazítására	12	Ülések kiigazítására Az ülések helyreállítására a tánchelynél, valamint a természeti ülések kiigazítására.	28	Az új <b>canalisok partmelléke rézsútosan kiegyenlítendő</b> , a föld innét egy halomba össze hordandó, és a partmellékek <b>fűmaggal bevetendő</b> k, nem pedig mint javallatik gyepvel bérakandók, mivel a gyeppek kimetszése a rétekben vagy legelőkbén tetemes kárt okoz.	240
Vakondok fogdozásra	12	Vakondok fogdozásra	8	Vakondok fogdozásra	4
Kertőrökre	10	Kertőrökre	10	Kertőrökre vasárnap	10
Vízrendezési munkákra. A várkert melletti Rába-partnak oltalmazását tárgyazó munkákra	160	Vízrendezési munkákra A Rába-partnak jó karban tartására a kert megett.	40		--
Előre nem látható esetekre	20	Vízrendezési munkákra Az új canalis kiásatására a kieresztő zuggótul egészen az úgy nevezett hét ülésig. A régi zuggónak eltétele és meghosszabbítása függőben hagyatván.	216		--
	--	A kertárok kitisztogatására az üvegháztul kezdve a Vár bejárásáig, ugyszinte az őrháztul fogva egészen a Rába hídjáig, meghagyatván hogy a munkának mibenlétéről közelebbi jelentés tétessék.	20		--
	--		--		--
	--		--		--
	--		--		--

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

MNL, P 1323, 30.d. - Körmend, Várkert számadásai és egyéb a kertészetre vonatkozó iratok

Év		1834	Év		1836	Év		1837			
Forrás:		MNL P 1323, 30. d. V.	N°28 f. 45-46.	Forrás:		MNL P 1323, 30. d. V.	N°30 f. 51-52.	Forrás:		MNL P 1323, 30. d. V.	N°31 f. 53-54.
1834 <sup>dik</sup> Esztendei Költségek a Körmendi Várkertnél		Összesen		1836 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél		Összesen		1837 <sup>dik</sup> Esztendei Kiadások a Körmendi Várkertnél		Összesen	
		Ft				Ft				Ft	
<b>Összesen</b>		<b>2557</b>		<b>Összesen</b>		<b>2033</b>		<b>Összesen</b>		<b>2822</b>	
---		--		---		--		---		--	
---		--		---		--		---		--	
---		--		---		--		---		--	

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

Év	1840	Év	1855	Év	1856
Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°32-33 f. 55-64.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°49 f. 157-161.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°52 f. 170-173.
Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1840 <sup>k</sup> esztendőben	Összesen	Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1855 <sup>k</sup> esztendőben	Összesen		Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>3475</b>	<b>Összesen</b>	<b>2861</b>	<b>Összesen</b>	<b>3233</b>
Zsoldok és rendszerint való költségek		Zsoldok és általános költségek		Zsoldok és általános költségek	
<b>Udvari kertész fizetése / zsoldja</b> (Foiszner Ferencz)	<b>240</b>	<b>Udvari kertész fizetése / zsoldja</b> (Foiszner Ferencz)	<b>400</b>	<b>Udvari kertész fizetése / zsoldja</b> (Foiszner Ferencz)	<b>400</b>
<b>Főkertésznek természetbeliekben</b>	<b>141</b>		---		---
<b>Kertész segéd fizetése / zsoldja</b>	<b>144</b>	<b>Kertész segéd fizetése / zsoldja</b>	<b>180</b>	<b>Kertész segéd fizetése / zsoldja</b>	<b>180</b>
Kertész segéd fizetése / zsoldja	144	Kertész segéd fizetése / zsoldja	180	Kertész segéd fizetése / zsoldja	180
<b>Kertész segédek tartásának egyéb költsége</b> (elszállásolás, mosás, fűtés)	<b>15</b>	<b>Kertész segédek tartásának egyéb költsége</b> (elszállásolás, mosás, fűtés)	<b>6</b>	<b>Kertész segédek tartásának egyéb költsége</b> (elszállásolás, mosás, fűtés)	<b>29</b>
<b>Kertész kocsis fizetése</b> kp (22,24) + libéria (24) + term.beliek (61,48)	<b>108</b>	<b>Kertész kocsis fizetése</b>	<b>120</b>	<b>Kertész kocsis fizetése</b>	<b>120</b>
<b>Két kerti ló tartására és szekér szerszám kiigazítására összesen</b> (minden avval járó költséggel)	<b>202</b>	<b>Két kerti ló tartására, szekér és szerszám igazítására</b> (takarmány, naturáliák és mesteremberek kifizetése tételes elszámolással)	<b>275</b>	<b>Két kerti ló tartására, szekér és szerszám igazítására</b> (takarmány, naturáliák és mesteremberek kifizetése tételes elszámolással)	<b>222</b>
<b>Órkutya tartására</b> (1 db) természetben: 6 mérő zab + 4 mérő búzaocsú	<b>7</b>	<b>Várkutya tartására</b> (1 db)	<b>10</b>	<b>Várkutya tartására</b> (1 db)	<b>8</b>
<b>Kertész író szerezre és postaköltségére</b>	<b>8</b>	<b>Udvari kertésznek írószerezre, postára</b>	<b>15</b>	<b>Udvari kertésznek írószerezre, postára</b>	<b>20</b>
Kertész és kocsis tartási napipénze és úti költségeikre	12	Kertész és kocsis tartási napipénze és úti költségeikre	12	Kertész és kocsis tartási napipénze és úti költségeikre	12
<b>A természetbeliek meghordására és tartásföldék művelésére</b> 12 marhás béres nap díja	<b>8</b>	Fentebbieknek gabonája malomba vitele és haza hordása 8 marhás béres nap (díja)	<b>5</b>	Fentebbieknek (?) gabonája malomba vitele és haza hordása 8 marhás béres nap (díja)	<b>8</b>
<b>A kert területének megtérítése</b> tudniillik 108 hold 5ft/hold	<b>543</b>	<b>Várkert területének megtérítésére</b> 108 hold (díszkert?) 5ft/hold	<b>549</b>	<b>Várkert területének megtérítésére</b> 108 hold (díszkert?) 5ft/hold	<b>543</b>
	---	<b>Várkert területének megtérítésére</b> Szinte 6 hold konyhakert 5ft/hold	<b>30</b>	<b>Várkert területének megtérítésére</b> Szinte 6 hold konyhakert 5ft/hold	<b>30</b>
<b>Építkezések [és karbantartás]</b>		<b>Építkezések [és karbantartás]</b>		<b>Építkezések [és karbantartás]</b>	
<b>A két melegház közötti kapu helyreállítására</b> (ács szerek, ácsnapszám -32 nap - és festőmunka külső erőből, kovácsmunka - belső erőből)	<b>44</b>	<b>Konyha kert keítésének újjáépítése</b> 40 öl hosszan (tétélesen építő szerek, napszámomunka és marhás béres munkanapok elszámolásával)	<b>33</b>	<b>Konyha kert keítésének újjáépítése</b> 60 öl hosszan (tétélesen építő szerek, napszámomunka és marhás béres munkanapok elszámolásával)	<b>51</b>
<b>A konyhakert melléki fonyott kert</b> szükséges újra csináltatni (építőszerek: - karó, vessző - marhás béresnapok, gyalog robotnapok)	<b>81</b>	<b>A "baracz házhoz" 14 db borító deszka készítése</b> továbbá 3 db kerti lajtorja vétele (építő szerek, ács napszám, marhás béres nap)	<b>41</b>	<b>Üvegházakhoz [...] borító deszka készítése</b> (építő szerek és ács napszám elszámolva)	<b>37</b>



## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

Év	1840	Év	1855	Év	1856
Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°32-33 f. 55-64.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°49 f. 157-161.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°52 f. 170-173.
Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1840 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen	Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1855 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen		Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>3475</b>	<b>Összesen</b>	<b>2861</b>	<b>Összesen</b>	<b>3233</b>
	--	<b>A melegházi fűtőház mennyezetének és a törött üvegtábláknak helyreállítására</b>	60	<b>A melegházi fűtőház mennyezetének helyreállítása</b>	279
		Építőszerkezet, kőműves és ács napszám, üveges- és fuvardíj (marhás béresnapban elszámolva)		(új üvegtáblák beillesztése, új faszindely fedés, kiégett melegcsatonát fedő téglák helyett újakat rakni, pártázatokat kijavítani)	
	--	<b>"A kisebbik narancsházánál az elromlott 36 db ablakrájának felét szükséges volna az idén megcsináltatni."</b> Asztalos (81), üveges (40) és fényfestő (36) munkára, fuvardíjra (1 béres nap)	157	<b>Melegágyakhoz szükséges pallók és üvegtáblák beszerzése valamint a szaporító házak tatarozására</b>	27
				Építőanyagokra (7 ft); kőműves, ács és üveges munkára (20 ft)	
	--	<b>Az úgy nevezett Thebaido ligetben lévő fél gömbölyű fedett ülés kijavítására</b>	45	<b>Angolkerti gyümölcsös kerítésének építése, toldása</b>	78
		Asztalos munka (30 ft), fényfestő (15 ft)		Az angol kerti új gyümölcsöst, mely a melegágyi kert mellett van, szükséges [...]	
	--	<b>Az obeliszk környékén lévő gömbölyű árnyékszék tetejének újraszindelyezése</b>	12	<b>Angolkerti bútorok tatarozása,</b>	44
		(zindelyezés díja)		azaz felújítások és 2 új pamlag készítése	
	--	<b>Az angol kerti kertítesek tatarozására</b>	22	Építőanyagok (14 ft), ács (12 ft) asztalos (14 ft) és fényfestő (4 ft) munkadíja	
		Építőanyagok (6ft), ácsnapszám (10 ft), asztalos munka (4 ft), fényfestő (2 ft) díja		<b>Angolkerti nagy hídnak tatarozására</b>	33
	--	<b>A pajtás kert felől és a várkert keleti végénél lévő kapuk helyreállítására</b>	9	Építőanyagok (27 ft), ácsmunka (6 ft) díja	
		Építőanyagok (4 ft), ács napszám (5 ft)		<b>Szivattyús kutak tatarozására</b>	15
Költségek gyümölcs és konyhakertnél, faoskolánál, meleg ágyaknál, üveg- és narancsházaknál		Üvegházaknál való költségek		Üvegházaknál való költségek	
<b>2 napszámosra kik egész esztendő által az üvegházaknál használtatnak</b>	139	<b>Üvegházi napszám díja</b>	240	<b>Üvegházi napszám díja</b>	248
(595 nap bére összesen)		Üvegházaknál való napszámosoknak, kik egész éven át használtatnak (600 nap bére)		Üvegházaknál való napszámosoknak, kik egész éven át használtatnak (620 nap bére)	

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

Év	1840	Év	1855	Év	1856
Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°32-33 f. 55-64.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°49 f. 157-161.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°52 f. 170-173.
Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1840 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen	Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1855 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen		Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>3475</b>	<b>Összesen</b>	<b>2861</b>	<b>Összesen</b>	<b>3233</b>
<b>Az üvegházakhoz ajtók készítésére, 14 db faedényre a narancsfákhoz, és deszkatáblákra</b> (ács- és egyéb építőszerek, ács napszám, asztalosmunka, lakatosmunka, kádármunka díja)	56				
<b>Különféle költségekre az üvegházaknál</b> 12 szekér gubacshéjra az ananas ágyakba (2); 51 szekér ganéjért (20); Külországi növényekre és ananas edényekre (20); Morai földre a külországi növényeknek (8); gyertyára (4); Fűtésnél fára (140)	194	<b>Különféle költségekre az üvegházaknál</b> virágtartó edényekre (24 ft), öntöző kannák kiigazítására (12 ft), zsinagra, viaszra, gyertyára (13 ft); fűtésre (90 ft)	139	<b>Különféle költségekre az üvegházaknál</b> virágtartó edényekre (30 ft), öntöző kannákra (16), 12 db új "narancskád" készítésére (6 ft), zsinagra, viaszra, gyertyára (16 ft); fűtésre (120 ft)	188
<b>Az ananas ágyakhoz szükséges új üvegrámák beszerzése (10 db)</b> asztalos, lakatos, festő és üveges munkával együtt	66				
<b>A szivattyús kutaknak jó karban tartására és az öntöző kannáknak kiigazítására</b> (ácsnapszámra, bádogos, esztergályos munkára, napszamosokra)	25				
<b>Költségek az angolkertnél</b>		<b>Angol kertnél való költségek</b>		<b>Angol kertnél való költségek</b>	
<b>Árokásói munkára és faültetésekre</b> Várkerti tónak déli részén a Mercurius szobránál, hol az igen vén fák kivágattak, és a ... kitisztogatottságszükséges az egészségtelen vízállóságdröket betölteni és az egészet új faültetésekkel csinossá tenni.	400	<b>A kiirtott helyek elegyenlítésére és faültetésére</b>	50	<b>Planírozásra és faültetésekre</b>	80
<b>Körmendi újavárosiak által szolgálendő 1500 napi gyalogrobotért</b> (saját, uradalmi erőből - díja: 10 kr/nap/fő)	250	<b>Napszamos munka díja az angol kertnek tisztán tartásához</b>	200	<b>Napszamos munka díja az angol kertnek tisztán tartásához</b>	350

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

Év	1840	Év	1855	Év	1856
Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°32-33 f. 55-64.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°49 f. 157-161.	Forrás:	MNL P 1323, 30. d. V. N°52 f. 170-173.
Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1840 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen	Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1855 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen		Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>3475</b>	<b>Összesen</b>	<b>2861</b>	<b>Összesen</b>	<b>3233</b>
<b>Ülések kiigazítására</b> Az angolkertben lévő kanapék, és természeti ülések kiigazítására.	34	<b>Angol kerti munkákhoz szükséges eszközökre</b>	30	<b>Angol kerti munkákhoz szükséges eszközökre</b>	20
<b>Vakondok fogdozása</b>	12	<b>Vakondok fogásért</b>	12	<b>Vakondok fogásért</b>	12
<b>Vasárnapi és ünnepnap i örre</b>	10	<b>Vasárnapi és ünnepi őrizetért</b>	10	<b>Vasárnapi és ünnepi őrizetért</b>	16
<b>Vízrendezési munkákra</b> A Rába partnak oltalmazására. (építőszerek: cövekfa, vessző, vaspapucs; napszámos munka díja, fuvardíj)	50		--		--
<b>Vízrendezési munkákra</b> Az új canalis kiásatására a kieresztő zuggótul egészen az úgy nevezett hét ülésig. A régi zuggónak eltétele és meghosszabbítása függőben hagyatván.			--		--
<b>A kertárok kitisztogatására</b> az üvegháztul kezdve a Vár bejárásáig, ugyszinte az őrháztul fogva egészen a Rába hídjáig, meghagyatván hogy a munkának mibenlétéül közelebbi jelentés tétessék.			--		--
<b>Kertbéli munkaszerekre</b> úgy mint talicskák, ásók, kapák és fűrészekre	20		--		--
<b>Földhordásért</b> amennyire a kert fogmány nem győzi (marhás béresnapban)	26		--		--
<b>Fahíd újjá építésére</b> Az elromlott természeti híd helyett a csatorna kezdetnél szükséges mást, faragott és gyalult fából csináltatni. (építőszerek, ácsmunka, kovácsmunka, festőmunka, fuvardíj, amelyből a faanyag, a kocsácmunka és a fuvar saját uradalmi erőből)	125		--		--

## M8. melléklet: A körmendi hercegi várkertészet éves költségvetés tervezetének kivonatai a 19. század közepéről

Év	1840	Év	1855	Év	1856
Forrás: MNL P 1323, 30. d. V.	N°32-33 f. 55-64.	Forrás: MNL P 1323, 30. d. V.	N°49 f. 157-161.	Forrás: MNL P 1323, 30. d. V.	N°52 f. 170-173.
Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1840 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen	Fő Méltóságú herceg Batthyány Fülöp Körmendi Várkertjénél való költségeknek felvétele 1855 <sup>ik</sup> esztendőben	Összesen		Összesen
	Ft		Ft		Ft
<b>Összesen</b>	<b>3475</b>	<b>Összesen</b>	<b>2861</b>	<b>Összesen</b>	<b>3233</b>
<b>Kőépítmények helyreállítása az obelszknél</b>	<b>334</b>				
Várkerti obeliscusnál az időnek ártalmas behatása által megrepedezett, és fekvésükből kijött lépcsőket szükséges felszedni és kiigazítani, úgy azután vaskapcsokkal ellátva újra lerakni, szintúgy az oszlop mellett való töredezett és elbomlott flastromot újra kell helyreállítani. (kőműves szerek és kőműves munka, kőfaragó szerek és kőfaragó munka, kovácsmunka és fuvardíj) Megjegyzésként szerepel, ha az obelisz felújítása is szükséges, az plusz 350 Ft költséget jelent.					
<b>A nagy hajónak kiigazítására</b>	<b>20</b>				
<b>Különféle eszközök megszerzésére</b>	<b>12</b>				

M9. melléklet: Uradalmi kertészetekre fordított kiadások összesítése a 19. században Nádasdladány és Körömend példáján.  
A táblázatok a MNL Országos Levéltára által őrzött uradalmi számadási iratok alapján készültek.

Uradalom		1834	1836	1837	1839	1840	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	
Nádasdladány	Kerti költségek - zsoldon felül számítva	--	--	--	--	--	--	--	--	0 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	50 Ft	n.a.	210 Ft	200 Ft	200 Ft	200 Ft	
	Főkertész	--	--	--	--	--	--	--	--	160 Ft	160 Ft	160 Ft	160 Ft	160 Ft	100 Ft	100 Ft	105 Ft	105 Ft	105 Ft	
	Hoffmann József	--	--	--	--	--	--	--	--	[160] Ft	[160] Ft	[160] Ft	[160] Ft	[160] Ft	[100] Ft	[100] Ft	105 Ft	105 Ft	105 Ft	
	Gruber József	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
	Kálmán János	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
	Kertészsegéd	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	Kertészlegények, kertészbojtárok	--	--	--	--	--	--	--	--	--	32 Ft	32 Ft	32 Ft	32 Ft	32 Ft	32 Ft	32 Ft	33,6 Ft	33,6 Ft	34 Ft
	Kertészlegények, -bojtárok létszáma	--	--	--	--	--	--	--	--	--	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő
	Kerti szamaras (1 fő)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	Kerti bivalyosok (4 fő)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
Havi díjas kerti legények (2 majd 5-6 fő)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
1862-ig elsősorban a konyhakertre költenek, az összeg a napszamosok díjazását takarja.																				

Uradalom		1834	1836	1837	1839	1840	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	
Körömend	Kerti költségek - zsoldok beleszámítva (!)	2 557 Ft	2 033 Ft	2 822 Ft	3 228 Ft	3 475 Ft	2 486 Ft	n.a.	n.a.	3 254 Ft	n.a.	2 861 Ft	3 233 Ft	n.a.	n.a.	3 568 Ft	n.a.	3 977 Ft	n.a.	
	Főkertész	362 Ft	373 Ft	367 Ft	382 Ft	381 Ft	426 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft
	Foizsner Ferenc	240 Ft	240 Ft	240 Ft	240 Ft	240 Ft	240 Ft	[400 Ft]	[400 Ft]	400 Ft	[400] Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	[400 Ft]	[400 Ft]	400 Ft	400 Ft	400 Ft	[400 Ft]
	Kutilek Ferenc	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	[főkertésznek természetbeliekben]	122 Ft	133 Ft	127 Ft	142 Ft	141 Ft	186 Ft	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	Kertészsegéd_01	216 Ft	144 Ft	144 Ft	144 Ft	144 Ft	144 Ft	n.a.	n.a.	180 Ft	[180] Ft	180 Ft	180 Ft	[180] Ft	[180] Ft	180 Ft	[180] Ft	228 Ft	[228] Ft	
	Kertészsegéd_02	216 Ft	144 Ft	144 Ft	144 Ft	144 Ft	144 Ft	n.a.	n.a.	180 Ft	[180] Ft	180 Ft	180 Ft	[180] Ft	[180] Ft	180 Ft	[180] Ft	228 Ft	[228] Ft	
	[kertészsegédeknek egyéb juttatás]	15 Ft	15 Ft	15 Ft	15 Ft	15 Ft	48 Ft	n.a.	n.a.	41 Ft	n.a.	25 Ft	29 Ft	n.a.	n.a.	61 Ft	n.a.	58 Ft	n.a.	
	Kerti őrkutya	5 Ft	7 Ft	7 Ft	7 Ft	7 Ft	9 Ft	n.a.	n.a.	10 Ft	[10] Ft	10 Ft	8 Ft	8 Ft	--	--	--	--	--	
	Kerti őr	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	[80] Ft	80 Ft	[80] Ft	80 Ft	[80] Ft	
Kertész kocsi (konvecióval együtt)	90 Ft	100 Ft	100 Ft	110 Ft	108 Ft	139 Ft	n.a.	n.a.	120 Ft	[120] Ft	120 Ft	120 Ft	120 Ft	[120] Ft	120 Ft	[120] Ft	120 Ft	[120] Ft		
Kerti szolgálta	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
Kerti napszamosok díja - számítás/beclsés: [500-600 Ft] - 1500 robotnap munkadíja, ez 4-5 fő állandó munkást jelent. Angolkertben (2-3 fő), üvegházaknál (2 fő)																				

Uradalom		1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	
Nádasdladány	Kerti költségek - zsoldon felül számítva	745 Ft	3 148 Ft	2 101 Ft	2 064 Ft	1 437 Ft	2 054 Ft	2 273 Ft	n.a.	n.a.	1 840 Ft	1 290 Ft	2 437 Ft	3 216 Ft	1 763 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	
	Főkertész	105 Ft	200 Ft	200 Ft	200 Ft	200 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	250 Ft	250 Ft	250 Ft	250 Ft	250 Ft	250 Ft	300 Ft	300 Ft	
	Hoffmann József	105 Ft	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	
	Gruber József	--	[200] Ft	[200] Ft	[200] Ft	[200] Ft	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	250 Ft	250 Ft	250 Ft	250 Ft	--	--	--	--	
	Kálmán János	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	250 Ft	250 Ft	[300] Ft	[300] Ft	
	Kertészsegéd	--	--	--	--	--	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	150 Ft	150 Ft	150 Ft	150 Ft	150 Ft	150 Ft	150 Ft	150 Ft	
	Kertészlegények, kertészbojtárok	34 Ft	34 Ft	34 Ft	34 Ft	34 Ft	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	36 Ft	26 Ft	26 Ft	26 Ft	26 Ft	26 Ft	26 Ft	26 Ft	
	Kertészlegények, -bojtárok létszáma	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	4 fő	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	6 fő	6 fő	6 fő	6 fő	6 fő	6 fő	6 fő	6 fő	
	Kerti szamaras (1 fő)	--	--	--	--	--	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	28 Ft	28 Ft	28 Ft	28 Ft	28 Ft	28 Ft	28 Ft	28 Ft	
	Kerti bivalyosok (4 fő)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	42 Ft	42 Ft	42 Ft
Havi díjas kerti legények (2 majd 5-6 fő)	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	144 Ft	144 Ft	144 Ft	
1863-tól kerti költségek megnőnek, díszkert kialakításra is költenek.															Fél évi ktg.	Kerti öltéseket nem vezetnek?			

Uradalom		1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	1871
Körömend	Kerti költségek - zsoldok beleszámítva (!)	n.a.	4 289 Ft	3 834 Ft	4 158 Ft	n.a.	3 278 Ft	3 304 Ft	n.a.	3 736 Ft
	Főkertész	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	n.a.	480 Ft
	Foizsner Ferenc	[400 Ft]	400 Ft	400 Ft	--	--	--	--	--	--
	Kutilek Ferenc	--	--	--	400 Ft	400 Ft	400 Ft	400 Ft	n.a.	480 Ft
	[főkertésznek természetbeliekben]	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	Kertészsegéd_01	[228] Ft	228 Ft	228 Ft	228 Ft	[228] Ft	228 Ft	228 Ft	n.a.	342 Ft
	Kertészsegéd_02	[228] Ft	228 Ft	228 Ft	228 Ft	[228] Ft	228 Ft	228 Ft	n.a.	342 Ft
	[kertészsegédeknek egyéb juttatás]	n.a.	22 Ft	22 Ft	22 Ft	n.a.	20 Ft	29 Ft	n.a.	35 Ft
	Kerti őrkutya	--	--	--	--	--	--	--	--	--
	Kerti őr	[80] Ft	80 Ft	80 Ft	80 Ft	[80] Ft	80 Ft	80 Ft	n.a.	80 Ft
Kertész kocsi (konvecióval együtt)	[120] Ft	120 Ft	120 Ft	120 Ft	[120] Ft	120 Ft	120 Ft	n.a.	142 Ft	
Kerti szolgálta	--	--	--	--	--	--	--	n.a.	66 Ft	
A Ft összegek osztrák értékről lettek visszszámítva az uradalom kimutatása alapján.										